

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
(ХНЕУ ІМ. С. КУЗНЕЦЯ)

МАТЕРІАЛИ І ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО- ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ “ПРАВОВІ РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ”

ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ І ПРАВА

15 травня 2024 року

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний економічний університет ім. Семена Кузнеця
(ХНЕУ ім. С. Кузнеця)

МАТЕРІАЛИ
I Всеукраїнської науково-
практичної конференції
«Правові реалії
сьогодення»

15 травня 2024 року

м. Харків

«Правові реалії сьогодення»: Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції (15 травня 2024 р.). Харків: Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця, 2024 – с.238

Із надісланих матеріалів оргкомітетом до друку рекомендовано 60 тез доповідей та наукових статей від 62 авторів із 14 установ, організацій і закладів вищої освіти України

ОГРАНИЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ:

- Голова оргкомітету:** **ПОНОМАРЕНКО Володимир Степанович** - ректор Харківського національного економічного університету ім. Семена Кузнеця доктор економічних наук, професор заслужений діяч науки і техніки України, Кавалер орденів “За заслуги” III II ступенів, “Орден Князя Ярослава Мудрого” V ступеня, член-кореспондент НАПН України
- Члени оргкомітету:** **БРІЛЬ Михайло Сергійович** - декан факультету економіки і права Харківського національного економічного університету ім. Семена Кузнеця, кандидат економічних наук, доцент
ШИНКАРЬОВ Юрій Вікторович - завідувач кафедри правового регулювання економіки факультету економіки і права Харківського національного економічного університету ім. Семена Кузнеця, кандидат юридичних наук, доцент
КАРЛІНСЬКА Світлана Ігорівна - доцент кафедри правового регулювання економіки факультету економіки і права Харківського національного економічного університету ім. Семена Кузнеця, кандидат економічних наук, адвокат
ЧУПРИНА Яніна Олександрівна - викладач кафедри правового регулювання економіки факультету економіки і права Харківського національного економічного університету ім. Семена Кузнеця, Член Харківської обласної організації Союзу юристів України

Матеріали видано в авторській редакції. Повну відповідальність за достовірність та якість поданого матеріалу несуть учасники конференції, їх наукові керівники, які рекомендували матеріали до друку.

Наведено результати наукових досліджень провідних учених України, у яких висвітлено актуальні проблеми в площині права.

Розраховано на наукових працівників, викладачів, аспірантів і студентів економічних та правових спеціальностей.

ПЕРЕЛІК НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ТА НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ
УСТАНОВ, СПІВРОБІТНИКИ ЯКИХ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У
КОНФЕРЕНЦІЇ:

- Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
- ДУ «Житомирська політехніка»
- Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України
- Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
- Харківський національний університет внутрішніх справ
- Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди
- Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності НАПрН України
- Донецький державний університет внутрішніх справ
- Міжнародний економіко - гуманітарний університет імені академіка Степана Демянчука
- Національний аерокосмічний університет імені М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»
- ННіП права ім. Князя Володимира Великого (МАУП)
- Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
- Одеський державний університет внутрішніх справ
- Гельсінський університет (Фінляндія)

ЗМІСТ

1	БОГАТИРЬОВ Іван ПРОБЛЕМА ЗАПОБІГАННЯ КАТУВАННЮ ЗАСУДЖЕНИХ В МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ УКРАЇНИ	9
2	ВОРОЖБИТ-ГОРБАТЮК Вікторія ОРТОБЮТИЧНИЙ ПІДХІД В РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОБАЦІЙНОЇ ПРОГРАМИ ДЛЯ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПОВНОЛІТНІМИ СУБ'ЄКТАМИ ПРОБАЦІЇ	11
3	ГОЛІНА Володимир ВИМОГА КОМПЛЕКСНОСТІ ПРИ ПЛАНУВАННІ ЗАХОДІВ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ	15
4	ЖИТНИЙ Олександр ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕВЕДЕННЯ ПРОКУРОРА ДО ПРОКУРАТУРИ ВИЩОГО РІВНЯ ЯК ЗАСІБ МІНІМІЗАЦІЇ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ	18
5	КИРИЧЕНКО Юлія ПРИНЦИПИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ МІЖБЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ	22
6	КОВАЛЕНКО Олена ТРУДОВЕ ПРАВО – НАДБАННЯ ЛЮДСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ	27
7	КОЛЕСНИК Тетяна ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ РОБОТОДАВЦЯ ЗА ПОРУШЕННЯ ВИМОГ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ЗАПОБІГАННЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ У СФЕРІ ПРАЦІ	30
8	ОРЛОВ Юрій УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ЖИТТЯ КОМБАТАНТІВ: ВІД ВИМОГ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ДО ЗАДАЧ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ	33
9	ЮРОВСЬКА Вікторія ВИРШЕННЯ ПРОБЛЕМ ЗАЙНЯТОСТІ І БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	38
10	ЯКОВЕЦЬ Ірина ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ДІЙ ЩОДО УТРИМАННЯ МІСЦЬ РОЗПУСТИ	43
11	БАГРІЙ Вікторія ЗАХИСТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ	51
12	БОНДАРЕНКО Ольга ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОВІДНОСИН ЗІ ШТУЧНИМ ІНТЕЛЕКТОМ: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	54
13	БРУСІЛЬЦЕВА Ганна ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРАВОВИХ ЗАСАД ДЕРЖАВНО- ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН	59
14	ВАГАНОВА Ірина ЗМІСТ ІНСТИТУТУ ВЛАСНОСТІ У РИМСЬКОМУ ПРАВІ	68
15	ГНАТЧУК А. МІСЦЕ ТА РОЛЬ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИХ ЗАСАД У ВИКОНАННІ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЩОДО ЗАСУДЖЕНИХ В УКРАЇНІ	71

16	ГОЛОВАНЬ Тетяна ПРИНЦИПИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ: ВИКЛИКИ ВОЄННОГО ЧАСУ	74
17	ГОРДЕЮК Алла ПОРУШЕННЯ ПРИНЦИПУ ЗАСВОЄННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ КОСМІЧНОГО ПРОСТОРУ В МИРНИХ ЦІЛЯХ ЯК ГЛОБАЛЬНА ЗАГРОЗА СВІТОВІЙ БЕЗПЕЦІ (ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)	77
18	ГУБАР Єгор ВИШИВКА ЯК СПЕЦИФІЧНИЙ ОБ'ЄКТ АВТОРСЬКОГО ПРАВА В КОНТЕКСТІ ЛОГОТИПІВ БРЕНДІВ	80
19	ГУЗЕНКО Олена РОЛЬОВИЙ АСПЕКТ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ЇЇ АДАПТАЦІЇ	83
20	ГУЦУ Світлана СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ: ВИЗНАЧЕННЯ СФЕРИ ДІЇ ТА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ	87
21	ДИВЕНКО Євген ОГЛЯД ПРАВОВИХ РЕГЛАМЕНТАЦІЙ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ	92
22	ЄРОФЄЄНКО Лариса ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ПОЗИТИВНІ ТА НЕГАТИВНІ АСПЕКТИ	95
23	ЗУБАРЕВА Єлизавета ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ СТВОРЕННЯ «КЛУБУ БІЛОГО БІЗНЕСУ» В УКРАЇНІ	100
24	КАДАЛА Віталій ПРАВОВІ АСПЕКТИ КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ ТА СУСПІЛЬСТВА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ МЕТИ ТА НАПРЯМКІВ ВПРОВАДЖЕННЯ	102
25	КАЛІНІНА Аліна ТЕХНОЛОГІЇ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ І (НЕ)БЕЗПЕКА ДОРОЖНЬОГО РУХУ ¹	106
26	КАРЛІНСЬКА Світлана ДЕЯКІ АСПЕКТИ ОБМЕЖЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ У ВІДВІДУВАННІ ГРАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ТА УЧАСТІ У АЗАРТНИХ ІГРАХ	110
27	КОЛОДЧИН Дмитро ЗЛОЧИННІСТЬ В ПЕНІТЕНЦІАРНІЙ СФЕРІ В УМОВАХ ВІЙНИ	113
28	КОРАБЕЛЬ Марія НЕГАТИВНІ НАСЛІДКИ ЛАТЕНТНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ	115
29	КОРОБЦОВА Дар'я ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	117
30	КРІЩАК Іван ТЕЛЕОЛОГІЯ ЗА НИНІШНІХ УМОВ ТА ЇЇ РОЛЬ У ВИЯВЛЕННІ КРИМІНОГЕННОСТІ	120

31	ЛАВРОНЕНКО Андрій ЩОДО ВРАХУВАННЯ ОСОБИ ВИННОГО ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ ПОКАРАННЯ ЗА ВІЙСЬКОВІ ПРАВОПОРУШЕННЯ	129
32	ЛЕБЕДЬКО Дмитро ПІДСТАВИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДИРЕКТОРА ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ ЗА ЗБИТКИ, ЗАПОДІЯНІ ТОВАРИСТВУ	130
33	ЛИСЕНКО Ірина, ЛИСЕНКО Андрій НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ РОБОТИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В УКРАЇНІ І СВІТІ	135
34	МАРТИНОВА Анастасія РОЛЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ, ЯК ВАЖЛИВОГО АСПЕКТУ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН	139
35	МАРТИНЮК Олександра ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ВИКОНАННЯ ЦИВІЛЬНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ	141
36	МІРОШНИЧЕНКО Анастасія ПРАВОВІ РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ	144
37	МИХАЙ.ЛИК Дмитро ПЕНІТЕНЦІАРНА ЗЛОЧИННІСТЬ НЕСЕ У СОБІ ЗНАЧНУ КРИМІНАЛЬНУ ЗАГРОЗУ ДЛЯ СУСПІЛЬСТВА	147
38	ОСТАПЕНКО Олена ПРОБЛЕМАТИКА ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	150
39	ПАВЛЕНКО Тетяна СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО ПІД ЧАС ВІЙНИ ЯК ПРОЯВ ГЕНОЦИДУ	157
40	ПАШКОВСЬКИЙ Микола ІНСТИТУТ НАРАДЧОЇ КІМНАТИ VS. ІНСТИТУТУ УХВАЛЕННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ: ПОШУК ОПТИМАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФОРМИ	159
41	ПЕТРУК Єлизавета ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ ШТУЧНИМ ІНТЕЛЕКТОМ	165
42	ПИВОВАРОВ Володимир ЗАВДАННЯ І НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ЗА ФУНДАМЕНТАЛЬНОЮ ТЕМОЮ «ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ ВИКОНАННІ ПОКАРАНЬ І ПОВОДЖЕННІ ІЗ ЗАСУДЖЕНИМИ В УКРАЇНІ» У 2023 РОЦІ	169
43	ПОЛТАВЕЦЬ Михайло НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ПЕРСОНАЛЬНИХ ЕЛЕКТРИЧНИХ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ	172
44	ПОЛЯКОВ Ігор СЕКТОР БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ ЯК СЕРЕДОВИЩЕ ВІДТВОРЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ ПРАКТИК	176
45	П'ЯНОВ Сергій ПРОВЕДЕННЯ ЗАГАЛЬНИХ ЗБОРІВ АКЦІОНЕРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	179

46	РОГОВА Олена ДИСКУСІЙНІ ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЇ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ	186
47	САДРИЦЬКА Поліна ШРИФТ ЯК СПЕЦИФІЧНИЙ ОБ'ЄКТ АВТОРСЬКОГО ПРАВА В КОНТЕКСТІ ПОШИРЕННЯ ШРИФТОВОГО ПРАТСТВА	192
48	СЕРДЮК Софія ОСОБЛИВОСТІ ОЗНАК ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ.270 ККУ	195
49	САЛЬТЕВСЬКА Ярослава ПРОБЛЕМИ АЛГОРИТМІЗАЦІЇ ПРАВОВИХ НОРМ ПРИ ЇХ ЗАСТОСУВАННІ У ЕЛЕКТРОННИХ СЕРВІСАХ	200
50	СИРОТЮК Вероніка РОЛЬ ЕЛЕКТРОННОГО СУДОЧИНСТВА ПРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	202
51	СОКОЛОВА Олеся ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	205
52	СОКУРЕНКО Віталій ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ ЯК СЕГМЕНТ ВОЄННО- НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ	208
53	СОЛОМКО Анастасія ЩОДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ «СУБ'ЄКТИ» ТА «УЧАСНИКИ» АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕСУ	214
54	СУЩ Олена ДЕЯКІ ПИТАННЯ КОЛІЗІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ	219
55	ТРОФИМЕНКО Дар'я ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ЖИТТЮ ТА ЗДОРОВ'Ю ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ	224
56	УДОВІЧЕНКО Каріна ПРОБЛЕМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У КОНТЕКСТІ ПРОЦЕСІВ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ	228
57	ЧУПРИНА Яніна ВИКОРИСТАННЯ ПРАВОВИХ ПОЗИЦІЙ ВЕРХОВНОГО СУДУ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН У ГАЛУЗІ ПРАВА	231
58	ШИНКАРЬОВ Юрій ЩОДО ПРАВОВОГО УРОЗУМІННЯ ЗАСАД ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ	233
59	ШРАМКО Сабріє КРИМІНОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ПОВЕДІНКИ УЧАСНИКАМИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ²	235
60	ЯРЕМЧУК Вікторія ПРАВОВІ РЕАЛІЇ ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗНАТЬ	237

БОГАТИРЬОВ Іван

професор кафедри права та правоохоронної діяльності ДУ
«Житомирська політехніка», доктор юридичних наук, професор, заслужений
діяч науки і техніки України (м. Житомир)

ПРОБЛЕМА ЗАПОБІГАННЯ КАТУВАННЮ ЗАСУДЖЕНИХ В МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ УКРАЇНИ

Як засвідчують історичні джерела, катування завжди було пов'язано з тортурами, побоями, які стали використовувати працівники пенітенціарної системи, з метою залякування засудженого в місцях несвободи. І хоча майже всі відомі історії джерела права передбачали кримінальну відповідальність за вчинення тортур, мучень, мордувань чи іншого жорстокого поводження з людьми, на жаль, це ганебне явище продовжується і у XXI ст.

Отож, катування в місцях несвободи варто розглядати як одну із форм насильства над людиною її свободою. Водночас катування засуджених в місцях несвободи є результатом неправомірних дій працівників органів і установ виконання покарань, які своїми вчинками підривають авторитет правосуддя і функціонування самої пенітенціарної системи.

Більше того, кожен факт катування над засудженими і ув'язненими, викликає у суспільстві нечуваний резонанс та сприймається населенням країни, як брутальне порушення невід'ємних прав людини і громадянина на здоров'я і життя, недоторканість і повагу їхньої гідності, волаюче нехтування законом, відкрити загрозу демократії, приниження авторитету правоохоронних органів, недовіру до держави в цілому [1, с. 167].

Натомість катування засуджених в місцях несвободи, у ряді випадків призводить у засуджених до стійкого розладу здоров'я, каліцтва або загибелі. А тому щоб вирішити дану проблему в місцях несвободи варто своєчасно внести зміни і доповнення до КВК України інших нормативних актів прямої дії, які забезпечать виконання Україною основних положень Конвенції ООН проти катувань.

Україна, як незалежна, демократична правова держава проголошує життя і здоров'я людини, її честь і гідність, недоторканність і безпеку як найвищу соціальну цінність (ст. 3), наголошуючи, що «ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню» (ст. 28) [2].

Закріплені в Основному Законі держави положення певним чином стосуються функціонування пенітенціарної системи України, у якій, на жаль, за нашим дослідженням та моніторингом місць несвободи має місце катування засуджених осіб, що не узгоджується з вимогами міжнародних стандартів поводження з ув'язненими і засудженими.

І хоча в Україні за вчинення такого суспільно небезпечного діяння (ст. 127, розділ II «Злочини проти життя та здоров'я особи» Особливої частини КК України) передбачено кримінальну відповідальність, випадки катування

засуджених в місцях несвободи мають місце. До речі, саме результати перевірок Уповноваженого з прав людини дають підстави зробити висновок, що до цього часу не вдалося запобігти випадкам катування серед засуджених в місцях несвободи.

Беззаперечно криміналізація катування як форма насильства над засудженими в місцях несвободи є абсолютно виправданим кроком українського законодавця, оскільки, ґрунтуючись на наукових засадах кримінально-правової заборони, у випадку відкриття кримінального провадження про вчинення засудженими в місцях несвободи нового злочину, суд має можливість враховувати при винесенні засудженому нового покарання з урахуванням насильства[3, с 128].

Визнаючи суспільну небезпеку катування як форму насильства в місцях несвободи варто враховувати рівень суспільної правосвідомості засудженого, його психологічний стан, а також тенденції збільшення або зменшення катування в місцях несвободи. Те, що суспільству не байдужа проблема катувань в місцях несвободи, те, що існує чимало громадських об'єднань (ініціативних груп), що здійснюють моніторинг будь-яких проявів жорстокого поводження, те, що кожен акт застосування тортур викликає надзвичайний резонанс і тривалі суспільні дискусії, вже саме по собі свідчить про важливість запобігання катуванням у місцях несвободи.

Натомість, як зауважує зарубіжний вчений Г.Ю. Гладких, основним ресурсом застосовуваного катування є перевага сили, а також навички її демонстрації та застосування. Тому сам факт переваги є першим найважливішим джерелом претензії його носія на панування, адже фізична чи психічна перевага дає можливість управління діями катованого, реалізуючи тим самим елементарну спотворену форму влади однієї людини над іншою.

Проведене науковою школою «Інтелект» дослідження катування як форма насильства над засудженими в місцях несвободи засвідчило, про її велику латентність. Прихованість катування в місцях несвободи пов'язана з тим, що адміністрація органів і установ виконання покарань заради збереження оцінки оперативної обстановки в місцях несвободи на показнику «задовільно» штучно не повідомляє Міністерство юстиції України про вчинення катування різних формах його прояву, в тому числі і шляхом застосування насильства.

До речі, наше дослідження кореспондується з позицію вітчизняного вченого В. О. Човгана про те, що умови тримання у в'язницях, катування, неприпустиме ставлення персоналу до засуджених, умови їх праці, корупція, становище довічно позбавлених волі жінок та чоловіків та навіть незадовільні порядки та умови несення служби в'язничним персоналом, – усе це повинно бути предметом занепокоєності Комітету проти катувань ООН та Ради Європи [4, с. 45].

Насамкінець, ґрунтуючись на наведених положеннях, зауважимо, що катування в місцях несвободи як форма насильства над засудженими є

умисним суспільно небезпечним діянням посадових осіб органів і установ виконання покарань, які своїми діями вчиняють не тільки кримінальне правопорушення, а і водночас підривають авторитет правосуддя і функціонування самої пенітенціарної системи України.

Список використаних джерел:

1. Телесніцький Г. Н. Кримінально-правова характеристика катування за законодавством України та іноземних держав. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2012. № 1. С. 166–175.3.

2. Конституція України від 28 червня 1996 року (текст Конституції України відповідає тексту, що існував до внесення змін Законом «Про внесення змін до Конституції України» № 2222-IV від 8 грудня 2004 року) URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>.

3. Михайлик О.Г. Катування як специфічний вид насильства в установах виконання покарань України. Міжнародний юридичний вісник: Актуальні проблеми сучасності (теорія і практика). 2019. №14. С. 126-134

4. Човган В. О. За державу соромно. URL: <http://www.khpg.org/index.php?id=1379843571>.

ВОРОЖБИТ-ГОРБАТЮК Вікторія,

доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінально-виконавчого права, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПРН України

ОРТОБИОТИЧНИЙ ПІДХІД В РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОБАЦІЙНОЇ ПРОГРАМИ ДЛЯ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПОВНОЛІТНІМИ СУБ'ЄКТАМИ ПРОБАЦІЇ

Розвиток сучасної криминології в реаліях українського сьогодення позначене гуманізацією і гуманітаризацією цільових і процесуальних дескрипторів інформаційних масивів фундаментальних досліджень з питань запобігання злочинності, міждисциплінарним і міжгалузевим підходами в розробленні змісту та практиках методичного інструментарію реалізації теорії протидії та запобігання злочинності в практиці пенітенціарної системи і пробації України.

У цьому ключі послуговуємося Стратегією реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022-2024 роках [1], Планом дій Ради Європи для України на 2023-2026 роки «Стійкість, відновлення та відбудова» [2], де конкретизовано цілі і пропоновані заходи, спрямовані на «підтримку програми реформ у рамках європейської перспективи України з тим, щоб

поєднати європейську перспективу та процес відновлення України, відповідно до рішення Європейської Ради від 23 червня 2022 року надати Україні статус кандидата в ЄС, а також зобов'язань, взятих на Міжнародній конференції з питань відновлення України в Лугано (Швейцарія) 4–5 липня 2022 року», зокрема розділ 2.2. «Боротьба зі злочинністю, безпека й захист громадян» [2].

Цим планом передбачено цільовий орієнтир підтримки поступового переходу від карального до реабілітаційного підходу в пенітенціарних установах і пробації у період провадженого воєнного стану та під час повоєнного відновлення. Серед заходів визначено зокрема: «експертну підтримку в розробці, перегляді, ухваленні та реалізації стратегічних законодавчих та програмних документів у сфері пенітенціарної реформи, які передбачають перехід від карального до реабілітаційного підходу та подальше посилення захисту прав ув'язнених відповідно до стандартів Ради Європи, зважаючи на особливі потреби, що виникли під час війни та в період післявоєнного відновлення». Також ортобіотичний підхід корелюється із заходами, спрямованими на «покращення управління людськими ресурсами та надання медичної допомоги, включно з послугами в галузі психічного здоров'я», «застосування реабілітаційних підходів до виконання кримінальних покарань, включно з громадськими роботами та заходами, через розробку та впровадження різноманітних реабілітаційних програм, а також інших можливих задля покращення залучення ув'язнених та осіб, які перебувають під пробацією, до цілеспрямованої діяльності» [2, с. 14].

Слід наголосити на тому, що в останні роки увага науковців зосереджена навколо питань методології кримінології (В. Голіна – культурологічний підхід, який перетинається з ортобіотичним підходом у контексті цінностей-сенсів, ціннісних дій, що визначають правомірну поведінку людини, допомагають людині забезпечити якість свого життя в реаліях буття) [3]; розроблення і втілення в життєпрактику моделей соціально-правового механізму протидії злочинності (В. Батиргареева – творення правової платформи для забезпечення учасників дорожнього руху в Україні на засадах приведення законодавства України у відповідність до *acquis communautaire*) [4]; підвищення ролі громадськості і соціального контролю у заходах, спрямованих на запобігання злочинності (Д. Ягунов) [5].

Одним з фундаторів ортобіотичного підходу є визначний учений-енциклопедист, дослідник планетарного мислення, Ілля Мечников. Вивчення і творча конструктивна ретроспекція висновків і пропозицій видатного українського ученого, лауреата Нобелівської премії, сприятиме органічному синтезуванню національних і євроінтеграційних імперативів для подолання суперечностей між наявними системними узагальненнями психологічного базису смисложиттєвих орієнтацій людини, фактичним станом ціннісного розпорощення в суспільстві як детермінанти злочинності, та відсутністю чітко визначених умов балансу цього процесу в пенітенціарній системі і

пробації України. З огляду на проблематику, заявлену у темі, привертає увагу публікація В. Сокурєнка, в якій автором запропоновано десять пріоритетних напрямів кримінологічних досліджень, серед яких виокремлено напрям дослідження фронтірної злочинності [6]. Уважаємо, ортобіотичний підхід може бути застосований максимально продуктивно саме у контексті досліджень фронтірної злочинності. Цей напрям ще довгий час буде актуалізований сучасним театром війни. Людиноцентричний базис є виразним в усіх фундаментальних дослідженнях, що проводяться у Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України. Ця публікація виконана у контексті розроблення фундаментальної теми «Дотримання прав людини при виконанні покарань і поводженні із засудженими в Україні» РК УкрІНТЕІ № 0121U114397.

Можна зазначити про те, що ортобіоз став вінцем усього життєтворчого поступу І. Мечникова, учений системно вивчав питання здоров'я людини, шукав можливості створення такого ритму життя, який би дозволяв більшості проблем уникнути. Саме поняття ортобіозу учений тлумачив як певний лад життя, заснований на правилах гігієни з метою уникнення чи мінімізації впливу бактеріальних токсин. Такий порядок передбачає вивчення людиною своїх відчуттів, корегування звичок, щоб довго жити діяльним активним життям, позбавленим відчуття болю, осмислення цінності свідомого батьківства і певну міру моральної поведінки, коли життя спрямовується на опанування науковими знаннями. Помірність і культуру потреб учений уважав важливою умовою спокійного безболісного старіння, прийняття людиною природних змін онтогенезу. Цьому присвячено багато уваги у програмах (пробаційних, корекційних та програмах диференційованого індивідуального впливу) з позицій когнітивно-поведінкової терапії як основи психологічної підтримки і соціально-психологічної роботи із суб'єктами пробації в Україні. Ортобіотичний підхід може сприяти більш системному, комплексному вивченню криміногенних потреб повнолітнього суб'єкта пробації. Криміногенні потреби тут вжито у традиційному визначенні «актуальними факторами ризику, оцінка яких свідчить про високу вірогідність їх впливу на виникнення протиправної (криміногенної) поведінки особи та потребу у заходах впливу для зменшення або усунення такого впливу» [7].

Суть ортобіотичного підходу з огляду на цільові орієнтири і заходи соціально-виховного впливу на суб'єктів пробації під час реалізації пробаційних програм: сприяти осмисленню суб'єктом пробації культури здорового повноцінного життя (через вивчення себе, культурацію своїх потреб). Реалізація ортобіотичного підходу передбачає практики використання гігієни як науки, яка дає лад життю (уміти вивчати себе, розуміти і задовольняти свої потреби на засадах правослужняної поведінки). Ресурсний потенціал ортобіотичного підходу передбачає опанування досвідом уміння радіти, особистого блага, суспільним з благом інших людей.

Поточним результатом втілення ортобіотичного підходу під час реалізації пробаційної програми є психологічне благополуччя, стабільний стан психологічного здоров'я повнолітнього суб'єкта пробації.

Таким чином, ортобіотичний підхід може стати продуктивним в реалізації пробаційних програм для запобігання кримінальних правопорушень повнолітніми суб'єктами пробації. Адже цей підхід узгоджується з культурологічним підходом, відповідає методології дослідження фронтірної злочинності, сприятиме реалізації людиноцентричних цілей, визначених Стратегією реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року, Планом дій Ради Європи для України на 2023-2026 роки «Стійкість, відновлення та відбудова», розкриває додаткові, історично, культурно, ментально обумовлені корисні соціально орієнтовані практики у межах виконання заходів, передбачених пробаційною програмою.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022-2024 роках. Розпорядження Кабінету міністрів України від 16 грудня 2022 р. № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text>
2. План дій Ради Європи для України на 2023-2026 роки «Стійкість, відновлення та відбудова» CM(2022)187 29 листопада 2022. Документ підготовлено Директоратом з координації програм. Документ затверджено Комітетом міністрів Ради Європи 14 грудня 2022 (CM/Del/Dec(2022)1452/2.4). URL: <https://rm.coe.int/action-plan-ukraine-2023-2026-ukr/1680aa8282>
3. Зменшення можливостей вчинення злочинів: стратегічний підхід : монографія / за заг. ред. В. В. Голіни. Харків : Право, 2020. 287 с. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2021/09/%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE_%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F-%D0%B7%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%BC%D0%BE%D0%B6%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%B9.pdf
4. Батиргарєєва В.С. Убезпечення учасників дорожнього руху в Україні: до методології створення сучасної правової платформи в умовах євроінтеграції. Питання боротьби зі злочинністю. 2023. Вип. 45. С. 68-80.
5. Ягунов Д. В. Пенітенціарна політика як складова соціального контролю : монографія. Одеса : Фенікс, 2020. 674 с.
6. Сокурєнко В. В. Сучасний стан та перспективи розвитку української кримінології. Вісник Національної академії правових наук України. 2023. Т. 30. №3. С. 336–356. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c8c749dc-c3a4-493f-9425->

2fa61cd58c31/content

7. Методичні рекомендації щодо проведення оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення засудженими до позбавлення волі. Міністерство юстиції України, № 1021-27-20 від 26.11.2020. URL: <https://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2021/09/Metodichni-rekomendacii-ORP.pdf>

ГОЛІНА Володимир,
доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН
України, головний науковий співробітник відділу кримінологічних
досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України

ВИМОГА КОМПЛЕКСНОСТІ ПРИ ПЛАНУВАННІ ЗАХОДІВ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ

Резолюцією ООН від 31 серпня 2020 року «Підвищення безпеки дорожнього руху у всьому світі». Друге Десятиліття дій із забезпечення безпеки дорожнього руху (2021-2030 роки) оголошено періодом поступового скорочення смертності від дорожньо-транспортних пригод (ДТП) на 50%. За оцінкою експертів ООН досягнення цієї мети можливо за умов:

реалізації національної концепції підвищення рівня безпеки дорожнього руху;

комплексного підходу під час розробки заходів вирішення проблем безпеки дорожнього руху;

поступове запровадження безпілотного транспорту;

удосконалення управління і контролю у сфері дорожнього руху.

Усі ці умови взаємопов'язані єдиною амбітною метою – суттєвим зниженням за відносно невеликий період часу смертності і травматизму від ДТП, і потребують самостійного дослідження стосовно можливості їх реалізації в Україні. У тезах розглядаються лише окремі аспекти вимоги комплексності при програмуванні і плануванні завдань і заходів підвищення безпеки дорожнього руху в Україні.

Концепція – це науковий, доказово обґрунтований позитивно прогнозований теоретико-прикладний варіант (задум) оптимального розв'язання актуальних викликів сьогодення на перспективу у різних сферах людського буття (економіки, політики, права, галузі господарства тощо). національна концепція підвищення рівня безпеки дорожнього руху повинна відображати:

А) об'єктивну кримінологічну характеристику стану безпеки дорожнього руху в Україні;

Б) рефлексія на євроінтеграційний курс Vision Zero;

В) оцінку ступеня можливості, спроможності держави і готовності

українського суспільства до європейських стандартів і уявлень щодо транспортної безпеки [1, с. 70, 75]. Концепція є фундаментальною основою стратегії, державних програм, планів, їх ключовою позицією. Вона, образно кажучи, створює стратегічний програмний каркас, в межах якого формуються цілі, завдання, строки, комплекс заходів і засобів та ресурсне забезпечення. Отже, концепція вирішення проблеми безпеки дорожнього руху і вимога комплексності під час розробки відповідних запобіжних заходів у сфері транспорту невід'ємні одна від одної. Концепція визначає масштаб комплексності, а комплексність – відповідності структури комплексного набору заходів і засобів запобіжної діяльності провідній ідеї концепції, закладеної у стратегічних національних запобіжних документах [2, с. 419-421].

Стосовно поняття комплексу, комплексності, комплексного підходу, комплексного набору та інше існує достатньо значна науково галузева бібліографія. Ось одне з них: комплекс – це сукупність предметів, пристроїв, програм, явищ, дій, властивостей, що становлять єдине ціле [3, с. 196]. Звертає увагу на себе те, що комплексність як характеристика певної сукупності речей, як і вимога до такої сукупності, скажімо, під час розробки заходів вирішення проблеми безпеки дорожнього руху, обов'язково повинна становити єдине ціле і це ціле відповідати концептуальному його призначенню, провідній цілі концептуального задуму. Виникає проблема масштабу комплексу – поняття дещо незвичне. Нами використано одне із значень терміну «масштаб» як мірило, відносна величина комплексу. Під поняттям комплексу «масштаб комплексу/комплексності» ми розуміємо мірило відповідності, сукупності запобіжних дій у сфері безпеки на дорогах, концептуальні цілі. Тільки при такій відповідності сукупність заходів і засобів можна уважати комплексом. При іншому варіанті програмування набір запобіжних напрямів, заходів, засобів тощо не володіє властивостями комплексу, хоча в документах і називається таким, але він не здатний суттєво вплинути на причинно-наслідковий ланцюг транспортних правопорушень. Як приклад, Державна програма підвищення рівня безпеки дорожнього руху на період до 2023 року і Додаток 2 до неї відповідає вимогам комплексності, оскільки, щонайменше, по-перше, очевидний домінуючий криміногенний об'єкт, сприяючий вчиненню транспортних правопорушень- свавілля людського фактору учасників дорожнього руху, зник під купою другорядних на даний момент заходів і засобів, які за своєю, скажімо, впливовою характеристикою не здатні це свавілля призупинити і поступово ліквідувати; по-друге, він перенасичений техніко-технологічними завданнями комерційного характеру, що викликає певні сумніви щодо їх внесення в програму; по-третє, важливі для повноцінного комплексу соціальні, нормативно-правові, етичні, інформаційно-комунікативні, віктимологічні та інші його складові, заходи яких, за образним висловом А.П. Закалюка, повинні утворювати «дружний союз», не представлені [4, с. 144]. Ця державна програма, як, до речі, і всі інші програми у сфері

запобігання злочинності і її, зокрема різновиду – транспортні правопорушення, залишилися невиконаною, ціль – скорочення за ці три роки (2021-2023 роки) смертності і травматизму від ДТП в Україні на проголошені 30% не відбулося.

Масштаб комплексності визначається такими кількісно-якісними показниками, як: об'єкт запобіжного впливу, складовим набором запобіжних напрямів та відповідних заходів, засобів, пристроїв, обладнання тощо, суб'єктність.

Об'єкт запобіжного впливу, запобіжної діяльності у контексті розглядуваної проблеми безпеки руху, це, як правило, домінуючий у сукупності детермінант автотранспортних порушень є людський фактор учасників дорожнього руху, про що свідчать проведені нами кримінологічні дослідження. Ми лише доповнюємо: не просто людський фактор, а його, передусім, свавілля, умисна людська деліктність, елементарна дорожня недисциплінованість та інші його (свавілля) прояви. Йдеться таким чином про розробку комплексу заходів і засобів кримінологічного запобіжного напрямку, концептуальні засади якого нами висвітлювалися у низці публікацій [5, с. 114-119; 4, с. 84-90].

Масштаб заходів і засобів запобіжного комплексу, щоб бути таким, формується відповідно до природи домінуючого детермінаційного чинника (об'єкта) ДТП, його уразливих властивостей. Як зазначено вище, домінуючим об'єктом культурологічного напрямку, є, з даних вітчизняних і зарубіжних досліджень, свавілля людського фактору – правосвідомість, воля, емоції, звички тощо. Виходить, що масштаб комплексу (комплексний набір, не є еkleктика, а творчо складена сукупність, що, до речі, не виключає і коректне запозичення з арсеналу зарубіжних заходів і засобів.

Кримінологічний принцип відповідності закладений у такий компонент комплексності як суб'єктність. Комплексна суб'єктність має за своїм відбором і спрямуванням відповідати заздалегідь створеному комплексу. Комплексна суб'єктність, таким чином, відкидає механічний, еkleктичний, а тим більш відомчий склад суб'єктів запобіжної діяльності, передбачає професіоналізм і спеціалізацію виконавців запрограмованих дій [6, с. 274-275].

Вимога дотримання масштабу комплексності при програмуванні і плануванні заходів і засобів безпеки дорожнього руху окреслює і застерігає:

А) кількісну межу набору запобіжних заходів і засобів, уникати переважання ними планових документів і зайвих на даний час дублюючих видів запобіжної діяльності;

Б) від переносу напрямів, заходів, засобів з більш глобальною за масштабом комплексу до масштабу комплексу національних стратегій і програм підвищення рівня безпеки дорожнього руху. Таке запозичення перевищує і вітчизняні спроможності їх виконати (наявність ресурсів, суб'єктів виконання, обстановки тощо).

Список використаних джерел

1. Батиргареева В.С. Убезпечення учасників дорожнього руху в Україні: до методології сучасної правової платформи в умовах євроінтеграції. Питання боротьби зі злочинністю: зб.наук.пр. Харків : Право, 2023. Вип. 45. С. 68-79.
2. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3-х кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ : Видавничий Дім "Ін Юре", 2007. 424 с.
3. Попова Т.В. Ліпкан В.А. Стратегічні комунікації [Словник]. Київ : ФОП О.С. Ліпкан, 2016. 416 с.
4. Голіна В. В. Культурологія безпеки дорожнього руху в Україні: теорія та практика запобігання автотранспортним правопорушенням : монографія / В. В. Голіна, С. С. Шрамко ; Нац. акад. прав. наук України ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України. Харків : Право, 2023. 184 с. DOI: <https://doi.org/10.31359/9789669986870>
5. Голіна В. В., Шрамко С.С. Концептуальні основи культуурологічного напрямку підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні. Питання боротьби зі злочинністю: зб.наук.пр. Харків : Право, 2021. Вип. 42. С. 113-121.
6. Голіна В. В. Комплексність культурологічного напрямку запобігання автотранспортним правопорушенням: теоретико-прикладні аспекти. Omul, criminologia, știința: Conferința științifică internațională, [ediția a 2-a, Chișinău], 24 martie 2023: Culegerea comunicărilor/ coordonatorii ediției: Avornic Gheorghe [et al.]; comitet științific: Bujor Valeriu (președinte) [et al.]. Chișinău: Institutul de Științe Penale și Criminologie Aplicată, 2023. Vol. 1. С. 273-275. URL: https://ibn.idsi.md/ro/collection_view/2159

ЖИТНИЙ Олександр

д.ю.н., професор, член Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, заслужений юрист України

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕВЕДЕННЯ ПРОКУРОРА ДО ПРОКУРАТУРИ ВИЩОГО РІВНЯ ЯК ЗАСІБ МІНІМІЗАЦІЇ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

Прокуратура України становить єдину систему, яка в порядку, передбаченому Законом України «Про прокуратуру» (далі – Закон № 1697-VII)[1], здійснює встановлені Конституцією України функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави. Такими функціями, згідно зі ст. 131-1 Конституції України, є підтримання

публічного обвинувачення в суді, організація і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом[2]. Власне, в Україні саме прокуратура утворює «ядро» національної кримінальної юстиції та агентом держави у взаємодії із міжнародною кримінальною юстицією. У цьому зв'язку для ефективного і якісного функціонування цієї інституції максимально важливо не лише формувати її корпус із числа найбільш здібних правників, а й робити це в умовах, які б виключали (мінімізували) виникнення в ній будь-яких корупціогенних чинників. Такими явищами, принципово неприйнятними для цієї системи, є, зокрема, непотизм, клієнтелізм, фаворитизм, кронізм[3; 4; 5].

Для запобігання виникненню цих негативних обставин в Україні створено й кілька років реалізується особливий порядок реалізації професійної кар'єри прокурора. Так, єдиним суб'єктом, уповноваженим на проведення конкурсів при переведенні прокурора до прокуратури вищого рівня (а також проведення добору в окружні прокуратури), є Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів (далі – КДКП). Делегування виключних повноважень на проведення добору КДКП як самостійному органу, який не входить до системи органів прокуратури (та, відповідно, є незалежним від будь-якого впливу на свої рішення й дії з боку цієї системи) саме й пояснюється прагненням виключити в процесі формування корпусу прокурорських кадрів створення передумов для зазначених вище негативних корупціогенних явищ.

Правник, який проходить службу в органі прокуратури та прагне кар'єрного зростання (підвищення за посадою) може бути переведений за його згодою до органу прокуратури вищого рівня на вакантну або тимчасово вакантну посаду. Таке переведення здійснюється за конкурсною процедурою. Конкурс включає в себе оцінку професійного рівня, досвіду, морально-ділових якостей прокурора та перевірку його готовності до здійснення повноважень в органі прокуратури вищого рівня.

Закон № 1697-VII визначає, що прокурором обласної прокуратури може бути призначена особа, яка відповідає таким вимогам: є громадянином України; має вищу юридичну освіту; має стаж роботи в галузі права не менше трьох років; володіє державною мовою. Прокурором Офісу Генерального прокурора може бути призначена особа, яка відповідає сукупності таких вимог: є громадянином України; має вищу юридичну освіту; має стаж роботи в галузі права не менше п'яти років; володіє державною мовою.

Таким чином, для переведення (призначення) на посаду у прокуратурі вищого рівня особа має набути певний рівень стажу в галузі права, тобто професійної діяльності особи за спеціальністю після здобуття нею вищої юридичної освіти. Основним критерієм при віднесенні стажу роботи до

роботи в галузі права є виконання особою передбачених посадовою інструкцією обов'язків, пов'язаних із правозастосовчою діяльністю, яка полягає у здійсненні систематичного виконання таких функцій як розроблення та/або застосування норм права. До стажу роботи в галузі права зараховується період роботи на посадах з реалізацією повноважень, пов'язаних з правоохоронними, правовиконавчими, правоустановчими функціями. За змістом робота у сфері права передбачає розробку або застосування норм права і носить систематичний характер.

Згідно із судовою практикою та практикою КДКП до посад, обіймання яких зараховується до стажу роботи в галузі права, належать, зокрема, такі: прокурор, суддя, адвокат, нотаріус, слідчий, помічник адвоката, судді, нотаріуса, прокурор-стажист, юрист, юрисконсульт (у т.ч. головний), начальник юридичного відділу, наукові, педагогічні, науково-педагогічні працівники, що здійснюють навчання, виховання та професійну підготовку в професійно-технічних, вищих або післядипломних навчальних закладах, помічник-консультант народного депутата України, секретар судового засідання, судовий розпорядник, головний спеціаліст із судової статистики відділу кадрової та аналітично-статистичної роботи окружного адміністративного суду тощо. Цей перелік не є вичерпним.

Процедури проведення конкурсу на переведення до органу прокуратури вищого рівня визначаються й реалізуються КДКП. Так, згідно з Порядком проведення конкурсу на зайняття вакантної або тимчасово вакантної посади прокурора в порядку переведення до органу прокуратури вищого рівня, затвердженим рішенням відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження 26 жовтня 2021 року № 13зп-21 (з наступними змінами)[6], конкурс складається з таких етапів: 1) оголошення про проведення конкурсу; 2) подання кандидатами заяв про участь у конкурсі; 3) перевірка поданої заяви про участь у конкурсі та особи кандидата на відповідність формальним вимогам, формування списку кандидатів; 4) анонімне виконання кандидатами практичного завдання; 5) проведення перевірки доброчесності кандидата; 6) проведення співбесіди; 7) визначення переможця конкурсу.

За результатами оцінювання результатів виконання кандидатами практичного завдання та проведення співбесіди КДКП затверджує рейтингову таблицю кандидатів із зазначенням підсумкової оцінки кожного з них. Кандидат, який посів перше місце в рейтингу, визнається переможцем конкурсу, після закінчення строку на оскарження підсумкової оцінки (у разі подання таких скарг – за результатами їх розгляду). У випадку відмови кандидата від призначення на вакантну або тимчасово вакантну посаду переможцем конкурсу вважається наступний кандидат у рейтингу.

КДКП упродовж п'яти календарних днів направляє подання стосовно прокурора, визнаного переможцем, керівнику органу прокуратури, уповноваженому на прийняття рішення про призначення прокурора на посаду.

До участі у конкурсі не допускаються прокурори: 1) повноваження яких зупинено у зв'язку з відстороненням від посади згідно з пунктами 3–5 ч. 1 ст. 64 Закону «Про прокуратуру»; 2) яких притягнуто до дисциплінарної відповідальності з накладенням дисциплінарного стягнення у виді заборони на переведення до органу прокуратури вищого рівня – до закінчення строку такої заборони або до визнання прокурора таким, що не притягувався до дисциплінарної відповідальності; 3) на яких поширюються положення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» щодо проходження атестації, але які в установленому порядку не пройшли атестацію та не були переведені до Офісу Генеральної прокуратури, обласної чи окружної прокуратури.

Список використаних джерел

1. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.
2. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
3. Дорош Л., Івасечко О. Непотизм як політико-правова проблема українського Державотворення. *Humanitarian vision*. 2015. Vol. 1, Num. 1. С. 13–20.
4. Діденко І. Неопотизм, фаворитизм та кронізм як причини виникнення конфлікту інтересів. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 8. С. 103–106.
5. Дрозд О., Діденко І. Конфлікт інтересів як прояв неопотизму, фаворитизму та кронізму // Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції: зб. тез доп. V Міжнар. наук.-практ. конф. (31 березня 2017 р., м. Харків)/МВС України; Харківський національний університет внутрішніх справ; Кримінологічна асоціація України. Харків: ХНУВС, 2017. С. 69–70.
6. Порядок проведення конкурсу на зайняття вакантної або тимчасово вакантної посади прокурора в порядку переведення до органу прокуратури вищого рівня: Затверджений Рішенням відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження 26 жовтня 2021 року № 13зп-21 (в редакції, затвердженій рішенням відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження, від 02 лютого 2022 року № 8зп-22, із змінами, внесеними рішенням відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження від 25 травня 2022 року № 55зп-22, рішенням Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів від 14 червня 2023 року № 59зп-23, від 13 листопада 2023 року № 80зп-23). URL: <https://kdkp.gov.ua/decision/2021/10/26/2128>.

КИРИЧЕНКО Юлія

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри правового забезпечення підприємницької
діяльності та фінансової безпеки,
Харківський національний університет внутрішніх справ

ПРИНЦИПИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ МІЖБЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Міжбюджетні відносини, як особливий вид правовідносин, базуються на певних принципах, що відображають їхню специфіку та місце в бюджетній системі України. На жаль, принципи міжбюджетних відносин не було закріплено ні в положеннях Бюджетного кодексу України, ні в інших нормативно-правових актах.

Необхідно зазначити, що в статті 7 Бюджетний кодекс України [1] визначає основні принципи бюджетної системи, у межах якої існують міжбюджетні відносини, тому вони поширюються і на останні. Принципи бюджетного права мають свій зміст та особливості, обумовлені специфікою відповідного правового регулювання, але, на жаль, бюджетно-правові принципи не завжди досить чітко та однозначно сформульовано в законодавстві, а це сприяє виникненню негативних наслідків у правозастосовній сфері. Даний вираз можна застосувати і до невизначеності принципів міжбюджетних відносин у бюджетному праві.

Пропонуємо таке трактування принципів міжбюджетних відносин – це теоретично обґрунтовані та нормативно закріплені основи (ідеї, вимоги) сутності міжбюджетних відносин, що складають їхній основний зміст і визначають загальну спрямованість правового регулювання бюджетної діяльності держави та муніципальних утворень, спрямовують бюджетну діяльність на досягнення її основних цілей та завдань.

Потрібно зазначити, що принципи міжбюджетних відносин вужчі за значенням, ніж принципи бюджетної системи. У зв'язку з цим принципи міжбюджетних відносин необхідно розглядати як продовження принципів бюджетної системи, оскільки вони є лише частковим проявом якостей, притаманних усій бюджетній системі.

До прийняття Бюджетного кодексу України бюджетна система України, згідно зі статтею 4 Закону України «Про бюджетну систему України» від 29 червня 1995 року, опиралася на такі принципи: єдності; гласності; повноти; наочності; достовірності; самостійності бюджетів.

З набуттям чинності Бюджетного кодексу України ситуація докорінно змінилася, оскільки саме Бюджетний кодекс визначає основні принципи бюджетної системи та запроваджує систему єдиних процедур – ухвалення рішень учасниками бюджетного процесу на засадах єдиної загальнодержавної бюджетної політики. Забезпечуючи вимоги економічної безпеки держави, ці принципи базуються на відповідності бюджетної

політики національним інтересам. Згідно зі статтею 7 Бюджетного кодексу України бюджетна система ґрунтується на таких принципах:

1) принцип єдності бюджетної системи України – єдність бюджетної системи України забезпечується єдиною правовою базою, єдиною грошовою системою, єдиним регулюванням бюджетних відносин, єдиною бюджетною класифікацією, єдністю порядку виконання бюджетів та ведення бухгалтерського обліку і звітності;

2) принцип збалансованості – повноваження на здійснення витрат бюджету мають відповідати обсягу надходжень бюджету на відповідний бюджетний період;

3) принцип самостійності – Державний бюджет України та місцеві бюджети є самостійними. Держава коштами державного бюджету не несе відповідальності за бюджетні зобов'язання органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування. Органи влади Автономної Республіки Крим та органи місцевого самоврядування коштами відповідних місцевих бюджетів не несуть відповідальності за бюджетні зобов'язання одне одного, а також за бюджетні зобов'язання держави. Самостійність бюджетів забезпечується закріпленням за ними відповідних джерел доходів бюджету, правом відповідних органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування визначати напрями використання бюджетних коштів відповідно до законодавства України, правом Верховної Ради Автономної Республіки Крим та відповідних місцевих рад самостійно і незалежно одне від одного розглядати та затверджувати відповідні місцеві бюджети;

4) повноти – до складу бюджетів підлягають включенню всі надходження бюджетів та витрати бюджетів, що здійснюються відповідно до нормативно-правових актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування;

5) принцип обґрунтованості – бюджет формується на реалістичних макропоказниках економічного і соціального розвитку України та розрахунках надходжень бюджету і витрат бюджету, що здійснюються відповідно до затверджених методик та правил;

6) принцип ефективності та результативності – при складанні та виконанні бюджетів усі учасники бюджетного процесу мають прагнути досягнення цілей, запланованих на основі національної системи цінностей і завдань інноваційного розвитку економіки, шляхом забезпечення якісного надання послуг, гарантованих державою, Автономною Республікою Крим, місцевим самоврядуванням (далі – гарантовані послуги), при залученні мінімального обсягу бюджетних коштів та досягнення максимального результату при використанні визначеного бюджетом обсягу коштів;

7) принцип субсидіарності – розподіл видів видатків між державним бюджетом та місцевими бюджетами, а також між місцевими бюджетами ґрунтується на необхідності максимально можливого наближення надання гарантованих послуг до їх безпосереднього споживача;

8) принцип цільового використання бюджетних коштів - бюджетні кошти використовуються тільки на цілі, визначені бюджетними призначеннями та бюджетними асигнуваннями;

9) принцип справедливості і неупередженості – бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами;

10) принцип публічності та прозорості – інформування громадськості з питань складання, розгляду, затвердження, виконання державного бюджету та місцевих бюджетів, а також контролю за виконанням державного бюджету та місцевих бюджетів.

Погоджуємось із авторами науково-практичного коментарю Бюджетного кодексу України [2], потрібно зазначити, що стаття 4 Закону України «Про бюджетну систему України» містила принципи бюджетного устрою, натомість стаття 7 Бюджетного кодексу – норми, що регулюють бюджет і його складові, використання бюджетних коштів, відповідальність учасників бюджетного процесу, тобто норми, що виходять за межі бюджетної системи. Але, беручи до уваги специфіку міжбюджетних відносин, більш ширший зміст принципів у положеннях Бюджетного кодексу України, безумовно, має позитивний характер. Адже незважаючи на те, що принципи міжбюджетних відносин вужчі за принципи бюджетної системи, регулювання міжбюджетних відносин, як процес, досить часто виходять за межі бюджетної системи.

Необхідно зазначити, що в Бюджетному кодексі України відсутній дуже важливий принцип, який міг би вдосконалити як бюджетну систему в цілому, так і міжбюджетні відносини зокрема. Йдеться про принцип реальності. Сутність його полягає в тому, що доходи і видатки повинні ґрунтуватися на реальних показниках. Нам добре відома ситуація, коли органи місцевої влади занижують власну дохідну базу, а потім вирівнюють свої фінансові можливості за рахунок отримання міжбюджетних трансфертів або навпаки, коли органи центральної влади завищують доходи місцевих бюджетів із метою збалансування бюджетної системи. Законодавчі та виконавчі органи влади повинні використовувати такі методи формування бюджету, які були б максимально наближені до реальності.

В.М. Асадчев виділяє ряд принципів, на основі яких повинна відбуватися розбудова системи міжбюджетних відносин в Україні. Крім уже розглянутих нами принципів, автор пропонує такі:

принцип соціальної спрямованості. Він полягає в тому, що саме динаміка реального рівня споживання, тривалості та якості життя, параметри фізичного і духовного здоров'я, освіти формують головні результуючі показники розвитку окремих регіонів і держави в цілому;

принцип невід'ємності функції територіального регулювання в системі державного управління. Його сутність визначається нагальною потребою розробки й реалізації виваженої регіональної політики в Україні для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку;

принцип необхідності вирівнювання регіонального розвитку. Урахування цього принципу зумовлюється вимогою забезпечення рівного доступу населення різних регіонів до послуг загальнодержавного характеру з урахуванням належних їхніх обсягів і якості;

принцип наявності чіткого регулюючого механізму системи міжбюджетних відносин на державному рівні. Тобто розбудова системи міжбюджетних відносин повинна відбуватися на підставі спеціально розроблених механізмів (передусім, правового і економічного (фінансового) характеру, а не винятково адміністративними методами і до того ж разовими);

принцип адресності означає, що державні заходи у сфері міжбюджетних відносин повинні бути гранично конкретизованими щодо конкретних виконавців, відповідальності.

Основним принципом, на якому повинна базуватися система міжбюджетних відносин в Україні, є принцип децентралізації. Даний принцип повинен бути основоположним, оскільки він інтегрує в собі велику кількість інших принципів міжбюджетних відносин. Однією з проблем бюджетної системи України є її невідповідність принципам фінансової децентралізації, хоч вони і закладені в Бюджетному кодексі України та Концепції державної регіональної політики України. Донині реальна схема міжбюджетних відносин «регіони – центр» фактично має майже всі ознаки централізованої моделі.

Принцип децентралізації передбачає організацію бюджетної системи і відносин між бюджетами різних рівнів на підставі передачі повноважень із відповідними фінансовими ресурсами з центру на регіональний і місцевий рівні самоуправління. Процес бюджетної децентралізації не обмежується простим розширенням автономії бюджетів обласного, районного чи місцевого рівнів, він супроводжується перерозподілом функцій між органами влади різних рівнів. Це робиться з метою розвитку управлінських навиків не лише центральних, але й регіональних і місцевих урядів з відповідною перебудовою організаційно-адміністративних інститутів. У результаті бюджетної децентралізації на місцях повинні утворитися численні невеликі, але компетентні й фінансово самодостатні центри влади з прийняття рішень. Адміністративна логіка розосередження управлінських функцій, створення численних осередків приймання рішень полягає в тому, що так розосереджується і відповідальність, знижується рівень ризиків від централізованих рішень і дій.

Бюджетна децентралізація передбачає два взаємозв'язаних паралельних процеси. По-перше, це розподіл видаткових зобов'язань і доходних джерел за рівнями бюджетної системи: державний, регіональний, місцевий. По-друге, це визначення обсягу повноважень, у межах яких органи влади можуть визначати свої видатки і доходи. Реальний рівень досягнутої децентралізації в політичному й адміністративному аспектах залежить від рівня завершеності цих процесів.

Враховуючи зарубіжний досвід, національні особливості та

закріпленій у Конституції державний устрій, вважаємо, що потрібно в Україні побудувати міжбюджетні відносини на підставі реальної бюджетної децентралізації, відповідно до якої розширюються бюджетні права органів місцевої влади та підвищується питома вага місцевих бюджетів у загальній структурі державних видатків.

Децентралізована модель повинна ґрунтуватися на таких принципах: чіткому законодавчому розмежуванні видаткових повноважень між різними рівнями влади;

закріпленні в законодавчому порядку розподілу дохідних джерел для виконання видаткової частини бюджету;

розвитку фінансової автономії місцевого самоврядування;

пріоритеті регіональних інтересів під час формування бюджетів;

розширенні прав місцевих органів влади під час формування власних бюджетів [3].

Будуючи бюджетну систему в нашій країні на принципах децентралізації, необхідно зосередити увагу на тому, щоб органи місцевого самоврядування отримали всі можливості для розвитку своїх територій, розширення місцевої податкової бази. Податки, а не міжбюджетні трансферти, є ресурсною базою децентралізації, і саме на них повинні формуватися власні доходи місцевих бюджетів.

В Україні відбулися вже певні позитивні зрушення в напрямі побудови міжбюджетних відносин за принципами децентралізації. Водночас, поряд з перевагами, існують вагомі недоліки, зумовлені перехідним періодом, а також суперечностями у природі самої системи бюджетної децентралізації. Тому вдосконалення новоствореної системи міжбюджетних відносин повинно відбуватися у напрямі подолання недоліків, притаманних країнам із перехідною економікою та з урахуванням досвіду тих зарубіжних країн, що досягли значного прогресу на шляху децентралізації. Лише після цього в Україні відкриється шлях до оптимізації міжбюджетних відносин на підставі зазначеної вище моделі бюджетного устрою згідно з обраною стратегією економічного розвитку.

Міжбюджетні відносини повинні ґрунтуватися на принципах, опираючись на які можна було б досягнути оптимальної взаємодії усіх рівнів влади в бюджетній сфері. Оптимальним вважається такий устрій держави, при якому кожна територіальна громада зможе самостійно розвиватися, володіючи тісними зв'язками з центральною владою та з іншими муніципальними утвореннями. Міжбюджетні відносини повинні сприяти переходу від політики надання фінансової допомоги до політики розвитку самостійності кожної адміністративно-територіальної одиниці.

Отже, для побудови ефективної системи міжбюджетних відносин в Україні, крім принципів бюджетної системи, зазначених у статті 7 Бюджетного кодексу України, положення Бюджетного кодексу необхідно доповнити ще й такими принципами: децентралізації; реальності; ефективності та економності використання бюджетних коштів;

розмежування доходів і видатків між рівнями бюджетної системи; загального (сукупного) покриття видатків бюджетів; цільового характеру використання бюджетних коштів; адресності.

Список використаних джерел

1. Бюджетний кодекс України від 08 липня 2010 № 2456-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. - № 50 (№ 50-51). - Ст. 572.
2. Науково-практичний коментар Бюджетного кодексу України : станом на 20 січня 2016 р. / за заг. ред. Т. А. Латковської. Київ : Центр учбової л-ри, 2016.
3. Касич А.О. Програмно-цільове бюджетування як інструмент управління сталим розвитком господарства / А.О. Касич. БІЗНЕСІНФОРМ. 2015. –№ 9. С. 276-281 URL: http://www.business-inform.net/pdf/2015/9_0/276_281.pdf

КОВАЛЕНКО Олена

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права
імені професора О.І. Процевського,
Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди

ТРУДОВЕ ПРАВО – НАДБАННЯ ЛЮДСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Призначення трудового права історично пов'язано із охороною та захистом працюючого.

Україна є демократичною, соціальною та правовою державою. Саме таке визначення міститься у ст.1 Конституції України. Соціальну основу такої держави повинно складати громадянське суспільство, розбудову якого Україна визначила за мету свого розвитку.

Громадянське суспільство – це відкрите, демократичне суспільство, яке саморозвивається, і в якому центральне місце займає людина, громадянин, особистість. Виходячи з цього, Конституція України закріплює у ст.3, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Саме з визнання людини та її свободи метою існування держави починається громадянське суспільство.

Свобода – одне з найбільш складних та багатогранних понять. Об'єктивною підставою свободи, насамперед, слід назвати необхідність.

Свобода, як певний соціальний стан суспільства, як необхідність, знаходить своє найбільш концентрований вираз у праві, у якому вона фактично матеріалізується, об'єктивується, трансформується у конкретні інститути. По характеру права у даному суспільстві, його розвиненості, завершеності завжди можна судити про сутність та широту свободи, яку юридично визнає та допускає держава. Таким чином, право слугує

офіційним мірилом існуючої свободи, засобом її охорони та захисту.

Правові норми і є нормами свободи, але свободи юридично визнаної, оформленої державою у вигляді нормативно-правових актів, прийняття яких має на меті захист індивіда від свавілля. У цьому полягає основна цінність права для особистості. У праві свобода отримує необхідне підґрунтя і гаранта, а особистість – можливість задоволення свого інтересу. Без права, поза правом свобода залишається нереалізованою та незахищеною. Саме в цій якості право, перш за все, необхідне людині.

Право – це одне з досягнень людської цивілізації. З моменту своєї появи людина усвідомлювала необхідність у своєму захисті спочатку у природи, потім через посередництво інших людей у надприродних істот і, нарешті, досягнув того стану свідомості, який можна вважати передумовою сьогодення - у держави і права. По мірі свого розвитку, утворення та розбудови держави, людина змінювала свої уявлення про право та можливість втручання держави у певні відносини. Особливо наочно це простежується у історичній ретроспективі трудового права, поява якого є безспірним доказом вдосконалення людської свідомості та визнання людини як соціальної цінності, невід'ємною якістю якої є здатність до праці, реалізація якої і забезпечує можливість існування та розвитку суспільства. Загальновідомі факти історії – повстання ліонських ткачів 1831 р., 1834 р., сілезьких ткачів 1844 р, революція 1848 р. у Франції та Германії, які стали наслідками необмеженого соціальними противагами капіталізму – все це виявило неможливість існування відносин з реалізації праці окремо від державного втручання. Відповідно одночасно із розвитком наукової думки про необхідність регламентації відносин з реалізації права на працю окремими спеціальними нормами права, ці норми стали з'являтися в різних країнах. Ці норми стали фундаментом для започаткування нового етапу регламентації відносин з реалізації здатності до праці, а також стали фундаментом, що уможливив розвиток громадянського суспільства.

Відповідно далі трудове право розвивалось як право людини, що працює, – бо нарешті право на працю отримало державне визнання своєї значущості, своєї важливості у розвитку людської цивілізації.

Трудове право стало великим надбанням людської цивілізації, яке відтворює у своїх нормах уявлення людини і громадянина про свободу, вільну можливість реалізації своїх прав у власних інтересах. Отже розвиток трудового права у напрямі встановлення соціального балансу інтересів держави, власників засобів виробництва та власників унікальної, притаманної тільки людині здатності – здатності до праці, який би визначив межі їх можливого поводження, означив простір для їх свободи та захистив від свавілля є необхідною умовою розбудови громадянського суспільства у третьому тисячолітті.

Такий однозначний та інваріантний напрям розвитку трудового права створив систему міжнародних та європейських стандартів праці, які сьогодні застосовуються як ідеал правового регулювання, до якого має прагнути будь-

яка цивілізована країна. А якщо вона регулює відносини з реалізації права на працю за цими стандартами то країна по праву вважається сучасною, цивілізованою.

Зміст норм трудового права, який закріплює та визначає права, свободи, обов'язки та навіть відповідальність людини, має формулюватися таким чином, щоб на першому місці була людина, а не держава. Зміст норм трудового права як права позитивного – тобто такого, яке створюють люди і для людей, повинен створювати умови для ефективного розвитку природних прав, а не вигадувати штучні правила, які суперечать природним законам. Інакше кажучи, норми трудового права мають лише надати форму природним правам людини, закріпити те, що є природним, поводячись із останнім обережно, як із кришталем, щоб випадково не пошкодити його. Таким чином, норми права не повинні протиставлятися, об'єктивно існуючій, природі прав людини. Вони повинні впорядковувати природні права так, щоб останні мали можливість здійснитися та збагатити людську особистість. Саме тоді права людини отримують можливість ефективної реалізації, саме тоді і людина, і суспільство отримують користь від визнання цих прав, а, отже, і право, і держава, яка його санкціонує, досягнуть своєї мети існування: служіння людині.

Особливо це простежується у міжнародному трудовому праві, яке при формуванні світових та європейських стандартів права на працю, врахувало не тільки значення праці для кожної конкретної людини та суспільства в цілому, але й притаманну йому природність. Адже ключовим моментом у визначенні права на працю в цих стандартах є визнання кожного носія здатності до праці її власником, володарем, який один-єдиний, самостійно, користуючись свободою волі, може вирішувати долю відносно її застосування.

Таке визначення, насамперед, представляє собою успішне поєднання внутрішньої детермінації своїх рішень носія унікальної природної здатності – здатності до праці та їх можливості зовнішнього проявлення – реалізації у правовому просторі, де на першому місці стоїть свобода.

КОЛЕСНИК Тетяна,
*завідувач кафедри цивільного, трудового права та права соціального
забезпечення
Донецького державного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор*

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ РОБОТОДАВЦЯ ЗА ПОРУШЕННЯ ВИМОГ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ЗАПОБІГАННЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ У СФЕРІ ПРАЦІ

Організаційно-правові засади запобігання та протидії дискримінації з метою забезпечення рівних можливостей щодо реалізації прав і свобод людини та громадянина закріплені Законом України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» (далі – Закон України). У загальному визначенні поняття «дискримінації» закріплене у п. 2 ч. 1 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», дискримінація - ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними (далі – певні ознаки), зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановлений цим Законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обгрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними [1]. Принагідно відзначити, що законодавство України ґрунтується на принципі недискримінації, що передбачає незалежно від певних ознак:

- забезпечення рівності прав і свобод осіб та/або груп осіб;
- забезпечення рівності перед законом осіб та/або груп осіб;
- повагу до гідності кожної людини;
- забезпечення рівних можливостей осіб та/або груп осіб.

Запобігання та протидія дискримінації передбачає сукупність передбачених законодавством спеціальних правових засобів і заходів, спрямованих на реалізацію державної політики України щодо недопущення дискримінації, створення умов для своєчасного виявлення її фактів, забезпечення дієвого та ефективного захисту і відновлення порушених прав осіб, які постраждали від дискримінації, а також притягнення винних фізичних і юридичних осіб до відповідальності за порушення принципу недискримінації з одночасним відшкодування матеріальної й моральної шкоди, завданих унаслідок вчинення відповідних протиправних дій [2, с. 174].

Інститут відповідальності в праві виявляється у здатності держави впливати на суспільство за допомогою певних заходів юридичного характеру

з метою встановлення в ньому загального порядку, чіткого регулювання суспільних відносин, усунення конфліктів, втілення принципу соціальної справедливості та рівності всіх перед законом [3, с.27]. Юридична відповідальність – це передбачені законом вид і міра державно-владного (примусового) визнання особою втрат благ особистого, організаційного і майнового характеру за вчинене правопорушення [4].

Варто зазначити, що, розглядаючи питання інституту юридичної відповідальності слід акцентувати увагу на видах відповідальності. Зокрема, стаття 16 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» регламентує, що особи, винні в порушенні вимог законодавства про запобігання та протидію дискримінації, несуть адміністративну, кримінальну та цивільну відповідальність [1]. Таким чином, при будь-яких проявах дискримінації до працівника роботодавець буде нести юридичну відповідальність. Сутність юридичної відповідальності дозволяє розглядати її в якості комплексного явища, яке має місце у правовій дійсності та зобов'язує особу до свідомого вибору щодо вчинення (чи невчинення) певних дій, що обов'язково обумовлюють відповідні наслідки, встановлені законодавством [3]. Отже, більш детально охарактеризуємо види відповідальності, що передбачені нормами чинного законодавства.

У разі порушення роботодавцем принципу рівності роботодавець може бути притягнений до адміністративної відповідальності, однак в Кодексі України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), такі правопорушення не зазначено і не встановлено в яких випадках винна особа буде притягнена до адміністративної відповідальності за дискримінацію та порушення законодавства про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Але принагідно відзначити, що адміністративна відповідальність передбачена за один із найпоширеніших видів правопорушень в трудових правовідносинах – мобінг (цькування) працівника. **Мобінг за своєю суттю є значно ширшим, аніж форма дискримінації, оскільки, не завжди супроводжується саме дискримінаційним утиском працівника, і може проявлятися в одній із видів психологічного насилля.** У разі вчинення дискримінаційних утисків роботодавець буде нести адміністративну відповідальність за протиправні діяння відповідно до ч.2 ст.173⁵ КУпАП – вчинення мобінгу (цькування) працівника – тягне за собою накладення штрафу на громадян від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від двадцяти до тридцяти годин і накладення штрафу на фізичних осіб – підприємців, які використовують найману працю, посадових осіб – від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від тридцяти до сорока годин [5].

Відповідно до ч.1 ст.11 Закону України «Про зайнятість населення» [6] держава гарантує особі право на захист від будь-яких проявів дискримінації у сфері зайнятості населення залежно від дискримінаційних

ознак, звернення або наміру звернення до суду чи інших органів за захистом своїх прав або надання підтримки іншим працівникам у захисті їхніх прав, за мовними або іншими ознаками, не пов'язаними з характером роботи або умовами її виконання. Зазначена норма регламентується й ст. 5¹ КЗпП України, яка передбачає гарантування працевдатним громадянам, які постійно проживають на території України з боку держави правового захисту від мобінгу (цькування), дискримінації, упередженого ставлення у сфері праці, захисту честі та гідності працівника під час здійснення ним трудової діяльності [7]. Працівник, який зазнав певний психологічний тиск в наслідок дій керівника чи колег має право на певні види компенсації. Відповідно до ч.2 ст. 237 КЗпП України – у разі ушкодження здоров'я працівника, причиною якого став мобінг (цькування), факт якого підтверджено судовим рішенням, що набрало законної сили, заподіяна шкода відшкодовується у розмірі понесених витрат на лікування.

Аналіз норм чинного законодавства свідчить, що наприклад норми Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), регламентують відповідальність за дискримінацію незалежно від дискримінаційної ознаки. Зокрема ч.1 ст. 26 ЦК України зазначено, що усі фізичні особи є рівними у здатності мати цивільні права та обов'язки і відповідно до ч.1 ст. 297 ЦК України кожен має право на повагу до його гідності та честі [8].

В свою чергу у ст. 161 Кримінального кодексу України «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або релігійних переконань» [9] передбачена кримінальна відповідальність у вигляді штрафу або навіть позбавлення волі на строк від 5 до 8 років за вчинення умисних дій дискримінаційного змісту. Утім, кримінальна відповідальність за дискримінацію у сфері праці свідчить про узгодженість наведених норм Кримінального кодексу України із ст. 6 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» та ст. 24 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» в частині закріплення зазначеного виду відповідальності за порушення законодавства про запобігання та протидію дискримінації та забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Резюмуючи викладене слід зазначити, що з метою захисту працівників від будь-яких проявів дискримінаційних утисків необхідно внести зміни до норм чинного законодавства. Адже війна в нашій країні продовжується, і для прискорення перемоги потрібно забезпечити економічну стабільність, а відповідно ринок праці має функціонувати і роботодавці повинні створювати нові пропозиції, розробляти нові програми щодо квотування робочих місць для осіб з вадами здоров'я та учасників бойових дій. Це потребує уникнення антидискримінаційних проявів з боку роботодавця та мінімізації негативних наслідків неправомірної поведінки суб'єктів трудових правовідносин.

По-перше, необхідно доповнити Цивільний кодекс України та Кодекс України про адміністративні правопорушення окремими статтями які б передбачали відповідальність за порушення законодавства про забезпечення

рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, а також дискримінацію. Оскільки, забезпечення справедливих умов для всіх громадян незалежно від їх статі та гендерної ролі в суспільстві є головним пріоритетом демократичної, соціальної, правової держави.

По-друге, внесення відповідних змін свідчатиме про їх узгодженість із ст. 6 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» та ст. 24 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Окреслені питання є нагальними і потребують дієвих рішень та законодавчої регламентації, щоб змінити усталені погляди сучасного суспільства у визначених аспектах.

Список використаних джерел:

1. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06 вересня 2012 р. № 5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення: 05.05.2024).
2. Башук О. Р. Адміністративно-правові засади протидії проявів дискримінації дільничними офіцерами поліції в Україні: дис. ... доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право». Київ, 2021. 220 с.
3. Коротких А. Ю. Проблеми юридичної відповідальності державних службовців за трудовим законодавством України. автореф. дис. ... д-р. юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2019. 43 с. URL: https://scc.knu.ua/upload/iblock/31a/aref_Korotkykh%20A.Yu..pdf
4. Новіков Д.О. Місце правової герменевтики в методології юридичних досліджень та юридичній аргументації. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 7. 2021. С. 15-18.
5. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню): Закон України від 01.12.2022. № 2806-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2806-20> (дата звернення: 05.05.2024).
6. Про зайнятість населення: Закону України від 05.07.2012 № 5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/5067-17> (дата звернення 05.05.2024).
7. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/322-08> (дата звернення: 05.05.2024).
8. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
9. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5.04.2001 № 2341 III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

УДК 343.9

ОРЛОВ Юрій

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ЖИТТЯ КОМБАТАНТІВ: ВІД ВИМОГ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ДО ЗАДАЧ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ*

Війна, міжнародний збройний конфлікт повсякчас актуалізує питання нації, держави, їх виживання у конкретному форматі політичного режиму, змісту державної політики (як зовнішньої, так і внутрішньої, безпекової), територіях. І це закономірно. Приклад повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України наочно демонструє: колишня метрополія не відмовилась від планів реколонізації, знищення української державності. Водночас сама українська державність відбулась, юридично оформилась на руїнах радянського тоталітаризму, антигуманного комуно-соціалізму, як маніфестація ідей свободи, установки на розбудову ліберально-гуманістичного устрою. І цю установку варто утримувати навіть в умовах війни, адже лише вона є гарантією збереження цивілізованості та, власне, українськості нашої держави. Тож зміщення фокусу уваги з статистської політики, з домінантності держави як символічного конструкту на її діяльнісні гуманістичні засади, звернення до найвищої соціальної цінності, зафіксованої у суспільному договорі, у ст. 3 Основного закону, змушує поставити у центр засновків мислення людину.

Певна річ, трагедія війна, зі всією своєю брутальністю, найбільш виразно відображається у стражданнях цивільних осіб. Найпильнішою до цих страждань виявляється й державна політика (в тому числі й її відображення у офіційні статистичній звітності про зареєстровані кримінальні правопорушення, зокрема воєнні злочини проти цивільного населення), увага міжнародних організацій. Однак, гадаємо, не має становити предмету жодної дискусії твердження про те, що цінність життя комбатанта, воїна, людини, яка зі зброєю в руках боронить суверенітет і територіальну цілісність України, є рівнозначною життю цивільної особи. Це – постулат і національного, і міжнародного права.

Конституція України зі всією чіткістю та без винятків передбачає, що Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними (ст. 21); кожна людина має

---

* Тези доповіді підготовлено на виконання проекту «Захист прав людини в концепції перехідного правосуддя: українська модель» (реєстр. номер 2022.01/0204), що виконується за підтримки Національного фонду досліджень України.

невід'ємне право на життя і ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини (ст. 27) [1].

Стаття 3 Загальної декларації прав людини встановлює, що кожна людина має право на життя [2]. У ст. 6 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права право на життя визнається невід'ємним та непорушним [3]. Більш детальна регламентація права на життя надається у регіональній (Рада Європи) міжнародній конвенції – Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини, у ст. 2 якої зафіксовано: «Право кожного на життя охороняється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання. Позбавлення життя не розглядається як таке, що вчинене на порушення цієї статті, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили: а) для захисту будь-якої особи від незаконного насильства; б) для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою; с) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання» [4].

Конституційний Суд України вважає, що позитивний обов'язок держави стосовно впровадження належної системи захисту життя, здоров'я та гідності людини передбачає забезпечення ефективного розслідування фактів позбавлення життя [5].

Навіть побіжний аналіз викладених міжнародно-договірних, а також законодавчо-конституційних і доктринальних джерел права дає змогу переконатися, що право людини на життя є фундаментальним і невід'ємним, а також у тому, що жоден правовий статус людини, що виникає та реалізується в контексті її правомірної діяльності не може підважувати це право. Таким чином, набуття особою міжнародно-правового статусу комбатанта не повинно тягнути за собою скасування права на життя чи деякого звуження його обсягу. В дійсності ж, принаймні у контексті російсько-української війни, відповідного міжнародного збройного конфлікту, маємо протилежну ситуацію. Так звані «конвенційні» позбавлення життя, тобто спричинення одним комбатантом смерті іншому в ситуації бою («законна військова ціль»), без порушень законів і звичаїв війни не вважається протиправним. При тому зауважимо, що з позицій та у форматі міжнародного гуманітарного права так воно і є. Але тільки у цьому форматі. Вихід за його межі, зміна оптики аналізу з *jus in bello* на *jus ad bellum* та ще ширше – до міжнародного права прав людини дозволяє чітко побачити: позбавлення комбатанта життя в бою є правомірним тільки для іншого комбатанта. Втім не є правомірним загалом. І пошук того суб'єкта, хто вчиняє відповідне правопорушення, що спричиняє неправомірне позбавлення життя комбатанта неодмінно приводить до суб'єктів злочину агресії (планування, розв'язування та ведення агресивної війни – ст. 437 КК України). І саме цим суб'єктам, вищому військово-політичному керівництву

російської федерації, слід ставити у вину загибель кожного українського воїна [6, с. 15].

Враховуючи цю позицію, згідно з яким міжнародне гуманітарне право не може підважувати право людини на життя, має зовсім інше цільове призначення і не конкурує із міжнародним правом прав людини, варто оцінити вітчизняну правозастосовну практику у цій сфері як незадовільну. Наразі склалася ситуація, за якої так зване конвенційне спричинення смерті комбатанту, зокрема військовослужбовцю ЗСУ, інших передбачених законом збройних формувань, тобто спричинення смерті в ході бою не оцінюється як неправомірне, злочинне.

Практика, яка склалася з реагуванням на подібні випадки, є абсолютно незадовільною. З одного боку – позбавлення життя не кваліфікуються як протиправні. З іншого ж – задля забезпечення повноти та об'єктивності встановлення всіх обставин справи кримінальне провадження таки відкривається, але, по-перше, за ст. 115 КК України та, по-друге, має у більшості своїй формальний характер, адже після спливу визначеного процесуального строку такі провадження закриваються. Як наслідок – відбувається цілком неадекватна правова оцінка, відсутність належного кримінально-правового захисту життя, захаращується статистична картина умисних вбивств. Так, наприклад, якщо протягом 2016–2019 рр. реєструвалося в рік в середньому 5540 умисних вбивств (ст. 115 КК України), у 2020 та 2021 р. – 3809 та 3230 відповідно, то у 2022 р. – 22083, а у 2023 р. – 36667. До цієї цифри також потрапляють й особи, які безвісти зникли за особливих обставин. Водночас основна маса, підкреслимо, – це випадки так званого конвенційного позбавлення життя, кримінальні провадження про які зрештою закриваються на підставі відсутності складу кримінального правопорушення.

Виправити цю ситуацію можливо шляхом зміни правозастосовної практики та оцінки всіх без винятків випадків заподіяння смерті комбатантам, а так само цивільним особам як проявів ведення агресивної війни, тобто за ч. 2 ст. 437 КК України. У тих випадках, коли заподіяння смерті супроводжувалось порушенням законів і звичаїв війни, кваліфікація має відбуватися за правилами сукупності кримінальних правопорушень.

Може здатися, що склад злочину, передбачений ст. 437 КК України, не адаптований до втілення описаного вище підходу до кваліфікації досліджуваних дій. На перший погляд, закріплена у ч. 2 ст. 437 КК України конструкція відповідає ознакам формального складу, що не передбачає суспільно небезпечних наслідків як обов'язкових чи-то кваліфікуючих ознак. Однак, на наше переконання, поняття «ведення агресивної війни» є складним, що вміщує в себе в тому числі й діяння, спрямовані на позбавлення життя комбатантів супротивної сторони.

Водночас, зважаючи на те, що у виключних випадках злочин агресії може відбуватися й без заподіяння шкоди життю і здоров'ю комбатантів супротивної сторони (як це, зокрема, впливає зі змісту п. «а» ч. 2 ст. 8bis

Римського статуту МКС і як це було зафіксовано при окупації та подальшій анексії російською федерацією Автономної Республіки Крим), задля внесення більшої ясності до складу кримінального правопорушення та диференціації, індивідуалізації кримінальної відповідальності, вважаємо за доцільне внести зміни до ст. 437 КК України, доповнивши її частиною 3 такого змісту «дії, передбачені частиною другою цієї статті, що призвели до загибелі людей». Реалізація такого кроку надасть змогу кваліфікувати заподіяння смерті як комбатантам, так і цивільним (у випадку так званої супутньої шкоди, collateral damage) як злочин. В перспективі це відкриває можливість не тільки належного кримінально-правового захисту життя людини, а й реалізації перехідного правосуддя в частині встановлення історичної правди, зокрема й про масштаби агресії у людському вимірі, визнання жертвами агресії родичів загиблих, визнання за ними права на сатисфакцію і компенсацію, доповнення відповідних цивільних позовів, що можуть лягти в основу консолідованої репараційної претензії до країни-агресора.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 06.05.2024).
2. Загальна декларація прав людини : Міжнародний документ. Декларація : Резолюція 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 08.04.2024).
3. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права : Пакт. Міжнародний документ ООН від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 08.04.2024).
4. Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини : Міжнародний документ Ради Європи. Конвенція від 04.11.1950 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 08.04.2024).
5. Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України від 24 квітня 2018 року № 3-р/2018. URL: <https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/3-p.pdf> (дата звернення: 10.04.2024).
6. Литвинов О. М., Орлов Ю. В. Проблеми кримінально-правового захисту життя комбатантів, або як подолати ефекти гуманітарного «відмивання» війни? *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2023. № 3 (30). С. 11–25. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2023.3.01>.

ЮРОВСЬКА Вікторія

д.ю.н., професор кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету імені С. Кузнеця

ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ЗАЙНЯТОСТІ І БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна військова агресія російської федерації проти України, яка триває вже більше двох, вплинула на абсолютно всі ланки життя суспільства. Сфера зайнятості населення, звичайно, не є виключенням, адже ця трагедія нашої держави якщо навіть не позбавила когось роботи, то принаймні змінила її інтенсивність, особливості виконання робочих процесів, місце виконання, тощо.

Міжнародною організацією праці (надалі – МОП) у березні 2024 року опубліковано на своєму офіційному інтернет-сайт Стратегію співпраці МОП з Україною в перехідний період 2024-2025 років [1].

У вказаному документі наводиться наступна статистична інформація щодо ситуації в Україні у сфері зайнятості та безробіття: з моменту вторгнення 2022 року, за оцінками МОП, було втрачено 2,4 мільйона робочих місць. Паралельно 1,6 мільйона українців працездатного віку виїхали з країни. Переважну більшість з них становили жінки, які колись працювали професіоналами та технічними працівниками у сфері діловодства, послуг та продажів. Шістнадцять відсотків з них працювали в освіті, а ще сім відсотків – у сфері охорони здоров'я та соціальних послуг. Тим часом українські підприємства були зруйновані війною. Лише інфраструктурі було завдано збитків на суму близько 125 мільярдів доларів США, причому найбільше постраждали транспорт, торгівля та промисловість, енергетика та сільське господарство [1].

Вказані показники вимагають від нашої держави розробку нових підходів до формування політики зайнятості. Слід відзначити, що вказана проблематика розглядалась як представниками української правової та економічної думки, так і міжнародними організаціями та науковими центрами, зокрема, МОП.

Наприклад, Штундер І. О. серед напрямків, на яких має сконцентруватися держава у сфері відновлення довоєнного рівня зайнятості населення, називає: відновлення людського потенціалу та капіталу, створення стимулів для швидкого працевлаштування працівників, формування дієвих програм перекваліфікації та підвищення кваліфікації згідно вимог поточної ситуації, залучення донорських засобів до створення нових робочих місць, прогнозування професій, які в короткостроковій та середньостроковій перспективі будуть користуватися попитом на ринку праці, створення програм зайнятості для внутрішньо переміщених осіб, розвиток дистанційних форм зайнятості [2].

Більш комплексний та фундаментальний підхід відображено в роботі

Н. П. Любомудрової та В. І. Гойчука. На їх думку, програми стабілізації ринку праці повинні включати в себе наступні аспекти: програми із залучення мігрантів в економіку країни, вони повинні стосуватися як українців так і іноземців; створення ефективних умов для самозайнятості населення, що дозволить розвантажити соціальну сферу; реформування системи соціального захисту населення, поліпшення умов праці, удосконалення системи оплати праці, перегляд та зміна тарифної сітки робітничих професій та підвищення заробітних плат до середньоєвропейських; популяризація робітничих професій та виведення їх на рівень престижності; розвиток та підтримка на державному рівні високотехнологічних виробництв та сільського господарства; створення ефективних програм спрямованих на перепрофілювання та підвищення кваліфікації, розробка програм зайнятості молоді, впровадження практики дуальної освіти; створення взаємопов'язаних заходів психологічного, соціального, педагогічного напрямків визначення покликання та виявлення здібностей в певних професійних напрямках; створення умов розвитку соціально-економічної діяльності у сільській місцевості, створення робочих місць у селах та громадах, розробка та впровадження програм розвитку та популяризації праці в сільській місцевості; здійснення заходів щодо подолання тіньової економіки та тіньової зайнятості населення; створення механізмів сприятливого інвестиційного клімату в країні; сприяння з боку держави створенню нових робочих місць; сприяння розвитку малого та середнього бізнесу, здійснення процесів урегулювання законодавчих прогалин цієї сфери діяльності, зменшення податкового та кредитного тиску, спрощення систем ліцензійно-дозвільних процедур для малого та середнього бізнесу, тощо; розширення джерел фінансової підтримки бізнесу методами надання грантів та залучення іноземних інвестицій; сприяння щодо розбудови індустріальних парків, розвитку інноваційних підприємств, стимулювання та підтримка стартапів, цифрової трансформації бізнесу та міжнародному партнерству тощо [3].

Схожий системний підхід до вирішення проблеми безробіття в Україні та забезпечення належної зайнятості населення транслюється й в роботі Н. О. Серьогіної, якою виділяються наступні напрямки розширення зайнятості, покращення її продуктивності, ліквідацію тіньового ринку праці, скорочення рівня бідності, покращення суспільного добробуту і життєдіяльності тощо, а саме: забезпечення належних передумов для стабільного економічного зростання і зростання рівня конкурентоздатності вітчизняної економіки; ліквідація тіньового сектору економіки шляхом легалізації «тіньового» ринку праці; реальне покращення суспільного добробуту і життєдіяльності, насамперед за рахунок зростання оплати праці, вчасної її виплати, а також зменшення рівня безробіття в країні; забезпечення належних передумов для скорочення рівня бідності в країні; зменшення негативних наслідків кризових явищ тощо [4, с. 185].

МОП у наведеній вище Стратегії співпраці МОП з Україною в

перехідний період 2024-2025 років пропонує комплексний, багатовекторний і трикомпонентний підхід до відновлення стійкості ринку праці: інвестування в людей; створення якісних робочих місць та стійких підприємств для реконструкції та відновлення; покращення управління ринком праці, включаючи соціальний діалог, відповідно до міжнародних трудових стандартів та відповідного законодавства ЄС [1]

Слід відзначити, що усі наведені пропозиції є виваженими та обґрунтованими, в тій чи іншій мірі з ними доречно погодитися та взяти за основу під час формування державної стратегії вирішення проблем зайнятості населення в нашій країні в умовах воєнного стану. Проте, залишаючи поза цим дослідженням такі фундаментальні аспекти, як, наприклад, ліквідація тіньового ринку сектору економіки чи вдосконалення податкового законодавства, вважаю за необхідне виділити наступні напрямки реформування чинного законодавства України, що відбулися вже за період повномасштабного вторгнення та спрямовані на ліквідацію негативних наслідків війни на сферу зайнятості населення.

1. Створення умов для перекваліфікації працівників у разі неможливості виконання ними трудової функції за першою професією через різні, незалежні від таких осіб, обставини.

За цим напрямком законодавцем розширено перелік осіб, які мають право отримати ваучер на навчання (підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації). У чинній редакції статті 30 Закону України «Про зайнятість населення» перелік осіб, які мають право на одноразове отримання ваучера для підтримання конкурентоспроможності шляхом перепідготовки, за робітничою професією, підготовки за спеціальністю для здобуття ступеня магістра на основі ступеня бакалавра або магістра, здобутих за іншою спеціальністю, підготовки на наступному рівні освіти (крім третього (освітньо-наукового/освітньо-творчого) рівня вищої освіти), спеціалізації та підвищення кваліфікації за професіями і спеціальностями мають, включені особи, які приймали участь у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України [5].

Крім того, постановою Кабінету Міністрів України від 15.09.2023 № 984 запроваджено експериментальний проект з організації професійного навчання учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни в закладах професійної (професійно-технічної) освіти Державної служби зайнятості, метою якого є підтримання конкурентоспроможності учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни шляхом професійного навчання [6].

2. Сприяння розвитку самозайнятості населення, а також створення нових робочих місць.

За цим напрямком на сьогодні, по-перше, запроваджено можливість отримання мікрогрантів на створення або розвиток власного бізнесу, що передбачається Порядком надання мікрогрантів на створення або розвиток

власного бізнесу, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 21.06.2022 № 738 [7]. Розмір мікрогранту, який надається одному отримувачу, визначається відповідно до його запиту, але не менше 50000 гривень та не перевищує: 75000 гривень включно у разі зобов'язання отримувача зареєструватися фізичною особою - підприємцем; 150000 гривень включно у разі зобов'язання отримувача створити одне робоче місце після отримання мікрогранту та прийняття на нього працівника на умовах, визначених цим Порядком; 250000 гривень включно у разі зобов'язання отримувача створити не менше двох робочих місць після отримання мікрогранту та прийняття на них працівників на умовах, визначених цим Порядком. Максимальний розмір мікрогранту, передбачений абзацами третім та четвертим цього пункту, для отримувачів, які зареєстровані та провадять/планують провадити підприємницьку діяльність у м. Харкові та Харківській області, збільшується на 100 відсотків [7].

Окремим Порядком запроваджено надання грантів на створення або розвиток власного бізнесу учасникам бойових дій, особам з інвалідністю внаслідок війни та членам їх сімей [7]. Передбачається, що розмір гранту, який надається одному отримувачу, визначається відповідно до його суми запиту та не перевищує: для члена сім'ї у разі зобов'язання створити: одне робоче місце – до 250 тис. гривень; два робочих місця - від 250 тис. до 500 тис. гривень; для учасника бойових дій та/або особи з інвалідністю внаслідок війни, зареєстрованих як фізична особа – підприємець, у разі зобов'язання створити: одне робоче місце – до 250 тис. гривень; два робочих місця – від 250 тис. до 500 тис. гривень; чотири робочих місця – від 500 тис. до 1000 тис. гривень [7].

На створення нових робочих місць також спрямовані й запроваджені державою компенсації за працевлаштування, до яких відносяться наступні:

компенсація витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні (компенсація витрат надається у розмірі мінімальної заробітної плати, установлені законом за кожен працевлаштовану особу, за яку роботодавцем сплачується єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, на період воєнного стану та протягом 30 календарних днів після його скасування або припинення, що передбачається Порядком, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 331) [8];

компенсація за працевлаштування зареєстрованих безробітних (роботодавцю компенсуються фактичні витрати у розмірі єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за працевлаштування безробітних осіб, що були направлені центрами зайнятості населення, відповідно до Порядку, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 10.02.2023 № 124) [9];

компенсація частини фактичних витрат роботодавця за працевлаштування на нові робочі місця (компенсація надається у розмірі 50

відсотків суми нарахованого єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за кожну особу, працевлаштовану на нове робоче місце, за місяць, за який він сплачений, та стосується роботодавців, які створюють нові робочі місця та працевлаштовують на них працівників шляхом укладення трудового договору; протягом 12 місяців з дня укладення трудового договору з особою, працевлаштованою на нове робоче місце, щомісяця здійснюють виплату їй заробітної плати в розмірі не менше ніж три мінімальні заробітні плати), що передбачається Порядком, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 18.04.2023 № 338 [10];

компенсація за облаштування робочого місця особи з інвалідністю, що передбачається Порядком, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 22.08.2023 № 893 [11].

Підсумовуючи вищевикладене, можна зазначити, що наразі державою запроваджуються окремі заходи, спрямовані за поліпшення ситуації із зайнятістю в нашій країні та боротьби із безробіттям. Однак, говорити про комплексне вирішення цієї проблеми зарано, це питання залишається одним із першочерговим у період воєнного стану для підтримання економіки нашої країни та забезпечення стабільності в суспільстві.

Список використаних джерел

1. ILO Transitional Cooperation Strategy for Ukraine. URL: <https://www.ilo.org/publications/ilo-transitional-cooperation-strategy-ukraine-2024-2025> (дата звернення: 12.05.2024).
2. Штундер І. О. Ринок праці України в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство. 2022. Випуск № 40. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1453/1398> (дата звернення: 12.05.2024).
3. Любомудрова Н. П., Гойчук В. І. Зміни на ринку праці в умовах воєнного стану та перспективи післявоєнного відновлення. Економіка та суспільство. 2022. Випуск № 40. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1462/1407> (дата звернення: 12.05.2024).
4. Сербогіна Н. О. Зайнятість населення в умовах воєнного стану як невід'ємна складова забезпечення національної безпеки. Право та державне управління. 2023. № 2. С. 181-186. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2023/26.pdf (дата звернення: 12.05.2024).
5. Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> (дата звернення: 12.05.2024).
6. Про реалізацію експериментального проекту з організації професійного навчання учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни в закладах професійної (професійно-технічної) освіти Державної служби зайнятості : постанова Кабінету Міністрів України від

15.09.2023 № 984. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984-2023-п#Text>
(дата звернення: 12.05.2024).

7. Деякі питання надання грантів бізнесу : постанова Кабінету Міністрів України від 21.06.2022 № 738. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-п#n19> (дата звернення: 12.05.2024).

8. Про затвердження Порядку надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні : постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 331. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/331-2022-п#Text> (дата звернення: 12.05.2024).

9. Про затвердження Порядку надання роботодавцям компенсацій за працевлаштування зареєстрованих безробітних : постанова Кабінету Міністрів України від 10.02.2023 № 124. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-2023-п#Text> (дата звернення: 12.05.2024).

10. Деякі питання надання роботодавцям компенсації єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за працевлаштування на нові робочі місця : постанова Кабінету Міністрів України від 18.04.2023 № 338. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/338-2023-п#n12> (дата звернення: 12.05.2024).

11. Деякі питання надання роботодавцям компенсації фактичних витрат за облаштування робочих місць працевлаштованих осіб з інвалідністю : постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2023 № 893. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/893-2023-п#Text> (дата звернення: 12.05.2024).

ЯКОВЕЦЬ Ірина

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
керівник Центру правового забезпечення науки і технологій
Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності НАПрН України

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ДІЙ ЩОДО УТРИМАННЯ МІСЦЬ РОЗПУСТИ

Чинний Кримінальний кодекс України (далі – КК України) передбачає відповідальність за створення або утримання місць розпусти і звідництво (стаття 302). При цьому, тлумачення терміну «місце розпусти» та «звідництво» не надається у жодному нормативному акті.

Аналіз чинної судової практики також свідчить про відсутність у визначеності підходів до розуміння понять «місце розпусти» та «звідництво», оскільки в судових рішеннях зміст означених категорій чітко

не розкривається. Судові органи у своїх рішеннях зазвичай обмежуються вказівкою на загальні формулювання: «займалась утриманням місця розпусти та звідництвом для розпусти, тобто діями з організації та забезпечення діяльності місця розпусти та пошуку учасників розпусних дій, вчиненими з метою наживи» (див., приміром, постанову Верховного Суду України від 24 жовтня 2018 р. по справі № 201/14160/14-к, провадження № 51-3669 км 18/).

У ряді судових рішень дії, пов'язані зі створенням місця розпусти або звідництва, фактично зводяться до констатації факту утримання місця розпусти, під яким розуміється, зокрема, «приміщення салону еротичного масажу»: у створеному місці розпусти, а саме у квартирі за адресою: АДРЕСА_4 вчиняла дії, необхідні для забезпечення функціонування вказаного приміщення як місце розпусти, при цьому розміщуючи рекламні оголошення про надання еротичних масажних послуг за грошову винагороду»; участь у злочинній діяльності, пов'язаній із звідництвом для розпусти. При цьому немає визначності у питанні, що є таким салоном «erotичного масажу» і які дії (чи їх комплекс) належить до категорії «erotичний масаж».

Аналіз судової практики дозволяє стверджувати, що у значному числі судових рішень звідництво розуміється як посередництво при наданні: а) сексуальних послуг; б) послуг сексуального характеру; в) послуг інтимного характеру; г) задоволенні сексуальних потреб: «...реалізуючи свій намір пов'язаний із звідництвом для розпусти з метою наживи, під час телефонної розмови, отримав від невстановленої в ході досудового розслідування особи чоловічої статі замовлення на організацію надання сексуальних послуг особою жіночої статі, за грошові кошти...»; «...маючи умисел на здійснення протиправних дій у сфері громадської моралі, з корисливих мотивів, усвідомлюючи небезпеку своїх дій, виступив посередником з надання послуг сексуального характеру, яке виразилось у звідництві для розпусти з метою наживи...»; «...під час проведення оперативної закупки ОСОБА_4 о 10 годині 33 хвилин, отримав телефонний дзвінок на особистий мобільний телефон НОМЕР_1 від ОСОБА_6, який домовився зі ОСОБА_4, про те, що останній за грошову винагороду організує йому зустріч з повією, яка зможе надати послуги сексуального характеру...»; «...домовився з останнім, що ОСОБА_4 за грошову винагороду організує йому зустріч з повією, яка надасть ОСОБА_6 послуги сексуального характеру за грошові кошти...».

Рішення судів вказують на розмежування категорій «сексуальні послуги», «послуги сексуального характеру», «послуги інтимного характеру», «erotичні послуги», «сексуальні послуги інтимного характеру» або «задоволення сексуальних потреб», проте у жодному з них не надається тлумачення цих термінів, їх відмінності та зміст дій. Не у всіх цих рішеннях також констатовано наявність безпосереднього статевого акту (як ключової чи характерної ознаки таких дій).

У науковій літературі так само немає єдиного підходу навіть до термінологічного тлумачення розглядуваних дій. Одною з ключових ознак місця розпусти називається, як правило, надання сексуальних послуг: «Загалом звідництву та створенню або утриманню місць розпусти як злочину проти моральності у сфері організації надання сексуальних послуг, притаманні певні специфічні ознаки, серед яких особливо помітними є такі, як: спільність мети вчинення, а саме організоване налагодження сексуальних послуг на більш-менш постійній основі; конкретна сфера прояву злочинної активності – сексуальні стосунки людей; конкретний вид цієї діяльності у сфері сексуальних стосунків – організація, налагодження, оптимізація цих стосунків та, нарешті, своєрідність «суб'єктного складу» злочинної діяльності, що створюється через участь у механізмі злочинних подій не лише злочинця, а й інших осіб, принаймні, отримувачів і надавачів відповідних послуг» [1].

Дослідники наголошують, що проблема точного законодавчого визначення тих чи інших дій у сфері сексуального спілкування індивідів як протиправних та відповідно заборони певних із них якраз й зумовлена, з одного боку, необхідністю врахування моральної оцінки суспільством сексуальної природи дій, у підґрунті яких знаходиться біологічна складова, а з другого, відсутністю чітких уявлень і стандартів щодо соціальної норми і патології конкретних сексуальних відносин, включаючи і їх можливу організацію з боку третіх осіб [1].

Якщо звернутися до українського законодавства у широкому значенні цього слова, то у нормативних актах і документах програмного характеру немає визначення поняття «розпуста», хоча цей термін сьогодні вживався й вживається майже у 20 документах («розпуста», «місця розпусти», «статева розпуста», «приміщення для розпусти», «сексуальна розпуста», «будинок розпусти»). Що стосується закону про кримінальну відповідальність (наприклад, у ст. 156 КК «Розбещення неповнолітніх»), то в ньому міститься словосполучення «розпусні дії». Згідно з роз'ясненнями п. 17 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» від 30 травня 2008 р. № 5, розпусні дії, відповідальність за які передбачено статтею 156 КК, повинні мати сексуальний характер і можуть бути у виді фізичних дій або інтелектуального розбещення; такі дії спрямовані на задоволення винною особою статевої пристрасті або на збудження у неповнолітньої особи статевого інстинкту [2].

З огляду на те, що розуміється у цій постанові під фізичними й інтелектуальними розпусними діями, можна стверджувати, що у цілому поняття розпусти є оціночною категорією.

Подібний термінологічний підхід міститься й у Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства: «2. Для цілей цієї статті термін «дитяча проституція» означає факт використання дитини для діяльності сексуального характеру, коли

грошова чи інша форма винагороди або відшкодування надаються чи обіцяються як оплата, незалежно від того, чи здійснюється ця оплата, ця обіцянка або це відшкодування дитині чи третій особі» [3].

Ще одне словосполучення, а саме «статева розпушта», міститься безпосередньо у тексті ст. 181 КК («Посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів»). Цією статтею встановлюється кримінальна відповідальність за організацію або керівництво групою, діяльність якої здійснюється під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів і поєднана, зокрема, із статевою розпуштою.

За різних часів і в різних суспільствах зміст розпусти як явища не був однаковим. Так, до недавнього часу позашлюбні відносини або навіть цивільний шлюб деякими членами нашого суспільства вважалися ні чим іншим, як аморальним явищем, розпуштою. Дійсно, після проголошення незалежності в Україні досить тривалий час цивільний шлюб був поза законом. Уперше згадка про такий шлюб на законодавчому рівні в нашій країні з'явилася з прийняттям Сімейного кодексу України [4]. Окрім цього, згадка про подібний шлюб міститься у Цивільному процесуальному кодексі України, у ст. 256 передбачено встановлення такого факту, що має юридичне значення, як проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу [5].

При цьому, деякі види сексуальної поведінки дійсно можна розглядати як негативні девіації (некрофілія, зґвалтування, педофілія, насильство щодо партнера тощо). Інші, суворо кажучи, є видами економічної, «трудової» діяльності (проституція, виготовлення та розповсюдження порнографічної продукції). Нарешті, треті, хоча традиційно розглядаються як «відхилення», є різновидом сексуальної поведінки в межах «норми» (гомосексуалізм, трансвестизм, добровільні для партнерів елементи мазохізму та садизму, мастурбація, добровільний груповий секс тощо).

Як бачимо, межі у визначенні деяких дій людини сексуального характеру саме як розпусних зараз доволі умовні – те, що в одних суспільствах вважається нормою або майже нормою сексуальної поведінки, в інших є ні чим іншим як правопорушенням, або принаймні поведінкою, що засуджується багатьма людьми за канонами моральності, релігійності тощо.

При цьому не повною мірою враховується й позиція Всесвітньої організації охорони здоров'я, за якою сексуальне здоров'я – це: «...стан фізичного, емоційного, психічного та соціального благополуччя щодо сексуальності; це не просто відсутність хвороби, дисфункції чи вади. Сексуальне здоров'я вимагає позитивного та шанобливого підходу до сексуальності та сексуальних стосунків, а також можливості отримання приємного та безпечного сексуального досвіду без примусу, дискримінації та насильства. Для досягнення та збереження сексуального здоров'я необхідно поважати, захищати та виконувати сексуальні права всіх людей» [6].

Усе наведене свідчить про порушення своєрідного балансу в оцінці суспільної небезпечності тих чи інших випадків розпусти. Під кримінально

карані форми розпусти «попадають» як дійсно небезпечні її прояви, так і ті нібито небезпечні її прояви, які можуть зумовлюватися елементарним браком часу на налагодження особистого життя в умовах значного темпу сучасного життя, дефіциту часу, відсутності придатних місць для комунікації, зустрічей, у тому числі інтимного характеру, тощо, не говорячи вже про природні гормональні особливості й фізіологічні потреби людського організму.

Місцем розпусти в доктрині визнається будь-яке приміщення або інше місце, спеціально підготовлене чи пристосоване для одноразового, багаторазового чи періодичного вчинення розпусних дій (безладних статевих зв'язків, групових сексуальних дій, проституції тощо) постійними відвідувачами, які змінюють партнерів, або невизначеним колом [7]. Це може бути будинок, квартира, номер у готелі, офіс, масажний кабінет, салон краси, лазня, сауна, нічний та стриптиз-бари, клуб, дача, лікувального-профілактичні, оздоровчі та інші заклади, автофургон, автомобіль, намет, підсобні приміщення, що використовуються для розпусних дій або проституції, тощо [7]. Наведена позиція відтворюється й у науково-практичних коментарях до КК України.

Проте означений підхід не є сталим, оскільки ряд фахівців взагалі вказують на неможливість існування в КК України подібних оціночних понять. Так, А.В. Плотнікова обґрунтовано доводить, що поняття «розпуста» є оцінним, що унеможливує його збереження в сучасному кримінальному праві [8].

Саме через це в ряді країн є сталою практика, за якою суди виносять виправдовувальні вироки через те, що, приміром, «кримінальне законодавство не містить тлумачення поняття «проституція» та визначення, що таке сексуальний контакт» [9]. На цій підставі національні фахівці доходять висновків, що особа не може нести відповідальність за нормами, що сформульовані нечітко.

У доктрині кримінального права наголошується, що понятійний апарат будь-якого нормативного акта, у тому числі Кримінального кодексу України повинен відповідати певним вимогам. Зокрема, він має бути чітким та зрозумілим. «Термінологічний апарат буде чітким, якщо зміст кожного терміна впливатиме із самого закону без будь-якого додаткового тлумачення. Тобто такий апарат в ідеалі повинен бути самодостатнім, для з'ясування змісту його складових не потрібно було б звертатися до інших джерел, окрім кримінального закону» [10].

Аналогічний підхід до національного законодавства має місце і в практиці Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Зокрема у рішенні в справі «Броньовський проти Польщі» зазначено, що однією з невід'ємних вимог принципу верховенства права є обов'язок країни дбати про створення умов, які забезпечують правову захищеність і довіру громадян до держави та її закону [11]. Тому у країнах – учасницях Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року (Конвенції) має діяти

законодавство, що відповідає міжнародним стандартам захисту прав та свобод людини, зокрема Конвенції та рішенням ЄСПЛ як органу, який здійснює її офіційне тлумачення [12].

Одним з ключових принципів, передбачених у Конвенції та у рішеннях ЄСПЛ, є принцип правової визначеності закону. У загальному вигляді цей принцип зафіксований у ст. 7 Конвенції: «Ніякого покарання без закону», ч. 1 якої передбачає, що нікого не може бути визнано винним у вчиненні кримінального правопорушення на підставі будь-якої дії або бездіяльності, яка на час її вчинення не становила кримінального правопорушення за національними законами або за міжнародним правом. У цій статті, як зазначається у науковій літературі, можна виокремити декілька самостійних аспектів: власне принцип *nullum crimen, nulla poena sine lege* та, відповідно, заборону застосовувати кримінальний закон до правопорушень, які у ньому не передбачені; правило не тлумачити розширювально у цьому зв'язку кримінальний закон [13].

ЄСПЛ в рішенні у справі «Толстой-Милославський проти Сполученого Королівства» роз'яснив, що поняття закону у світлі принципу *nullum crimen sine lege* охоплює як писане, так і неписане право, яке мусить бути доступним та передбачуваним [14].

Крім того, принцип правової визначеності закону, як зазначається у справі «Маркс проти Бельгії», невід'ємно притаманний праву Конвенції [15]. У тексті Конвенції принцип правової визначеності законів виражений у вимогах наявності правових підстав для будь-яких допустимих обмежень (втручань у здійснення) прав, що нею гарантуються (статті 2–5, 8, 12 Конвенції та статті відповідних протоколів до неї). У цілому цей принцип є складовою принципу верховенства права.

Отже, ЄСПЛ висуває такі основні вимоги до якості «закону», які забезпечують його правову визначеність: 1) доступність «закону»; 2) визначеність, конкретність його приписів; 3) передбачуваність «закону».

Кожна з цих вимог торкається доцільності існування оціночних понять у КК України. Так, у рішенні в справі «Санді Таймс проти Сполученого Королівства» зазначено: норма не може вважатися «законом», якщо вона не сформульована достатньо чітко, що дозволяє особі співвідносити з нею свою поведінку. Кожен громадянин, відповідно до обставин, має орієнтуватися в тому, яка саме правова норма застосовується у конкретному випадку, та мати змогу, користуючись за потреби допомогою компетентних радників, передбачати у розумних межах, виходячи із заданих обставин, які наслідки може мати конкретний вчинок.

Однак, на думку ЄСПЛ, передбачати з абсолютною точністю неможливо. Крім того, хоч і дуже бажано прагнути до абсолютної чіткості викладення норми, це іноді зумовлює її негнучкість, тоді як закон має враховувати конкретні обставини. Саме тому тексти багатьох законів більшою чи меншою мірою нечіткі, а їх тлумачення та застосування залежать від практики.

Аналогічна позиція неодноразово відтворювалася і в інших рішеннях ЄСПЛ. Зокрема, у рішенні «S.W. проти Сполученого Королівства» вказано, що будь-який злочин має бути чітко визначений у законі, при цьому необхідно, аби кожен міг зрозуміти з тексту відповідної статті, а якщо потрібно – за допомогою судового тлумачення, за яку дію або бездіяльність передбачено кримінальну відповідальність.

Європейський суд з прав людини зауважує, що національні суди мають вибирати способи такого тлумачення, які зазвичай можуть включати акти законодавства, відповідну практику, наукові дослідження тощо. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, як це передбачено у пункті 4.1. Рішення Конституційного Суду України від 02 листопада 2004 року № 15-рп/2004.

Тобто, особа не може нести відповідальність за нормами, що сформульовані нечітко.

Це витікає й з рішення ЄСПЛ «Litschauer v. the Republic of Moldova». У цій справі ЄСПЛ зазначив, що у світлі дебатів про те, чи є виступи в еротичному відеочаті сексуальними контактами, від заявника не можна було очікувати, що він зможе передбачити наслідки своєї поведінки.

Так, у коментарі до КК, відредагованому у 2005 році, у розділі, присвяченому злочину сутенерства, проституція описується як участь у сексуальних контактах за плату. У рішенні суду першої інстанції в аналогічній справі зазначається, що в кримінальному законодавстві відсутнє офіційне тлумачення поняття «проституція», не міститься й визначення поняття «статевий контакт». І хоча, на думку суду, онлайн-трансляція еротичних шоу може приносити сексуальне задоволення, це не є «сексуальним контактом», що підпадає під дію КК. Адже істотним елементом «сексуального контакту» є «фізичний контакт між двома тілами».

У рішенні від 27.04.2021р. у справі «Varaboi and Gabura v. the Republic of Moldova» Суд зазначив, що уряд не навів жодних аргументів, які дозволили б відступити від раніше зробленого висновку. Навпаки, рішення національних судів тільки зміцнили висновок, що законодавство залишалося неясним і дискусії про кваліфікацію таких діянь тривали.

Це дало підставу ЄСПЛ констатувати: відповідні правові норми не були сформульовані зі ступенем точності, аби задовольняти вимогу щодо законності. Отже, не було дотримано припису конвенції щодо якості закону.

За таких обставин Суд дійшов висновку, що відповідні правові норми не надали достатніх вказівок і не були сформульовані з таким ступенем точності, якого вимагає Конвенція, щоб задовольнити вимогу «законності», встановлену Конвенцією (Стіл та інші проти Сполученого Королівства, 23 вересня 1998 р., § 55, Збори судових рішень і рішень 1998 р. – VII). Таким чином, від заявника не можна було розумно очікувати, що він передбачить наслідки своєї поведінки, навіть маючи відповідну юридичну консультацію.

Наведене дозволяє констатувати, що в Україні відсутній алгоритм та чіткий порядок оцінки дій щодо виявлення в них ознак розпусти.

Законодавство (у широкому розумінні цього слова) не встановлює ні процедури, ні критеріїв визначення ознак розпусти в діях особи. Не сформовано їх і судовою практикою, яка дотепер характеризується неоднозначністю як термінологічного апарату, так і позначенням за його допомогою нетотожного найменування однакових дій (і навпаки).

У результаті кримінальна відповідальність настає в умовах, які визнаються ЄСПЛ порушенням положень Конвенції. При цьому навіть звернення до професійних юристів не дозволяє усунути цю прогалину.

Як наслідок – відповідальність на підставі норм, формулювання яких не дає можливості з'ясувати їх зміст, є порушенням прав людини, зокрема ст. 7 Конвенції, а тому є недопустимим у країні, яка є членом Ради Європи, підписала і ратифікувала Конвенцію. За таких умов положення ст. 302 КК України слід визнати юридично нікчемними і такими, що не можуть застосовуватися в демократичній країні.

Список використаних джерел

1. Усатова Т.І. Кримінологічна характеристика та запобігання створенню або утриманню місць розпусти і звідництву в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2018. 330 с.

2. Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи: постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 5//<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-08>.

3. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства//
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text.

4. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. Відом. Верхов. Ради України. 2002. № 21-22. Ст. 135.

5. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. Відом. Верхов. Ради України. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492.

6. Сексуальне здоров'я: що це таке, як його підтримати та як ІПСШ впливають на нього//<https://phc.org.ua/news/seksualne-zdorovya-scho-ce-take-yak-yogo-pidtrimati-ta-yak-ipssh-vplivayut-na-nogo>

7. Литвинов О.М., Васильєв А.А., Байлов А.В., Черевко К.О. Інформація (наукове роз'яснення) щодо наявності у вчинених діяннях складів злочинів, передбачених ст. 301 КК України (Ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів) та ст. 302 КК України (Створення або утримання місць розпусти і звідництво). Актуальні питання діяльності органів внутрішніх справ України: зб. наук. пр. фак-ту підготовки фахівців для підрозділів слідства ХНУВС за 2014 рік / за заг. ред. С.М. Гусарова. Харків: ХНУВС, НікаНова, 2015. С. 666-670.

8. Плотнікова А.В. Кримінальна відповідальність за організацією заняття проституцією: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Нац. акад. прокуратури України. Київ, 2010. 223 с.

9. Кондратюк С. Особа не може нести відповідальність за нормами, що сформульовані нечітко. №47 (1397) 24.11—30.11.2018//https://zib.com.ua/ua/print/135435-osoba_ne_mozhe_nesti_vidpovidalnist_za_normami_scho_ne_sform.html.

10. Тростюк З.А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України: моногр. / Тростюк З.А. – К.: Атіка, 2003. – 144 с.

11. Рішення у справі «Броньовський проти Польщі» від 22 червня 2004 року. // Практика Європейського суду з прав людини: рішення у справі: коментарі. – 2004.– № 4. – С. 124–125.

12. Хім'як Ю. Оціночні кримінально-правові поняття та вимога визначеності закону у рішеннях Європейського суду з прав людини / Ю. Хім'як // Вісник Національної академії прокуратури України. - 2011. - № 2. - С. 65-70

13. Рішення у справі «Санді Таймс проти Сполученого Королівства» від 26 квітня 1979 року // <http://www.medialaw.kiev.ua/zmisud/ecourt/212>.

14. Рішення у справі «Толстой-Милославський проти Сполученого Королівства» від 23 червня 1995 року // <http://www.coe.kiev.ua/hr/case/22.html>.

15. Рішення у справі «Маркс проти Бельгії» від 13 червня 1979 року // <http://www.echr-base.ru/marckx.jsp>.

БАГРІЙ Вікторія

студентка другого курсу навчання спеціальності «Право»,
факультету підготовки фахівців права, управління та економічної безпеки,
Донецького державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: КОЛЄСНИК Тетяна

доктор юридичних наук, професор
завідувач кафедри цивільного, трудового права та права соціального
забезпечення Донецького державного університету внутрішніх справ

ЗАХИСТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Наразі ми перебуваємо посеред епохи цифровізації, впровадження нових технологій та винаходів. Сьогодні глобальна мережа Інтернет стала основним джерелом для інформації, спілкування, розваг та навіть навчання. Її вплив на сучасне життя складно переоцінити, адже зараз майже у кожного у кишені лежить смартфон підключений до Інтернету. Завдяки цьому людство змогло прискорити свій розвиток, збільшити швидкість передавання важливої інформації, збільшити кількість робочих місць тощо. Однак поряд з

цими перевагами стоїть низка негативних факторів, що впливають на захист прав та свобод громадян.

Не зважаючи на складні часи для нашого суспільства, тема захисту інтелектуальної власності в мережі Інтернет не втрачає актуальності, а навпаки набирає нових обертів. Слід зауважити, що значний Інтерес до цього питання пов'язаний з певними аспектами інституту права власності, адже цей інститут – доволі новий порівняно з іншими. Він потребує детального вивчення для формування відповідного законодавства та механізмів регулювання у всіх сферах людської діяльності. Однак, наразі хочемо зосередити увагу на цифровому середовищі, яке також є мінливим й менш врегульованим.

Відповідно до п. 54 ст. 2 Закону України «Про електронні комунікації» мережа Інтернет (Інтернет) – глобальна електронна комунікаційна мережа, що призначена для передачі даних та складається з фізично та логічно взаємоз'єднаних окремих електронних комунікаційних мереж, взаємодія яких базується на використанні єдиного адресного простору та на використанні інтернет-протоколів, визначених міжнародними стандартами [1].

Аналізуючи визначення, яке нам надає законодавець, можемо зрозуміти, що сама мережа Інтернет не виступає суб'єктом будь-яких правовідносин. Адже вона не являє собою юридичну особу чи іншу організовану структуру, яка має бути оформлена законним чином. Також Інтернет не може бути об'єктом, оскільки немає обмеженого кола власників, які можуть зазнати шкоди [2, с. 663].

У зв'язку з цим, під час правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних з поширенням інформації за допомогою мережі Інтернет, слід враховувати наступне:

- мережа Інтернет немає власника, оскільки вона є сукупністю мереж, що мають різну географічну приналежність;
- мережу Інтернет не можна виключити цілком, оскільки маршрути і затори мереж не мають єдиного зовнішнього управління;
- мережа Інтернет є надбанням усього людства;
- мережа Інтернет має багато як корисних, так і шкідливих властивостей, що використовуються зацікавленими особами;
- мережа Інтернет, першочергово виступає, як засіб відкритого зберігання та розповсюдження інформації;
- поширення інформації в Інтернеті має таку саму природу, як і чутки в соціальному середовищі. Якщо до інформації є великий інтерес, вона швидко поширюється широкому колу осіб, немає інтересу – немає розповсюдження [3].

Саме через наведені вище причини виникають складнощі у площині права інтелектуальної власності, зокрема щодо авторського права. На жаль, часто користувачі не зважають на особистість автора та використовують його твір на власний розсуд, нехтуючи нормативними та моральними

нормами. Так, до найбільш поширених порушень авторських прав в мережі Інтернет відносно яких здійснюється судовий захист можна віднести такі:

–вчинення будь-якою особою дій, які порушують особисті немайнові права суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав, визначені статтями 14 і 38 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [4], та їхні майнові права, визначені статтями 15, 17, 27, 39-41 цього Закону із застосуванням мережі Інтернет;

–піратство у сфері авторського права і (або) суміжних прав;

–плагіат – оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору;

–вчинення дій, що створюють загрозу порушення авторського права і (або) суміжних прав;

–підроблення, зміна чи вилучення інформації, зокрема в електронній формі, про управління правами без дозволу суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав чи особи, яка здійснює таке управління [5].

Слід зазначити, що після того, як автор заявив про своє право на об'єкт інтелектуальної власності, не рідко бувають випадки, коли правопорушник видаляє докази з особистої сторінки чи вебсайту. Такі дії спрямовані на приховування вчиненого злочинного діяння, адже воно може кваліфікуватись за ст. 176 КК України. Кримінальна відповідальність у цьому випадку може виступати основним важелем у поведінці порушника.

Тож, як доказ порушення авторського права у мережі Інтернет можна використовувати:

1) скріншот інтернет-сторінки із фіксацією незаконного опублікованого твору. Найпростіший спосіб, однак своєю чергою – найбільш ненадійний. Річ у тому, що власник вебресурсу, де був розміщений твір може змінити дату публікації. Також через розвиток графічних редакторів, скріншот може бути визнаний підробкою, адже, на жаль, його так само просто підробити, як і зробити.

2) запис на електронний носій у вигляді відеофайлу. Усе ще присутній ризик визнання, як підробки, але у цьому випадку це буде менш ймовірно.

3) фіксація в Інтернет-архіві Wayback Machine, який є інтернет-архівом, де містяться копії сторінок вебсайтів. Головна перевага цього способу у тому, що архів містить інформацію про усі сторінки, навіть ті, що вже не існують.

4) висновок експерта. Найбільш ефективний спосіб, оскільки перевірку вебсайту здійснює професіонал з відповідними навичками чию компетенцію складно піддати сумніву [2, с. 667-668].

Щодо причин, через які виникають правопорушення у сфері права інтелектуальної власності у мережі Інтернет, то тут можна виокремити декілька основних тверджень. Так, опитування практичних працівників Львівської області показало, що 22,5 % респондентів вважають, що специфіка вирішення питань про притягнення до кримінальної відповідальності за злочини, що посягають на інтелектуальну власність,

обумовлена недосконалістю законодавства про кримінальну відповідальність; 18,3 % респондентів вважають, що проблеми кваліфікації злочинів, відповідальність за які передбачена ст. ст. 176, 229 КК України пов'язані із недосконалістю законодавства. Натомість 35,5 % респондентів найчастіше постають перед труднощами під час розкриття, розслідування цих злочинів у зв'язку з недоліками, прогалинами, суперечностями в законі, тому для усунення судових і слідчих помилок, які допускаються при застосуванні ст. ст. 176, 229 КК України, потрібне більш точне формулювання тексту диспозиції цих норм (54,6 % респондентів) [6]. Однак попри те, що респонденти виокремлюють проблематику вітчизняного законодавства, нам все ж є чим пишатись.

В Україні нормативну базу, щодо регулювання та охорони інтелектуальної власності, складають: Конституція України, Цивільний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кримінальний кодекс України,

Закони України «Про авторське право і суміжні права, «Про охорону прав на винаходи й корисні моделі», «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних», «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав», «Про затвердження мінімальних ставок винагороди (роялті) за використання об'єктів авторського права і суміжних прав» та інші.

Таким чином, можемо зробити висновок, що питання захисту права інтелектуальної власності у мережі Інтернет актуальне та потребує своєчасного розгляду. Україна має достатню нормативну базу для регулювання інституту права інтелектуальної власності, але має проблеми щодо її застосування і напрацювання стійкої судової практики. Ми пов'язуємо це зі специфічним характером мережі Інтернет, а також обмеженістю захисних механізмів у цій сфері.

Список використаних джерел:

1. Про електронні комунікації: Закон України від 1 січня 2024 року №3460-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text>
2. Позняков С. П., Маньгора Т. В. До проблеми захисту інтелектуальної власності в мережі Інтернет. Наукові інновації та передові технології №3 (31), 2024. С. 660-671. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/9744>
3. Красноступ Г. Правове регулювання суспільних відносин, пов'язаних з поширенням інформації в мережі Інтернет. Сайт Міністерства юстиції України. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_28845
4. Про авторське право і суміжні права : Закон України №2811-IX від 01 грудня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>
5. Нікулеско Д. Захист авторських прав в інтернеті. LIGA ZAKON. Think brave. URL: [- 54 -](https://biz.ligazakon.net/analytics/210144_zakhist-avtorskikh-
</div><div data-bbox=)

prav-v-internet

6. Романюк І.М. Кримінально-правова характеристика злочинів, що посягають на інтелектуальну власність в Україні: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2018. 238 с.

БОНДАРЕНКО Ольга

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного трудового права та
права соціального забезпечення факультету підготовки фахівців
права, управління та економічної безпеки
Донецького державного університету внутрішніх справ
Orcid 0000-0002-3361-2121

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОВІДНОСИН ЗІ ШТУЧНИМ ІНТЕЛЕКТОМ: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Розвиток інформаційних технологій та постійний науково-технологічний прогрес останніх десятиліть вражає та відкриває людству пізнання нових можливостей штучного інтелекту та застосування його майже у всіх сферах суспільного життя. Таке стрімке розповсюдження штучного інтелекту пов'язане з тим, що він створює комфорт з надання певних послуг та пришвидшує деякі процеси при врегулюванні суспільних відносин. Але аналізуючи ситуацію вбачаємо, що він і породжує низку проблем як загального, так і спеціального характеру, що вимагає їх вирішення. Зокрема, актуальною є проблема належного правового регулювання суспільних відносин, які виникають за участю «розумних» пристроїв, здатних виконувати складні операції та вирішувати інтелектуальні завдання.

Ефективність, інноваційний характер здійснення діяльності з використанням штучного інтелекту (роботів) вказують на суттєві переваги у їх використанні та обумовлюють потребу проведення досліджень з метою розробки правничих підходів, на основі яких вдасться запровадити якісне правове регулювання у цій сфері. Тут варто процитувати слова Ілона Маска, який наголошує на тому, що якщо людство буде діяти ретроактивно в питаннях регулювання штучного інтелекту, то може бути занадто пізно, адже сфера використання штучного інтелекту є тією сферою, де варто бути проактивними у питаннях регулювання [1].

Безумовно, ця є думка є слушною та потребує серйозного правничого аналізу у пошуку концепції регулювання штучного інтелекту. Справді, дослідження правових аспектів штучного інтелекту в площині його закріплення в рамках національного законодавства для науковців проблема не нова, це питання ось уже кілька років доволі активно розкривається вченими-представниками різних галузей права. Але якщо раніше питання

ставилися щодо потреби юридичного закріплення такого явища як штучний інтелект загалом, то на сьогодні з цього приводу формуються певні концепції, які розкривають відповідне бачення щодо вектора розвитку законодавства у цій сфері, є напрацьовані конкретні підходи. Варто наголосити також, що вчені погоджуються з тим, що питання штучного інтелекту потребують регламентації саме в межах цивільного законодавства. При цьому надзвичайно важливо зуміти розвинути існуючі механізми системи цивільного права з удосконаленням його окремих інститутів на концептуально правильних підходах, що базуються на суб'єктно-об'єктних та предметно-методологічних характеристиках галузі [2].

Останнім часом концепції щодо окреслення сутності штучного інтелекту в рамках приватного права включають у себе: а) теорію суб'єкта правовідносин; б) теорію об'єкта правовідносин; в) компромісну теорію, яка по суті є поєднанням суб'єктно – об'єктної теорії [2].

Якщо штучний інтелект отримає статус суб'єкта права, можна буде говорити про виникнення нових сфер юстиції. Окрім традиційної юстиції, з'являться щонайменше два нові види, а саме «змішана юстиція» та «юстиція штучного інтелекту». До змішаної юстиції науковці відносять форми вирішення правових спорів між фізичними, юридичними особами, суспільством та роботами. Тоді як до юстиції штучного інтелекту планують відносити форми вирішення правових спорів безпосередньо між роботами. Також функціонування такої системи юстиції буде забезпечувати протидію роботам, які представляють загрозу для соціального розвитку та стабільності суспільних відносин [3, с. 104].

Як зазначає А. Петренко, правове закріплення відносин, пов'язаних із штучним інтелектом, потребує вирішення наступних питань: захист персональних даних; врегулювання господарської діяльності з виробництва роботів чи програмного забезпечення; авторські права на твори, створені штучним інтелектом; кібербезпека й застосування штучного інтелекту; «змішана юстиція» та «юстиція штучного інтелекту», тобто його використання в правосудді; питання цивільно-правової і кримінальної відповідальності; роль штучного інтелекту в протидії поширенню фейків; захист прав людини та недискримінація [4].

О.Е. Ратунний у своєму дослідженні розглядає штучний інтелект як суб'єкт злочину та зазначає, що віртуалізація частини життєдіяльності людини є неминучою, а віртуальним світом та повсякденним життям у найближчому майбутньому повністю зможе опікуватися штучний інтелект, більш усвідомлений, ніж людина. Штучний інтелект як електронна особистість, на думку науковця, може бути наділена здатністю усвідомлювати суспільну небезпечність своєї дії або бездіяльності та їх наслідків, керувати своєю поведінкою, тому цілком може бути визнаний суб'єктом злочину. Однак такі зміни стануть реальними лише за умови переопрацювання всієї системи кримінального права [5, с. 113].

Цікавою є думка Т.Г. Каткової, яка наголошує на необхідності

створення Карти правових реформ використання штучного інтелекту. Правові реформи у сфері штучного інтелекту повинні охоплювати багато різних сфер, зокрема цивільне законодавство (визначення правосуб'єктності, зокрема, в яких ситуаціях він може діяти в якості посередника фізичної чи юридичної особи; укладати договори; нести цивільно-правову відповідальність); кримінальний закон (визначення кримінальної відповідальності за дії штучного інтелекту); страхове законодавство; захист персональних даних (можливості надання диференційованої згоди на обробку персональних даних, а також удосконалення механізму інформованої згоди на обробку персональних даних); законодавство у сфері інтелектуальної власності; медичне право (використання штучного інтелекту в медичній сфері, аспекти діяльності лікаря, який використовує штучний інтелект) [6, с. 46].

У грудні 2020 року Кабмін затвердив концепцію розвитку штучного інтелекту до 2030 року. Для нашої країни концепція розвитку ШІ — це великий крок, який допоможе інтегрувати інноваційні технології в економічно важливі сектори держави.

Відповідно до зазначеної Концепції застосування штучного інтелекту планується у 9 галузях:

Освіта	Однією з основних цілей розвитку штучного інтелекту в освіті — це навчання та підготовка висококваліфікованих фахівців. Створення курсів для педагогів щодо роботи з основами ШІ, розвиток цифрової грамотності (застосування цифрових інструментів для розв'язання прикладних завдань, пошук інформації в інтернеті, захист персональних даних, медіаграмотність тощо).
Наука	Стимулювання державою наукових досліджень в галузі ШІ, підтримувати наукове співробітництво з міжнародними дослідними центрами.
Економіка	Реалізація концепції планується через стимулювання розвитку підприємництва в області ШІ(поліпшення бізнес-клімату, забезпечення передбачуваної податкової політики, розвиток обчислювальної інфраструктури тощо)
Кібербезпека	Планується створення національних інформаційних систем, платформ та продуктів для захисту комунікаційних, інформаційних та технологічних систем, впровадження технологій штучного інтелекту в національну систему кібербезпеки для проведення аналізу і класифікації загроз та вибору стратегії їх стримування і запобігання їх виникненню

Інформаційна безпека	Застосування ШІ сприятиме забезпеченню національних інтересів. Зокрема, виявлятимуть, запобігатимуть і нейтралізуватимуть інформаційні загрози
Оборона	Планується використовувати в системах командування та управління, озброєння і військової техніки, збору та аналізу інформації під час ведення бойових дій, розвідки, протидії кіберзагрозам у сфері оборони, аналізу можливостей війська
Публічне управління	У галузі правового регулювання ШІ буде намагатись інтегрувати в українське законодавство європейські норми, які поліпшать надання правової допомоги українцям.
Правосуддя	Розвиваючи вже наявні технології – Електронний суд, Єдиний реєстр досудових розслідувань тощо.

Реалізація вищезазначеної Концепції передбачена протягом 2020-2030 років. Її основними завданнями є: приведення законодавства України у галузі використання технологій штучного інтелекту у відповідність міжнародним нормативно-правовими актами, впровадження технологій штучного інтелекту, сприяння підвищенню рівня досліджень штучного інтелекту, забезпечення доступу до баз даних та підвищення конкурентоспроможності України на міжнародному ринку.

З огляду на це, можна сказати, що Україна активно розвиває використання штучного інтелекту (ШІ) у різних галузях та вирішує важливі завдання завдяки цій технології. ШІ відкриває перед Україною нові можливості у багатьох галузях, допомагаючи поліпшити якість життя та забезпечувати національну безпеку. Штучний інтелект стає важливим інструментом для досягнення важливих національних цілей та розвитку України у різних сферах.

Формування правового регулювання галузі розробки та використання штучного інтелекту залишається актуальним для вітчизняного законодавця та потребує подальшого вивчення та удосконалення чинного цивільного законодавства.

Список використаних джерел

1. Elon Musk argues unregulated AI may be the 'biggest risk we face as a civilization'. – Jul. 17, 2017, 7:21 PM / Business Insider // [Electronic source]. Cit. 12.12.2020. Retrieved from – <http://www.businessinsider.com/elon-musk-unregulatedai-may-be-the-biggest-risk-we-face-as-a-civilization-2017-7>

2. Зозуляк О.І. Штучний інтелект як об'єкт цивільно-правового регулювання. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/15819/1/%D0%97%D0%BE%D0%B7%D1%83%D0%BB%D1%8F%D0%BA%20%D0%9E%D0%9B%D0%AC>

досліджуються форми такого партнерства.

Дослідженню правової природи проєктів державно-приватного партнерства присвячені роботи вітчизняних науковців, вчених та спеціалістів, а саме К. Єфименко, яка визначає основні проблеми законодавчого регулювання державно-приватного партнерства в Україні, С. Бондар розглядаючи досвід США в сфері освіти проєктує його на запровадження законодавчих ініціатив в подібних сферах [1]. В. Маслов також визначає правові підходи реалізації проєктів державно-приватного партнерства в освітній сфері в країнах ЄС та Україні [2]. А. Топал досліджує правові гарантії у процесі інвестування у сфері державно-приватного партнерства.

З метою визначення юридичної природи поняття державно-приватне партнерства проаналізуємо його визначення, яке надається міжнародними організаціями. Так, Європейська комісія визначає ДПП як різноманітні форми співпраці між органами державної влади та діловим співтовариством, метою яких є забезпечення фінансування, будівництва, реконструкцій, управління та обслуговування інфраструктури чи надання послуг. Світовий банк розглядає ДПП в якості довгострокового контракту між приватною стороною та державою з метою організації на надання державного активу або послуги, в якому приватна сторона приймає на себе значний управлінський ризик та відповідальність. За визначенням організації економічної співпраці та розвитку в проєктах ДПП приватний партнер також надає та фінансує державні послуги з використанням основних засобів, поділяючи пов'язані з цим ризики. Європейський інвестиційний банк дає своє визначення поняттю державно-приватного партнерства як певну форму відносин, що формуються між приватним сектором та державними органами, часто з метою залучення ресурсів та/або досвіду приватного сектору для надання допомоги у наданні та наданні активів та послуг державного сектору. Ще одне визначення державно-приватному партнерству дає Міжнародний валютний фонд, згідно з яким це угоди, за якими приватний сектор надає інфраструктурні активи та послуги, які традиційно надаються урядом. Окрім вище наведених визначень державно-приватного партнерства, наданих міжнародними організаціями та європейськими інституціями, існує національне право країн, яке визначає правові механізми взаємодії держави та приватного сектору в таких проєктах.

Однією з перших країн, яка започаткувала реалізацію проєктів державно-приватного партнерств, була Великобританія. Інституцією, які опікувалася заохоченням до участі державного та приватного секторів була Приватно-фінансова група, попередниця нинішнього Офісу урядової торгівлі в рамках казначейства

У Польщі правові рамки функціонування ДПП встановлені Законом про державно-приватне партнерство від 19 грудня 2008 р. та Законом про концесії на роботи чи послуги 12 від 9 січня 2009 р. [1; 2] Перший визначає принципи співпраці між державний суб'єкт та приватний партнер у рамках

державно-приватного партнерства та відповідний орган з питань державно-приватного партнерства. Відповідно до цього законодавчого акту державно-приватне партнерство базується на спільній реалізації проекту, що спрямоване на розподіл завдань і ризиків між державною організацією та приватним партнером. Другий містить правила та процедури укладення договорів ДПП. У ньому зазначено, що основною формою реалізації ДПП є концесійний договір. Таким чином, наведені акти створюють формальні та матеріальні рамки для реалізації спільних проектів державного управління та підприємств у формулі ДПП.

У Франції державно-приватні партнерства (ДПП) впроваджуються в багатьох галузях економіки (наприклад, транспорт, охорона здоров'я, юстиція, освіта, міське господарство, навколишнє середовище, енергоефективність, телекомунікації та культура), що становить приблизно 100 мільярдів євро щороку.

Особливості правового регулювання відносин у Франції в сфері ДПП закріплені Кодексом про державні закупівлі та концесійні угоди (Кодекс ДПП), який було прийнято після набрання чинності Європейськими директивами щодо державних закупівель та концесійних угод. (Директиви ЄС 2014/23/EU, 2014/24/EU та 2014/25/EU). Відповідно до цього Кодексу існує дві основні правові форми здійснення ДПП: партнерський договір (ст. L112-1) та договір концесії (ст. L120-1 – L122-1). Положення цих статей регулюють порядок здійснення державних закупівель та правові основи відносин між державним і приватним сектором, які встановлюються в концесійному договорі. При укладанні концесійного договору підкреслюється ризик, що передається приватній стороні, пов'язаний з виконанням робіт або послуг.

Італія, як і Франція, вдосконалила законодавчу базу у сфері ДПП відповідно до Директив ЄС. Однак ДПП в Італії офіційно використовувався більше 20 років, і перші правові норми були видані в 1998 році. У 2006 році був прийнятий перший Кодекс державних закупівель, який був суттєво удосконалений у 2016. Він встановлює дві основні категорії ДПП: договірні ДПП, згідно з якими приватній стороні за договором доручається виконання робіт, надання послуг або те й інше, що становлять суспільний інтерес під контролем компетентних державних органів (наприклад, концесії «Будівництво-Експлуатація-Передача») та інституціоналізовані ДПП, згідно з якими державна та приватна особи беруть участь у розробленні, обслуговуванні та/або експлуатації проекту чи наданні послуг, що становлять суспільний інтерес (наприклад, місцеві комунальні компанії, що беруть участь у компетентних місцевих органах влади, приватизації державних підприємств).

Окрім правових засад, що містять основні механізми здійснення державно-приватного партнерства в більшості через укладання публічних угод в сфері державних закупівель та національне законодавство визначає системи державних органів, компетентних здійснювати моніторинг

реалізації проектів державно-приватного партнерства. В таблиці 1 представлено комплекс правових норм та компетентних органів в розрізі європейських країн.

Таблиця 1
Законодавчі засади для реалізації проектів державно-приватного партнерства в країнах Європи

Країна	Акти національного законодавства країн Європи	Компетентні органи
Албанія	Закон Про концесії та державно-приватне партнерство	Агентство державних закупівель
Австрія	Закон № 10 від 2012 року про федеральні закупівлі у сфері оборони та безпеки Закон № 136 від 2017 року, Закон про реєстр бенефіціарних власників Закон № 39 від 2001 р. про створення Федерального агентства закупівель Закон № 65 від 2018 року про публічні закупівлі	Федеральне агентство з закупівель 3
Болгарія	Закон про державні закупівлі 2016 Закон про державні закупівлі, пром. SG. 13/16 лютого 2016 Правила № 73 від 2016 року щодо реалізації Закону про публічні закупівлі	Підрозділ ДПП у Міністерстві фінансів
Хорватія	Указ № 19 від 2018 року про державні закупівлі у сфері оборони та безпеки Закон № 143 від 2012 року про концесії Розпорядження № 65 від 2017 року про закупівельну документацію та тендерні пропозиції в процедурах державних закупівель Розпорядження № 75 від 2020 р. про внесення змін до розпорядження № 65 від 2017 р. Закон про державні закупівлі № 120 від 2016 р. - LPP 2016	Агентство державно-приватного партнерства
Чехія	Постанова № 168 від 2016 Постанова № 170 від 2016 Постанова уряду № 172 від 2016 Закон про державні закупівлі № 134	Асоціація державно-приватного партнерства

	від 2016 р.	
Естонія	Закон про державні закупівлі 2017 року, RT I, 01.07.2017, Закон про державні збори від 2014 року, RT I, 30.12.2014, 1	Центр державних закупівель
Фінляндія	Закон про закупівлі та концесії для суб'єктів водо- та енергопостачання, транспорту та поштових послуг № 1398 від 2016 Адміністративний закон № 434 від 6.6.2003 Закон про адміністративну процедуру № 808 від 5.7.2019 Закон про публічний доступ до провадження в адміністративних судах № 381 від 30.03.2007 Закон про державну оборону та безпеку закупівель № 1531 від 29.12.2011 Закон про державні закупівлі та концесії № 1397 від 29.12.2016	Міністерство економіки та зайнятості
Франція	Кодекс адміністративної юстиції Кодекс державних закупівель 2018 Закон № 77-1468 1977 року	Місія підтримки державно-приватного партнерства
Німеччина	Закон про боротьбу з обмеженнями конкуренції (GWB) 2013 Постанова про присудження державних контрактів (VgV) 2016 Розпорядження про укладення державних контрактів у сфері транспорту, постачання питної води та енергопостачання (SektVO) від 2016 року Положення про закупівлі та контракти для будівельних послуг (VOB) 2019 року - Частина А - Розділи 1 - 3 (VOB / A) Постанова про закупівлі для імплементації Директиви 2009/81/ЕС про оборону та безпеку Положення про допорогові закупівлі (UVgO) 2017 року	Федеральні цільові групи з державно-приватного партнерства

Греція	Закон № 4013/2011, Створення єдиного незалежного органу з державних закупівель та Центрального електронного реєстру державних закупівель Закон № 4155/2013, Національна система електронних державних закупівель та інші положення Закон № 4281/2014 Закон № 4412/2016 про громадські роботи, закупівлі та послуги - Закон про державні закупівлі	Спеціальний секретаріат з ДПП
Угорщина	Постанова № 45 від 2015 року про плату за адміністративні послуги, що сплачуються за процедуру Арбітражного комітету з державних закупівель Закон № CXLIІІ від 2015 року про державні закупівлі Закон № XXX від 2016 року про закупівлі для цілей оборони та безпеки	Спеціальний державний департамент відсутній Міністерство економіки та транспорту Міністерство фінансів
Італія	Законодавчий декрет № 104 від 2 липня 2010 р. про створення Кодексу адміністративної процедури Законодавчий декрет № 50 від 18 квітня 2016 р. про створення Кодексу публічних договорів	Технічний підрозділ проектного фінансування (італійська робоча група ДПП)
Латвія	Закон про адміністративну процедуру 2004 року Закон № 173 від 2011 року про закупівлі для оборони та безпеки Закон № 254.1 від 2016 року про державні закупівлі Закон № 36.1 від 2017 року про закупівлі постачальників державних послуг (комунальні послуги) Регламент Кабінету Міністрів № 105 (2017/45.6) Регламент Кабінету Міністрів № 107 (2017/45.8) Регламент Кабінету Міністрів № 353 (2017/129.2)	Центральне фінансове та договірне агентство Міністерство Фінансів Асоціація ДПП
Литва	Закон № І-1491 1996 року про	Центральне

	державні закупівлі Литовської Республіки Закон № XI-1491 від 2011 року про державні закупівлі у сфері оборони та безпеки Закон № XIII-328 від 2017 року про закупівлі замовниками у сферах водного господарства, енергетики, транспорту чи поштових послуг	агентство управління проектами
Польща	Закон від 11 вересня 2019 р., Закон про публічні закупівлі Повідомлення Прем'єр-міністра № 972 від 7 травня 2018 Повідомлення про нові порогові суми ЄС Закон № 1232 від 2014 року про внесення змін до Закону про публічні закупівлі Постанова від 11 вересня 2019 р., що запроваджує Закон про державні закупівлі	Міністерство інвестицій та економічного розвитку Інститут та центр державно-приватного партнерства
Словаччина	Закон від 18 листопада 2015 року про державні закупівлі та про внесення змін до деяких законів (343/2015 Coll.) Указ про фінансові порогові для державних закупівель (428/2019 Coll.) Закон про свободу інформації (211/2000 Coll.)	Асоціація ДПП
Словенія	Указ № 37 від 2016 Указ № 51 від 2017 р., що встановлює Положення про екологічні державні закупівлі Закон про добросовісність і запобігання корупції № 69 від 2011 (ZIntPK) Закон № 43 від 2011 р., що встановлює закон про правовий захист у процедурах державних закупівель Закон про державні закупівлі (ZJN3) Закон про державні закупівлі у сфері оборони та безпеки Правила процедури № 55 від 2012 року Національної ревізійної комісії	Департамент державно-приватного партнерства
Велико-британія	Правила державних контрактів у сфері оборони та безпеки № 1848 від 2011	Управління інфраструктури

	Положення про публічні контракти № 102 від 2015 Положення про державні закупівлі (зміни, скасування та скасування) № 275 від 2016 Положення про договори про надання комунальних послуг № 274 від 2016 (англ.)	та проектів
--	--	-------------

В більшості національне законодавство європейських країн в сфері публічно-приватних партнерств представлено правовими засадами державних закупівель, положеннями про договори концесії, публічні контракти тощо. В окремих країнах прийняті спеціальні закони про публічно-приватні партнерства.

Суттєвий вплив на формування національного права європейських країн вчиняє загальне право Європейського Союзу, зокрема в сфері запровадження проектів державно-приватного партнерства. Прикладом такого документа є Регламент Ради Європейського Союзу про заснування спільних підприємств у рамках Horizon Europe [4]. Регламент визначає правові засади створення спільних підприємств за участю держав-учасниць ЄС, членів засновників та асоційованих членів. В Регламенті зазначається, що такі спільні підприємства створюватимуться як окремі інституції Союзу в сфері циркулярних біотехнологій, партнерства «Чистої авіації», «Чистий водень», спільне залізничне підприємство Європи, спільне підприємство «Глобальне здоров'є», спільне підприємство «Ініціатива інноваційної охорони здоров'я», спільне підприємство «Ключові цифрові технології» тощо.

Україна відноситься до групи країн, в якій прийнятий спеціальний комплексний профільний нормативно-правовий акт в сфері публічно-приватного партнерства – Закон України «Про державно-приватне партнерство» [5]. Щодо переліку сфер, наведеному у законі, слід зауважити на світовий досвід, згідно з яким державно-приватне партнерство поширюється, перш за все, на суспільно значущі сфери, пов'язані із створенням (модернізацією) інфраструктури або наданням публічних послуг. Проте, на думку автора, зазначений перелік може бути суттєво розширений з огляду на стан багатьох галузей економіки як у воєнний так й в післявоєнний час. Друге питання, що виникає щодо зазначеного закону, це його застосування по відношенню до всіх форм державно-приватного партнерства, а саме договорів концесії, спільної діяльності, розподілу продукції та інше, хоча зазначені відносини регулюються окремими спеціальними законами, а саме ЦК України, законом України «Про концесії» тощо. В Законі також чітко не визначено орган, який здійснює управління та моніторинг проектами державно-приватного партнерства, акцент робиться лише на певних повноваженнях Кабінету Міністрів України або

уповноваженим ним органом. Проте, на думку автора, слід більше повноважень надавати місцевим органами виконавчої влади та формування регіональних груп ДПП як це наприклад здійснюється в багатьох європейських країнах.

Таким чином, враховуючи досвід європейських країн з метою удосконалення системи інституційного забезпечення державного управління у сфері публічно-приватного партнерства необхідно розглянути питання створення сприятливого інституційного середовища для розвитку такого партнерства загалом. Почати цей процес слід зі створення спеціального загальнодержавного органу, а також регіональних груп, які б були відповідальні за регламентацію а відносно у сфері публічно-приватного партнерства, а також реалізацію зазначених проектів. Крім того, необхідно чітко визначити пріоритетність застосування законодавчих актів, які регламентують та регулюють форми здійснення державно-приватного партнерства.

Список використаних джерел

1. Бондар С.В. Досвід СІФ щодо державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти та можливості його використання в Україні // Вісник кримінологічної асоціації України, 2023, 1(28) Режим доступу: <https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/article/view/93>
2. Маслов В. Реалізація державно-приватного партнерства в сфері освіти в Україні та за кордоном // Соціально-економічні відносини в цифровому суспільстві, Т2 (44), 2022 Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/361691704_REALIZACIA_DERZAVN_O-PRIVATNOGO_PARTNERSTVA_V_SFERI_OSVITI_V_UKRAINI_TA_ZA_KORDONOM
3. Топал А. До питання гарантій у разі здійснення інвестування у сфері державно-приватного партнерства // Юридичний вісник. Одеса: Гельветика - 2020. - № 6. - 418 с. Режим доступу: http://yurvisnyk.in.ua/v6_2020/30.pdf
4. Council Regulation (EU) 2021/2085 of 19 November 2021 establishing the Joint Undertakings under Horizon Europe and repealing Regulations (EC) No 219/2007, (EU) No 557/2014, (EU) No 558/2014, (EU) No 559/2014, (EU) No 560/2014, (EU) No 561/2014 and (EU) No 642/2014 Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32021R2085>
5. Закон України «Про державно-приватне партнерство» від 01.07.2010 р. № 2404-VI Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text>
6. Закон України «Про концесію» від 03.10.2019 № 155-IX Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text>

ВАГАНОВА Ірина

к.ю.н., доцент, доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету імені С. Кузнеця

ЗМІСТ ІНСТИТУТУ ВЛАСНОСТІ У РИМСЬКОМУ ПРАВІ

Згідно законодавству Юстиніана, якщо незважаючи на переробку, річ можна, можливо повернути в першочерговий вигляд (наприклад, вазу з металу переплавити в зливоч металу), річ належить власнику матеріалу. Якщо ж це неможливо, річ стає власністю того, хто провів переробку (специфіканта). Але він повинен був відшкодувати власнику матеріалу його вартість. По праву Юстиніана специфікант ставав власником і в тому випадку, якщо до чужого матеріалу додав свій власний.

З'єднання (*accessio*) та змішання речей (*commixtio*). Маються на увазі різні випадки поєднання речей, що належать різним власникам. Римські джерела мають багату казуїстику по цьому питанню, тобто наводять різні особисті варіанти з'єднання і змішання речей. Так, рухомі речі можуть з'єднуватися за допомогою змішування сипких предметів (наприклад, зерна) та несипких предметів (дорогоцінний камінь у чужому кільці, вишивка на чужому платті). Можливе поєднання рухомої речі та нерухомої (засівання зерна на чужому ділянці). У римських джерелах є приклади з'єднання та нерухомих речей: нашарування, що збільшило берег; острів, що утворився в річці.

Поєднання речей мало місце у випадках, коли одна річ поглиналася іншою так, що перетворювалася на її складову частину і тим самим втрачала своє самостійне існування, а отже, надходила у власність того, кому належала основна річ. Наприклад, при будівництві будинку використано колоду іншого власника.

Колода, вкладена в побудову, переставала бути предметом самостійного права власності та належало власнику будови.

Власник колоди не вправі був вимагати його назад, доки воно становило частину дому. З'єднання мало місце у випадках посівів, насаджень, зведення будівель на чужій землі - усе це приріст землі і по римському праву належить власнику землі. Сюди ж відносились намети земель до річкових берегів.

Змішання речей – це таке їх з'єднання, коли неможливо встановити, яка з них поглинула іншу. У результаті змішання однорідних речей виникало право спільної власності двох чи кількох осіб.

Передача речі (*traditio*) була найважливішим та найпоширенішим способом набуття права власності. Не всяка передача речі вела до переходу права власності. Коли власник віддавав свою річ на зберігання, у користування, він також здійснював передачу, але в цих випадках передача не супроводжувалася переходом права власності.

Традиція уявляла собою такий спосіб набуття права власності, при

якому одна особа передавало іншій фактичне володіння річчю з метою передачі права власності на неї. Отже, передача передбачала з'єднання двох умов. По-перше, була потрібна сама передача речі – фактичне вручення її з рук відчужувача в руки набувача або відповідну символічну дію, що свідчить про передачу (вручення ключів від проданого будинку). По-друге, передача речі має бути здійснена на справедливій підставі - за взаємної волі сторін на відчуження та придбання, що виражається в договорі (купівлі-продажу, дарування, міні).

Спочатку цей спосіб застосовувався до неманципованих речей або до речей, які придбали не римські громадяни. Надалі він був поширений на всі речі і на всіх громадян. В укладенні Юстиніана традиція в силу її простоти та доступності визнано основним способом набуття права власності.

Право власності втрачалося (припинялося):

а) якщо річ гинула фізично чи юридично; якщо власник відмовлявся від свого права на річ (передав право власності іншій особі або просто викинув річ);

б) якщо власник позбавлявся права власності без своєї волі (конфіскація речей; набуття права власності на річ іншим обличчям в силу давності володіння).

Право власності як основне майнове право римських громадян захищалося за допомогою різних правових засобів, які мають на меті надати можливість власнику безперешкодно користуватися своєю річчю. Способи, методи та форми охорони права власності досить різноманітні. Розглянемо лише речово-правові засоби захисту права власності, які римське право розробило дуже ґрунтовно.

Захист права власності здійснювалася речовими позовами, діючими проти будь-якого порушника. До них відносили: віндікаційний позов (*Actio rei vindicatio*); негаторний позов (*actio negatoria*); проґібіторний позов (*actio prohibitoria*); публіцинський позов (*actio publiciana*).

Віндікаційний позов пред'являвся у випадках, коли одна особа стверджувала, що є власником речі, яка знаходиться у володіння іншої особи, і на цій підставі вимагала повернення речі.

Позивачем виступав власник речі, який не мав фактичного її володіння. Відповідачем був фактичний власник речі. Предметом позову була річ з усіма плодами та прирощеннями.

У Римі застосовувалася необмежена віндікація, за якою річ вимагалася від будь-якого фактичного власника незалежно від правої підстави власника на володіння річчю. Позов пред'являли за місцем виявлення речі – за принципом «де знаходжу свою річ, там її і віндікую».

Тягар доказування свого права лежало на позивачеві. Відповідач звільнявся від доведення, оскільки на його користь говорив сам факт володіння річчю. Якщо позивачу не вдавалося довести своє право на річ, позов відхилявся, відповідач міг звинуватити позивача в безчестті. Якщо ж позивач доводив своє право власності на річ, то відновлювалося його

володіння річчю. Власнику поверталася саме шукана річ, а не її еквівалент. Річ поверталася в будь-кому випадку незалежно від того, був відповідач сумлінним власником або несумлінним.

Питання про відповідальність за стан речі, про повернення плодів і про відшкодування витрат на річ вирішувалися в залежності від добросовісності власника.

Добросовісний власник відповідав за стан речі з часу пред'явлення позову. Він повертав власнику тільки наявні плоди та не відшкодував вартість спожитих або відчужених плодів, отриманих до подання позову. Добросовісному власнику відшкодовувалися витрати, пов'язані зі збереженням речі та збільшенням її господарської придатності.

Витрати «на розкіш» він міг забрати собі, якщо їх можна було відокремити від речі, не заподіявши їй шкоди.

Несумлінний власник відповідав за стан речі за весь період володіння. Повинен був відшкодувати вартість плодів, отриманих за весь період володіння річчю, але не тільки фактично отриманих, але і тих, які він міг отримати за належної турботливості. Несумлінному власнику відшкодовувалися лише витрати, пов'язані зі збереженням речі. Крадію жодні витрати на річ не відшкодовувалися.

Негаторний позов. Власник речі потребував захисту і тоді, коли річ залишалася у його володінні, а хтось користувався його річчю так, як ніби мав право на річ (наприклад, проганяв худобу через ділянку, посилаючись на нібито право прогону). Тоді виникає підстава пред'явлення негаторного позову. Негаторний позов – позов про усунення порушень, що пов'язані з позбавленням володіння річчю.

Цей позов передбачав захист повноти права власності від будь-яких незаконних обмежень і вимог. У відмінність від віндикаційного позову негаторний позов давався власникові, що володів, і висувався проти неволодіючої річчю особи.

Позивач повинен був довести своє право власності і його порушення відповідачем. Відповідач мав доводити існування підстави, що дає йому право користуватися річчю позивача, що було досить складно, оскільки реально річ перебувала у володінні позивача. Якщо докази відповідача виявлялися недоказовими, він повинен був відшкодувати збитки, завдані власнику. Позивач вправі був вимагати від відповідача гарантії від порушення свого права у майбутньому.

Прогібіторний позов пред'являвся тоді, коли треті особи своєю поведінкою заважали власнику нормально здійснювати своє право власності. Наприклад, будівництво стіни, що відгороджує будинок, перешкоджало доступу світла у вікна сусідського будинку. Визнавши цей позов обґрунтованим, суд зобов'язував відповідача усунути перешкоди та наслідки вчинених дій та не вчиняти такі дії в майбутньому.

Публіцинський позов був введеним претором для захисту преторського (бонітарного) права власності. За своєю конструкцією він був таким, як і

віндикаційний позов, що не міг застосовуватись для захисту бонітарної власності [14, 15].

Сам термін «власність» не вживався до XVIII ст. Це поняття замінювалося визначеннями «купівля», «промисел», «посаг» тощо. Законодавець у давньоруському праві прагнув відобразити не юридичний зміст права власності, а його тривалість та можливість передачі у спадок, так як існували терміни «про запас», «на повіки» «вічне спадкове володіння» і т.п.

Список використаних джерел:

1. Борисова В. І., Баранова Л. М., Домащенко М. В. Основи римського приватного права: Підручник. Харків: Право, 2008. – 224с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/Rimskpravo.pdf

2. Підпригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право: Підручник. – К. Юрінком Інтер, 2009. – 528с. URL: <https://law.sspu.edu.ua/files/documents/books/library/29/pidoprigora.pdf>

3. Калюжний Р. А., Ящурицький Ю. В. Основи римського приватного права: курс лекцій. – К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. – 184с. URL: https://maup.com.ua/assets/files/lib/book/rimskoe_pravo_yash.pdf 4. Новицький І. Б., Римське право, - вид. 6-те, стереотипне. – М., 1997. – 245с. URL: https://stud.com.ua/35607/pravo/pravove_stanovische_rimskih_gromadyan

ГНАТЧУК А.

аспірантка кафедри кримінально-правових та адміністративно-правових дисциплін
Міжнародного економіко - гуманітарного університету
імені академіка Степан Демянчука

МІСЦЕ ТА РОЛЬ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИХ ЗАСАД У ВИКОНАННІ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЩОДО ЗАСУДЖЕНИХ В УКРАЇНІ

Кримінально-виконавчі засади виконання судових рішень щодо засуджених в Україні взагалі є провідним завданням державної політики Міністерства юстиції України у сфері виконання покарань і пробації, оскільки саме вони забезпечують порядок і умови виконання і відбування кримінальних покарань в місцях несвободи Державної кримінально-виконавчої служби України (далі ДКВС України) та уповноважених органах з питань пробації Державної установи «Центр пробації» (далі ДУ ЦП).

Варто зазначити, що термін кримінально-виконавчі засади взагалі законодавчо не визначені, оскільки проект Закону України Про пенітенціарну систему в Україні поки що не розглядається у Верховній Раді України, оскільки Україна перебуває в умовах воєнного стану, а

розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 року Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022-2024 роках не можна вважати законодавчим актом, оскільки таке рішення прийнято органом виконавчої влади, а не законодавчою[1].

На нашу думку, саме кримінально-виконавчі засади при виконання судових рішень щодо засуджених в Україні відіграють важливу роль в соціалізації, ресоціалізації та реінтеграції засуджених після звільнення в суспільство. Більше того, кримінально-виконавчою наукою кримінально-виконавчі засади виконання судових рішень щодо засуджених в Україні відводиться провідне місце у науковому пошуку трансформації кримінально-виконавчої системи України в пенітенціарну[2, с.4]. .

Враховуючи той факт, що у сучасній практиці кримінально-виконавча система України потребує виважених та обґрунтованих наукових розробок спрямованих на переконливі дослідницькі висновки, пропозиції й рекомендації, з якими б Міністерство юстиції України як правонаступник Державної пенітенціарної служби не може не рахуватися, ми поставили за мету визначити місце кримінально-виконавчих засад виконання судових рішень щодо засуджених в Україні.

Така постановка проблеми пов'язана з тим, що засуджені, які після вступу вироку суду в законну силу направляються під конвоєм (місяця несвободи) або самостійно (уповноважений орган з питань пробації) до місця відбування кримінального покарання потребують в обов'язковому порядку пройти процедуру постановки на облік.

Оскільки обов'язковість рішень суду є конституційним принципом правосуддя, що знайшов закріплення в статті 129 Конституції України[3], тому умисне невиконання рішення, вироку, ухвали чи постанови суду або здійснення перешкод для їх виконання засудженим або персоналом органів і установ виконання покарань або уповноваженого органу з питань пробації тягне кримінальну відповідальність, передбачену статтею 382 КК України [4].

Тому, кримінально-виконавчі засади виконання судових рішень щодо засуджених в Україні передбачають не тільки дотримання засудженими порядку і умов відбування покарання, а й характеризуються, як складний багатофакторний процес врегульований Кримінально-виконавчим кодексом України, Законом України Про пробацію, іншими нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України..

Отже, розкриваючи зміст кримінально-виконавчих засад виконання судових рішень щодо засуджених в Україні важливо зауважити, що актуалізація подальшого розвитку вітчизняної кримінально-виконавчої системи України і її подальша трансформація в пенітенціарну систему – це не просто продукт певного наукового сегменту, це визнання суспільством потреби її реформування та самоудосконалення.

Саме ми платники податків повинні розуміти наскільки діюча

кримінально-виконавча система гарантує нам повернення у суспільство законослужняних громадян. Тому, пенітенціарна наука і прагне довести суспільству потребу в її актуалізації шляхом впровадження доктринальних та стратегічних програм, законотворчому процесу, інформаційно - методичному забезпеченню.

На жаль, за дослідженням наукової школи «Інтелект» суспільство, насамперед органи державної влади та громадські інституції, не в повній мірі, а іноді і не бажають використовувати науково обгрунтовані висновки та пропозиції вчених пенітенціарного спрямування щодо актуалізації подальшого розвитку кримінально-виконавчих засад виконання судових рішень щодо засуджених в Україні, що створює передумови віддалення кримінально-виконавчої науки від практики.

А тому, однією з нагальних проблем подальшого розвитку вітчизняної кримінально-виконавчої системи України та її трансформація в пенітенціарну систему є ініціювання та розроблення сучасних кримінально-виконавчих засад виконання судових рішень щодо засуджених в Україні.

У разі сприйняття суспільством цих засад перед вченими кримінально-виконавчого права стане завдання щодо розроблення зазначеного документу, який має бути відповідним чином обговорений і скоординований до Верховної Ради України у виді Пенітенціарного кодексу, в якому і має бути закріплено новий термін «пенітенціарні засади».

Серед аргументів щодо розроблення таких засад виконання судових рішень щодо засуджених в Україні ми виділяємо: Закон України «Про пробацію»; законопроект «Про пенітенціарну систему України»; законопроект «Про дисциплінарний статут пенітенціарної системи України»; розробка вітчизняними вченими доктрини пенітенціарного права України тощо.

Список використаних джерел:

1. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022р. № 1153-р. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022-2024 роках. URL; <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 29.11.2023).
2. Богатирьов І.Г. Стратегічне планування реформування кримінально-виконавчої системи України та її трансформація в пенітенціарну систему (наукове видання). Київ : ВД «Дакор». 2022. – 24с. С.4
3. Конституції України. URL; <https://www.president.gov.ua/documents/cons titution> (дата звернення 24.04 2023р)
4. Кримінальний кодекс України. URL; <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 24.11 2023р)

ГОЛОВАНЬ Тетяна

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін,
кримінального права і процесу
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди

ПРИНЦИПИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ: ВИКЛИКИ ВОЄННОГО ЧАСУ

Повномасштабне вторгнення росії значно вплинуло на економічні, політичні та соціальні процеси в Україні. Перед державою постало багато викликів, які потребують відповідного своєчасного реагування. Одним із викликів війни стало збільшення рівня безробіття в Україні.

За останніми даними Міжнародної організації праці, через військову агресію в Україні було втрачено майже 4,8 мільйона робочих місць. Як зазначала Юлія Свириденко «одне з важливих питань, на якому ми зараз сфокусовані - подолання безробіття в Україні. За підсумками поточного року ми прогнозуємо, що рівень безробіття знизиться до 19%, проте це досить високий показник» [1].

«Проблема безробіття – це проблема, яка потребує негайного вирішення і глибокого наукового аналізу та вироблення на цій основі практичних рекомендацій, які можуть використовуватися для розробки і реалізації ефективної соціально-економічної політики, направленої на забезпечення продуктивної зайнятості економічно активного населення країни, зменшення рівня безробіття до мінімального соціально – допустимого рівня» [2, С.126].

Ринок праці в Україні зазнав значних трансформацій, які, на жаль, не можна назвати позитивними. В умовах євроінтеграційних та трансформаційних процесів ринок праці потребує зміни і приведення у відповідність до європейський стандартів. Наразі стає актуальним вивчення європейського досвіду.

Ще у 2019 році законотворці відзначали, що «сучасний ринок праці України характеризується наявністю комплексу проблем, серед яких: скорочення пропозиції робочої сили та зростання попиту на неї, низький рівень заробітної плати, брак високопродуктивних робочих місць, невідповідність професійних та загальних компетентностей працівників потребам роботодавців, тіньова зайнятість населення тощо» [3]. З часом ситуація дещо ускладнилась під впливом зовнішніх факторів.

Ситуація, що склалася на ринку праці України, потребує розробки та впровадження ефективної політики в сфері зайнятості населення. При цьому попри негативні зовнішні фактори, які суттєво ускладнюють ситуацію, питанням державного регулювання зайнятості населення знаходяться у фокусі уваги влади на центральному рівні.

Державна політика у сфері зайнятості являє собою систему соціально-

економічних та організаційно-правових заходів по створенню умов для повного використання потенціалу трудової і ділової активності працездатного населення, які розробляють та реалізують відповідні державні органи. «Вона повинна виконувати роль стабілізуючого чинника, що не дає безробіттю істотно перевищити допустимий рівень, тобто перетворитися на довготривалу, застійну в період економічного підйому із-за якісної невідповідності попиту і пропозиції на ринку праці» [4].

Правові, економічні та організаційні засади державної політики в сфері зайнятості населення визначені Законом України «Про зайнятість населення» [5].

Відповідно до ст.5 Закону України «Про зайнятість населення» держава гарантує у сфері зайнятості: 1) вільне обрання місця застосування праці та виду діяльності, вільний вибір або зміну професії; 2) одержання заробітної плати (винагороди) відповідно до законодавства; 3) професійну орієнтацію з метою самовизначення та реалізації здатності особи до праці; 4) професійне навчання відповідно до здібностей та з урахуванням потреб ринку праці; 5) підтвердження результатів неформального професійного навчання осіб за робітничими професіями; 6) безоплатне сприяння у працевлаштуванні, обранні підходящої роботи та одержанні інформації про ситуацію на ринку праці та перспективи його розвитку; 7) соціальний захист у разі настання безробіття; 8) захист від дискримінації у сфері зайнятості, необґрунтованої відмови у найманні на роботу і незаконного звільнення; 9) додаткове сприяння у працевлаштуванні окремих категорій громадян [5].

Державна політика зайнятості населення базується на принципах пріоритетності забезпечення повної, продуктивної та вільно обраної зайнятості в процесі реалізації активної соціально-економічної політики держави; відповідальності держави за формування та реалізацію політики у сфері зайнятості населення; забезпечення рівних можливостей населення у реалізації конституційного права на працю; сприяння ефективному використанню трудового потенціалу та забезпечення соціального захисту населення від безробіття [5].

На сьогоднішній день, безумовно, постає питання затвердження нових принципів державної політики у сфері зайнятості відповідно до викликів воєнного часу. Проте «складність затвердження нових принципів політики зайнятості обумовлена, з одного боку, інертністю суспільної свідомості, консерватизмом господарників і управлінців, а з іншої – уявленням про те, що перехід до ринкового механізму може автоматично вирішити проблеми, що накопичилися у минулому і виниклі сьогодні, у сфері зайнятості» [4].

Відповідно до ч.2 ст.24 Закону України «Про зайнятість населення» до заходів сприяння зайнятості населення належать: 1) професійна орієнтація та професійне навчання; 2) стимулювання створення нових робочих місць, працевлаштування безробітних; 3) сприяння самозайнятості населення, організація підприємницької діяльності; 4) сприяння забезпеченню молоді першим робочим місцем, проходженню стажування у роботодавця; 5)

прийняття зайнятості осіб, які не здатні на рівних умовах конкурувати на ринку праці; 6) забезпечення участі безробітних у громадських роботах та інших роботах тимчасового характеру; 7) інші програми сприяння зайнятості населення, які запроваджуються окремими рішеннями Кабінету Міністрів України [5].

В сучасних умовах перед Україною постало завдання розроблення якісно нової державної політики у сфері зайнятості населення. Без цього не можна змінити ситуацію на ринку праці, забезпечити соціальну стабільність, зберегти й розвинути людські ресурси та сприяти відновленню держави. В цьому контексті особливу увагу необхідно приділити вибору засобів і механізмів регулювання зайнятості, заходам централізації і децентралізації в сфері зайнятості, необхідності зміни загальної концепції державно політики у сфері зайнятості.

Останнім часом питання формування ефективної державної політики у сфері зайнятості населення стали предметом дискусій серед науковців, експертів та практиків. При цьому особливий акцент робиться на тому, що в умовах наявності зовнішніх викликів найдієвішим інструментом стабілізації економіки та ринку праці є державна політика створення робочих місць. Адже «для пошкодженій війною економіки цінність створення нових робочих місць має значно вище інституційне значення, ніж судові, правоохоронні, антикорупційні, банківські і т.д. реформи. Проведення подальших ринкових реформ не буде мати успіху в країні, громадяни якої залишаються масово безробітними з доходами в рази нижчим, ніж в сусідніх країнах, з посттравматичним синдромом пережитої війни» [6].

«Україна сьогодні об'єктивно потребує ефективної, зваженої та науково обґрунтованої державної політики. Складною проблемою, що потребує нагального розв'язання, питання реального механізму впровадження державно-політичних рішень. Адже без стратегії розвитку, без вироблення основних принципів, визначення пріоритетів державної політики неможливо побудувати сучасне розвинуте суспільство» [7, с.5]. В умовах запровадженого воєнного стану та інтеграції до Європейського Союзу одними з найважливіших завдань держави залишається формування стабільного та ефективного ринку праці та, відповідно, формування та реалізація якісно нової державної політики у сфері зайнятості населення. В контексті післявоєнної відбудови України саме зайнятість стане одним із чинників забезпечення економічного зростання. Зайнятість населення є важливим показником, який впливає на рівень життя громадян та забезпечує добробут кожного. Проблема зайнятості – одна з найважливіших соціально-економічних проблем.

Виклики сьогодення вимагають розроблення якісно нової державної політики у сфері зайнятості населення, що дозволить забезпечити соціальну стабільність, зберегти й розвинути людські ресурси та сприяти відновленню держави. Зазначене зумовлює актуальність проведення нових наукових розвідок з питань засадничих ідей державної політики у сфері зайнятості

населення.

Список використаних джерел:

1. Зусилля всіх сторін соціального діалогу необхідно спрямувати на подолання безробіття в Україні. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zusyillia-vsikh-storin-sotsialnoho-dialohu-neobkhidno-spriamuvaty-na-podolannia-bezrobittia-v-ukraini-iuliia-svyrydenko>

2. Павлюк Т.І. Безробіття та шляхи його вирішення // Економічні студії. - №4 (26). – 2019.

3. Про затвердження Основних напрямів реалізації державної політики у сфері зайнятості населення та стимулювання нових робочих місць на період до 2022 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.12.2019р. №1396-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1396-2019-%D1%80#Text>

4. Ковач В.О. Основні напрями регулювання державно політики у сфері зайнятості населення URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/4_2020/52.pdf

5. Закон України «Про зайнятість населення» №5067-VI від 05.07.2012р. // Голос України від 18.08.2012. - №153-154.

6. Данилишин Б. Сприяння зайнятості – важлива складова державної політики під час війни. URL: <https://espresso.tv/spriyannya-zaunyatosti-vazhлива-skladova-derzhavnoi-politiki-pid-chas-viyni>

7. Новакова О.В., Пашина Н.П. Аналіз державної політики: навчальний посібник. – Луганськ:

ГОРДЕЮК Алла

кандидат юридичних наук, доцент,
професор «ХАІ» доцент кафедри права Гуманітарно-правового
факультету Національного аерокосмічного університету
імені М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»
e-mail: alla.law.gor@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7423-3673>

ПОРУШЕННЯ ПРИНЦИПУ ЗАСВОЄННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ КОСМІЧНОГО ПРОСТОРУ В МИРНИХ ЦІЛЯХ ЯК ГЛОБАЛЬНА ЗАГРОЗА СВІТОВІЙ БЕЗПЕЦІ (ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

На першому етапі становлення міжнародного космічного права, який припадає на 60-ті роки XIX ст., був прийнятий Договір про принципи діяльності держав з дослідження і використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла, від 27 січня 1967 р. (далі – «Договір про космос»). Цей «Договір про космос» вважається пріоритетним договором, який регулює космічні дослідження та визнається кодифікацією

норм міжнародного звичаєвого права, результатом якої є визначення основних засад космічної діяльності, тому що в ньому отримали нормативне закріплення та певний розвиток принципи, раніше сформульовані в Декларації правових принципів, регулюючих діяльність держав з дослідження і використання космічного простору, яку ГА ООН запровадила у 1963 р. Серед принципів міжнародного космічного права, сформульованих світовою спільнотою визначається керівне положення щодо демілітаризації космічного простору [1, с. 32].

На сьогодні дотримання цього принципу є край актуальним питанням, з урахуванням викликів сучасного світу, зокрема пов'язаних із військовою агресією РФ (як однієї із потужних космічних держав), проти України. Агресивні війни, що починаються на Землі цілком здатні спровокувати і зоряні війни, які можуть глобально загрожувати земній цивілізації. Чому така проблема можлива?

Так, у ст. IV цього «Договору про космос» визначається обов'язок держав не виводити на орбіту навколо Землі будь-які об'єкти з ядерною зброєю чи будь-якими іншими видами зброї масового знищення, не встановлювати таку зброю на небесних тілах і не розміщувати її в космічному просторі іншим чином. Місяць та інші небесні тіла використовуються всіма державами-учасницями «Договору про космос» виключно в мирних цілях [2].

Таким чином, у «Договорі про космос» прописано лише про часткову демілітаризацію космічного простору, що на сучасному етапі розвитку цивілізації, враховуючи нестабільність політичної ситуації та агресивне порушення норм та принципів міжнародного права з боку певних ядерних держав, створює величезну небезпеку у світовому масштабі. Тому вважаємо, що є необхідність переглянути положення «Договору про космос» щодо часткової демілітаризації космічного простору та скоректувати його формулу, встановлюючи сувору заборону апробації та розміщення будь-якої зброї у космічному просторі і можливість використання його суто в мирних цілях [1, с. 33].

Зазначена пропозиція є звісно слушною, її підтримають науковці, що досліджують проблеми сучасного космічного права (Н.Р. Малишева, О.Григоров, І.П. Андрушко, В.В. Семеняка та інші), а також вона обговорюється на міжнародних форумах, які є платформою для проголошення актуальних «космічних проблем» та висування пропозицій для їх вирішення (Всесвітні конференції ООН з досліджень та використання космічного простору в мирних цілях (ЮНІСПЕЙС)).

Слід зазначити, що проблема використання космічного простору провідними космічними державами з метою апробації зброї постала не сьогодні, вона має свої витoki ще з 60-х років XIX століття, тобто виникла на першому етапі розвитку космічної діяльності. Держави з успіхом використовували і продовжують використовувати наявну прогалину в «Договорі про космос» стосовно заборони розміщення та використання в

ньому тільки зброї масового знищення, але не іншої зброї. На жаль майже усі космічні технології мають подвійне призначення, держави витрачають гроші на ракети та супутники для дослідження космосу та здобуття нових знань і водночас можуть використовувати ті ж технології для ракетних ударів по території ворожої держави. Тому питання космосу й мілітаризації є взаємопов'язаними, оскільки космічні програми виникли завдяки розвитку ракетних систем військового призначення, і будь-яка космічна програма розвивається у трьох вимірах: військовому, науковому комерційному. Таким чином, у космічних дослідженнях має місце вже, як правило, військова складова, і практикою міжнародних відносин стає розгортання військового сегменту космічної політики на випадок загострення і суперечностей відносин між державами.

Окрім небезпечних тенденцій засвоєння космічного простору, де практично обов'язковою частиною цього засвоєння має місце мілітарі-складова, є той факт, що констатується багатьма фахівцями про «застій» у правотворчій практиці розробки сучасних міжнародно-правових механізмів регулювання космічної діяльності. Комітет ООН з космосу переважно приділяє увагу розробці рекомендаційних документів, в яких закріплюється спільна позиція держав-учасниць ООН щодо правового регулювання загальних аспектів космічної діяльності [3, с. 111].

В період 2007-2019 рр. у Науково-технічному підкомітеті ООН з космосу працювала Робоча група, яка займалась формуванням майбутніх керівних принципів безпеки і довгострокової стійкості космічної діяльності. Результатом роботи Групи став спеціальний документ з номіналом «Керівні принципи забезпечення довгострокової стійкості космічної діяльності Комітету ООН з використання космічного простору в мирних цілях», який був прийнятий у 2019 ГА ООН. Попри важливого значення Керівних принципів 2019 р. як програмного документа для розвитку космічного права низка теоретичних та практичних питань міжнародного космічного права залишились поза рамками цього документа, в тому числі проблема демілітаризації космічного простору [3, с. 114].

Отже, складається уявлення, що питання заборони військової складової у космічних програмах не є пріоритетним для вирішення космічними державами, а точніше не є таким, що відповідає їх інтересам на сьогодні, тому конвенційні положення про заборону космічної гонки озброєння, тобто норми *hard law* (норми жорсткого права), що обов'язкові для виконання державами-учасницями міжнародного договору, поки не обговорюються на вищому рівні.

Однак ООН у відповідному напрямку все ж таки працює, зокрема результатом її діяльності щодо припинення військової активності у космічному просторі стала низка резолюцій, прийнятих в період 2019-2021 р. Так, в Резолюції ГА ООН 74/32 «Попередження гонки озброєнь у космічному просторі», від 06.12.2021 р. зазначається, що сам по собі правовий режим, що застосовується у космічному просторі, не гарантує

попередження гонки озброєнь в ньому, тому необхідно посилити цей режим і підвищити його ефективність, і що важливим є суворе дотримання наявних угод, як двосторонніх так і багатосторонніх; переговори для укладання міжнародної угоди або угод з метою запобігання гонки озброєнь в космічному просторі і надалі є одним із першочергових завдань Конференції із роззброєння як єдиного багатостороннього форуму для ведення переговорів із питань роззброєння в космічному просторі. Певне значення має і Резолюція ГА ООН 74/33 «Нерозміщення першими зброї у космосі». Новацією були політичні заяви про демілітаризацію космічного простору таких держав як Аргентина, Болівія, Бразилія, Венесуела, Гватемала, Еквадор, Індонезія, Казахстан, Камбоджа, Куба, Киргизстан, Нікарагуа, Пакистан, Таджикистан, Уругвай, Шрі-Ланка. Ще одним важливим документом, присвяченим цій тематиці, стала Резолюція ГА ООН 74/67 «Заходи із забезпечення транспарентності та зміцнення довіри в космічній діяльності», в якій декларується важливість продовження обговорення проблем військової діяльності в космосі в рамках Науково-технічного і Юридичного підкомітетів Комітету ООН з космосу, Конференції із роззброєння, спеціальних робочих груп з метою підготовки рекомендацій стосовно реалізації заходів транспарентності та зміцнення довіри в космічній діяльності задля запобігання гонці озброєнь у космічному просторі [3, с. 64-65].

Всі зазначені вище резолюції мають важливе значення, з точки зору визначення негативного ставлення світової спільноти до гонки озброєння у сфері космічної діяльності, але при цьому вони, на відміну від конвенційних норм (hard law), є нормами soft law (нормами м'якого права), тобто мають лише рекомендаційний характер і не обов'язкові для виконання.

Підсумовуючи наведене вище, слід зазначити, що військова космічна політика космічних держав початково керувалась принципом часткової демілітаризації космічного простору, прописаного у «Договорі про космос», тому один із конструктивних шляхів у вирішенні проблеми гонки озброєння у космосі є створення конвенційної правової конструкції про її тотальну заборону і спрямування всіх космічних програм саме на мирне використання космічного простору. Вважаємо, що такий підхід, здатний стримувати космічні держави в їх змаганнях у демонстрації своїх можливостей щодо застосування військових технологій в космічному просторі, а також буде сприяти здійсненню космічних проектів з вектором реалізації наукових завдань або інших мирних завдань на благо і в інтересах всіх країн світу, що було первинною позитивною метою для здійснення космічних польотів, а космонавти в зв'язку з цим отримали статус «посланців людства в космос» (ст. V «Договору про космос») [2].

Список використаних джерел:

1. Гордеюк А.О. Становлення та тенденції розвитку міжнародного космічного права. Пропілеї права та безпеки. 2023. № 2-3. С. 31-36.

2. Договір про принципи діяльності держав з дослідження і використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла, від 27 січня 1967 р.
URL: <https://unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/intuouterspacetreaty.htm>

3. Григоров О. Міжнародне космічне право: підручник/ О. Григоров ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ; Одеса : Фенікс, 2023. – 130 с.

ГУБАР Єгор
факультет інформаційні технології
2 курс, група 6.04.125.013.22
Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця
Науковий керівник - ЄРОФЄЄНКО Лариса
Кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри правового регулювання економіки
Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця

ВИШИВКА ЯК СПЕЦИФІЧНИЙ ОБ'ЄКТ АВТОРСЬКОГО ПРАВА В КОНТЕКСТІ ЛОГОТИПІВ БРЕНДІВ

Вишивка є унікальним мистецьким явищем, яке має глибоке історичне коріння та є невід'ємною частиною культурної спадщини багатьох народів світу. Протягом століть вишивка розвивалася як самобутній вид народного декоративно-прикладного мистецтва, відображаючи традиції, звичаї та світогляд різних етнічних груп. Кожен регіон, кожне село мали свої неповторні візерунки, кольорові гами та техніки вишивання, які передавалися з покоління в покоління.

Сьогодні вишивка не лише зберігає свою культурну цінність, а й набуває нового значення в контексті сучасного брендингу. Багато компаній та організацій звертаються до традиційних мотивів вишивки при створенні своїх логотипів та фірмового стилю. Використання вишитих елементів у брендингу дозволяє підкреслити автентичність, унікальність та зв'язок із культурними коренями, що може стати потужним інструментом для формування позитивного іміджу та залучення уваги споживачів.

Однак, поряд із цими перевагами, виникають питання щодо захисту авторських прав на вишивку як специфічний об'єкт інтелектуальної власності. Адже вишивка є результатом творчої діяльності, і її використання у комерційних цілях, зокрема в логотипах брендів, вимагає дотримання відповідних правових норм.

Вишивка, як і будь-який інший вид мистецтва, є об'єктом авторського права. Відповідно до статті 6 Закону України «Про авторське право і суміжні права»[1], твори декоративно-прикладного мистецтва, до яких належить і вишивка, підлягають правовій охороні. Проте специфіка вишивки полягає в

тому, що вона часто базується на традиційних орнаментах та мотивах, які можуть вважатися частиною спадщини та надбанням нації.

Правову базу дослідження становлять Закон України «Про авторське право і суміжні права», Цивільний кодекс України [2], а також міжнародні конвенції та угоди у сфері інтелектуальної власності, зокрема Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів [3] та Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності [4]. Ці нормативно-правові акти регулюють питання авторського права, визначають об'єкти охорони та передбачають відповідальність за порушення прав інтелектуальної власності.

Коли компанія використовує вишивку як елемент свого логотипу чи візуальної ідентичності, вона має забезпечити, що ця вишивка не порушує авторських прав інших осіб. Якщо вишивка створена самим брендом або за його замовленням, то компанія володіє авторськими правами на цей твір. Однак якщо вишивка базується на вже існуючих традиційних орнаментах або мотивах, компанія повинна переконатися, що ці елементи не захищені авторським правом.

Окремою проблемою є випадки, коли компанії використовують традиційну вишивку як елемент свого логотипу без належного дозволу та без виплати роялті місцевим громадам або майстрам, які зберігають та розвивають це мистецтво. Це може розглядатися як форма культурної апропріації та порушення прав інтелектуальної власності.

Для уникнення подібних ситуацій компаніям варто ретельно досліджувати походження та історію використовуваних вишивок, а також отримувати необхідні дозволи та виплачувати справедливую винагороду тим, хто володіє правами на ці твори.

Важливим аспектом захисту авторських прав на вишивку в логотипах брендів є також реєстрація товарного знаку. Реєстрація товарного знаку надає компанії виключні права на використання візуальних елементів, у тому числі вишивки, у певних сферах діяльності. Це допомагає запобігти неправомірному використанню логотипу та візуальної ідентичності брендів.

Вишивка стає все більш популярним елементом у створенні логотипів та візуальної ідентичності брендів. Проте її використання у комерційних цілях вимагає дотримання авторських прав та поваги до культурної спадщини. Компаніям необхідно ретельно перевіряти походження вишивок, отримувати необхідні дозволи та виплачувати справедливую винагороду авторам чи власникам прав. Реєстрація товарного знаку також може допомогти захистити унікальність логотипу із вишивкою.

Для ефективного вирішення проблем, пов'язаних із захистом авторських прав на вишивку, потрібне комплексне регулювання на законодавчому рівні, а також підвищення рівня обізнаності про важливість дотримання авторського права як серед компаній, так і серед споживачів. Лише шляхом спільних зусиль можна забезпечити належний захист вишивки як специфічного об'єкта авторського права та збереження культурної

спадщини.

Список використаних джерел:

1. Про авторське право і суміжні права : Закон України № 2811-IX від 01.12.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text> (дата звернення 09 травня 2024 р.)
2. Цивільний кодекс України : Кодекс України № 435-IV від 16.01.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 09 травня 2024 р.)
3. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів : Конвенція, Міжнародний документ від 24.07.1971 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051#Text (дата звернення 09 травня 2024 р.)
4. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності : Угода, Міжнародний документ від 15.04.1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_018#Text. (дата звернення 09 травня 2024 р.)

ГУЗЕНКО Олена

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарсько-правових дисциплін та економічної
безпеки факультету підготовки фахівців права, управління та економічної
безпеки Донецького державного університету внутрішніх справ

РОЛЬОВИЙ АСПЕКТ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ЇЇ АДАПТАЦІЇ

Незважаючи на воєнний стан, цифрова трансформація та розвиток цифрової економіки в Україні триває та оновлюється. Ведеться робота з інституційного забезпечення цих розробок і створення умов для управлінських інновацій. Поява цифрової економіки, безсумнівно, приносить багато переваг і, перш за все, численні мультиплікаційні ефекти, коли всі виробничі ланцюжки об'єднані в єдину систему.

Як зазначають С. Башлай, та І. Яремко[1] «...у період переходу економіки до цифровізації традиційні принципи ведення бізнесу та норми, встановлені для інформаційних технологій, маркетингових комплексів, систем обліку та управління, зазнають значних змін». Науковці звертають увагу на те, що «...цифровізація пропонує багато переваг для національного економічного розвитку, а саме новітні технології, інтелектуальні програми та інші інновації в цифровій економіці дозволяють суттєво покращити якість обслуговування та вирішити проблеми в різних сферах бізнесу.

Крім того проведені дослідження експертами та аналітиками в сфері цифрової економіки[2]надали змогу встановити, що цифрова трансформація

економіки означає інтеграцію цифрових технологій у всі сфери економічної діяльності. Ця інтеграція призводить до фундаментальних змін. На погляд економічних експертів[2] цифровізація економіки дозволяє:

по-перше, оптимізувати бізнес-процеси;
по-друге, створювати нові продукти та послуги завдяки технологіям Інтернету речей, віртуальній реальності, хмарним сервісам та штучному інтелекту;

по-третє, економити кошти за рахунок економії персоналу завдяки автоматизації та роботизації бізнес-процесів тощо;

по-четверте, пропонувати абсолютно нові бізнес-рішення: нові моделі страхування, однорангові системи, альтернативи банківським послугам, мобільні освітні додатки, індивідуальний таргетинг на онлайн-покупців і персональну рекламу.

Важливо звернути увагу на той факт, що головною метою цифровізації є цифрова трансформація існуючих і створення нових секторів економіки, а також трансформація сфер життя в нові, більш ефективні та сучасні напрями.

Ми погоджуємося з позицією С. Башлай, та І. Яремко[1] стосовно того, що «...цифрова економіка базується на інформаційно-комунікаційних і цифрових технологіях, і її швидкий розвиток і поширення вже впливають на сучасну традиційну економіку, перетворюючи її з економіки, що споживає ресурси, на економіку, що створює ресурси». Науковці обґрунтовують свою позицію тим, що «...цифрове суспільство, а особливо цифрова економіка – це сучасний тренд, який суттєво змінює структуру професійного менеджменту в суспільстві та вимагає негайної підготовки до цих змін»[1].

Враховуючи рольовий аспект цифрової економіки, варто згадати застереження законодавця з цього приводу. А саме, законодавець у Національній економічній стратегії на період до 2030 року [3] звернув увагу на те, що «...бар'єром для досягнення мети цифровізації економіки є низький рівень розвитку цифрових інфраструктур». Це стримує зростання цифрової економіки в Україні, зокрема, проблеми доступу до мережі Інтернет, питання комп'ютеризації соціальної інфраструктури та домогосподарств, особливо у сільській місцевості, інтероперабельність державних реєстрів, відсутність ефективної системи регулювання «хмарних сервісів», проблеми забезпечення кібербезпеки, не вирішення питання цифрової ідентифікації[3].

Окрім того, законодавець констатував той факт, що «...сфера відкритих даних перебуває на початковій стадії розвитку. Низький показник безготівкових розрахунків між суб'єктами господарювання. Відсутність статистичних показників обсягу цифрової економіки в Україні. На сьогодні обчислюється лише цифрова економіка у вузькому сенсі (інформаційні та комп'ютерні послуги)». Не ведеться облік високотехнологічної продукції, цифровізованих послуг тощо. Слаборозвинені цифрові навички у громадян стримують повноцінний перехід до цифрової економіки [3].

На погляд М.В. Дубняк та О.Ю. Грачової [4] «...одним із викликів, які є перед нами, це відсутність стимулів щодо цифровізації та модернізації

галузей економіки, що у свою чергу, не дозволяє забезпечити трансформацію ресурсних секторів економіки у високопродуктивні, інтелектуальні та конкурентоспроможні. Науковці дотримуються позиції, що саме запровадження нових напрямків цифровізації економіки сприятиме розбудові цифрової економіки загалом.

Низка кроків щодо цифровізації економіки України вже зроблена. Зокрема, в січні 2018 року урядом прийнято Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки, головною метою якої є реалізація прискороного сценарію цифрового розвитку як найбільш релевантного для України з точки зору викликів, потреб і можливостей [5]. У зазначеній Концепції законодавець звернув увагу на те, що «...цифровізація потребує нових форм партнерства і співробітництва різних сфер економіки та суспільства, а як наслідок, запропоновано ряд принципів процедури цифровізації економіки. Саме дотримання цих принципів є визначальним для створення, реалізації та користування перевагами, що надають цифрові технології. До їх складу законодавець обрав 8 ключових, а саме[5]:

цифровізація повинна забезпечувати кожному громадянину рівний доступ до послуг, інформації та знань, що надаються на основі інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій.

цифровізація повинна бути спрямована на створення переваг у різноманітних сферах повсякденного життя..

цифровізація здійснюється через механізм економічного зростання шляхом підвищення ефективності, продуктивності та конкурентоздатності від використання цифрових технологій.

цифровізація повинна сприяти розвитку інформаційного суспільства та засобів масової інформації.

цифровізація повинна орієнтуватися на міжнародне, європейське та регіональне співробітництво з метою інтеграції України до ЄС, виходу на європейський і світовий ринок.

стандартизація є основою цифровізації, одним з головних чинників її успішної реалізації.

цифровізація повинна супроводжуватися підвищенням рівня довіри і безпеки.

цифровізація як об'єкт фокусного та комплексного державного управління.

Разом з тим, Н.М. Різник [6] звертає увагу на той факт, що розвиток цифрової економіки України потребує нових видів взаємовідносин між електронним бізнесом та населенням, повинен ґрунтуватися на базових принципах формування та розвитку цих процесів. До їх складу науковець пропонує включити такі як:

по-перше, принцип доступності (цифровізація економіки України передбачає надання рівних можливостей кожному громадянину щодо доступу до інформаційних ресурсів);

по-друге, принцип стандартизації (розвиток цифрової економіки на

українських стандартах цифрових систем);

по-третє, принцип інформаційної безпеки (захист персональних даних, проблеми кібербезпеки, зниження ризиків не санкціонованого доступу до даних – це лише частина проблем, вирішення яких є пріоритетними на шляху цифровізації);

по-четверте, принцип інтегрованості (цифровізація української економіки має бути орієнтованою на співпрацю та співробітництво з європейськими та світовими цифровими системами);

по-п'яте, принцип конкурентоспроможності (підвищення конкурентоспроможності товарів та послуг за рахунок цифровізації виробництва);

по-шосте, принцип інноваційності (використання сучасних інноваційних технологій та програмного забезпечення дасть можливість наблизити український електронний бізнес до світових стандартів).

Як зауважує Н.М. Різник [6] основними завдання держави на шляху розвитку цифровізації є усунення законодавчих й інституційних перешкод, залучення інвестицій та стимулювання розвитку проектів цифрових трансформацій на національному рівні, стимулювання та мотивування розвитку електронного бізнесу, проте з обов'язковим дотриманням принципів впровадження інструментів цифрової економіки.

Узагальнюючи вищевикладене доцільно зробити висновок, що формування цифрової економіки України передбачає створення ефективних ринкових умов стосовно використання цифрових технологій, товарів і послуг у вітчизняних секторах економіки, впровадження цифровізації в більшість бізнес процесів та у сфери життєдіяльності людей, що стане основою для підвищення конкурентоспроможності українських продукції та послуг, стимулюватиме зростання національної економіки і, відповідно, є однією з першочергових умов для покращення благополуччя населення. Для успішного впровадження інструментів цифровізації економіки необхідно дотримуватися принципів, котрі забезпечують більш якісну адаптацію всіх сегментів даного процесу. Україна потребує не лише активності в провадженні інструментів цифровізації економіки, а, й фахівців, котрі володіють способами і прийомами в процесах управління етапами впровадження інструментів цифрового документообігу, комунікації, аналізу та накопичення електронної інформації, що призведе до своєчасного і гнучкого приймати управлінські рішення.

Список використаних джерел:

1. Башлай С., Яремко І. Цифровізація економіки України в умовах євроінтеграційних процесів. Економіка та суспільство, 2023. № 48 URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-48>

2. Україна 2030Е – країна з розвинутою цифровою економікою. Український інститут майбутнього, 2018. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html>

3. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.21 р. № 179. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179>

4. Дубняк М.В., Грачова О.Ю. Правове регулювання цифрової економіки. Інформація і право. 2023.№ 1(44). С.79-87.

5. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації. Розпорядження КМУ від 17 січня 2018 р. № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80>.

6. Різник Н.М. Принципи цифровізації економіки України. Матеріали VIII-ої Всеукраїнської науково-практичної конференції пам'яті почесного професора ТНТУ, академіка НАН України М.Г.Чумаченка «Інновації: аспекти управління, виробництва, сфери обслуговування» ТНТУ імені Івана Пулюя, (Тернопіль, 28 березня 2019 року) URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/28232/2/LAYVSO_2019_Riznyk_N_MPrinciples_of_digitization_70.pdf

ГУЦУ Світлана

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри права гуманітарно-правового факультету
Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1373-6079>
e-mail: s.gutsu@khai.edu

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ: ВИЗНАЧЕННЯ СФЕРИ ДІЇ ТА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

В умовах посилення глобалізації, технологічних змін у сфері праці, старіння населення, розв'язування збройних конфліктів соціальний захист громадян набуває безпрецедентного значення і є серйозною проблемою світового співтовариства. Коли системи соціального захисту працюють добре, вони можуть стабілізувати вплив на економіку і сприяти соціально-економічній рівності і стабільності. І навпаки, неадекватні чи неефективні системи можуть посилити нерівність різних верств населення і навіть регіонів світу.

Розширення соціального захисту було невід'ємною частиною історичних процесів державного будівництва, зміни відносин між державами і громадянами та зміни концепцій громадянства в багатьох частинах світу. Соціалізація ризику і його перерозподіл за допомогою державного бюджету або регулювання лягли в основу переглянутого соціального контракту між громадянами і державами у двадцятому столітті на більшій частині північно-західної Європи і Латинської Америки і меншою мірою в Північній Америці

та – після певного відставання – у Східній Азії і Східній Європі [1].

Існує безліч визначень терміну і змісту соціального захисту. Незважаючи на своє розмаїття, вони містять спільні риси, що охоплюють усі приватні та державні ініціативи, орієнтовані на знедолених або вразливі групи населення із загальною метою зниження економічної та соціальної вразливості. Є також деякі відмінності у визначенні змісту соціального захисту, які залежать від того, чи відноситься країна до таких що розвиваються, або до країн із високим рівнем доходу. Наприклад, у країнах Європейського Союзу (ЄС) соціальний захист зазвичай забезпечується державою і входить до себе договір між державою і громадянином на принципах взаємних прав і обов'язків.

Права на елементи соціального захисту містяться в Загальній декларації прав людини. Щоб зробити ці права значущими на національному рівні, уряди та міжнародні організації мають вирішити наступні виклики. По-перше, поняття соціального захисту повинне бути перетворено на права та стандарти, які втілюють достатній рівень консенсусу щодо ролі держави та рівнів ризику та позбавлення, які є неприйнятними в даному суспільстві. По-друге, необхідно забезпечити ефективну, стійку соціальну політику. Існують вагомі історичні докази того, що для економік, які перебувають у процесі змін, забезпечення захисту від ризиків є фундаментальною частиною угоди між працівниками та державою, яка супроводжує структурну реформу. Політика соціального захисту також тісно пов'язана з дискусіями про соціальну згуртованість та соціальні зв'язки.

Орієнтиром для розвитку систем соціального забезпечення є Конвенція про соціальне забезпечення (мінімальні стандарти) 1952 року (№ 102) – флагман сучасних конвенцій соціального забезпечення, оскільки вона втілює міжнародно прийняте визначення самого принципу соціального забезпечення [2]. Конвенція № 102 є унікальною як концептуальним формулюванням соціального забезпечення, так і керівництвом, яке вона надає щодо створення систем соціального забезпечення. Вона встановлює в єдиному, комплексному та юридично обов'язковому документі мінімальні стандарти для кожної з дев'яти галузей соціального забезпечення (медична допомога, допомога у зв'язку з хворобою, допомога по безробіттю, допомога по старості, допомога у випадку виробничого травматизму, допомога сім'ї, допомога по вагітності та пологах, допомога по інвалідності, допомога у зв'язку з втратою годувальника) і ставить їх під принципи доброго та сталого управління.

Слід також зазначити, що процеси глобалізації все більше вимагають від міжнародної спільноти встановлювати параметри для цих питань на глобальному рівні. На Саміті тисячоліття ООН у вересні 2010 року держави визнали цінність соціального захисту в зміцненні та досягненні подальшого прогресу на шляху до Цілей розвитку тисячоліття (ЦРТ).

У листопаді 2011 р. консультативна група під головуванням директора ООН Мішель Бачелет, щ обула скликана МОП та Всесвітньою організацією

охорони здоров'я, оприлюднила звіт під назвою «Мінімальний рівень соціального захисту для справедливої та інклюзивної глобалізації» (доповідь Бачелет), який мав на меті консолідувати глобальну адвокаційну діяльність навколо соціального захисту та подальшого вдосконалення концептуальних політичних аспектів підходу. Попередній примірник Доповіді Бачелет слугував матеріалом для обговорення на зустрічі міністрів праці та зайнятості міністрів праці та зайнятості G20 у Парижі у вересні 2011 року. Знаковим кроком стало те, що держави G20 прямо заявили про свою підтримку соціального захисту в Заключній декларації Каннського саміту 2011 року, підкресливши важливість інвестування у визначені на національному рівні мінімуми соціального захисту, які «сприятимуть зростанню, соціальній стійкості, соціальній справедливості та згуртованості».

Другим важливим міжнародним документом в сфері соціального захисту є Рекомендації щодо мінімальних рівнів соціального захисту, 2012 (№ 202) [3]. Рекомендація № 202 є першим міжнародним документом, який містить вказівки для країн щодо усунення прогалів у соціальному забезпеченні та поступового досягнення універсального захисту шляхом створення та підтримки комплексних систем соціального забезпечення. З цією метою Рекомендація закликає до (1) впровадження, як пріоритету, мінімальних рівнів соціального захисту (МЗЗ) як фундаментального елемента національних систем соціального забезпечення та як відправної точки для країн, які не мають мінімального рівня соціального захисту; і (2) поширення соціального забезпечення з метою поступового забезпечення більш високого рівня соціального забезпечення для якомога більшої кількості людей відповідно до національних економічних і фінансових можливостей і відповідно до Конвенції № 102 та інших стандартів соціального забезпечення МОП.

Міжнародна Організація Праці розробила Концепцію мінімального рівня соціального захисту, в якій заклала принципи соціальної справедливості і безпеки. принаймні чотири основні гарантії соціального забезпечення, включаючи доступ до основного медичного обслуговування та базове забезпечення доходу для дітей, осіб активного віку, які не можуть заробляти достатній дохід, і людей похилого віку, і повинен бути встановлений на рівні, який дозволяє людям жити гідно. Через концепцію мінімального рівня соціального захисту Рекомендація № 202 забезпечує мінімальний основний зміст права людини на соціальне забезпечення. Головним досягненням Рекомендації № 202 є політичні вказівки, які вона пропонує державам для реалізації їхньої загальної та загальної відповідальності за створення та підтримку цих комплексних систем соціального забезпечення. Це робиться за допомогою набору принципів, які містять інструкції щодо розробки та реалізації програм соціального забезпечення. Ці керівні принципи навмисно повторюють як фундаментальні принципи прав людини, так і основні принципи, пов'язані з ефективним

управлінням, забезпеченням і фінансуванням систем соціального забезпечення. «Історично національні системи соціального захисту насамперед створювалися для захисту людей у стандартній зайнятості. Це особливо справедливо для схем, заснованих на страхуванні, тобто соціальні відрахування від працівника і роботодавця. Навпаки, пільги та послуги, що фінансується коштом податків (наприклад, сімейних допомог, деяких форм охорони здоров'я та довгострокового догляду) і певних пільги з перевіркою нужденності (наприклад, соціальна допомога та положення про мінімальний дохід для літніх людей), надається в багатьох європейських країнах незалежно від статусу зайнятості людини» [4].

МОП також визначила чотири типи соціального захисту:

соціальний захист, пов'язаний з контрактом з конкретним роботодавцем;

соціальний захист, пов'язаний з оплачуваною зайнятістю;

соціальний захист, пов'язаний з участю в оплачуваній роботі (зокрема й неоплачуваній);

соціальний захист, прив'язаний до статусу проживання.

Нарешті, системи соціального захисту глибоко вкоренилися в різних національних системах, кожна з яких має власні конкретні історичні обставини, політичний вибір і рівень державного фінансування. Так, покращення існуючих систем соціального захисту є пріоритетом більшості соціальних актів Європейської Комісії. Хоча реалізація «соціального компонента» залишається насамперед відповідальністю держав-членів, у тісній співпраці із соціальними партнерами Європейська Комісія висунула кілька законодавчих і незаконодавчих ініціатив щодо підтримки цього процесу у сфері соціального захисту. Основні тенденції наразі включають поєднання соціального захисту та соціальних інвестицій, індивідуалізацію схем соціального захисту та потенційний перехід до загального соціального захисту, внаслідок чого соціальний захист буде виключено з трудових відносин. Однак фінансування цих схем на сьогодні являє собою проблему. На рівні ЄС немає єдиної, всебічної системи регулювання соціальної політики і зайнятості. Соціальна політика в ЄС здійснюється за допомогою кількох інструментів, таких як: законодавство, фінансування та політичні рекомендації. Створення та фінансування систем соціального захисту є перш за все компетенцією держав-членів, у той час як ЄС підтримує національні дії для забезпечення соціального захисту та соціальної конвергенції.

Європейський парламент, Рада та Комісія у 2017 році на Гетеборзькому саміті проголосили Європейські основи соціальних прав [5]. А 8 травня 2021 року на соціальному саміті у Порту партнери підписали три головні цілі до 2030 року, встановлені в Європейському плані дій щодо соціальних прав (Мал. 1) [6].

Малюнок 1.

Три амбітні цілі ЄС до 2030 року

78%	60%	15 мільйонів
Працевлаштування	Навчання	Зменшення рівня бідності
щонайменше 78% населення у віці від 20 до 64 років повинні бути зайняті до 2030 року	щонайменше 60% усіх дорослих мають брати участь у навчанні щороку до 2030 року	зменшення принаймні на 15 мільйонів людей, яким загрожує бідність або соціальна ізоляція

У березні 2018 року, одночасно з першим моніторинговим звітом Єврокомісія виступила з пакетом заходів соціальної справедливості, що містить пропозиції щодо створення Європейського органу з питань праці (ELA) і рекомендації щодо соціального захисту робітників і самозайнятих осіб. Слово «справедливість» у назві має означати рух до більшої рівності з точки зору можливостей. У доповіді Комісії «Зайнятість і соціальний розвиток у Європі» за 2018 рік пропонується підхід до соціального захисту протягом усього життєвого циклу в умовах глобальних викликів, коли соціальне забезпечення може бути продуктивною інвестицією. Багато заходів, запропонованих Комісією або тих, що перебувають на стадії обговорення, відповідають деяким основним принципам, запропонованим OECD у рамках політики інклюзивного зростання щодо зміцнення систем соціального захисту, таким як залучення нестандартних працівників до існуючих схем соціального захисту, створення системи соціального захисту для нестандартних працівників і включення їх до існуючих схем соціального захисту, подальші зусилля з індивідуалізації соціального захисту та, врешті-решт, перехід до загального соціального захисту, коли соціальний захист буде виключено з трудових відносин. Проте, ці пропозиції порушують безліч практичних питань, які необхідно вирішити, перш ніж соціальний захист для всіх стане реальністю [7].

Отже, держави несуть юридичне зобов'язання захищати і гарантувати права людини, включно з правом на соціальне забезпечення, і забезпечувати, щоб люди могли реалізовувати свої права без дискримінації. Загальна відповідальність держави включає забезпечення належного надання допомоги відповідно до чітких і прозорих критеріїв і прав, а також належне управління установами та послугами.

Список використаних джерел:

1. Seekings, J., Porisky, A., Plagerson, S., & Ulriksen, M. S. (2023). Introduction to special issue: States, citizens and social protection in Africa. *Social Policy & Administration*, 57(6), 833–840. URL: <https://doi.org/10.1111/spol.12970840SEEKINGSET AL>.

2. Social Security (Minimum Standards) Convention, 1952 (No. 102.) The General Conference of the International Labour Organisation. URL:https://normlex.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C102

3. Social Protection Floors Recommendation, 2012 (No. 202). The General Conference of the International Labour Organization. URL: https://normlex.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:3065524

4. Social Protection Floors. Volume 1: Universal Schemes Isabel Ortiz, Valérie Schmitt, Loveleen De (Eds.). Edited by Isabel Ortiz, Valérie Schmitt, Loveleen De. International Labour Organization 2016, Social Protection Department. URL: https://webapps.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---soc_sec/documents/publication/wcms_538984.pdf

5. European Pillar of Social Rights. URL:<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1606&langId=en>

6. The European Pillar of Social Rights Action Plan. URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1607&langId=en>

7. Nora Milotay Social protection in the EU: State of play, challenges and options. EPRS | European Parliamentary Research Service, 2018. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/628258/EPRS_BRI\(2018\)628258_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/628258/EPRS_BRI(2018)628258_EN.pdf)

ДИВЕНКО Євген

здобувач вищої освіти 3 курсу навчання спеціальності «Публічне управління та адміністрування» факультету підготовки фахівців права, управління та економічної безпеки

Донецького державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: **НОВАЧЕНКО Тетяна**

д-р наук з держ. упр, доцент, професор кафедри державно-правових дисциплін та публічного управління, факультету підготовки фахівців права, управління та економічної безпеки

Донецького державного університету внутрішніх справ

ОГЛЯД ПРАВОВИХ РЕГЛАМЕНТАЦІЙ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

Ураховуючи сучасний стан розвитку країни, котра потерпає від агресії РФ та активних воєнних дій, особливої актуальності набуває питання прискорення впровадження процесів цифровізації різних ланок її функціонування. Зазначена думка обґрунтовується тим, що процедура цифровізації економіки має певні переваги перед загальними циклами управління економічними процесами в різних сферах діяльності. Очевидним

постає те, що сьогодні Україну можна віднести до країн, у яких активно відбувається становлення цифрової економіки. Інформаційно-комунікаційні технології проникли в усі сфери і галузі суспільного життя, зокрема надання різного виду адміністративних послуг, що призвело до зростання ефективності їх функціонування. Водночас, фахівці сфери впровадження різного виду сегментів цифровізації економіки звернули увагу на присутність певних проблематичних аспектів та не достатнє забезпечення законодавчого регламентування їх адаптації, що і обумовило вибір напрямку для дослідження.

Чисельні наукові праці з питань цифровізації економіки країни вказують на те, що проблема не є новою, проте в і теперішніх, надзвичайно складних умовах економічного розвитку країни, не втрачає своєї актуальності. Науковці звертаються до проблем адаптування різних способів і методів цифровізації економіки в контексті проведення монографічних та дисертаційних досліджень, питання цифровізації економіки доволі часто обирається предметом обговорення на різних наукових дискусійних платформах. До складу науковців котрі торкалися питань цифровізації економіки під різним кутом зору варто віднести таких як Н.А. Азьмук [1], Г.Л.Чміль [2], О.В. Шаповалова, Л.С. Шевченко, А.В. Стріжкова та інші [3]. Однак, питання правого регламентування процесів цифрової трансформації економіки залишається все ще недостатньо дослідженими та потребують додаткового аналізу.

Перш ніж розглянути правовий блок регламентування процесів цифровізації економіки країни доцільно зупинитися на розумінні їх сутності. Доволі розгорнуто сутнісну характеристику понятійній категорії «цифрова економіка» надають у своїй праці П.Р. Пуцентейло та О.О. Гуменюк [4]. Науковці пропонують її розуміти як «...комунікаційне середовище економічної діяльності в мережі Інтернет, результат трансформаційних ефектів нових технологій загального призначення у сфері інформації, комунікації і нанотехнологій, новітній економічний уклад, в якому дані є окремою економічною сутністю, що збираються, обробляються, беруть участь в аналітичному процесі і впливають безпосередньо на процес прийняття управлінських і стратегічних рішень, що характеризується переходом на якісно новий рівень використання інформаційно-телекомунікаційних технологій у всіх сферах соціально-економічної діяльності, що дозволяє інтегрувати технології і надає можливості для усунення кордонів між фізичними, цифровими і біологічними системами, сприяє поширенню товарів і розвитку сфери послуг за допомогою цифрового обміну інформацією та онлайн-торгівлі» [4].

На даний час в Україні правове регламентування процесів цифровізації економіки проводиться у відповідності з наступними законотвірними актами: Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки [5]; Концепція розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації до 2025 року

[6], Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні [7] та інші. Кожен із зазначених правових актів розкриває доцільність та необхідність впровадження процесів цифровізації економіки України.

Зауважимо, що Концепція розвитку цифрових компетентностей до 2025 року [6] спрямована передусім на розвиток цифрових технологій та впровадження інновацій у всі сфери суспільного життя. Цінність цього правового акту полягає в тому, що законодавець надає визначення поняттю «цифрова компетентність» – це динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, інших особистих якостей у сфері інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність із використанням таких технологій, а також розкриває зміст ключових положень даної Концепції, зокрема:

здобуття громадянами цифрової освіти з використанням інформаційних ресурсів;

створення Єдиного державного веб-порталу цифрової освіти «Дія. Цифрова освіта»;

підвищення рівня обізнаності громадян щодо небезпек в мережі Інтернет;

розроблення заходів щодо впровадження цифрових засобів доведення інформації;

забезпечення правового регулювання з питань формування державної політики у сфері розвитку цифрових навичок та цифрових компетентностей;

створення індикаторів для моніторингу стану розвитку цифрових навичок та цифрових компетентностей. Увесь перелік зазначених положень законодавець запропонував реалізувати до 2025 року [6].

Наступним кроком законодавця було прийняття Закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні [7], який мав за мету створити сприятливі умови для ведення інноваційного бізнесу в Україні, розбудови цифрової інфраструктури, залучення інвестицій і талановитих фахівців. Окрім того, законодавчий акт став документом, котрий запроваджував правовий режим «Дія Сіті» та визначав організаційні, правові й фінансові засади його функціонування. Також, до правового акту, законодавець включив норми, пов'язані з тимчасовою непрацездатністю та соціальними гарантіями для гіг-спеціалістів, їхнім загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, а також правом інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням гіг-контракту.

Узагальнюючи вищевикладене можемо зробити висновок, що на даний час в Україні відбувається формування дієвої законодавчої платформи для впровадження процесів цифровізації економіки. Законодавець не лише визначив напрямки та етапи цифровізації економіки, а й надав план їх реалізації в чітко окреслені терміни.

Список використаних джерел:

1. Азьмук Н.А. Трансформація зайнятості при переході до цифрової економіки: глобальні виклики та стратегії адаптації: монографія. К. : Знання, 2019. 335 с.
2. Чміль Г.Л. Адаптивна поведінка суб'єктів споживчого ринку в умовах цифрової трансформації економіки: теорія, методологія та практика: монографія. Харків.: Видавництво Іванченка І.С., 2021. 377 с.
3. Правове забезпечення віртуалізації інфраструктури національної економіки України: монографія / О.В.Шаповалова, Л.С. Шевченко, А.В. Стріжкова та ін.; за ред. Глібка С.В., Стріжкової А.В.. Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2019. 184 с.
4. Пуцентейло П.Р., Гуменюк О.О. Цифрова економіка як новітній вектор реконструкції традиційної економіки. Інноваційна економіка. 2018. № 5-6 (75). С. 131–143.
5. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки: Розпорядженням КМУ від 17.01.2018 р. № 67-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80>
6. Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації до 2025 року. Розпорядженням КМУ від 3 березня 2021 р. № 167-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text>.
7. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні: Закон України від 15.07.2021 року № 1667-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text>

ЄРОФЄЄНКО Лариса

Кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри правового регулювання економіки
Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ПОЗИТИВНІ ТА НЕГАТИВНІ АСПЕКТИ

Штучний інтелект – це галузь комп'ютерних наук, яка займається створенням програм та систем, які можуть виконувати завдання, що зазвичай потребують людського інтелекту. Ці системи можуть використовувати алгоритми та моделі, що дозволяють їм навчатися, робити висновки, приймати рішення та вирішувати проблеми. Штучний інтелект використовується в різних галузях, таких як медицина, фінанси, технології, автомобільна промисловість та багато інших, для автоматизації завдань, покращення продуктивності та розв'язання складних завдань.

Штучний інтелект (далі ШІ) є потужним інструментом у сучасному світі з яким потрібно працювати рука об руку за для досягнення нових

технологічних висот. Сучасний світ повинен навчитися користуватися привілеями ШІ, а не відрікатися від нього й надавати тотальну заборону. Штучний інтелект це новий погляд на проблеми людства, бо ШІ – це не людина, й мислить він кардинально по іншому через, що дозволяє людям побачити поставлені проблеми та задачі під іншим кутом.

Штучний інтелект може приносити безліч користі для суспільства та бізнесу. Якщо проаналізувати найбільш важливі моменти користі від штучного інтелекту, то серед інших можна виділити наступні:

1. Автоматизація та підвищення продуктивності: ШІ може автоматизувати рутинні завдання, що дозволяє працівникам зосередитися на більш складних та творчих завданнях, підвищуючи загальну продуктивність.

2. Покращення прийняття рішень: ШІ може аналізувати великі обсяги даних та надавати цінні інсайти, що допомагають у прийнятті кращих та більш обґрунтованих рішень.

3. Покращення медичної діагностики: ШІ може допомагати лікарям у швидкій та точній діагностиці захворювань, що може покращити результати лікування та зберегти життя пацієнтів.

4. Покращення безпеки та захисту: ШІ може використовуватися для виявлення шахраїв, кібератак та інших загроз безпеці, що допомагає захищати користувачів та компанії від потенційних загроз.

5. Покращення зручності та персоналізації: ШІ може адаптуватися до індивідуальних потреб користувачів, надаючи персоналізовані рекомендації та послуги.

Така користь від штучного інтелекту допомагає покращити якість життя людей, підвищити продуктивність та ефективність бізнесу, а також забезпечити безпеку та захист від різних загроз.

ШІ є потужним інструментом, але в той же час є доволі небезпечним, наприклад, одна із найпоширеніших небезпек – безпека в освітній сфері [1, с. 2].

Хоч поки і не всі здобувачі освіти користуються допомогою ШІ, але їх відсоток становиться все більше і більше. Деякі здобувачі освіти доволі часто нехтують таким потужним інструментом за для повного виконання роботи за самого себе. Такі аспекти негативно впливають на освітній процес та якість знань майбутнього спеціаліста.

Відрізнити роботу від створеної власноруч і з використанням ШІ можливо, але не в усіх випадках, бо інколи студент може просто трохи відредагувати текст та відправити його викладачеві. Окрім освітніх проблем ШІ у багатьох випадках порушує авторське право, бо він бере за основу чужу працю та на її основі розробляє новий, власний продукт.

Штучний інтелект, як будь-яка технологія, може мати певні негативні наслідки або шкоду. Наведемо деякі можливі аспекти, де штучний інтелект може призвести до негативних наслідків:

1. Втрата робочих місць: Автоматизація завдань за допомогою ШІ може призвести до зменшення попиту на працю людей у деяких галузях, що

може призвести до безробіття та соціальних проблем.

2. Приватність та безпека даних: Використання ШІ може створити проблеми з приватністю та безпекою даних, оскільки системи можуть мати доступ до великих обсягів особистої інформації.

3. Передбачуваність та відповідальність: ШІ може призвести до ситуацій, коли рішення, прийняті системами ШІ, не можуть бути передбаченими або поясненими, що ускладнює визначення відповідальності за їх наслідки.

4. Поширення дискримінації: ШІ може використовувати неправильні або упереджені дані для прийняття рішень, що може призвести до поширення дискримінації та нерівності.

5. Залежність від технології: Занадто велика залежність від ШІ може призвести до втрати навичок та здатностей людей у вирішенні проблем та прийнятті рішень самостійно.

Ці аспекти показують, що використання штучного інтелекту потребує уважного розгляду та регулювання, щоб мінімізувати можливі негативні наслідки та забезпечити його етичне та відповідальне використання.

Як вже було зазначено раніше, використання ШІ є доволі частим явищем і з кожним днем становиться все більш популярнішим, але наскільки воно популярно? Для цього ми скористаємося отриманою статистикою від дослідження, яке провели мала академія наук України спільно з Projector Creative & Tech Institute за підтримки Factum Group Ukraine та Міністерства освіти і науки України [2]. Це дослідження відбулося у вересні 2023 року, його пройшли 1747 викладачів та 1443 здобувачів освіти 8-11 класів.

Згідно із цією статистикою 91% здобувачів освіти хоч раз чув про таке поняття як ШІ, 85% здобувачів освіти хоча б раз ними користувалися, приблизно 40% використовують ШІ прямо у школі під час виконання самостійних робіт, а 38% опитаних здобувачів освіти використовують ШІ для саморозвитку в поза навчальний час.

З викладачами ситуація трохи інша, майже всі викладачі хоч раз чули про ШІ, але відсоток викладачів які хоч раз використовували ШІ в своїх інтересах менше ніж у здобувачів освіти, а саме 76%. Деякі викладачі використовують ШІ для підготовки плану уроків, створення тестів та домашніх завдань. У кожній другій анкеті викладачі зазначали, що технологія ШІ змінить освітній процес у майбутньому.

У закладах вищої освіти ситуація із використанням ШІ не є більш позитивною, а ніж серед школярів, навпаки скоріш більш негативною. Хоча використання в закладах середньої освіти ШІ є не дуже гарною ситуацією, але не критичною, то в вищих навчальних закладах використання ШІ для порушення академічної доброчесності несе за собою дуже негативні наслідки.

В закладах вищої освіти відбувається становлення майбутніх фахівців у різноманітних сферах, наприклад інженер, який за допомогою ШІ закінчить вищий навчальний заклад, може поставити під загрозу людське

життя через свої некомпетентні знання.

Повна заборона ШІ була б доволі не розумним кроком, бо, якщо розглянути вище вказану статистику, ШІ є потужним інструментом як і для підготовки викладачів так й для саморозвитку здобувачів освіти в поза навчальний час.

Поки що Міністерство освіти й науки України лише шукає підхід до використання ШІ у вищій освіті та запобіганню зловживання ШІ, бо наразі єдине, що контролює здобувачів освіти це моральні та етичні принципи.

Наразі використання здобувачами освіти ШІ у виконанні завдань та проєктів за студента або учня регулюється у ст. 42 Закону України «Про освіту» [3]. В статті передбачається, що дотримання академічної доброчесності передбачає самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного або підсумкового контролю, посилання на джерела інформації, у разі їх використання, та дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права. Також одним із важливих документів, який було затверджено у 2020 році, це Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1556-р «Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні до 2030 року» [4] в якому визначено, що одним із пріоритетних напрямків розвитку ШІ є саме освіта.

Дотримання авторського права створеним контентом від ШІ регулюється у Законі України «Про авторське право і суміжні права» [5]. У цьому законі створений контент ШІ регулюється як не оригінальний об'єкт, що створений комп'ютерною програмою. У випадках, коли ШІ згенерував об'єкт з використанням іншого об'єкту, який підпадає під авторське право, то таким результатом генерації ШІ можна користуватися у випадку, якщо авторські права використаного об'єкту не були порушені.

Стосовно використання ШІ в наукових роботах, то в Україні наразі немає прямого закону, що забороняє використання ШІ у написанні наукових робіт. З приводу використання ШІ у написанні дипломних та курсових робіт також немає прямої заборони, окрім ст. 42 закону України «Про освіту», але з точки зору закону використання ШІ підпадає як використання ШІ у якості джерела інформації, тому в Україні саме вищі заклади виставляють більш конкретніші правила використання ШІ в написанні студентських робіт.

На сьогоднішній день в Україні ще не існує спеціального законодавства, яке б регулювало використання штучного інтелекту. Проте, існують деякі закони та нормативні акти, які можуть стосуватися питань, пов'язаних з використанням систем ШІ. Серед таких нормативних актів є Закон України «Про захист персональних даних», який встановлює правила щодо обробки та захисту особистих даних, які можуть бути використані в системах штучного інтелекту. Також Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», який містить положення про захист інформації, яка може бути оброблена або збережена в системах ШІ. Законодавство про авторське право та інтелектуальну власність загалом може застосовуватися до програмного забезпечення та алгоритмів, які

використовуються в системах ШІ.

На разі Україна, як й весь інший світ, лише стоїть на порозі початку роботи із ШІ та не встигла адаптуватися до сучасних тенденцій. Єдине, що поки можна зрозуміти, це те, що Україна бажає очолювати на рівні з іншими країнами таку технологію як ШІ та розвивати використання цієї технології у різноманітних сферах країни.

Уряд України та інші зацікавлені сторони активно працюють над розробкою стратегії та законодавчих актів, спрямованих на регулювання використання штучного інтелекту в країні. В майбутньому очікується ухвалення спеціального законодавства, яке регулюватиме питання, пов'язані з етикою, безпекою та відповідальністю у сфері штучного інтелекту в Україні.

Список використаних джерел:

1. «HOW DOES ACCESS IMPACT RISK?» December 2023. Author: Zoë Brammer – Режим доступу: <https://securityandtechnology.org/wp-content/uploads/2023/12/How-Does-Access-Impact-Risk-Assessing-AI-Foundation-Model-Risk-Along-A-Gradient-of-Access-Dec-2023.pdf>

2. Як штучний інтелект змінює шкільну освіту: результати дослідження Малої академії наук і Projector Institute – Режим доступу: <https://man.gov.ua/en/about/news/yak-shtuchnij-intelekt-zminyuye-shkilsnu-osvitu-rezulstati-doslidzhennya-maloyi-akademiyi-nauk-i-projector-institute>.

3. Про освіту : Закон України № 2145-VIII від 05.09.2017 р. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 09.05.2024)

4. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні : Розпорядження, Концепція від 02.12.2020 р. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> (дата звернення 09.05.2024)

5. Про авторське право і суміжні права : Закон України № 2811-IX від 01.12.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text> (дата звернення 09 травня 2024)

ЗУБАРЕВА Єлизавета

Студентка I магістратури факультету економіки і права
Харківський національний економічний університет імені С. Кузнеця
Науковий керівник - ЧУПРИНА Яніна
старший викладач кафедри правового регулювання економіки
Харківський національний економічний університет імені С. Кузнеця

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ СТВОРЕННЯ «КЛУБУ БІЛОГО БІЗНЕСУ» В УКРАЇНІ

Нещодавно суспільного резонансу набула ідея створення в Україні, так званого «клубу білого бізнесу». Зокрема, головною підставою для таких гострих обговорень стало те, що 24.04.2024 Верховна Рада України у першому читанні прийняла за основу із доопрацюванням проєкт Закону №11084 від 13.03.2024 про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей податкового адміністрування під час воєнного стану для платників податків з високим рівнем добровільного дотримання податкового законодавства [1].

Серед ключових моментів, які передбачає відповідний законопроект хотілося б виокремити наступні:

Суб'єкт господарювання, який дотримується прозорих критеріїв сплати податків та виплати заробітної плати, не підлягатиме податковим перевіркам;

Документ розширює зміст поняття «податковий ризик» і впроваджує термін «комплаєнс (управління податковими ризиками)»;

Пропонується створити перелік платників податків, які добровільно дотримуються податкового законодавства у високому ступені та яким надаватиметься низка переваг в адмініструванні податків під час воєнного стану;

Цей список вестимуть державні податкові органи, а інформацію про включення платників отримуватиме через електронний кабінет [2].

Серед переваг, які отримають платники, включені до так званого «клубу білого бізнесу», можна виокремити такі як:

мораторій на документальні перевірки;

скорочення строків камеральної та документальної перевірок у цілях бюджетного відшкодування – 5 календарних днів;

індивідуальні податкові консультації протягом 5 календарних днів;

за платником податків закріплюється комплаєнс-менеджер, з яким платник зможе взаємодіяти зокрема із використанням засобів дистанційного зв'язку, у тому числі у режимі відеоконференції;

платник податків на свій запит у п'ятиденний строк має право отримати відомості про наявну у контролюючого органу податкову інформацію, яка може свідчити про податкові ризики у діяльності платника податків, а також консультацію щодо усунення таких ризиків [3].

З першого погляду здається, що дана ініціатива є дійсно цікавою та створена з метою сприяння прозорості діяльності платників податків і задля ефективного наповнення державного бюджету. Водночас простежуються високі корупційні ризики в процесі функціонування «клубу білого бізнесу».

По-перше, Державна податкова служба щоквартально вирішуватиме, хто може входити до відповідного клубу, формуючи та затверджуючи відповідний «Перелік платників податків із високим рівнем добровільного дотримання податкового законодавства». Вже на цьому етапі стає зрозуміло, що посадові особи відповідальні за затвердження цього Переліку будуть підлягати високому корупційному ризику, адже участь у «клубі білого бізнесу» передбачає низку переваг для платника податків. Саме поняття «платник податків із високим рівнем добровільного дотримання податкового законодавства» автоматично встановлює презумпцію вини для усіх інших платників, адже вони по інерції стають такими, що є гірші по статусу, ніж перші. Крім того, невідомо щодо оприлюднення такого Переліку та не існує лімітів стосовно кількості його учасників. Також невідомі умови та порядок виключення платників із відповідного переліку.

По-друге, момент поділу бізнесу на «білий» і «чорний» є достатньо суперечливим і дискримінаційним. Зокрема, складається дивна ситуація, коли замість того, щоб виводити бізнес з тіні та боротися з реальним ухиленням від сплати податків, законодавець створює нову можливість для процвітання корупції в країні.

По-третє, «комплаєнс-менеджери», закріплені за бізнесом, отримують корупційний інструмент для тиску шляхом включення-виключення з цього Переліку. Також незрозуміло, яким чином ДПС України буде забезпечувати кількість таких менеджерів, і чи не потягне це за собою додаткові витрати з державного бюджету [4].

Отже, як бачимо, то проєкт Закону №11084 від 13.03.2024 має свої переваги, та недоліки. Проте, на мою думку, наразі він потребує ґрунтовного доопрацювання, оскільки містить більше недоліків, ніж переваг.

З одного боку, відповідна ініціатива спрямована на підтримку прозорості діяльності бізнесу та ефективне наповнення бюджету країни. Пропоновані переваги, такі як мораторій на перевірки та індивідуальні консультації, значним чином можуть стимулювати платників податків до високого рівня дотримання податкового законодавства.

Однак, з іншого боку, існують серйозні ризики, пов'язані з корупцією та дискримінацією. Процес формування переліку учасників клубу може стати об'єктом корупційних схем, а розмежування бізнесу на «білий» і «чорний» створить умови нерівності серед платників податків.

Тільки завдяки забезпеченню відкритого та прозорого процесу формування та функціонування «клубу білого бізнесу» може виникнути система, яка справді сприятиме розвитку бізнесу та економіки країни, забезпечуючи одночасно справедливість та прозорість для всіх суб'єктів господарювання.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей податкового адміністрування під час воєнного стану для платників податків з високим рівнем добровільного дотримання податкового законодавства : Проект Закону від 13.03.2024 № 11084. Верховна Рада України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43829>.
2. «Клуб білого бізнесу». Верховна Рада схвалила законопроект щодо податкових перевірок. Forbes Ukraine : веб-сайт. 2024. URL: <https://forbes.ua/news/klub-bilogo-biznesu-verkhovna-rada-skhvalila-zakonoproekt-shchodo-podatkovikh-perevirok-24042024-20757>.
3. Комітет схвалив законопроект про «клуб білого бізнесу». ЛІГА ЗАКОН : веб-сайт. 2024. URL: https://biz.ligazakon.net/news/226772_komtet-skhvaliv-zakonoproekt-pro-klub-blog-bznesu.
4. В Україні створюють «клуб білого бізнесу»: що стоїть за цією ініціативою. Мінфін : веб-сайт. 2024. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2024/05/02/126064933/>.

КАДАЛА Віталій

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарсько-правових дисциплін та економічної
безпеки факультету підготовки фахівців права, управління та економічної
безпеки Донецького державного університету внутрішніх справ

ПРАВОВІ АСПЕКТИ КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ ТА СУСПІЛЬСТВА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ МЕТИ ТА НАПРЯМКІВ ВПРОВАДЖЕННЯ

Цифрова економіка з кожним роком все активніше адаптується в різні аспекти життєдіяльності нашого суспільства, проте потребує більш поглибленого вивчення питань правової регламентації. У більшості випадків цифрова економіка впроваджується в діяльність різних суб'єктів на основі комп'ютерних технологій та існуючих і апробованих ІТ-сервісах. За період адаптування провідних важелів цифрової економіки фахівці мали змогу встановити існуючі переваги та недоліки даної процедури. Проте ключовим залишається питання не лише уникнення недоліків, а знаходження правових важелів уникнення їх в майбутньому.

Проблематичні та правові аспекти цифровізації економіки не є новими питаннями для дослідження, проте не втрачають своєї актуальності. Наукова еліта під різним кутом зору досліджує питання цифровізації економіки та висвітлює результати досліджень в монографічних і дисертаційних розробках. Доволі часто проводиться обговорення питань цифровізації економіки на різних наукових дискусійних платформах. До складу вчених, які присвятили свої праці питанням цифровізації економіки доцільно

віднести таких як В.І. Ляшенко та О.С. Вишневський [1], Я.В. Сімутіна та М.М. Шумило [2], О.А. Баранов [3], О.М. Пишуліна [4] та інші. В роботах, присвячених дослідженням в цьому напрямі, розкриваються чинники та умови адаптування інструментів цифровізації економіки, але питанням законодавчого регламентування приділяється недостатньо уваги.

Перш ніж звернутися до проблеми вивчення варто нагадати, що цифровізація як понятійна категорія у більшості випадків трактується у вузькому та широкому розумінні, а саме: у вузькому розумінні понятійна категорія «цифровізація» розглядається як процес створення на різних рівнях економіки інформаційно-цифрових платформ і операторів, що супроводжується перетворенням інформаційно-комунікаційних технологій в технології широкого використання та характеризується активним використанням та впровадженням цифрових технологій зберігання, обробки та передачі інформації в усі сфери людської діяльності, і це відповідає першому та другому рівням цифрової економіки. У широкому розумінні понятійна категорія «цифровізація» економіки пов'язана вже як зі зміною природи виробничих або економічних відносин, так і зі зміною безпосередньо виробничих сил та факторів виробництва внаслідок втілення проривних технологій, роботизації, створення кіберфізичних структур, що відповідає всім трьом рівням цифрової економіки: 1 рівень – інформаційні послуги; телекомунікації; програмне забезпечення та ІТ-консалтинг; виробництво комплектуючих; 2 рівень – цифрові послуги та платформенна економіка; 3 рівень – мережевий бізнес; електронна торгівля; алгоритмічна економіка; економіка спільного споживання; економіка спільного заробітку; індустрія 4.0; прецизійна агротехніка.

На даний час в Україні одним із провідних регуляторів впровадження інструментів цифровізації економіки виступає Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України [5] (далі – Концепція). Затвердивши цей акт, держава має на меті відповідати викликам часу, і його удосконалення виходячи з ситуації, котра склалася в країні постійно продовжується.

В основних положеннях даної Концепції [5] наголошується на тому, що «...основна мета цифровізації економіки полягає у досягненні цифрової трансформації існуючих та створенні нових галузей економіки, а також трансформації сфер життєдіяльності у нові більш ефективні та сучасні». Такий приріст є можливим лише тоді, коли ідеї, дії, ініціативи та програми, які стосуються цифровізації, будуть інтегровані, зокрема, в національні, регіональні, галузеві стратегії і програми розвитку.

Звернуто увагу на той факт, що «...при системному державному підході цифрові технології будуть значно стимулювати розвиток відкритого інформаційного суспільства як одного з істотних факторів розвитку демократії в країні, підвищення продуктивності, економічного зростання, а також підвищення якості життя громадян України» [5].

Важливо відзначити, що у розділі «Основні цілі цифрового розвитку» уточнюється те, що головною метою Концепції [5] є реалізація прискореного

сценарію цифрового розвитку, як найбільш релевантного для України з точки зору викликів, потреб та можливостей. При цьому чітко окреслено, що прискорений сценарій цифрового розвитку передбачає[5]:

по-перше, усунення законодавчих, інституційних, фінансових та інших перешкод, які заважають розвитку цифрової економіки;

по-друге, впровадження стимулів та мотивацій для заохочення бізнесу та індустрій економіки в цілому до цифровізації;

по-третє, створення попиту та формування потреб серед громадян до цифровізації, насамперед через впровадження державою масштабних проєктів цифрових трансформацій, зокрема на базі сучасних моделей державно-приватного партнерства;

по-четверте, створення та розвиток цифрових інфраструктур як основи використання переваг цифрового світу у повсякденному житті та платформи для досягнення ефективності економіки взагалі;

по – п'яте, розвиток та поглиблення цифрових компетенцій громадян для забезпечення їх готовності до використання цифрових можливостей, а також подолання супутніх ризиків;

по-шосте, розвиток цифрового підприємництва, створення відповідних (у тому числі аналогових) інфраструктур для підтримки та розвитку інноваційної діяльності, впровадження механізмів фондування, стимулювання та підтримки.

Виходячи із зазначених основних цілей Концепції [5] розкрито напрямки розвитку цифровізації економіки врахувавши при цьому конкретизацію окреслених етапів впровадження. Окрім того, слід віддати належне законодавцю, котрий деталізовано надав перелік ключових аспектів кожного запропонованого напрямку впровадження інструментів цифровізації економіки. До їх складу законодавець обрав:

подолання цифрового розриву шляхом розвитку цифрових інфраструктур, звертаючи увагу на те, що «...цифровий розрив (цифрова нерівність) – нерівність у доступі до можливостей в економічній, соціальній, культурній, освітній галузях, які існують або поглиблюються в результаті неповного, нерівномірного або недостатнього доступу до комп'ютерних, телекомунікаційних та цифрових технологій»;

розвиток цифрових компетенцій. Законодавець стверджує, що саме «...цифрові навички та компетенції є запорукою повноцінного розвитку цифрової економіки, цифрова грамотність повинна бути однією з головних компетенцій». Як показують проведені дослідження більшість громадян України вже користується перевагами цифрових технологій;

впровадження концепції цифрових робочих місць, тобто віртуального еквівалента фізичного робочого місця, котрий вимагає належної організації, користування та управління, оскільки воно має стати запорукою підвищеної ефективності працівників та створення для них більш сприятливих умов праці. З цього приводу законодавець констатує, що «...впровадження концепції цифрових робочих місць передбачає: перетворення робочих місць

державних службовців у цифрові робочі місця та підготовку законодавчих ініціатив для стимулювання використання цифрових робочих місць бізнесом та громадянами».

цифровізація реального сектору економіки. Саме зазначений напрямок розвитку цифрової економіки законодавець вважає «...головною складовою частиною цифрової економіки та визначальним чинником зростання економіки в цілому, зокрема і самої цифрової індустрії, як виробника технологій». На його погляд саме цифрові технології в багатьох секторах є основою продуктивних та виробничих стратегій. Таке твердження витікає з того, що «...їх перетворювальна сила змінює традиційні моделі бізнесу, виробничі ланцюги та процеси, зумовлює появу нових продуктів та послуг, платформ та інновацій».

Зазначений перелік напрямків розвитку цифровізації економіки в Концепції [5] не є вичерпаним, також деталізовано впровадження інструментів цифровізації в контексті: реалізація проектів цифрових трансформацій в таких сферах, як громадська безпека, освіта, охорона здоров'я, туризм, електронна демократія, екологія та охорона навколишнього природного середовища, життєдіяльність міст, безготівкові розрахунки, гармонізація з європейськими та світовими науковими ініціативами, державне управління.

Важливо наголосити на тому, що в Концепції звернуто увагу на той факт, що «...враховуючи масштаб таких проектів, їх технологічну складність та потребу в значних капіталовкладеннях, з одного боку, та необхідність їх швидкого розгортання та охоплення великої території, з іншого, доцільним є пошук, визначення та запровадження концесійних та сервісних моделей організації фінансування, побудови та управління відповідними проектами»[5].

Наприкінці зауважимо, що в розділі «Гармонізація з цифровими ініціативами, цифровий порядок денний для Європи та єдиний цифровий простір» Концепції [5] також деталізовано три ключові напрямки співробітництва: Інтероперабельність (Interoperability) та електронні сервіси (eServices), який передбачає долучення України до Програми ЄС Interoperability Solutions for European Public Administrations 2, проектів e-CODEX, e-Invoicing, а також ініціативи Single Digital Gateway; Електронна ідентифікація (eID), який має забезпечити імплементацію в Україні норм регламенту ЄС eIDAS, зокрема запровадження транскордонної електронної ідентифікації, автентифікації та долучення до проектів ЄС; відкриті дані в Україні, який забезпечить підвищення відкритості, прозорості та ефективності роботи державних органів та є шляхом до розвитку нової для України цифрової індустрії – індустрії відкритих даних.

Таким чином, впровадження інструментів цифровізації економіки країни має не лише нормативно-правове підґрунтя, а й враховує деталізоване розкриття ключових цілей, завдань та напрямків адаптації відповідних інструментів, що позитивно впливає на вдосконалення різних економічних

циклів та розвиток економічного сектору країни в цілому.

Список використаних джерел:

1. Ляшенко В.І., Вишневський О.С. Цифрова модернізація економіки України як можливість проривного розвитку: монографія. Київ: НАН України, Ін-т економіки пром-сті, 2018. 252 с.
2. Соціально-трудова праця і виклики цифровізації: монографія / кол. авт.; за ред. Я.В. Сімутіної, М. М. Шумила. Київ: Ніка-Центр, 2023. 348 с.
3. Баранов О.А. Трансформація: соціальна, цифрова, правова: монографія, у 3-х томах. Т. 1. Порятуюнок цивілізації: економіка результату. Одеса: Видавничий дім "Гельневтика". 2022. 272 с.
4. Пищуліна О.М. Цифрова економіка: тренди, ризики та соціальні детермінанти. Київ. Видавництво «Заповіт», 2020. 274 с.
5. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження КМУ від 17.01.2018 № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#n13> (дата звернення 08.05.2024).

КАЛІНІНА Аліна,

кандидат юридичних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень,
Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені
академіка В. В. Сташиса НАПрН України

ТЕХНОЛОГІЇ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ І (НЕ)БЕЗПЕКА ДОРОЖНЬОГО РУХУ³

З позиції суспільного розвитку та організації суспільного життя досягнення науково-технічного прогресу розглядаються у переважній більшості позитивно. Адже сучасний рівень комфорту життя людини є закономірним напрямом досягнень світової та української науки, швидкість розвитку якої у ХХІ столітті досягла неймовірних темпів. Проте наукові відкриття мають і тінь негативних наслідків.

Одним із результатів науково-технічного прогресу є розвиток автомобільної промисловості. Наразі автотранспорт займає важливий сегмент у забезпеченні комфорту переміщення населення. Особливо

---

³ *Примітка.* Тези підготовлені на виконання теми фундаментального наукового дослідження НДІ ВПЗ імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України «Стратегія запобігання правопорушенням у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні» (реєстраційний номер в УкрІНТЕІ 0120U10561).

підкреслюється його значення в умовах повномасштабної російської збройної агресії, що розпочалася в Україні з 24 лютого 2022 року. В цих умовах автотранспорт став не лише засобом пересування, а й порятунку цивільного населення і військових, а дороги – «артеріями життя». Підтримання ж безпеки дорожнього руху, особливо у прифронтових регіонах, стало перебувати у прямій залежності від оборонної діяльності держави.

Стан злочинності у сфері безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту протягом 2022-2023 років (тобто дії воєнного стану) можна прослідкувати за статистичними показниками, так би мовити, головного індикатора у цій групі злочинів – кримінальних правопорушень за статтею 286 КК України («Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами»). Відповідно до статистичного обліку Офісу Генерального прокурора в Україні у 2022 році було обліковано 6 366 кримінальних правопорушень за цією статтею, з яких 1 270 діянь – за частинами 2, 3 статті 286, тобто порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, що спричинило смерть потерпілого [1]. У 2023 році за статтею 286 КК України було обліковано 7 017 кримінальних правопорушень, 1 243 з яких – за частинами 2 і 3 [2]. Таким чином, протягом періоду воєнного стану можна констатувати не лише сам факт статистичної фіксації кримінально-караних порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, а й зростання їх кількості: у 2023 році таких кримінальних правопорушень зафіксовано 10 % більше, ніж у 2022 році. Тут доречно згадати слова д.ю.н. Юрія Данильченка, який зазначив, що: «У контексті ... забезпечення мобільності населення, що в умовах збройної агресії є одним із базових чинників особистої вітальності, на окрему увагу заслуговує проблема інтенсифікації кримінальних правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту...» [3, с. 67].

Науково-технічний прогрес своїм результатом має найпопулярніший продукт інтелектуальної творчості XXI століття – штучний інтелект. Впровадження технологій штучного інтелекту в наш час відбувається все частіше. Сфера такого впровадження дуже широка: від побутових девайсів до військової промисловості.

У світовій практиці убезпечення дорожнього руху використання технологій штучного інтелекту не є новим. Яскравим прикладом такого використання є розроблення smart-доріг (а точніше – smart дорожньої інфраструктури) як елементу smart-безпеки дорожнього руху.

Дорожня smart-інфраструктура складається із чотирьох фундаментальних елементів, а саме:

- 1) вуличне освітлення наступного покоління;
- 2) дорожні знаки;
- 3) автоматичні керовані транспортні засоби;

4) smart-автомагістралі [4].

Перевагами такої інфраструктури є:

- охоплення значної кількості факторів, що впливають на дорожній рух;

- розвантаження вулиць;

- покращення безпеки руху та пішоходів;

- покращене паркування та електронне стягнення плати за проїзд [5].

Елементи smart дорожньої інфраструктури застосовуються у європейських країнах, зокрема, у Великій Британії, Німеччині, Італії, Австрії, Нідерландах та ін.

Ще однією цариною впровадження технології штучного інтелекту з метою забезпечення дорожнього руху є розроблення безпілотних автомобілів. Експерти припускають, що внаслідок експлуатації безпілотних авто кількість ДТП значно скоротиться, оскільки 90 % з них як правило відбувається з вини водіїв. Частота страхових подій знизиться, оскільки автомобілі будуть роботизованими і ймовірність невірних рішень водія буде істотно знижена [6].

Таким чином, штучний інтелект використовується скоріше для забезпечення дорожнього руху, аніж є загрозою для підвищення дорожньо-транспортної аварійності, травматизму та смертності. Проте, як і більшість процесів і явищ, така «смартизація» безпеки дорожнього руху має і зворотній бік, який полягає у певному відсотку ризику, навпаки, спричинення дорожньо-транспортних пригод саме через збій у функціях штучного інтелекту. Необхідно зазначити, що науково-технічні досягнення можуть посилювати криміногенні виклики в smart-безпеці через: диверсифікацію явища розумного споживання, формалізацію і похибки під час розроблення програм з картографування злочинів у реальному часі в означеній сфері, зростання ризиків поширення хакерства і негативних наслідків в обчисленні й аналізі даних, що обумовлює відповідні ризики в обґрунтуванні закономірностей злочинів і проблемних локацій дорожньо-транспортних подій тощо. Технологізація процедур і заходів запобігання дорожньо-транспортній злочинності за допомогою технології штучного інтелекту [7; 8] з одного боку, спрощує і інтегрує такі заходи, з іншого боку – породжує нові хибні стереотипи і посилює таким чином криміногенні чинники (зокрема, психофізіологічні криміногенні ризики учасників дорожнього руху, психоемоційні криміногенні ризики (стандартизація агресії, страху тощо, посилення правоохоронної дисфункції, незавершеність гуманітарного розмінування об'їзних шляхів, застарілі корелянти якості доріг тощо) [див.: 9].

Не менш складні питання постають і у правовій площині при визначенні питань кримінальної відповідальності за умов «неправомірної поведінки» штучного інтелекту, якщо ДТП за його участю потягло суспільно небезпечні наслідки, передбачені кримінальним законом [8, с. 59].

Отже, на теперішній час є потреба в науковому обґрунтуванні і

організаційно-управлінському супроводі використання технологій штучного інтелекту в забезпеченні дорожнього руху. Перспективи їх використання вважаються досить привабливими, адже у такому випадку знижується вплив так званого «людського фактору» на дорожню обстановку. Проте і беззаперечно покладатися на такі технології не можна: зниження ризику людської помилки, наприклад, в оцінці дорожньої обстановки чи виборі порядку дій під час вирішення аварійної ситуації, не надає упевненості в їх уникненні. До того ж, дискусійним і наразі не вирішеним в Україні залишається і питання «притягнення» до кримінальної відповідальності штучного інтелекту.

Список використаних джерел:

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 11.05.2024).
2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 11.05.2024).
3. Данильченко Ю. Б. Кримінологічний аналіз стану та особливостей детермінації незаконного заволодіння транспортними засобами в Україні в умовах збройної агресії. *Право і безпека*. 2023. № 2 (89). С. 66-76. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2023.2.06>.
4. Smart Road Infrastructure That Improvises Urban Commute. URL : <https://www.iotworlds.com/smart-road-infrastructure-that-improvises-urban-commute/> (дата звернення: 11.05.2024).
5. Smart Road Infrastructure: The Future of Digital Highways. URL : <https://www.pukkapartners.com/insight/smart-road-infrastructure-the-future-of-digital-highways> (дата звернення: 11.05.2024).
6. Майбутнє автостраховання: безпілотні автомобілі, телематика і carsharing радикально змінять концепцію страхового захисту. URL : <https://polis24.ua/uk/news/news/maybutnie-avtostrakhuvannya-bezpilotn/#:~:text=%D0%92%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%BE%D0%BA%20%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%BB%D1%83%D0%B0%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97%20%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D1%96%D0%BB%D0%BE%D1%82%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%B0%D0%B2%D1%82%D0%BE%20%D1%81%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%8C%D1%81%D1%8F,%D1%80%D1%96%D1%88%D0%B5%D0%BD%D1%8C%20%D0%B2%D0%BE%D0%B4%D1%96%D1%8F%20%D0%B1%D1%83%D0%B4%D0%B5%20%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%82%D0%BD%D0%BE%20%D0%B7%D0%BD%D0%B8%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%B0> (дата звернення : 01.08.2023).

7. Мисливий В. А. Злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту : монографія. Дніпропетровськ : Юрид. акад. мін-ва внутр. справ, 2004. 380 с.

8. Мисливий В. А. Штучний інтелект як фактор запобігання дорожньо-транспортній злочинності. *Використання технологій штучного інтелекту у протидії злочинності*: матеріали наук.-практ. онлайн-семінару (м. Харків, 5 листоп. 2020 р.). Харків : Право, 2020. С. 67-73. URL : https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2020/12/%D0%9C%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D0%B8-%D1%81%D0%B5%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D1%80%D1%83%D0%92%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D1%82%D0%B5%D1%85%D0%BD-%D1%88%D1%82%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D1%96%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BB_5.11.2020.pdf (дата звернення: 11.05.2024).

9. Науково-технічні трансформації і безпека дорожнього руху: pro et contra. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Право»*. 2023. Вип. 38. С. 61-65. DOI: <https://doi.org/10.34142/23121661.2023.38.08>.

КАРЛІНСЬКА Світлана

Кандидат економічних наук,

доцент кафедри правового регулювання економіки

Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ОБМЕЖЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ У ВІДВІДУВАННІ ГРАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ТА УЧАСТІ У АЗАРТНИХ ІГРАХ

У серпні 2020 року набув чинності Закон України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» [1]. Даним Законом було внесено новелу в Цивільний процесуальний кодекс України – нова категорія справ окремого провадження - обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх.

Відтепер ЦПК доповнений Главою 2-1 «Розгляд судом справ про обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх».

У відповідності до ст. 300-1 заява про обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх має подаватися до суду за місцем проживання такої особи. Подавати таку заяву згідн до ст. 300-2 можуть члени сім'ї першого ступеня споріднення або законними представниками особи, щодо якої має бути встановлено таке обмеження.

Членами сім'ї фізичної особи першого ступеня споріднення вважаються її батьки, її чоловік або дружина, діти такої фізичної особи, у тому числі усиновлені відповідно до положень підпункту 14.1.263 пункту 14.1 статті 14 Податкового кодексу України.

Така заява обов'язково має бути обгрунтована відповідними обставинами, які мають підтверджувати підстави для накладання такого обмеження, як то:

1) перевищення витрат на гру над особистими доходами особи, що ставить особу або її сім'ю у скрутне матеріальне становище;

2) наявність у особи боргових зобов'язань на суму більше 100 прожиткових мінімумів доходів громадян;

3) несплата особою аліментів впродовж більше трьох місяців;

4) отримання особою або членами її сім'ї житлової субсидії чи пільг на сплату житлово-комунальних послуг;

5) скрутне матеріальне становище особи чи членів її сім'ї, а також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати.

Далі, після розгляду справи про обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх суд ухвалює рішення про обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх, встановлює строк дії такого обмеження, що не може бути меншим від строку, встановленого Законом України "Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор".

Згідно до положень ч.2 ст. 300-5 ЦПК рішення суду після набрання ним законної сили надсилається судом до органу державного регулювання у сфері організації та проведення азартних ігор.

Відповідно до ч.4 ст. 6 Закону України Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор" органом державного регулювання у сфері організації та проведення азартних ігор є Комісія з регулювання азартних ігор та лотерей (далі – Уповноважений орган). Комісія з регулювання азартних ігор та лотерей є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, що забезпечує державне регулювання діяльності у сфері організації та проведення азартних ігор та лотерей, та утворюється Кабінетом Міністрів України відповідно до Конституції України, цього Закону та інших законів України. Діяльність Уповноваженого органу спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

Діяльність комісії з регулювання азартних ігор та лотерей здійснюється в тому рахунку на підставі Постанови Кабінету міністрів України від 23 вересня 2020 р. № 891 «Про Комісію з регулювання азартних ігор та лотерей». І у відповідності до п.4 даного Положення КРАІЛ відповідно до покладених на неї завдань, реалізує державну політику у сфері організації та проведення азартних ігор шляхом: в тому рахунку, розгляду, перевірки та внесення відомостей про фізичних осіб, стосовно яких наявні обмеження у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх, до Реєстру осіб,

яким обмежено доступ до гральних закладів та/або участь в азартних іграх у випадках, установлених Законом України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор».

Створення Реєстру осіб яким обмежено доступ до гральних закладів та/або участь в азартних іграх здійснюється на підставі ч.1 ст.5 Закону України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор». Дані Реєстру є інформацією з обмеженим доступом. Доступ до такої інформації надається виключно КРАІЛ та організаторам азартних ігор для виконання покладених на них цим Законом обов'язків (ч.3 ст.5 Закону України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор»).

Порядок формування і ведення Реєстру осіб, яким обмежено доступ до гральних закладів та/або участь в азартних іграх затверджено Рішенням КРАІЛ від 22.04.2021. Даний Порядок визначає організаційні засади формування та ведення Реєстру організаторів азартних ігор у гральних закладах казино, Реєстру організаторів азартних ігор казино в мережі Інтернет, Реєстру організаторів букмекерської діяльності, Реєстру організаторів азартних ігор у залах гральних автоматів, Реєстру організаторів гри в покер в мережі Інтернет (далі - Реєстри), а також порядок включення інформації, внесення змін до Реєстрів, виключення інформації з Реєстрів, перелік інформації, що містяться в них.

Відповідно до вимог ч.2 ст.16 Закону України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» організатори азартних ігор зобов'язані забезпечувати ідентифікацію гравця (гравців) та відвідувача (відвідувачів) в порядку, визначеному цим Законом, у гральному закладі та ідентифікацію гравця (гравців) під час провадження діяльності в мережі Інтернет, та у випадках та порядку, встановлених Уповноваженим органом, не допускати до участі в азартних іграх осіб, яким обмежено доступ до участі в азартних іграх, та осіб, у яких виражена ігрова залежність (лудоманія). При цьому організатор азартних ігор, який не забезпечив неможливість участі в азартних іграх осіб, участь яких в таких іграх заборонена цим та іншими законами, зобов'язаний відшкодувати таким особам на їх вимогу або на вимогу членів сім'ї таких осіб фінансову шкоду в розмірі десятикратного розміру програшу, що заподіяна зазначеним особам внаслідок такої бездіяльності організатора азартних ігор. Порядок відшкодування встановлюється Уповноваженим органом.

У відповідності до ч.1 ст.17 ідентифікація (верифікація, встановлення даних) гравця або відвідувача для цілей цього Закону передбачає збір організатором азартних ігор інформації про:

- 1) прізвище, ім'я, по батькові (за наявності) особи;
- 2) вік (дату народження) особи;
- 3) наявність або відсутність особи в Реєстрі осіб, яким обмежено доступ до гральних закладів та/або участь в азартних іграх.

Така ідентифікація або верифікація має здійснюватися організатором

азартних ігор в перше відвідування грального закладу, де гравець має надати оригінал документу, що посвідчує особу. В разі участі в азартних іграх через мережу інтернет така ідентифікація має відбуватися у відповідності до законодавства про захист персональних даних та правил організатора азартних ігор.

Список використаних джерел:

1. Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор. Закон України від 14.07.2020 № 768-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/768-20#n1032> (дата звернення 09.04.2024 р.)

2. Податковий кодекс України. Кодекс України; Закон, Кодекс від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення 09.04.2024 р.)

3. Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор. Закон України від 14.07.2020 № 768-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/768-20#n126> (дата звернення 09.04.2024 р.)

4. Про Комісію з регулювання азартних ігор та лотерей. Постанова Кабінету Міністрів України; Положення від 23.09.2020 № 891. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/891-2020-%D0%BF#n12> (дата звернення 09.04.2024 р.)

5. Про затвердження Порядків формування і ведення реєстрів у сфері організації та проведення азартних ігор. КРАІЛ; Рішення, Порядок від 22.04.2021 № 167. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0746-21#Text> (дата звернення 09.04.2024 р.)

КОЛОДЧИН Дмитро

кандидат юридичних наук, доцент кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності

ННіП права ім. Князя Володимира Великого (МАУП)
(м. Київ)

ЗЛОЧИННІСТЬ В ПЕНІТЕНЦІАРНІЙ СФЕРІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Пенітенціарна кримінологія сьогодні працює над проблемою вчинення засудженими і персоналом кримінально-виконавчої системи кримінальних правопорушень у місцях несвободи Державної кримінально-виконавчої України (далі ДКВС України) в умовах війни. Пов'язано це з тим, що місця несвободи характеризуються високим рівнем вразливості, соціально-моральної занедбаності певної категорії засуджених, неналежною системою безпеки, як засуджених так і персоналу.

Завдяки цьому в місцях несвободи формується особлива каста осіб, які

підривають авторитет правосуддя, негативно впливають на роботу персоналу місць несвободи. Виходячи з цього варто виокремити сім факторів пенітенціарної злочинності, що характеризуються:

- 1) кількістю вчинених в установах виконання покарань кримінальних правопорушень та кількістю осіб, засуджених за їх вчинення;
- 2) кількістю зареєстрованих в Єдиному реєстрі кримінальних правопорушень, вчинених в місцях несвободи;
- 3) характером структури пенітенціарної злочинності;
- 4) інтенсивністю вчинення засудженими нових кримінальних правопорушень у місцях несвободи;
- 5) рівнем або коефіцієнтом пенітенціарної злочинності;
- 6) наявністю латентної пенітенціарної злочинності;
- 7) шкодою, завданою засудженим, персоналу, державі пенітенціарною злочинністю.

Серед основоположних аспектів появи пенітенціарної злочинності в місцях несвободи можна назвати:

- по-перше, вітчизняні кримінологи вважають її такою тому, що вона вчиняється в місцях несвободи і має місце саме в процесі виконання і відбування засудженими кримінального покарання;
- по-друге, під місцями несвободи слід розуміти установи виконання покарань та слідчі ізолятори (далі ДКВС України);
- по-третє, пенітенціарна злочинність – це кримінальне явище, яке досить чітко усвідомлюються засудженими під час відбування кримінальних покарань і персоналом, який забезпечує порядок і умови їх виконання.

Оскільки, пенітенціарна злочинність – це різновид загальної злочинності, тому ми маємо її розуміти, як злочинність з особливими ознаками: місце вчинення кримінального правопорушення – це державна установа закритого типу; спеціальним суб'єктом – це засуджений або працівник установи наділений владними повноваженнями; метою і мотивом вчинення кримінального правопорушення; різновид рецидивної злочинності[1, с.23].

Незважаючи на те, що в Україні відбувається осучаснення пенітенціарної системи, проблема пенітенціарної злочинності, на жаль, залишається найбільш актуальною проблемою в діяльності Міністерства юстиції України в сфері виконання кримінальних покарань та пробації.

Отож, говорячи про пенітенціарну злочинність, ми маємо на увазі злочинну поведінку засуджених або ув'язнених, які перебувають у місцях несвободи ДКВС України (тобто в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах), а також персонал, який вчиняє кримінальне правопорушення в місцях несвободи.

Водночас, якщо розглядати пенітенціарну злочинність з правової точки зору, її виокремлення як різновид взагалі злочинності здійснюється на підставі обов'язкової ізоляції засудженого чи ув'язненого, а також визначення їх правового статусу.

Вітчизняні та зарубіжні вчені-пенітенціаристи однозначні в тому, що ізоляція людини від широкого соціального середовища, неможливість вільного вибору кола спілкування під час відбування покарання в місцях несвободи дистанціює її від суспільства, а тому виступає одним із криміногенних стимулів вчинення в місцях несвободи нового кримінального правопорушення.

Крім того, більшість учених-пенітенціаристів визнають, місця несвободи – це конфліктне середовище. А тому, постійне перебування засудженого в ньому, призводить до очікування агресії з боку інших засуджених, побоювання бути побитим або ображеним, формує у засудженого пошук адекватної відповіді на агресивну поведінку оточуючих, готовність у будь-який момент дати відсіч, навіть у тих випадках, коли насправді ніякої загрози немає.

Отже, кризові тенденції та соціальні негаразди об'єктивного характеру (безробіття, різке зниження достатку членів родини, матеріальна скрута війна тощо) та чинники суб'єктивного характеру (роздратованість, неврівноваженість, агресивність тощо) врешті призводять до підвищеної небезпеки і криміналізації суспільства, а вони, своєю чергою, передаються й у середовище місць несвободи.

І хоча за останні роки в Україні були прийняті зміни і доповнення до Кримінально-виконавчого кодексу України з метою гуманізації порядку і умов відбування засудженими кримінальних покарань, на жаль, пенітенціарна злочинність у місцях несвободи продовжує негативно впливати на стан соціалізації, ресоціалізації та реінтеграції засудженого після звільнення в соціум.

Список використаних джерел:

1. Пенітенціарна кримінологія : підручник [Богатирьов І.Г., Боровик А.В., Джужа О.М. та ін.] – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. – 464 с. С. 23

КОРАБЕЛЬ Марія

Кандидат юридичних наук, доцент

Доцент кафедри державно – правових дисциплін,

кримінального права та процесу

Харківський національний педагогічний університет імені Г. Сковороди

e-mail: masher-k@ukr.net

orcid.org/0000-0002-8703-7003

НЕГАТИВНІ НАСЛІДКИ ЛАТЕНТНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

З початку повномасштабного вторгнення російської федерація на територію України неможливо оцінити в повному обсязі рівень злочинності

в країні. Значна кількість кримінальних правопорушень залишається в тіні, що говорить про збільшення латентної злочинності, особливо насильницьких злочинів. Питання зниження та профілактики латентної злочинності є актуальним як для науковців так і для практичних працівників.

В науковій літературі виділяють значну кількість негативних наслідків латентної злочинності, з проведеного правового аналізу доцільно виділити наступні:

По-перше, неможливість усвідомлення кількісних та якісних показників злочинності, її фактичний розмір;

По-друге, під час планування державних програм протидії злочинності в різних напрямках, латентна злочинність не береться до уваги;

По-третє, унеможливорює кримінально-правову політику держави в реалізації принципу невідворотності кримінальної відповідальності та покарання. Не притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності провокує множинність кримінальних правопорушень. Так, в ст. 33 КК України визначено: «Сукупністю кримінальних правопорушень визнається вчинення особою двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини КК, за жодне з яких її не було засуджено».[1] Або, ст. 32 КК України визначає: «Повторністю кримінальних правопорушень визнається вчинення двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК»[1];

По-четверте, робить недостовірними прогнози злочинності в країні, що викривляє результат дієвих та ефективних напрямків профілактики злочинності на різних рівнях: організовану, корупційну, рецидивну, необережну злочинність, злочинність неповнолітніх, тощо;

По-п'яте, зменшує досягнення поставлених перед покаранням цілей, а саме загальну превенцію. Запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень іншими особами (загальна або генеральна превенція) як мета покарання полягає в тому, що його застосування повинно забезпечити попередження вчинення злочинів з боку інших нестійких осіб, в утриманні загрозою покарання осіб, які здатні стати на злочинний шлях, від вчинення злочину забезпечити законослухняну поведінку всіх осіб шляхом покарання конкретної особи [2, с.88], особливий психолого-виховний вплив на осіб, який полягає в утриманні під загрозою покарання від вчинення злочинів:[3, с.405]

По-шосте, зменшує довіру до правоохоронних органів в суспільстві;

По-сьоме, не відбувається відшкодування завданих кримінальним правопорушенням збитків та не усувається заподіяна шкода.

Узагальнюючи вищезазначені негативні наслідки латентної злочинності можна зробити висновки, що їх необхідно встановлювати для того щоб на державному рівні протидіяти злочинності, усвідомлювати тенденції розвитку злочинності та мати реальну інформацію про стан

злочинності в країні та окремих регіонах.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Денисова Т. А. Покарання: кримінально-правовий, кримінологічний та кримінально-виконавчий аналіз : монографія / Т. А. Денисова. – Запоріжжя : Вид-во КПУ, 2007. – 340 с.
3. Книженко О. О. Загальна та спеціальна превенції та їх вплив на кримінально-правові санкції / О. О. Книженко // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 404–409 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11kookpc.pdf>

КОРОБЦОВА Дар'я

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення підприємницької діяльності
та фінансової безпеки факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

За рівнем формування економічних відносин об'єктами національної фінансової безпеки є держава, суспільство, регіони, господарства, підприємства, підприємці, сім'ї та окремі громадяни. Водночас держава є не тільки об'єктом, а й основним суб'єктом національної фінансової безпеки і здійснює свої функції в цій сфері через органи законодавчої, виконавчої та судової гілок влади, а також, що є характерною ознакою фінансової безпеки, за допомогою спеціально створених та уповноважених органів влади – органів державного фінансового контролю, боротьби з економічною злочинністю, протидії корупції (наприклад, Бюро економічної безпеки). Це не виключає участі громадян та їх об'єднань у підтримці фінансової безпеки, але потребує від громадян не лише активної життєвої позиції, а й відповідних економічних знань, фінансової грамотності.

Фінансова безпека як складова економічної та воєнної безпеки так само є підсистемою національної безпеки. Формування та розвиток теорії національної безпеки містяться в роботі В. Смолянюка, який доходить висновку про потребу розширеного розуміння значення національної безпеки. Вчений пропонує враховувати, що «формула «держава – національні інтереси – національна безпека як стан їхньої захищеності» доповнилася формулою «громадянське суспільство – національні цінності – національна безпека як стан їхньої захищеності» [1, с. 180].

Враховуючи важливість забезпечення стійкості й ефективності

фінансової системи для держави, що перебуває в обороні, можна сформулювати таку дефініцію.

Фінансова безпека держави – це сталий стан національної фінансової системи, здатний протистояти загрозам і викликам та забезпечувати функціонування галузей народного господарства [2, с. 844].

Створення безпекового середовища у сфері обігу державних фінансів як складової національної безпеки залежить від багатьох факторів. На думку В. Михайлюка, це діяльність уповноважених осіб, фінансових агентів, яка спрямована на запобігання загрозам фінансовій безпеці або їх мінімізацію і на захист національних інтересів [3]. Отже, вчений вважає, що метою забезпечення фінансової безпеки держави є дотримання національних фінансових інтересів – життєво важливих економічних та фінансових цінностей української держави як носія суверенітету, визначальних фінансових потреб народу та держави, реалізація яких гарантує фінансову незалежність і прогресивний розвиток України. Ми поділяємо цю думку, однак все ж таки потребує уточнення позиція науковця щодо фінансових агентів, а також фінансових цінностей як мети фінансової безпеки.

Вагомого значення для налагодження фінансової безпеки у воєнний час та в післявоєнний період набуває вирішення таких завдань:

а) у бюджетній безпеці шляхом:

- вжиття головними розпорядниками коштів державного бюджету заходів щодо підвищення ефективності планування своєї діяльності відповідно до пріоритетних напрямів оборони та розвитку держави з урахуванням бюджетних показників на середньостроковий період та пріоритетів фінансування;

- поступового скорочення дефіциту державного бюджету та зміцнення взаємодії з міжнародними фінансовими організаціями та фондами щодо фінансової підтримки доходної частини;

- збалансованого та прозорого формування доходів та видатків бюджетів тощо;

б) у банківській безпеці шляхом:

- стимулювання банківського сектора спрямовувати кредитні кошти насамперед на розвиток реального сектора економіки та зменшення рівня непрацюючих кредитів, а також підвищення стійкості банківської системи;

в) у грошово-кредитній безпеці шляхом:

- зниження вартості позикових коштів для потреб держави (через оптимальне узгодження грошово-кредитної та боргової політики);

- створення умов для збільшення залучення довгострокового фондування та розширення довгострокового й інвестиційного кредитування;

г) у безпеці фондового ринку шляхом:

- активізації розвитку національного фондового ринку для забезпечення його ефективності та конкурентної спроможності;

- мінімізації ризиків інвестора через забезпечення ефективного правового захисту прав інвесторів на фондовому ринку;

– реформування українського страхового ринку через сприяння широкому впровадженню страхування життя, медичного та інших видів особистого страхування, законодавче посилення прав страхувальників.

Вказані завдання визначають ті сфери функціонування фінансових відносин, які сьогодні потребують оновлення і мають вагомий вплив на фінансування обороноздатності країни та її відродження.

Повна характеристика фінансової безпеки як складової воєнної безпеки має включати в себе організаційно-правові засади реалізації або інституціональну складову. З метою забезпечення фінансової безпеки держави в Україні задіяні органи влади, які мають спеціальні повноваження з попередження та усунення фінансових правопорушень і злочинів.

Система органів фінансового контролю розглядається з позицій їхньої класифікації на зовнішні або органи влади загальної компетенції, тобто такі, для яких фінансовий контроль не є основним завданням діяльності (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування та їх виконавчі органи), а також спеціально створені органи фінансового контролю, які мають повноваження щодо його проведення, а саме: Рахункова палата України, Міністерство фінансів України, податкові та митні органи, Національний банк України, Державна казначейська служба України, Фонд державного майна України, Департамент з питань банкрутства, Антимонопольний комітет України, Пенсійний фонд України, Державна аудиторська служба України, Державна інспекція з контролю за цінами, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України, Бюро економічної безпеки, Державна служба фінансового моніторингу та ін.

Перелік органів фінансового контролю свідчить про їхню зайву кількість та розгалуженість сфер діяльності, що відбивається на ефективності діяльності. Цілком слушним є висновок В. Піхоцького щодо недосконалості організації фінансового контролю та розробки його методологічної бази [4, с.186]. Отже, інституціональна складова системи державного фінансового контролю потребує реформування. Це ж стосується і його інструментальної складової, оскільки методи проведення фінансового контролю залежать від повноважень суб'єктів його здійснення.

Список використаних джерел:

1. Смолянюк В. Національна безпека незалежної України: осягнення сутності. Політичні дослідження. 2021. № 1. С. 163–186.
2. Reznik O., Getmanets O., Kovalchuk A., Nastuyuk V., Andriichenko N. Financial Security of the State. Journal of Security and Sustainability Issues. 2020. Vol. 9, No. 3. Pp. 843–852.
3. Михайлюк В. В. Еволюція поняття фінансова безпека держави в глобальних умовах розвитку. Ефективна економіка. 2014. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3359>

4. Піхоцький В. Ф. Система державного фінансового контролю як інструмент соціально-економічного розвитку. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2009. № 6. С. 184–190. URL: http://vlp.com.ua/files/32_22.pdf

КРЩАК Іван

кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем досудового розслідування; доцент кафедри кримінального
права і кримінології
Харківський національний університет внутрішніх справ

ТЕЛЕОЛОГІЯ ЗА НИНІШНІХ УМОВ ТА ЇЇ РОЛЬ У ВИЯВЛЕННІ КРИМІНОГЕННОСТІ

До святих угодників Божих, могили святого/праведника, ніколи не заростає стежка народної любові, щоб через їхнє життя і вчення глибше пізнати Господа. Де зараз безбожний атеїзм та комунізм у всій його красі? Немає. Все тече, все змінюється. Наскільки важливо не впасти у гріхи окультизму, астрології, хіромантії, екстрасенсорики, щоб мати глибоку та велику непохитну віру у Господа нашого Ісуса Христа.

Крішна, Будда, Мухамед, різного роду протестантські-сектантські вірування не можуть і близько стояти в одному ряді з вченням нашого Спасителя, що розтлумачене святими отцями. Також і чекання антихриста не виправдає себе, а сіє безглуздя у людських умах ось уже понад дві тисячі років, не визнаючи віри христової. Тому так важливо триматися Єдиної, Святої, Соборної та Апостольської Православної Церкви. У ній одній лише правда та спасіння.

Справжнє космологічне/космополітичне мислення можливе завдяки телеології. Тверезість логіки людини та її звільнення від одурманеності сучасного світу, часами сп'янілого образу життя, зараженого гріхом, можливі завдяки Церкві Христовій та її таїнствам, що дає істинний орієнтир світогляд/світобачення.

Якою Вам бачиться українська національна теологія? За нинішніх умов досить важливо вивчати/досліджувати нові спектри науки, здійснювати відповідні процеси дослідницьких пошуків крізь призму православного богослов'я. Цим самим формується пласт кримінологічного знання через духовно-ціннісне вчення української історії, багатьох етно-національно-ментально-духовно-культурних станів. У рамках міждисциплінарної кримінології, що прагне пізнати криміногенні процеси із найдавніших часів біблійської історії, кримінологія поступово стає матір'ю наук кримінально-правового циклу. Слід усвідомити, що у цій дилемі теологія за

конусоподібною центричною формою займає першорядну/першопричину основу та є рушійною/ідейною/натхненною силою науки з метою виведення її у паритетне/правильне/православне річище істинності христового вчення з метою ухилю від зла та неправди, задля захисту добра, виявлення неправди, ересей, лжечення. Началом/першопричиною/основою всіх речей є Бог. Всі науки повинні зводитись до служіння божественній ідеї, істинам Божим, щоб у своєрідний спосіб прославити/послужити Господу, щоб уникнути різного роду неправильності життєвого/людського буття. Це є основною ідеєю державного/державно-політичного життя. Тому жодного рівноправ'я науки й теології не може бути. Теологію слід усвідомлювати як проведення/співмірності ідей науки крізь призму правильного/істинного/православного богослов'я. Теологія мертва сама по собі без наповнення її духовними сенсами богослов'я. Коли читаємо той чи інший текст, відразу ж відчуваємо його Дух, яким він просякнутий, навіть якщо великі/високі раціональні смисли містяться в ньому, чи, з іншого боку, коли та чи інша висока раціональність позбавлена наповненості Духом Божим. Академічна атмосфера має бути пронизаною таким божественним буттям. Лише тоді є можливість вивести державу на передові рубежі справжнього людського буття. Нинішня російсько-українська війна показала суттєву відмінність людей на заході та сході України. Що ж сприяє відповідному генно-молекулярному мисленню – ідеологія, релігія, територія проживання, її намоленість предками? Яка духовна рушійна сила не дала вдарити іновірству на наші землі?

Яким бачиться телеологічне мислення крізь призму православ'я?

Курс теології/телеології/кримінотелеології особливо важливий для вивчення у вищій школі, щоб пізнати істинність/справжність науки, виявити криміногенні стани/хвороби як конкретної людини, так і суспільства загалом. Державна ідеологія займає велике значення/місце і роль у розвитку багатьох суспільних процесів. Держава не може існувати без ідеології. Сьогодні варто говорити про ідеологію окремих сімей правових систем та ідеологічні впливи й настрої світового масштабу чи окремих держав. Для того, щоб виявити глибинні суттєві та біологічні процеси як окремої людини, так і суспільних організмів, потрібне телеологічне/телеологічне мислення, яке важливо розвивати з ранніх років, з моменту народження дитини у світ, коли ми її вже долучаємо/приєднуємо до Чаші Христової, Святого Причастя – Божественного Тіла і Крові Господа Бога і Спаса нашого Ісуса Христа. Саме така православна ідеологія живе у наших душах і серцях з діда-прадіда, а точніше дві тисячі років, відтоді, коли апостол Андрій Первозваний засіяв зерно християнства на наших землях. Особливо велике переважання відбулося у період розквіту Київської Русі та її остаточного утвердження у православній вірі. Коли говорити про генотип українського народу, то він є християнським, а точніше – православним у своїй суті/коренях. Телеологічне мислення українського народу – це великий дар намоленості та вистражданості предківських земель, коли вони кров'ю політі й скроплені

потом стояння за правду Божу, істину та справедливість. Різна форменологічна природа мислення народів світу багато в чому має панівний язичницький чи дарвіністський світогляд, який сьогодні серйозно шириться західною цивілізацією. Тому особливості обговорення/дослідження теології та кримінотеології дадуть справжню світоглядність мислення виявлення екзистенційних смислів наукометрії, коли бачаться корені істинності науки, що може дати теологія. Тому поринання у тисячоліття вірувань українського народу через участь у Божественній Літургії допоможе суттєво утвердитись у православ'ї. Український народ впродовж тисячоліть не прийняв католицизм чи протестантизм, а зміцнював християнську ідею істинності саме у православному концепті. Ентузіазм українського, нашого святого і намоленого віками народу відстоювати своє, завжди був настільки великий, що розум, здавалось би, міркує по-іншому, а серце переповнює така невидима сила в благодаті, коли поступаємо за повелінням серця, а не розуму, що часто суперечить усім земним міркуванням. Не можливо обманути людську душу і серце, які все знають та відчувають, попри високі матерії раціональності слова, його високості з позицій ораторства. І ось ці дві дилеми – як поступити: по розуму чи по серцю – завжди утверджували українську національну ідею у духовно-чуттєвому, щоб стояти на сторожі істинних ідей, цінностей і традицій. Справжнє просвітництво людини може відбутися у православ'ї через пізнання високих смислів Святого Євангелія, що просвічує всяку людину силою правди й справедливості в істині Божій, чистоті помислів, присіканні всього лихого. Така трансформація української національної свідомості в еволюційному вимірі/еволюціонізмі потрібна сьогодні для кожного із нас, що є запорукою кращого майбутнього, допоможе просвітити людину в істині христовій.

Якою вам бачиться ідея Царства Божого в умовах сьогодення?
Щоб зрозуміти істину мету/ціль/смисли життя людини, слід правильно розподілити функції народного життя з виконання своєї місії у тому чи іншому напрямку, сфері діяльності, тобто вибрати правильну стежку земної мандрівки, що у кожного своя. Для цього використовуються найрізноманітніші способи/методи/засоби, різного роду інструментарії для спасіння людської Душі. І зловживання відповідними рекомендаціями найчастіше може призвести до непоправних наслідків, тобто коли ми сходимо з правильного шляху/дороги життя. Право славити/правильно славити Бога означає побачити славу людини у святості як вінця творіння Божого. В таких описах дуже важливе розуміння широкого спектра і діапазону багатьох релігій, щоб дати відповідні засоби спростування, чому слід/варто йти тим чи іншим шляхом. В узагальнених рисах поведінки людей, добра, моралі слід шукати Істину, щоб відсіяти усяку неправду і людське міркування, аби максимально наблизитись до святого і Божого. Треба відкинути тваринні інстинкти тельця закланного, дарвіністського, ніцшеанського чи фрейдівського безбожжя в час, коли Господь дав нам істинне вчення, що втілене через тлумачення святыми отцями Священного

Писання та Священного Передання та кожного разу втілюється народом Божим на практиці, у Божественній Літургії, коли в результаті Благодаті Божої усі питання відпадають автоматично. Відбувається дивна переміна на духовно-чуттєвому рівні, що сприяє істинності, уніфікації генно-молекулярних рівнів та злиття їх воедино до божественного начала. Звідси теологічні описи, всі напрацювання з натхнення Духом Божим нашаровують нові наукові смисли у пізнанні божества через чуттєвість та досвід від початку створення світу, мірою наближення до святості. Ось у цих рамках/мірках/межах телеологія набуває кримінології, нових значень і пояснень, різновидів логічної структури, як належить мислити й жити, користуватись благами життя, не нашкодити природі, скільки потрібно/необхідно людині для щастя, де міра всіх речей. Саме телеологічне мислення допоможе зосередитись на багатьох питаннях та аргументувати свою позицію на цілеспрямованості поведінки людини до ідеї Царства Божого на землі й досягнення її на Небесах. Ось справжня природоохоронна, природооб'єднувальна та правоохоронна функція держави, що поєднує у собі оригінальне філософське критичне мислення і ставлення до світу цього заради викорінення всіх неправд, злоб. Детальний огляд основних конкуруючих теорій та ідей допоможе побачити/вибрати/виборонити/виборознити духовно-ціннісну концепцію поглядів та ідей праворозуміння. У діапазоні різноманіття багатьох концептів варто зосередитись/сфокусувати свою увагу на істинності та відкинути усякі дифузії зла, присікти ересі та неправди, лжевчення, приспіти у доброму, ідеї Царства Божого, що допоможе світові вижити у цьому апокаліптичному сумбурі життя або ж продовжити, наскільки це можливо, своє існування.

Яка сутність та боротьба між внутрішнім і зовнішнім в людині та суспільстві з позицій телеології? В чому головна мета і смисл нашого життя? У боротьбі внутрішнього і зовнішнього світів, переважанні біологічного чи соціального в людині? Ми не замислюємось, що природа людини духовна за своєю сутністю. І її поведінку, портрет та психологічні якості особи злочинця слід розглядати/вивчати зокрема і з духовно-сутнісних якостей і позицій. Важливість концептуалізації такого підходу як головної мети/цілі й смислу життя людини з позицій спасіння людської душі та покаяння є надзвичайно важливим, актуальним та визначальним. Тут бачиться головна мета кримінології, що максимально абстрагована від матеріалізму та направлена на добро, моральність, справедливість. Оточення світу цього вимагає відмежованості, щоб зосередитись на вищих щаблях, на своєму внутрішньому світі у відношенні до зовнішніх об'єктів, подій та явищ. Головне виробити гальмівні стрижні та стримування від зла. У внутрішньому та зовнішньому в людині важливо постійно розбиратись, зокрема, як відображаються наші погляди, емоції, почуття, переконання на сучасному аналізі речей з кримінологічного боку. Пам'ятаємо гансо-кельзенівську «чисту теорію права», що намагалася очистити її від всього

неюридичного, але, як відомо, у вченого нічого не вийшло, хоча певні потуги були зроблені й вона дала свої відповідні результати. Будь-яка наука – це насамперед необмежена академічна свобода думки, помислу, якщо знаємо істинні засади божественних начал. Тому у науково-дослідній роботі авторам слід дати такий шанс і можливість, особливо коли йдеться про максимально об'ємні напрацювання, що друкуються у збірниках науково-практичних конференцій, як спроби творчості та науки, спрямованої на винаходи/відкриття. Звернення у сторону теологічного пояснення допоможе налаштувати сучасну людину на правильний лад, принаймні не робити зла, поступати за законом моралі. Інша справа – пошук Істини. Людина не може бути просто біосоціальною сутністю, навіть якщо ми не розділяємо духовно-ціннісний підхід. Тому серцевиною нинішніх особистісних та світових глобалізаційних суспільних відносин є цінність, що задає ритм і логіку мислення у поясненні та розв'язанні багатьох проблем. Сьогодні як ніколи йде боротьба за раціональність та добру спрямованість смислів, ідей, ідеологій та релігій. Як бачимо, права людини відійшли на другий план. Тому причинно-наслідковий зв'язок між духовним/внутрішнім та зовнішнім/об'єктивним є надзвичайно важливими для з'ясування стану речей з позицій телеології, коли в результаті багатьох суперечностей треба прибігати до спільного знаменника добра, чогось набагато вищого, аніж сучасний примітивізм/позитивізм – того, що може дати справжній результат.

Яка практична реалізація кримінологічного мислення?

Телеологічне мислення допомагає нашарувати різного роду знання/пізнання світу цього та суттєво збагачує нашу свідомість. У багатьох вітчизняних, українських і зарубіжних вченнях головна складність бачення істини у тому, щоб бути максимально, наскільки це можливо, теологом-практиком, брати участь у таїнствах Церкви Христової. Саме такий образ і стиль життя дає істинні смисли й кінцеву причину, чому треба/належить поступати так чи інакше. Така парадигма представляє для сучасників, філософів і мислителів, багатьох науковців концептуальну систему знання, що полягає в узгодженні з тим, що називається «необхідністю», тобто як належить поступати, щоб знайти найкоротший шлях пізнання істин Божих. Саме «деонтологія необхідності» вчиняти так чи інакше, бажання шукати нові смисли життя призводить нашу поведінку в ранг відповідності високим стандартам праведності, тобто коли ми себе спонукали, автономізували, відмежували від зла. Така незалежність дає справжню свободу від гріха, змінює фізичну структуру тіла людини, коли відкриваються закони природи, що можуть бути спрямовані на досягнення істинних цілей життя, щоб людина жила у гармонії з Богом та природою. Ось в цій тріаді/трикутнику необхідності прагнень «Бог-Людина-Природа» визначався смисл життя нашими предками, щоб передати землю цілісною та неушкодженою майбутнім поколінням. Самобутність духовно-ціннісного авторського стилю допоможе сучасникам виробити концепцію генно-молекулярного чуттєвого мислення, своєрідної дихотомії генетичного коду народу/нації. Телеологічні

процеси є необхідністю благородності/благочестя наукового мислення, що дає хороші результати. Намагання мірою своїх можливостей і сил ґрунтувати наукову чи ремеслову працю на ідеї Божій та відповідне прагнення, рух до такої ідеї визначає позицію вченого, що вирізняє певні твори/наукові праці божественною насиченістю класики, невмирущості, коли дотримується відповідна божественна симфонія і гармонія.

Яке розуміння дасть курс з православної теології як передумови формування кримінології? Курс з православної/ортодоксальної теології, кримінології з виявлення криміногенних станів суспільства дасть найдосконалішу і чудово здатність писати чітко, доступно, лаконічно, ясно юридичні тексти, засновуючись на постулатах істинності, щоб максимально дотриматись вчення святих отців про Господа і Бога Спаси нашого Ісуса Христа, у якому спільне воскресіння і надія на життя вічне. Зрозуміло, що завдяки вмілому переданню сучасникам теологічного вчення через тлумачення святими отцями Священного Писання та Священного Передання, Старого і Нового Заповіту студентство, наша прекрасна молодь і велике коло читачів дізнається дуже багато в аспекті осягнення/освянення Істини, особливо через метод інтерв'ювання, де з часом можна досягти необхідних/бажаних результатів. Зрештою, сама приналежність української держави до православної християнської традиції відіграє важливу роль та значення у розумінні минулого, чинного/дійсного/теперішнього та майбутнього/бажаного права. Освіта – це просвітництво/просвітлення в Дусі Святому, істині правди Божої, що насичена плодами й досвідом масивного, добре організованого, віками випробуваного древа життя Церкви Христової та підготовка до її сприйняття із найдавніших часів. Наприклад, використовуючи методіку академічної свободи, можна давати щоразу нові рекомендації, виробляти винахідницькі конструкти/кореляти, просвічуючи світлом православ'я, всяку людину, що одного разу вирішила пізнати його глибше. Духоносні/дароносні представники православ'я, що викладають у православних семінаріях та академіях, можуть залучатися до участі у проведенні спільних тренінгів. Необхідністю є створення в Україні православного університету, православних шкіл, де можна отримати правову, економічну чи іншу освіту через призму православної традиції, як це спостерігається у багатьох православних державах. Тут можна взяти за приклад успішні дії Українського католицького університету, Університету Короля Данила, де мимоволі насаджується католицька ідеологія серед нашого боголюбивого українського народу. Намагання Польщі та західного світу покатоличити, сполячити/ополячити наші землі залишається в силі. А ніколи не можна забувати, що могутність українського народу – у православній традиції. Нагальним завданням є відкриття різного роду хоспісів, будинків догляду за перестарілими, місць відпочинку для малозабезпечених, благодійних трапез чи гостинниць/готелів, де можна привести себе в порядок особам без визначеного місця проживання, що є надзвичайно важливим за нинішніх умов, заради того, щоб можна було

виконати заповідь Христа відносно тих, що у лікарні лежать, у тюрмах сидять, щоб устигнути провідати, подати милостиню неможлимо, поки ще є час у ці страшні перипетії російсько-української війни та глобального/світового армагедону, що будь-якого часу може розпочатися. Піклування про дітей-сиріт або тих, що перебувають в інтернат-закладах, – все це має велике значення.

Як вам вбачається вибудовування структурної ланки кримінології через призму православної теології? Теологія дає базове та остаточне розуміння про вчення Христа та усю старозавітну історію. Це унікальна послідовність та можливість знайомитися і знаходити відповіді на магістральні питання людського життя – як спастись, як поступати за тих чи інших обставин у відношенні до Бога та ближнього. Тут відкриваємо для себе привабливі сторони/риси теології через представників високої духовності. Таким чином, в університетах формуватимуться справжні професіонали, майстри слова високої духовності, ораторської майстерності через призму богослов'я, дію Благодаті Божої, Духа Божого/Святого. Церква Божа дає живильну силу, мастило державному механізму, коли усе виходить найкраще у народному господарстві. Проведення спільних тренінгів з представниками православних семінарій допоможе викристалізувати справжню/істинну світську/міждисциплінарну православну теологію, що загалом дасть критичне уявлення на світ через бачення теологічних традицій. Опанування православною теологією, як і будь-якою наукою, – це величезний/колосальний труд. Тому нагальною необхідністю є розроблення кримінології через призму православної традиції, що може бути підставою для зустрічей з формування православної ідеології через історичну ретроспективу українського народу.

Які основні завдання вбачає у сфері розвитку кримінології через пізнання православної теології? Православна теологія є одним із найбільш затребуваних у нинішніх умовах курсом, що допоможе знайти відповіді у дебатах з християнської теології та виробити чітку позицію, уявлення про православ'я в історичному контексті. Православна теологія допоможе придушити феміністські гріховні поширення під прикриттям християнської теології. Існує необхідність більш предметного знайомства з православною християнською теологією, що допоможе побачити тонкощі й досконалості у сфері кримінології.

Головне запитання, яке повинно турбувати кожну людину, християнина, православного – як спастись? Тут вчення Церкви відіграє важливу роль, і йдеться не лише про комплекс інструментарію моральності. Саме православна теологія матиме фундаментальне/основоположне значення у формуванні кримінології з метою виявлення багатьох криміногенних станів суспільства, держав і народів із найдавніших часів.

Основними нагальними завданнями у сфері православної теології як запоруки формування кримінології є:

вироблення багатьох аспектів кримінології через призму

православної теології, що дасть найдосконаліше вчення про Бога, утвердження у християнській православній традиції, а також сприятиме здатності писати у сфері юриспруденції чітко, лаконічно, доступно, зрозуміло та ясно;

залучення широкого кола викладачів та студентів до спілкування зі знаними мислителями сучасної православної догматики, що добре знають православну християнську традицію та засуджують розкол Церкви Христової 1054 року на нову гілку католицизму і похідних від неї течій. Такий погляд допоможе найкраще опанувати знаннями щодо вчення про святих отців минулого та сьогодення, а вже через них відчути дихотомію православного життя;

формування освіти та просвітництва на засадах багатих плодів масивного, добре організованого дерева Церкви Христової, який обов'язково сподобається широкому колу православної та інославної католицької чи протестантської аудиторії;

нагальною необхідністю є систематичне запрошення представників богослов'я, православних семінарій, високодуховних особистостей, які володіють даром слова, щоб дати ази православного віровчення студентству/молоді з виношуванням ідеї створення в Україні православного університету, православних шкіл;

розробляти ази кримінотеології із найдавніших часів, а саме стосовно виявлення криміногенних станів, що забезпечить вичерпність, ясність і послідовність відповідей на багато буденних основних/засадничих питань, на яких повинна вибудовуватися сучасна університетська наука з метою виявлення криміногенних станів суспільного розвитку і життя;

навіть поверхневе ознайомлення з високодуховними особистостями створює незабутній спосіб мислення та виробляє відповідну життєву позицію;

нагальною необхідністю є відкриття теологічних факультетів при університетах, де за участі представників семінарій, справжніх майстрів слова та просторового представлення/уявлення християнської теології в усій її суперечливій складності виводиться її направленість у сторону православ'я.

Висновки. Цикл і курс теології може нашаровуватись на призму юриспруденції/права. З метою виявлення багатьох криміногенних станів та шляхів виходу з них слід формувати новий напрям – кримінотеологію, що дасть аргументовану картину/призму/матрицю як не схити в сучасному світі, де істина, на відміну від багатьох правд, що допоможе зрозуміти/усвідомити справжню сутність речей в літературі, мистецтві, кіно через формування низки важливих положень і значень функціональної спрямованості всього теологічного.

Ідеологія соціобіологічного, дарвіністського чи фрейдівського підходу не здатна виконати своєї місії й ролі в умовах сьогодення. Для розуміння істинної/справжньої сутності речей потрібне глибинне телеологічне

мислення. Філософія теології – це світогляд, що корінням своїм відображений в тисячолітті вірувань християнства, що дає справжню силу та ентузіазм, прогрес, просвічує людину у Дусі правди Божої, трансформує/реанімує еволюційний розвиток суспільства та кожної людини в істинних смислах людського буття, що дають надію на вічне спасіння, сприяють/допомагають кращому майбутньому.

Звідси нами пропонуються наступні ідеї:

визначення ідеології/біології телеологічного мислення через вчення, територіальну приналежність, генно-ментальні корені;

усіяке засудження дарвіністського, ніцшеанського, фрейдівського світогляду мислення, інших безбожників, що пропагують ідею атеїзму, матеріалізму, відкидають мораль, правду Божу, істину та справедливість як підготовку до Страшного Суду Божого;

глибинне дослідження людини заходу та сходу через призму телеології в умовах світових глобалізаційних війн/на порозі третьої світової війни;

виявлення світоглядних коренів українського народу через тисячоліття вірувань у дусі християнства/православ'я;

пропагування ентузіазму просвітництва через призму православ'я, що дасть прогрес і трансформаційний еволюціонізм, коли вчинки кожного групуються через відповідні приналежності заради кращого майбутнього;

бачення мети/цілі та функцій смислу життя через ідею Царства Божого, коли не допускається зловживання правилами «належного»;

визначення діапазону поведінки й мислення людини на засадах божественного. Відхід від тваринних та машинальних інстинктів «знелюднення людини»;

уніфікованість мислення до телеологічних смислів, описів і пояснень, виявлення/визначення їхніх різновидів, логічної структури з метою приналежності до тієї чи іншої доктрини вірувань, концепцій, ідей, поглядів;

цілеспрямованість поведінки людини через її прагнення до природоохоронної/правоохоронної функції через триаду «Бог-Людина-Природа»;

критичне/прискіпливе ставлення до світу з метою недопущення ересей, розколів, через відсікання дифузій конкуруючих теорій та прагнення до духовно-ціннісної концепції праворозуміння;

досягнення гармонії законів природи у досягненні цілей державно-політичного та природного життя;

остаточність потреб в ідеї Царства Божого;

визначення космополітизму розуму кризь теологічну парадигму, що забезпечить тверезість мислення людини, ухил від одурманеності, сп'янілості людської психіки й свідомості.

ЛАВРОНЕНКО Андрій

аспірант кафедри державно-правових дисциплін,
кримінального права і процесу ХНПУ ім. Г.С. Сковороди

ЩОДО ВРАХУВАННЯ ОСОБИ ВИННОГО ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ ПОКАРАННЯ ЗА ВІЙСЬКОВІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

В літературі з кримінального права та кримінології завжди значна увага приділялася дослідженню особи правопорушника. В правовій літературі таку особу, в залежності від напрямку і предмету дослідження, називали «особа правопорушника», «особа винного», «суб'єкт злочину» та ін. Але, завжди визначалося – що отримання відомостей про особу, яка вчинила правопорушення, є надважливим – оскільки дає можливість правозастосовнику оцінити суспільну небезпечність цієї особи, спонукання, які штовхнули її на вчинення правопорушення та, і це є дуже важливим, максимально індивідуалізувати покарання, що призначається цій особі.

З огляду на це, чинний Кримінальний Кодекс України у ст. 65 «Загальні засади призначення покарання» передбачив таку засаду, як те, що суд призначає покарання: «3) враховуючи ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання».

Враховуючи правову природу і призначення загальних засад призначення покарання, як це і зазначається в багатьох наукових роботах – вказані засади застосовуються у всіх без виключення випадках призначення покарання, що власне і робить їх «загальними». Таким чином, особа винного повинна враховуватися і при призначенні покарання за військові кримінальні правопорушення. Аналіз практики його призначення, за вчинення правопорушень такого роду, дозволить виявити певні тенденції щодо окреслення кола обставин, які зазвичай враховує суд при призначенні покарання, що характеризують особу винного. Такий аналіз можна провести щодо всього комплексу військових кримінальних правопорушень, але він в такому обсязі вимагає застосування цілого комплексу кримінологічних прийомів для окреслення існуючих закономірностей. Тому, більш доцільним є аналіз врахування особи винного при призначенні покарання саме за конкретне військове правопорушення. З цією метою був обраний склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 402 КК України «Непоко́ра».

Слід зазначити, що на даний момент в Єдиному державному реєстрі судових рішень практика призначення покарання за вчинення цього правопорушення представлена достатньо широко, і на ґрунті їх аналізу можна зробити певні висновки. Для актуальності висновків аналізувалися вироки, постановлені протягом 2022-23 років.

Аналіз більше ніж 50 вироків призвів до певних, і цікавих висновків:

1. Загального алгоритму, щодо врахування особи винного при

призначенні покарання за вчинення правопорушення, передбаченого ст. 402 КК України «Непокора», виявити достатньо складно. Найбільш типовим є запропонована судом оцінка винного як – «позитивна» та «негативна». Приблизно 10 відсотків із досліджених вироків взагалі не містять характеристики особи винного.

2. Серед інших обставин, які враховувалися при призначенні покарання – були достатньо цікаві, а саме, враховувалося:

- Винний має постійне місце проживання;
- Винний не веде аморального способу життя;
- Винний не притягувався раніше до кримінальної відповідальності;
- Медична довідка з місця проходження служби;
- Службова характеристика;
- Наявність довідки про відсутність попередньої судимості;
- Факт самостійного припинення вчинення правопорушення;
- Проходження військової служби.

Як можна побачити, в окремих випадках суд дійсно глибоко проаналізував певні властивості особи винного, але аналіз вироків, на жаль, не дає при цьому можливість зрозуміти як і на що вплинули певні показники, а також є незрозумілим принцип вибору судом певних чинників для урахування при призначенні покарання.

Але, при цьому, важливість урахування вказаної засади не підлягає сумніву і можливо було б говорити про подальше теоретико правове виокремлення певних типових ознак особи винного, які б підлягали врахуванню при призначенні покарання саме за вчинення цього правопорушення.

ЛЕБЕДЬКО Дмитро

здобувач вищої освіти

Харківський національний університет внутрішніх справ

Науковий керівник: ЖОРНОКУЙ Валентина

кандидат юридичних наук, доцент

Харківський національний університет внутрішніх справ

ПІДСТАВИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДИРЕКТОРА ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ ЗА ЗБИТКИ, ЗАПОДІЯНІ ТОВАРИСТВУ

Актуальність проблематики відповідальності одноосібного виконавчого органу товариства з обмеженою відповідальністю наразі зумовлена такими факторами: 1) прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення корпоративного управління», який направлений насамперед на удосконалення управління державними підприємствами та господарськими

товариствами, у статутному капіталі яких 50 і більше відсотків акцій (часток) належать державі. Законом було істотно оновлено і правове регулювання відповідальності посадових осіб господарських товариств, створених без участю держави; 2) складними умовами функціонування українського бізнесу під час воєнного стану. Так, учасники господарського товариства, директор, персонал, виробничі потужності, документи, які стосуються господарської діяльності, можуть знаходитись в різних містах, а іноді і державах, що ускладнює контроль учасників за виконавчим органом та господарською діяльністю товариства та, відповідно, підвищує ризик недобросовісних дій з боку виконавчого органу товариства в умовах відсутності своєчасного та ефективного контролю[1].

За загальним правилом, визначеним ч. 3 ст. 92 Цивільного кодексу України, орган або особа, яка відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступає від її імені, а також яка є членом колегіального виконавчого органу юридичної особи, з моменту її вступу на посаду набуває обов'язків щодо такої юридичної особи, зокрема зобов'язана діяти виключно в інтересах юридичної особи, добросовісно і розумно, у межах повноважень, наданих статутом юридичної особи і законодавством, і у спосіб, який, на її добросовісне переконання, сприятиме досягненню мети діяльності юридичної особи, у тому числі уникаючи конфлікту інтересів[2].

Відповідно до ч. 2 ст. 89 Господарського кодексу України посадові особи несуть цивільно-правову, адміністративну, фінансову та кримінальну відповідальність за шкоду та збитки, завдані ними господарському товариству, у порядку та у випадках, передбачених законом[3].

Таким чином, законодавець зобов'язує всіх посадових осіб будь-якої юридичної особи діяти виключно в інтересах юридичної особи та у межах повноважень, наданих статутом і законодавством. При цьому передбачена цивільно-правова відповідальність членів виконавчого органу товариства за збитки завдані товариству.

Варто зауважити, що раніше діюча редакція ч. 2 ст. 89 Господарського кодексу України містила невиключний перелік підстав для відшкодування збитків, завданих посадовою особою господарському товариству її діями (бездіяльністю), до яких в тому числі відносилось вчинення посадовою особою дій з перевищенням або зловживанням службовими повноваженнями, вчинення дій з порушенням порядку їх попереднього погодження. Зазначена конструкція змінена на бланкетну норму, відповідно до якої порядок та підстави відповідальності встановлюються Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення корпоративного управління». Такий підхід законодавця видається слушним, оскільки вичерпний перелік протиправних діянь (бездіяльності) виконавчого органу товариства визначити надзвичайно складно, оскільки до компетенції виконавчого органу товариства належить вирішення всіх питань, пов'язаних з управлінням поточною діяльністю товариства, крім питань, що належать до виключної компетенції загальних

зборів учасників та наглядової ради товариства (у разі утворення). Наразі в законі відсутні спеціальні норми, які б конкретизували підстави відповідальності виконавчого органу товариства. За таких умов при вирішенні питання про можливість виникнення цивільно-правової відповідальності виконавчого органу товариства слід керуватися загальними засадами законодавства про підстави цивільно-правової відповідальності та їх науковим тлумаченням.

Відповідно до ч. 1 ст. 22 Цивільного кодексу України особа, якій завдано збитків у результаті порушення її цивільного права, має право на їх відшкодування. Збитками є втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки), а також доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода). Згідно з ч. 1 ст. 1166 Цивільного кодексу майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала.

В навчальній та науковій літературі зазначається, що цивільна відповідальність виникає за наявності таких умов: 1) протиправної поведінки, результатом якої є порушення суб'єктивних цивільних прав іншої особи; 2) майнових наслідків протиправної поведінки (збитків або шкоди); 3) причинного зв'язку між протиправною поведінкою особи і результатом, що настав; 4) вини боржника [4].

Розглянемо вказані умови більш детально в контексті відповідальності директора товариства. Протиправна поведінка директора може проявлятися як в порушенні норм законодавства про товариства з обмеженою відповідальністю, так і в порушенні норм інших галузей, наприклад податкового, господарського законодавства тощо. Крім того, на мій погляд, умова протиправної поведінки буде наявна і у випадку порушення директором положень статуту товариства, проте не будь-яких положень статуту, а лише тих, що не суперечать нормам закону.

Доцільно звернути увагу на правову позицію Верховного Суду України викладену у постанові від 04 грудня 2018 року у справі № 910/21493/17 відповідно до якої: «Протиправна поведінка посадової особи може виражатись не лише у невиконанні нею обов'язків, прямо встановлених установчими документами товариства, чи перевищенні повноважень при вчиненні певних дій від імені товариства, а й у неналежному та недобросовісному виконанні таких дій без дотримання меж нормального господарського ризику, з особистою заінтересованістю чи при зловживанні своїм розсудом, прийнятті очевидно необачних чи марнотратних рішень. За відсутністю доведення наявності зазначених обставин, які свідчать про протиправну поведінку посадової особи товариства, підстави для задоволення позову про стягнення з неї збитків відсутні» [5].

Тобто згідно з позицією протиправність може мати місце і у разі виходу директора за межі нормального господарського ризику.

У правовідношенні, що складається у зв'язку з заподіянням директором збитків товариству, суб'єктом, якому завдано збитків завжди є саме товариство. Проте заподіяння збитків товариству опосередковано впливає і на майновий інтерес учасників товариства, адже нанесені товариству збитки зменшують прибуток товариства та, відповідно, розмір належних учасникам дивідендів.

Тому законом встановлені особливості притягнення виконавчого органу до відповідальності за збитки заподіяні товариству, сутність яких зводиться до права учасників товариства ініціювати стягнення з директора завданих товариству збитків шляхом подання позову до суду. Відповідно до ст. 54 Господарського процесуального кодексу України власник (власники), учасник (учасники), акціонер (акціонери) юридичної особи, якому (яким) сукупно належить 5 і більше відсотків статутного капіталу товариства (голосуючих акцій) або частка у власності юридичної особи якого (яких) сукупно становить 5 і більше відсотків, може (можуть) подати в інтересах такої юридичної особи позов про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі її посадовою особою. У разі відкриття провадження за таким позовом зазначена юридична особа набуває статусу позивача, але не вправі здійснювати свої процесуальні права та обов'язки без згоди власника (власників), учасника (учасників), акціонера (акціонерів), який (які) подав (подали) позов. Посадова особа, до якої пред'явлений позов, не вправі представляти юридичну особу та призначати іншу особу для представництва юридичної особи в даній справі.

Зазначена конструкція істотно спрощує механізм притягнення директора до відповідальності. Адже за загальним правилом право представляти юридичну особу (або визначати хто буде представником юридичної особи у суді) має право саме директор.

Між протиправними діями директора та наслідком у вигляді збитків має бути причинно-наслідковий зв'язок, під яким розуміється об'єктивний та нерозривно існуючий зв'язок між діянням виконавчого органу та наслідком у вигляді збитків. Протиправна діяльність директора, яка не завдає збитків товариству, не тягне за собою цивільно-правової відповідальності проте може бути умовою інших видів відповідальності: адміністративної, кримінальної тощо.

При здійсненні господарської діяльності збитки можуть мати місце з різних причин: недобросовісність контрагентів, прорахунки при плануванні операцій, вдалі дії конкурентів тощо. Сам по собі факт наявності у товариства збитків не є підставою для покладення відповідальності на виконавчий орган такого товариства. Має бути встановлена вина директора. Вина може існувати як у формі умислу, так і необережності.

Практика притягнення виконавчого органу до відповідальності за збитки, заподіяні товариству має певне поширення в Україні. За

результатами аналізу судової практики можна навести такі приклади притягнення директора до цивільно-правової відповідальності за збитки, завдані товариству:

1) нарахування та виплата директором собі всупереч законодавству та статуту винагороди у розмірі, більшому ніж передбачено рішенням загальних зборів товариства. Суд визнав завдання товариству збитків у розмірі переплати заробітної плати та постановив стягнути з відповідача відповідну суму переплати [6];

2) визначення товариству податковим органом податкових зобов'язань, штрафу та пені внаслідок порушень директором норм податкового законодавства при укладенні договорів з контрагентами, які були оплачені товариством. За рішенням суду відповідні суми мають бути стягнуті з директора товариства [8];

3) застосування до товариства фінансових санкцій внаслідок порушень директором норм законодавства [7];

4) отримання директором з каси товариства готівки, яка не була повернута. Суд визнав неповернуту суму готівки збитками та постановив стягнути цю суму з відповідача [9].

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що інститут відповідальності виконавчого органу за збитки, завдані товариству в Україні працює належним чином. Проте наведені вище випадки є лише прикладами притягнення директора до відповідальності. В кожному конкретному випадку для притягнення директора до цивільно-правової відповідальності належить проаналізувати обставини справи на предмет наявності чотирьох умов притягнення до цивільно-правової відповідальності: протиправної поведінки, збитків, причинно-наслідкового зв'язку між протиправною поведінкою та збитками, а також вини.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення корпоративного управління» від 22 лютого 2024 року № 3587-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3587-20#Text> (дата звернення: 15.04.2024).

2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 15.04.2024).

3. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 15.04.2024).

4. Цивільне право. Особлива частина : навч. посіб. / О. Є. Аврамова, Е. В. Вакулович, А. С. Горбенко та ін. ; за заг. ред. Ю. М. Жорнокуя, О. Є. Кухарева ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2023. – 420с.

5. Постанова Верховного Суду України від 04 грудня 2018 року у

справі № 910/21493/17 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78412710> (дата звернення: 15.04.2024).

6. Постанова Верховного Суду України від 17 травня 2023 року у справі № 914/3433/21 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110997919> (дата звернення: 15.04.2024).

7. Постанова Північного апеляційного господарського суду від 28 липня 2021 року у справі № 910/13242/20 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98810843> (дата звернення: 15.04.2024).

8. Постанова Північного апеляційного господарського суду від 14 вересня 2022 року у справі № 910/11969/21 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106448910> (дата звернення: 15.04.2024).

9. Постанова Західного апеляційного господарського суду від 20 квітня 2022 року у справі № 921/489/19 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104135135> (дата звернення: 15.04.2024).

ЛИСЕНКО Ірина

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувачка кафедри «Права»

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

ЛИСЕНКО Андрій

кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри «Економіки бізнесу і міжнародних економічних відносин»

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ РОБОТИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В УКРАЇНІ І СВІТІ

У січні 2023 року в Україні набрав чинності новий Закон «Про авторське право і суміжні права». В ньому результат роботи штучного інтелекту підпадає під правове регулювання як неоригінальний об'єкт, згенерований комп'ютерною програмою, що охороняється правом особливого роду (*sui generis*).

Sui generis – це набір спеціальних положень, які відрізняються від загальних. Вони регулюють об'єкти, створені внаслідок роботи комп'ютерної програми. Ці об'єкти не містять творчого підходу та генеруються без участі людини. Як результат, особисті немайнові права на такі об'єкти не виникають, адже вони можуть належати лише фізичній особі, але аж ніяк не штучному інтелекту.

Такі права особливого роду починають діяти з моменту, коли комп'ютерна програма згенерувала результат, а їхній строк чинності спливає через 25 років з цього моменту.

Якщо штучний інтелект згенерував результат, використавши інший об'єкт авторського права, тоді користуватись таким результатом III можна лише у випадку, якщо не порушені авторські права щодо цього об'єкту.

Наприклад, якщо штучний інтелект створив кліп, використавши уривки захищеного авторським правом відео – потрібно дотримуватися авторських прав щодо використаного контенту.

В європейському законодавстві чинною є Директива Європейського парламенту та ради про авторське право та суміжні права на Єдиному цифровому ринку, стаття 4 якої містить положення про можливість “відтворення та вилучення правомірно доступних творів та інших об’єктів з метою інтелектуального аналізу текстів і даних”. Це означає, що спосіб навчання на великій кількості інформації, який використовує штучний інтелект – цілком законний та не порушує авторських прав на території ЄС.

На території США чинною є доктрина добросовісного використання. Вона регулює питання законності використання творів, що захищені авторським правом. Відповідно до її положень, створення електронних бібліотек чи, наприклад, копій для підготовки ескізів зображень вважається добросовісним використанням. Основна ідея така: копія виконує іншу функцію, ніж оригінальний твір, і не створює його заміну. Тому навчання штучного інтелекту в такий спосіб – цілком законне.

По суті, вивчення захищеного авторським правом контенту з різних інтернет-джерел для навчання штучного інтелекту не є прямим порушенням. Проте, варто пам’ятати, що в різних юрисдикціях діють різні закони про авторське право – а тому варто уважно перевіряти, під яку юрисдикцію потрапляє той об’єкт авторського права, який ви плануєте використати для навчання штучного інтелекту.

Штучний інтелект не може мати авторського права на згенеровані фото, відео чи картину. Це пов’язано з тим, що концепт авторських прав від самого початку стосувався лише людей і їхньої творчості.

Проте є винятки, коли авторське право на результат роботи штучного інтелекту виникає. Це можливо, якщо до процесу створення зображення, відео чи картини була залучена людина. Для цього вона має не лише визначити певні параметри для програми штучного інтелекту та підібрати певний твір, на базі якого штучний інтелект згенерує твір, а й внести свої корективи. Це передбачено у статті 33 Закону України «Про авторське право та суміжні права», в якій зазначається, що твори, створені фізичними особами з використанням комп’ютерних технологій, не вважаються неоригінальними об’єктами, згенерованими комп’ютерною програмою.

Наприклад, якщо людина визначить певні параметри роботи ШІ, а потім внесе свої корективи у результати роботи, то вона може претендувати на авторство.

Однак і в такому разі слід зважати: чи був результат роботи людини, котра вносила правки, творчою діяльністю? Наприклад, людина може вставити дві крапки у згенерований ШІ текст. В одному тексті вони абсолютно не змінять рівень оригінальності твору, а в іншому – навпаки. Якщо навіть дрібна зміна вплине на рівень оригінальності твору – її творець може претендувати на авторство.

Чітких загальних критеріїв, аби визначити оригінальність твору, наразі не існує. Проте, як свідчить практика, аби твір вважався оригінальним, у ньому має бути певний рівень новизни та результату інтелектуальної діяльності автора. Зараз рішення щодо оригінальності творів породжують безліч дискусій навіть у судових справах.

Зокрема Європейський суд з прав людини розглянув справу «Centrum för rättvisa проти Швеції» (заява № 35252/08), що стосується автоматизованого радіоелектронного перехоплення сигналів.

Заявник стверджував, що під час своєї роботи щоденно спілкується з особами, організаціями та компаніями у Швеції та за кордоном за допомогою електронної пошти, телефону та факсу. Проте він побоюється, що його розмови перехопить радіоелектронна розвідка. Таке підслуховування є автоматизованим і повинно стосуватися лише певних сигналів.

ЄСПЛ заявив, що вплив автоматизованої радіоелектронної розвідки на захист приватності дійсно є негативним. Проте суд вважає, що такі системи важливі для національної безпеки.

Як результат, судді ухвалили рішення: система не має значних недоліків у своїй структурі та розвинулася достатньо, щоб мінімізувати ризик втручання у приватність та компенсувати відсутність відкритості.

Нещодавно компанії Microsoft, GitHub та OpenAI зазнали критики через використання свого інструменту Copilot на основі штучного інтелекту.

Copilot – це програма, що працює на базі технології OpenAI та прямо у редакторі створює рядки коду для айтивців. Програма навчається завдяки загальнодоступному коду з GitHub. Юристи почали заявляти, що такий інструмент порушує закони про авторське право, оскільки базується на «піратстві програмного забезпечення у безпрецедентних масштабах». З цієї причини, юрист Метью Баттерік з іншими правниками звернулися з груповим позовом проти компаній до федерального суду Сан-Франциско.

Проте, Microsoft, GitHub та OpenAI подали заяву, в якій стверджують, що «Copilot нічого не вилучає з відкритого вихідного коду, доступного для громадськості. Натомість Copilot допомагає розробникам писати код, генеруючи пропозиції на основі того, чого він навчився з публічного коду».

У Каліфорнії в січні 2023 року зареєстровано позов до платформ Midjourney, DeviantArt та Stability AI, який подали художниці Сара Андерсен, Келлі МакКернан і Карла Ортіс. Причина позову – штучні інтелекти використовували картини художниць без їхньої згоди. Авторки вимагали компенсації за завдані збитки через порушення авторських прав, правил DeviantArt, закону DMCA та законів про захист від недобросовісної конкуренції. Окрім цього, художниці хотіли отримати підтвердження того, що вони зможуть запобігти подібній ситуації в майбутньому. Ймовірно, для цього необхідно, щоб штучний інтелект видалив будь-які дані, які стосуються авторського твору. Зараз справа – на ранньому етапі розгляду.

В будь-якому разі, автори, які цим переймаються і хочуть належно захистити свої роботи від штучного інтелекту, можуть самостійно подбати

про це за допомогою іншого штучного інтелекту. Три згадані вище художниці створили спеціальну програму під назвою NO AI. У цьому застосунку автори можуть захистити свою картину чи зображення від потрапляння у бази нейромереж. Для цього в NO AI необхідно поставити водяний знак, який і буде захищати роботу від використання штучним інтелектом. Справа в тому, що ШІ під час пошуку нових зображень для навчання використовує лише твори, чий автор – людина. Зображення, на яких така водермарка поставлена, штучний інтелект вважає результатом роботи іншого ШІ, а тому не пропускає їх до своїх баз. Адже творіння штучних інтелектів для машинного навчання не підходять.

Як ми вже зазначали вище, авторське право має лише людина, тому відповіді ChatGPT не захищені законом про авторське право. Тобто результат, згенерований ChatGPT, по суті можна використовувати без ліцензії чи дозволу.

Проте, оскільки для генерування відповідей чат використовує всю наявну в Інтернеті інформацію, ви можете зіштовхнутися з ризиками.

Наприклад, чат може відповісти вам текстом, який захищений авторським правом, і якщо ви просто скопіюєте його та використаєте – порушите авторське право іншої людини. Саме тому не варто сприймати чат як творця текстів і слід уважно перевіряти отриманий результат на наявність плагіату.

Серед інформації чи творів, які може потенційно використати ChatGPT, можуть бути і торговельні марки або патенти (наприклад, чат згенує відповідь, яка містить логотип). Ці об'єкти теж захищені авторським правом, і їхнє використання без дозволу матиме юридичні наслідки.

Інша проблема – як визначати, хто написав текст: чат чи людина? З нею останнім часом зіштовхнулось безліч викладачів в університетах, оскільки студенти значно частіше користуються чатом, аби писати свої роботи, і виявити це з першого погляду – практично неможливо. Проте згодом OpenAI випустила додаток, який допомагає розпізнати, чи був текст згенерований штучним інтелектом. Тож ця проблема вже вирішена.

Отже, за національним законодавством України штучний інтелект може згенерувати неоригінальний об'єкт, що охороняється правом особливого роду (*sui generis*). З цієї причини особисті немайнові права на такий згенерований об'єкт не виникають. Якщо штучний інтелект працює в правовому полі інших країн, то треба враховувати нормативно-правову доктрину тієї чи іншої держави.

МАРТИНОВА Анастасія
факультет інформаційних технологій,
2 курс, група 6.04.125.010.22.2
Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця
Науковий керівник - ЄРОФЄЄНКО Лариса
Кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри правового регулювання економіки
Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця

РОЛЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ, ЯК ВАЖЛИВОГО АСПЕКТУ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Інтелектуальна власність стала невід'ємною частиною сучасних суспільних відносин, адже вона стала ключовим аспектом для надання захисту та підштовхування інновацій та творчості. Варто зауважити, що розумова діяльність не просто спонукає людей до розвитку та створення чогось нового, а й має значний вплив на економіку країни, культуру (як окремої країни так і світову) та на правову складову.

Якщо розглядати інтелектуальну власність з економічної точки зору, то можна відзначити її важливість саме для бізнесу, оскільки дозволяє компаніям отримувати винагороду за свої інновації. Варто зауважити, що між різними компаніями можуть виникати суперечки у зв'язку з належністю комусь з них результату інтелектуальної власності. Саме для вирішення подібних питань потрібно звертати увагу на наявність патенту, тобто техніко-юридичний документ, виданий заявнику на винахід, корисну модель чи промисловий зразок, що відповідає умовам патентоспроможності і підтверджує авторство, пріоритет і право власності на зазначені об'єкти [1].

Дуже важливо отримувати патент на свій винахід або корисну модель, бо якщо це зробить хтось інший і ви не матимете прямих доказів, що саме ви є творцем, то можна втратити не тільки гроші, а й визнання в усьому світі. На жаль, наша історія знає такий випадок, коли винахідник не запатентував свій винахід, що згодом замість нього зробив інший вчений. Тому зараз «промені Івана Пулюя» відомі у світі як рентгенівські, хоча пальма першості належить українському вченому [2]. Цей винахід міг принести Івану Пулюю всесвітню славу, але натомість став гарним прикладом та заохоченням до патентування своїх винаходів.

Повертаючись до економіки, варто зауважити, що наявність правового захисту з боку держави, заохочує компанії створювати особливі продукти та послуги, які будуть відрізняти їх серед інших та приносити великий прибуток.

Не можна применшувати вплив інтелектуальної власності й на культурний розвиток, адже він є основою для творчості. Для регулювання питань у цій сфері існує авторське право, яке є сукупністю прав, які належать

автору у зв'язку зі створенням і використанням твору літератури, науки, мистецтва [3]. Забезпечення захисту для результатів творчої діяльності також є стимулом для творців продовжувати свою роботу.

Ще варто відмітити, що мова йде не тільки про сучасні витвори мистецтва, а й про культурну спадщину. Наприклад, відомий ще з молодшої школи Тарас Шевченко був творцем величезної кількості не тільки творів, а й картин. Проте авторське право вже втратило свою чинність, адже пройшло більше 70 років після смерті Кобзаря, і тепер результати його інтелектуальної діяльності перейшли до суспільного надбання. Тож зараз можна побачити, як на одяг наносять його відомі картини, використовують його твори для реклами, або знову наносять як принт з глибоким сенсом.

Чи можна сказати, що подібне використання його творчості є неправильним? Звісно можна, але насправді це привертає багато уваги до його постаті та заохочує людей до вивчення його життя та неймовірних витворів мистецтва, які є нашою спадщиною. Надиhaючись творчістю наших поетів, багато хто теж випробовує свої сили в цьому напрямку, створюючи спадщину для майбутніх поколінь.

Неодноразово було наголошено на важливості правового аспекту для інтелектуальної власності, адже саме воно забезпечує права власників. Наявність національних та міжнародних законів та угод, таких як Бернська конвенція та угода ТРІПС, забезпечують правову основу для захисту інтелектуальної власності. Якщо розглядати саме українське законодавство з права інтелектуальної власності, то воно формується під впливом уніфікованих норм як регіонального, так і міжнародного рівнів [4, с. 111].

Важливо надавати захист результатам інтелектуальної власності в межах не тільки якоїсь країни, а й у світі. Саме для цього Україна приймає участь в багатьох міжнародних договорах та угодах, які дозволяють захистити винаходи українців в інших країнах і захистити результати інтелектуальної діяльності іноземців на території нашої держави. Це також допомагає запобігати пірацтву та підробці, які можуть завдати збитків не тільки окремим особам, а й економіці в цілому.

Применшити роль інтелектуальної власності в суспільстві досить важко, адже вона є багатогранною та надзвичайно важливою. Вона також має сильний вплив на розвиток країни в різних аспектах таких як: культура, економіка та право. Тому в інтересах кожної прогресивної держави є забезпечення ефективного захисту та контролю за інтелектуальною власністю.

Список використаних джерел:

1. Патент як спосіб захисту інтелектуальної власності. URL: <https://advislgl.if.ua/patent-yak-sposib-zahistu-intelektualnoyi-vlasnosti/> (дата звернення: 02.05.2024).
2. 175-літній ювілей. Українець Іван Пулуй відкрив промені, які назвали рентгенівськими. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30411946.html>

(дата звернення: 02.05.2024).

3. Авторське право – Патентний повірений. URL: <https://patentpoltava.com/copyright.html> (дата звернення: 02.05.2024).

4. Ковальова М. В. Роль деяких міжнародних договорів у сфері охорони промислової власності // Часопис київського університету права. 2023. № 1. С. 110 - 115.

МАРТИНЮК Олександра

студентка 2 курсу навчання спеціальності «Право»,
факультету підготовки фахівців права,
управління та економічної безпеки,
Донецький державний університет внутрішніх справ
Науковий керівник: БОНДАРЕНКО Ольга
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного трудового права та права соціального
забезпечення факультету підготовки фахівців права,
управління та економічної безпеки
Донецький державний університет внутрішніх справ

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ВИКОНАННЯ ЦИВІЛЬНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

24 лютого 2022 року Російська Федерація розпочала масштабне вторгнення в Україну, що призвело до введення воєнного стану на всій території країни [1]. Введення воєнного стану мало значний вплив на всі сфери життя українського суспільства, зокрема й на цивільні правовідносини.

В умовах воєнного стану відбулися суттєві зміни в законодавстві, що регулює виконання цивільних зобов'язань, що пов'язано з певними чинниками. Зокрема, було зупинено виконання деяких категорій зобов'язань, змінено строки їх виконання, а також визнано неможливим виконання зобов'язань, пов'язаних з певними об'єктами. Ці зміни призвели до виникнення низки проблем у правозастосуванні, адже не завжди зрозуміло, як саме застосовувати нові норми законодавства до конкретних ситуацій.

Окрім питання категорії «зобов'язання» досліджували українські науковці: Ж. В. Завальна, Р. А. Майданик, Н.Ю. Голубева, В. М. Слома та інші.

У науці цивільного права є два розуміння поняття цивільного зобов'язання. Перше з них включає в себе усі правові зв'язки між сторонами, що виникають на підставі двостороннього договору. Друге – поділяє ці зв'язки на два зобов'язання, у кожному з яких є тільки один кредитор і тільки один боржник.

Цивільні зобов'язання – це правовідношення, в якому одна сторона

(боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку – відповідно до ч. 1 ст. 509 Цивільного кодексу України [2].

Важливим аспектом є вплив воєнного стану в країні на реалізацію цивільних зобов'язань.

Опираючись на Закон України «Про правовий режим воєнного стану», відповідно до статті 1, воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [3].

Чи можливо вважати воєнний стан як обставину непереборної сили, чи є підставою звільнення суб'єкта, що порушив зобов'язання від відповідальності за його невиконання?

Відповідно до ст. 617 Цивільного кодексу України передбачена можливість звільнення від відповідальності за порушення зобов'язання за умови доведення того факту, що воно відбулося в результаті випадку або непереборної сили [2].

Своєю чергою ч. 2 ст. 218 Господарського кодексу України [4], передбачаючи, що дії непереборної сили є підставою для звільнення від господарсько-правової відповідальності, розуміє під ними надзвичайні і невідворотні обставини. Але знову ж таки не конкретизуючи, що треба розуміти під такими обставинами. На нашу думку, більш вдалим є визначення, надане в ч. 2 ст. 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» [5]. Так, під форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) необхідно розуміти надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контр-акту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами. Дещо схоже визначення міститься в п. 3.1.1. Регламенту засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) [6], де форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) визнаються надзвичайні та невідворотні обставини, які об'єктивно впливають на виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків за законодавчими та іншими нормативними актами, дію яких неможливо було

передбачити та дія яких унеможливує їх виконання протягом певного періоду часу. Щодо позиції Верховного Суду з цього питання. У Постанові Судової палати у цивільних справах від 23.03.2016 зазначається, що «непереборною силою є надзвичайна або невідворотна зовнішня подія, що повністю звільняє від відповідальності особу, яка порушила зобов'язання, за умови, що остання не могла її передбачити або передбачила, але не могла її відвернути, і ця подія завдала збитків» [7].

Звернувшись до судової практики, то досить цікавою є справа №344/7210/22 Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області, що ухвалив рішення, у якому було визначено чотири ознаки надзвичайної події.

По-перше, має надзвичайний характер, тобто самого існування війни недостатньо для уникнення відповідальності за невиконання договірної зобов'язання. Сторонам необхідно довести яким чином подія вплинула на їхні обов'язки.

По-друге, є непередбачуваною. Це означає, що, наприклад, замовляючи матеріали для будівництва в Україні зі впливом декількох місяців війни, є підстави вважати дане рішення контрагента сферою його впливу.

По-третє, є невідворотною, тобто це неминучість події і її наслідків. По-четверте, є причинно-наслідковий зв'язок між обставиною та неможливістю виконання заявником своїх конкретних зобов'язань. Суд також звертає увагу, що збройний конфлікт, війна дійсно можуть бути обставинами непереборної сили, але тільки в тому випадку, коли вони відповідають всім чотирьом наведеним ознакам [8]. На форс-мажор можна покладатися лише до тих пір, поки неможливо виконати зобов'язання.

Оскільки під форс-мажором слід розуміти надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору, обов'язків згідно із законодавчими й іншими нормативними актами. Вони можуть бути викликані діями влади (перерви в роботі громадського транспорту, карантин, комендантська година), природними явищами (повінь, буревій, снігопад, посуха) та соціальними обставинами (збройний конфлікт, загроза війни) [9].

Отже, якщо, наприклад, доставка товару з України знову стане можливою, зобов'язання особи виконувати договір продовжується.

Таким чином можна зробити висновок, що цивільне законодавство України, презюмує принцип захисту прав кредитора і вини боржника, звертаючи увагу на форс-мажор як виняток звільнення зобов'язаної сторони від відповідальності. В умовах війни, національні суди застосовують наведені правила, що забезпечують захист майнових інтересів управомочених осіб і запобігають виникненню негативних наслідків для кредитора. Оскільки не всі регіони держави зазнають бомбардування та знаходяться під тимчасовою окупацією агресора, таке регулювання є актуальним і необхідним.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 року N 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року N 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 35. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
3. Про правовий режим воєнного стан: Закон України від 12 травня 2015 року No 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
4. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року N 436-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18. Ст. 144.4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
5. Про торгово-промислові палати в Україні : Закон України від 2 грудня 1997 року No 671/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1998. N 13. Ст. 52. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80#Text>
6. Регламент засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили), затверджений рішенням президії ТПП України від 15.07.2014 N 40(3). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0040571-14#Text>.
7. Постанова Судової палата у цивільних справах Верховного Суду України від 23 березня 2016 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56786341>
8. Рішення Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 03.10.2022 р. у справі № 344/7210/22.
9. Яткевич О. Що таке форс-мажор. Все про бухгалтерський облік. 2023. № 25. С. 3–6.

МІРОШНИЧЕНКО Анастасія

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня освіт
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
Науковий керівник - ЧУПРИНА Яніна
старший викладач кафедри правового регулювання економіки
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

ПРАВОВІ РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ

В сучасному світі, де право є одним із основних стовпів суспільного життя, важливо розуміти та аналізувати правові реалії нашого часу. Правові норми та норми поведінки, що регулюють наші взаємини в різних сферах життя, постійно змінюються та адаптуються до вимог сучасності. Правові реалії сьогодення включають в себе широкий спектр питань: від прав

людини та основних свобод до регулювання глобальних економічних та політичних процесів. Сучасні виклики, такі як технологічний прогрес, глобалізація, зміни клімату та соціокультурні трансформації, ставлять перед суспільством нові завдання у сфері права.

Актуальність теми визначається швидким та постійним розвитком суспільства та його потребами у правовому регулюванні. Сучасний світ стикається з рядом складних викликів, що вимагають постійного оновлення та адаптації правових норм та механізмів контролю. Перш за все, швидкі технологічні зміни та цифрова трансформація суспільства створюють нові правові проблеми, пов'язані з кібербезпекою, захистом персональних даних, правовими аспектами штучного інтелекту та іншими аспектами цифрового життя. Подальша глобалізація економіки та політики породжує необхідність у вирішенні міжнародних правових питань, таких як торгівля, міграція, боротьба з тероризмом та інші глобальні виклики, що потребують спільних правових рішень. Крім того, сучасні соціальні та культурні трансформації вимагають адаптації правових норм до нових реалій життя, таких як рівноправ'я, захист прав меншин, впровадження стандартів екологічної безпеки тощо [1, с. 257]. Так, у зв'язку з постійним розвитком суспільства та змінами в його потребах та викликах, вивчення та аналіз правових реалій сучасності має велике значення для розвитку права та забезпечення стабільності та законності в суспільстві.

Правові реалії сучасності є важливим об'єктом вивчення та аналізу в контексті сучасного суспільства. Зміни, які відбуваються у політичній, економічній, соціальній та технологічній сферах, впливають на правову систему країн і міжнародний правовий порядок. Однією з ключових характеристик сучасних правових реалій є стрімкий темп змін та адаптація правових норм до викликів сучасного світу. Розвиток технологій, зростання міжнародної торгівлі, міграційні процеси, екологічні проблеми та інші фактори створюють нові правові проблеми, на які потрібно знаходити відповіді у правовій сфері [2, с. 14]. Одним із важливих аспектів сучасних правових реалій є захист прав людини та основних свобод в умовах швидкої технологічної трансформації та змін у структурі суспільства. Кібербезпека, приватність даних, доступ до інформації - це лише деякі з питань, які стають актуальними у контексті сучасних правових реалій. Крім того, глобалізація економіки та політики вимагає співпраці міжнародних організацій та розвитку міжнародного права. Сучасні правові реалії також відображаються у формуванні та розвитку міжнародних правових стандартів, договорів та угод, спрямованих на вирішення глобальних проблем. Усвідомлення та аналіз правових реалій сучасності дозволяє країнам та міжнародним спільнотам адаптуватися до нових викликів та забезпечувати сталість та розвиток у сфері права. Основні правові реалії сьогодення відображають складні та різноманітні аспекти сучасного життя, які вимагають постійного уваги та аналізу з боку правової науки та практики. Однією з ключових реалій є швидкий технологічний прогрес та цифрова трансформація, які породжують

нові правові виклики у сферах кібербезпеки, захисту персональних даних, інтелектуальної власності та регулювання використання штучного інтелекту [3, с. 115]. Глобалізація економіки та політики також відображається у правових реаліях сучасності, зокрема у вирішенні міжнародних правових питань, таких як торгівля, фінансова регуляція, боротьба з тероризмом та зміни клімату. Одним із важливих аспектів є захист прав людини та основних свобод у сучасному світі, що вимагає розвитку та забезпечення ефективної правової системи, яка здатна реагувати на сучасні виклики та забезпечувати захист прав та інтересів кожного громадянина. Крім того, в сучасних правових реаліях важливе місце займають соціальні та культурні аспекти, такі як захист прав меншин, рівноправ'я та соціальна справедливість, що потребують розвинутої правової системи, спроможної забезпечити всім членам суспільства рівні можливості та захист від дискримінації. Усі ці аспекти вимагають уважного аналізу та пошуку ефективних правових рішень, що відповідають вимогам сучасного світу та забезпечують стабільність, законність та захищеність прав та свобод кожного члена суспільства.

Використання новацій у контексті правових реалій сучасності виявляється ключовим фактором для розвитку та адаптації правової системи до вимог сучасного світу. Новації в правовій сфері можуть бути різноманітними: від впровадження нових технологій та інформаційних систем до розробки нових правових інструментів та стратегій. Перш за все, використання новітніх технологій, таких як штучний інтелект, блокчейн технології, аналітика даних тощо, може значно полегшити роботу правоохоронних та правозахисних органів, підвищити їх ефективність у виявленні та протидії правопорушенням [4, с. 109]. Наприклад, системи розпізнавання облич, використані в органах правопорядку, можуть допомагати в ідентифікації злочинців та попередженні злочинів. Далі, новітні технології можуть забезпечити більшу доступність та прозорість правової інформації для громадян. Електронні платформи для доступу до законодавства, онлайн сервіси з надання правової допомоги, мобільні додатки для зручного моніторингу правових процесів - усі ці інновації можуть покращити доступність та зрозумілість правової інформації для всіх верств населення. Крім того, новації у правовій сфері можуть сприяти розвитку нових правових концепцій та стратегій. Наприклад, впровадження понять "цифрові права" та "права на доступ до інформації" відповідає сучасним викликам цифрової епохи та забезпечує захист прав і свобод в онлайн середовищі. Узагальнюючи, використання новацій у правовій сфері є важливим елементом сучасної правової системи, який допомагає адаптувати правові реалії до потреб сучасного суспільства, забезпечуючи ефективність, прозорість та доступність правосуддя для всіх громадян.

У ході дослідження правових реалій сучасності стало очевидним, що сучасний світ стикається зі складними та різноманітними правовими викликами, які вимагають постійної уваги та аналізу. Зміни в технологіях,

економіці, політиці та соціальних структурах породжують нові правові питання та потребують відповідних правових рішень. Важливість адаптації правової системи до нових викликів сучасності визначається необхідністю забезпечення стабільності, законності та справедливості у суспільстві. Правові реалії сьогодення вимагають розвинутих механізмів захисту прав людини, забезпечення рівноправ'я та справедливості для всіх громадян, а також ефективного реагування на нові виклики, що виникають у зв'язку з технологічними та соціальними змінами. Дослідження правових реалій сучасності важливо для забезпечення розвитку правової науки та практики, а також для створення конструктивного діалогу між правозахисними організаціями, урядовими структурами та громадськістю щодо розробки та впровадження ефективних правових рішень. Отже, зрозуміння та аналіз правових реалій сучасності є ключовим для забезпечення сталого розвитку суспільства та підтримки правової державності, де право є основою справедливості та рівності перед законом для всіх громадян.

Список використаних джерел:

1. Головенко, О. М. (2022). Конституційне право України: теорія і практика. Київ: Центр досліджень конституційного права. 554 с.
2. Бондар, О. М. (2023). Сучасні виклики та перспективи розвитку правової системи України. *Вісник Національної академії наук України*, (10), С. 12-23.
3. Петренко, М. М. (2022). Правові засади протидії корупції в Україні: проблеми та перспективи. *Юридичний вісник*, (6), С. 110-122.
4. Яковенко, О. Л. (2021). Захист прав і свобод людини в умовах воєнного стану: український та зарубіжний досвід. *Право України*, (5), С. 102-114.

МИХАЙЛИК Дмитро

кандидат юридичних наук

Прокурор відділу Офісу генерального прокурора України

ПЕНІТЕНЦІАРНА ЗЛОЧИННІСТЬ НЕСЕ У СОБІ ЗНАЧНУ КРИМІНАЛЬНУ ЗАГРОЗУ ДЛЯ СУСПІЛЬСТВА

Розбудова демократичного суспільства і правової держави – процес тривалий і складний. Серед його негативних рис злочинність взагалі, а у пенітенціарній сфері, зокрема, являє значну кримінальну загрозу для нашого суспільства. Більше того, поширення злочинності у пенітенціарній сфері та її масштаби в місцях несвободи і в системі уповноважених органів з питань пробації є такою, яка потребує провадження з боку державних інституцій цілого комплексу заходів суспільної протидії та запобігання.

Реальність кримінальних загроз злочинності в пенітенціарній сфері обумовлена тим, що в системі злочинності, котра існує в місцях несвободи і в системі уповноважених органів з питань пробації, вирізняється якісними змінами, які пов'язані зі зростанням найбільш небезпечних посягань, організованих форм протиправної поведінки, кримінального професіоналізму, організованим проявам.

Отже, пенітенціарна злочинність розглядається нами як один із найголовніших напрямків діяльності держави та її інституцій. Проте вказана діяльність не може здійснюватися без фундаментальних наукових досліджень. Означена теза вимагає з боку держави внесення суттєвих коректив у стратегію і тактику діяльності ДКВС України та Державної установи «Центр пробації», а також розробки і здійснення дійових заходів щодо покращення порядку і умов відбування засудженими покарання і заходів запобігання вчинення з їх боку нових кримінальних правопорушень.

Дослідження проблем злочинності в пенітенціарній сфері показує, що за своєю сутністю вона посягає на оперативну обстановку в місцях несвободи ДКВС України та в уповноважених органах з питань пробації Державної установи «Центр пробації», підриває авторитет правосуддя, нівелює у засуджених бажання пройти соціалізацію, ресоціалізацію та реінтеграцію після звільнення. Варто зазначити, що дослідження проблем злочинності в пенітенціарній сфері пов'язано з низкою проблемних питань, зокрема:

не спроможність Міністерства юстиції України забезпечити в місцях несвободи ДКВС України та в уповноважених органах з питань пробації Державної установи «Центр пробації» міжнародних стандартів поведіння із засудженими і ув'язненими;

негативний вплив на кримінально-виконавчу систему України спадковості каральної командно-адміністративної системи, яка дісталась Україні в результаті розпаду радянського Союзу у 1991 році;

щорічне недофінансування з державного бюджету України місць несвободи ДКВС України та уповноважених органах з питань пробації Державної установи «Центр пробації»;

постійні скарги засуджених місць несвободи ДКВС України та уповноважених органах з питань пробації Державної установи «Центр пробації» на порушення їхніх прав до Європейського суду з прав людини;

застосування до засуджених і правообмежень, неузгоджених з міжнародними стандартами; незначна соціальна захищеність персоналу місць несвободи ДКВС України та уповноважених органах з питань пробації Державної установи «Центр пробації»;

відсутність у місць несвободи ДКВС України та уповноважених органах з питань пробації Державної установи «Центр пробації» кримінологічної моделі протидії та запобігання вчинення як засудженими так і персоналом кримінальних правопорушень;

передача Державної пенітенціарної служби України під юрисдикцію

Міністерства юстиції України істотних успіхів у протидії та запобіганні кримінальних правопорушень в пенітенціарній сфері вагомих результатів не принесло тощо.

Як зауважує, вітчизняна вчена В. С. Батиргарєєва, що саме злочинність у місцях позбавлення волі є найнебезпечнішим видом рецидивної злочинності[1, с. 355]., а вітчизняний вчений А.І. Богатирьов вважає, що злочинності в місцях несвободи є індикатором функціонування не тільки установ виконання покарань, а і загальної злочинності, яка є рушійною силою розвитку суспільства[2, с. 8].

Цікавою є позиція і вітчизняного вченого Д.В. Колодчина, розглядаючи злочинність у пенітенціарній сфері вчений доводить, що саме така злочинність посягає на оперативну обстановку в місцях несвободи Державної кримінально-виконачої служби України та в уповноважених органах з питань пробації, підриває авторитет правосуддя, нівелює у засуджених бажання пройти соціалізацію, ре соціалізацію та реінтеграцію після звільнення[3, с. 175].

Узагальнюючи позиції вищевказаних вчених робимо висновок, що злочинність у пенітенціарній сфері України спричиняє низку негативних наслідків не лише кримінально-правового (призначення покарання за сукупністю вироків, рецидив злочинів), а й кримінально-виконавчого (не належне виконання засудженими правил внутрішнього розпорядку, забезпечення їх безпеки, участь у виховних заходах тощо) характеру.

Але, ще гірше, коли при виконанні службових обов'язків персонал місць несвободи ДКВС України та уповноважених органів з питань пробації «ДУ центр пробації» вступають в неслужбові відносини із засудженими, тим самим вчиняють кримінальні правопорушення і своїми діями підривають авторитет всієї кримінально-виконавчої системи України.

Список використаних джерел:

1. Батиргарєєва В. С. Рецидивна злочинність в Україні : соціально-правові та кримінологічні проблеми : моногр. / Батиргарєєва В. С. – Х. : Право, 2009. – С. 355–365.
2. Богатирьов А.І. Антикриміногенний вплив на злочинність серед засуджених у місцях несвободи України: моног. Херсон : Видавничий дім «Гельветика». 2019. – 432с. С.8
3. Колодчин Д.В. Злочинність у пенітенціарній сфері: актуальна проблема сьогодення. Пенітенціарна система у глобальному вимірі: Матеріали Міжнародного пенітенціарного форум м. Київ, 3 листопада 2023 р. Львів - Торунь. 2023. – 200 с. С. 174-177

ОСТАПЕНКО Олена,

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри правового регулювання економіки

Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця

ПРОБЛЕМАТИКА ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Збройна агресія Російської Федерації проти України у лютому 2022 року призвела до введення на території України правового режиму воєнного стану. Такий стан був запроваджений після затвердження Українським парламентом Указу Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року «Про введення воєнного стану в Україні» [1]. Згідно з п. 3 зазначеного Указу Глави держави Введення воєнного стану може мати наслідком тимчасове обмеження певних прав і свобод людини і громадянина, які передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України [2], а також запровадження тимчасових обмежень прав і законних інтересів юридичних осіб. Аналіз норм Конституції України, які встановлюють зазначені права і свободи, дозволяє зробити висновок, що обмеження можуть стосуватися наступних прав: на недоторканність житла, таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, на приватність (невтручання в особисте і сімейне життя), на вільний вибір місця проживання і свобода пересування, на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, на участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності, на не заборонену законом підприємницьку діяльність, на працю, на страйк і на освіту. Стаття 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [3] визначає певні заборони і обмеження як заходи правового режиму воєнного стану, що запроваджуються в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан військовим командуванням разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування.

Поява 28-29 квітня 2024 р. у медіа інформації про заявлений Україною відступ від зобов'язань за Конвенцією про захист прав людини прав і основоположних свобод, особливо паралельно з повідомленнями про можливість наступу Російської Федерації, викликав занепокоєння серед населення і вимагав надання пересічним громадянам відповідних пояснень.

Відступ від виконання певних договірних зобов'язань під час збройних конфліктів чи іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю

нації, передбачена міжнародними договорами і називається дерогацією [4, с. 119]. Таке право закріплено у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 р. (далі – МПГПП), Американській конвенції з прав людини 1969 р. та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі – ЄКПЛ), які є базовими міжнародними договорами у галузі прав людини. Слід відзначити, що ст. 4 МПГПП [5] та ст. 15 ЄКПЛ [6] закріплюють межі застосування відступу – гострота становища і за умови, що такі заходи не є несумісними з іншими зобов'язаннями за міжнародним правом і не тягнуть за собою дискримінації виключно на основі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи соціального становища. У міжнародних актах встановлюється гарантія неможливості відступу від статей, що регламентують право на життя (крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій згідно з ч. 2 ст. 15 ЄКПЛ), заборону катування, рабства та тримання у підневільному стані, позбавлення волі на підставі неможливості виконати якийсь договірне зобов'язання, право на призначення покарання відповідно до закону, на визнання правосуб'єктності, на свободу думки, совісті і релігії [5; 6].

Слід мати на увазі, що згідно з ч. 1 ст. 15 ЄКПЛ вживання заходів, що відступають від зобов'язань держави за Конвенцією (дискреційні повноваження держави), можливе за наявності певних юридичних фактів: 1) підставою є війна або інша суспільна небезпека, яка загрожує життю нації; 2) заходи не повинні виходити за межі, яких вимагає гострота становища; 3) вони не повинні суперечити іншим зобов'язанням Держави згідно з міжнародним правом і не тягнуть за собою дискримінації виключно на основі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи соціального походження. Зміст наведених у ч. 1 ст. 15 ЄКПЛ понять розкривається у судовій практиці. Цікаво, наприклад, що судом не тлумачився термін «війна», у роз'ясненнях мова йде про те, що «у будь-якому разі будь-які суттєві прояви насильства або заворушення на межі війни швидше за все підпадають під дію другого аспекту пункту 1 статті 15 – «суспільна небезпека, яка загрожує життю нації» [7, с. 6]. «Суспільна небезпека, яка загрожує життю нації» означає «виняткову кризову ситуацію або надзвичайну ситуацію, яка впливає на усе населення і становить загрозу для усталеного життя громади, що формує Державу» (Lawless проти Ірландії (№ 3), § 28). Надзвичайна ситуація, на думку суду, може, зокрема, тривати багато років. Вона повинна фактично існувати або бути неминучою; криза, що стосується конкретного регіону держави, може прирівнюватись до суспільної небезпеки, яка загрожує життю всієї нації (наприклад, Ірландія проти Сполученого Королівства § 205, Aksoy проти Туреччини § 70); і криза чи загроза повинні бути винятковими у тому розумінні, що звичайні заходи або обмеження, дозволені ЄКПЛ для забезпечення громадської безпеки, здоров'я і порядку, є явно недостатніми (Данія, Норвегія, Швеція та Нідерланди проти Греції («Грецька справа»), звіт Комісії, § 153) [7, с. 6]. На переконання суду, визначення ситуації як виняткової відбувається на

підставі її оцінки національними органами влади, оскільки держава «несе відповідальність за «життя [свої] нації».

Як зазначає екзаступниця міністра юстиції В. Коломієць, держава не може забезпечувати окремі права людини внаслідок військової агресії (і, наприклад, на тимчасово окупованих територіях, не контрольованих українською владою, обмеження прав діють з початку [8].

Але доцільність застосування обмежувальних заходів повинна визначатися з урахуванням гостроти ситуації – «в тих межах, яких вимагає гострота становища» [6]. Визначаючи, чи вийшла держава за такі межі, ЄСПЛ приділяє належну увагу таким трьом факторам: (а) характер прав, що постраждали у зв'язку з відступом від зобов'язань, (б) обставини, що призводять до виникнення надзвичайної ситуації, та (в) її тривалість (Brannigan та McBride проти Сполученого Королівства, § 43; А. та інші проти Сполученого Королівства [ВП], § 173). Для цього суд розглядає такі питання: 1) чи було б звичайне законодавство достатнім, щоб впоратися із загрозою, що спричинена суспільною небезпекою (Lawless проти Ірландії (№ 3), § 36; Ірландія проти Сполученого Королівства, § 212); 2) чи є заходи дійсною реакцією на надзвичайну ситуацію (Brannigan та McBride проти Сполученого Королівства, § 51); 3) чи були заходи використані з тією метою, для якої вони були санкціоновані (Lawless проти Ірландії (№ 3), § 38); 4) чи є відступ від зобов'язань обмеженим за сферою охоплення і причинами, наведеними в його обґрунтування (Brannigan та McBride проти Сполученого Королівства, § 66); 5) чи потреба у відступі від зобов'язань постійно переглядається (там само, § 54); 6) будь-яке послаблення запроваджених заходів (Ірландія проти Сполученого Королівства, § 220); 7) чи були передбачені гарантії проти зловживань (там само, §§ 216-219; Lawless проти Ірландії (№ 3), § 37; Brannigan та McBride проти Сполученого Королівства, §§ 61-65; Aksoy проти Туреччини, §§ 79-84); 8) важливість права, яке опинилося під загрозою, і більш широка мета судового контролю над втручанням у таке право (там само, § 76); 9) чи був судовий контроль заходів практично можливим (там само, § 78; Brannigan та McBride проти Сполученого Королівства, § 59); 10) пропорційність заходів, та чи передбачали вони будь-яку невинуватну дискримінацію (А. та інші проти Сполученого Королівства [ВП], § 190); та 11) точки зору будь-яких національних судів, які розглядали питання: якщо найвищий національний суд Договірної Держави дійшов висновку, що заходи не були суворо необхідними, Суд може виправдано дійти протилежного висновку лише якщо він упевниться в тому, що національний суд неправильно розтлумачив або неправильно застосував ст. 15 або практику Суду за цією статтею, або дійшов явно необґрунтованого висновку (там само, § 174) [7, с. 8-9].

Необхідно зауважити, що інформація про відступ України від зобов'язань ЄКПЛ у квітні 2024 р. була уточненням, в якому було зменшено перелік статей, за якими здійснено відступ, а власне інформація про введення воєнного стану та відступ на сайті Ради Європи була розміщена ще 1.03.2022

р. В уточненій інформації, зокрема, прибрано цитування деяких пунктів ст. 8 Закону України від 12.05.2015 № 389 «Про правовий режим воєнного стану», які не стосуються відступу від зобов'язань за Конвенцією [9].

Наступна умова полягає у тому, що заходи не повинні суперечити іншим зобов'язанням держави за міжнародним правом (наприклад, не можливість відступу від статей, що регламентують окремі природні права людини).

Ключовим моментом у використанні права на відступ є публічність відступу – обов'язок держави у повному обсязі інформувати Генерального секретаря Ради Європи про вжиті нею заходи і причини їх вжиття (аналогічно Генеральний секретар інформується про час, коли такі заходи перестали застосовуватися, а положення Конвенції знову застосовуються повною мірою). У разі відсутності офіційного і публічного повідомлення про відступ від зобов'язань, ст. 15 не застосовується до вжитих державою заходів (Кіпр проти Туреччини, звіт Комісії від 4 жовтня 1983 р., §§ 66-68). Вимога такого повідомлення виконується шляхом написання листа і прикріплення копій правових документів, згідно з якими будуть запроваджуватися надзвичайні заходи, з поясненням їх мети (Lawless проти Ірландії (№ 3), § 47). У разі ненадання копій щодо всіх відповідних заходів, вимога не буде виконана («Грецька справа», звіт Комісії, § 81(1) і (2)) [7, с. 11].

Уперше рішення про відступ від зобов'язань, визначених пунктом 3 статті 2, статтями 9, 12, 14 та 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та статтями 5, 6, 8 та 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, було схвалено Верховною Радою України (далі – ВРУ) 21 травня 2015 року (постанова № 462-VIII [10]). У Заяві Українського парламенту визначено, що суспільна небезпека, яка загрожує життю нації (у розумінні МПГПШ та ЄКПЛ), пов'язана із триваючою збройною агресією Російської Федерації проти України, яка супроводжується вчиненням воєнних злочинів і злочинів проти людяності як регулярними Збройними Силами Російської Федерації, так і незаконними збройними формуваннями, керованими, контрольованими і фінансованими Російською Федерацією. В актах зазначено, що обмеження вводяться на період до повного припинення збройної агресії Російської Федерації, а саме до моменту виведення усіх незаконних збройних формувань, керованих, контрольованих і фінансованих Російською Федерацією, російських окупаційних військ, їх військової техніки з території України, відновлення повного контролю України за державним кордоном України, відновлення конституційного ладу та порядку на окупованій території України [10].

Передумовами ухвалення рішень про застосування обмежень були такі Закони:

1) Закон «Про внесення змін до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 12 серпня 2014 року щодо превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, на строк понад 72 години» [11]. Застосування

цього акту зумовлювало відступ України від зобов'язань, передбачених визначених п. 3 ст. 2, ст. ст. 9 та 14 МПГПП та ст. ст. 5, 6 та 13 ЄКПЛ [12].

2) Законом «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції» [13] вводився особливий режим досудового розслідування, за яким повноваження слідчих суддів тимчасово передавалися прокурорам. Умовою такого особливого режиму була неможливість виконання у встановлені законом строки слідчим суддею певних, визначених цим Законом, повноважень. Фактична відсутність функціонування судів в окремих районах Донецької та Луганської областей визнавалося тією межею, яка дозволяє передавати повноваження слідчих суддів прокурорам в умовах загрози для існування нації. Таким чином, мали місце відступи від п. 3 ст. 2, ст. ст. 9, 14 та 17 МПГПП, ст. ст. 5, 6, 8 та 13 ЄКПЛ [12].

3) Закон «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції» [23] змінював територіальну підсудність судових справ, підсудних судам, розташованим у районі проведення АТО, та підслідність кримінальних правопорушень, у разі неможливості здійснювати досудове розслідування, що свідчило про відступ від зобов'язань за ст. 14 МПГПП та ст. 6 ЄКПЛ.

4) Законом «Про військово-цивільні адміністрації» вони утворювалися як тимчасові державні органи, що діють на території Донецької та Луганської областей у складі Антитерористичного центру при Службі безпеки України (у разі їх утворення для виконання повноважень відповідних органів у районі проведення антитерористичної операції) або у складі Об'єднаного оперативного штабу Збройних Сил України (у разі їх утворення для виконання повноважень відповідних органів у районі здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях). До повноважень військово-цивільних адміністрацій Закон, зокрема, відніс такі: встановлювати обмеження щодо перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без визначених документів; тимчасово обмежувати або забороняти рух транспортних засобів і пішоходів на вулицях, дорогах та ділянках місцевості; організувати перевірку документів, що посвідчують особу, у фізичних осіб, а в разі потреби - огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян, крім обмежень, встановлених Конституцією України. Отже, можна говорити про відступ за ст. ст. 9, 12 та 17 МПГПП, ст. ст. 5 та 8 Конвенції та ст. 2 Протоколу № 4 до ЄКПЛ.

Аналізуючи зміст відступу України від ЄКПЛ, А. Козьменко вказує, що після Заяви ВРУ у травні 2015 р., які були надіслані Генеральному секретареві Ради Європи у червні 2015 р., вносилися зміни у листопаді 2015

р., червні 2016 р. та лютому 2017 р. Пізніше, у грудні 2019 р. повідомлення частково відкликали, а у квітні 2021 року – оновили. (За аналогічною схемою відбувався відступ від МПГПП: повідомлення про відступ у червні 2015 року, його оновлення в листопаді 2015 р., липні 2016 р., січні 2017 р. та листопаді 2019 р. [15].

Після початку збройної агресії Російської Федерації 24 лютого 2022 р. унаслідок такої агресії і вимушеної потреби захищати життєво важливі інтереси суспільства і держави відступ України від міжнародних зобов'язань був викладений у нотифікації 1 березня 2022р. (змінено 4 березня 2022 р.), виходячи з положень Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [1]. Введені обмеження стосувалися прав, передбачених ст. ст. 12 – 13, 17, 19 – 22, 24, 25 МПГПП та ст. 8, 9, 10, 11, 14 ЄКПЛ, ст. ст. 1 – 3 Додаткового протоколу до Конвенції, ст. 2 Протоколу № 4 до Конвенції. Нотифікація також містила попередження про можливість запровадження в умовах воєнного стану заходів, пов'язаних з відступом від зобов'язань за ст. ст. 3, 8 (п. 3), 9, 12, 13, 17, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 27 Пакту та ст. ст. 4 (п.3), 8, 9, 10, 11, 13, 14, 16, ст. 1, 2 Додаткового протоколу, ст. 2 Протоколу № 4 до Конвенції. Відступ почав діяти з 05 год. 30 хв. 24 лютого 2022 року на території України строком на 30 днів (період воєнного стану) [17].

Протягом цього часу воєнний стан продовжувався указами Президента України, а постійний представник України подавав повідомлення про подовження зазначених відступів, не змінюючи його зміст.

Повідомленням постійного представника України про відступ від 4 квітня 2024 р. [18] підтверджено вимушеність відступу від зобов'язання за ст. ст. 12, 17, 19, 21, 25 МПГПП та ст. ст. 8, 10, 11 ЄКПЛ, ст. ст. 1, 2, 3 Додаткового Протоколу до Конвенції, ст. 2 Протоколу № 4 до Конвенції. Але було вилучено відступ відповідно до ст. ст. 3, 8(3), 9, 13, 20, 22, 24, 26, 27 МПГПП та ст. ст. 4(3), 9, 13, 14, 16 ЄКПЛ.

Слід підкреслити, що відповідно до міжнародно-правових вимог і з урахуванням позиції Конституційного Суду України будь-які обмеження мають відповідати вимогам законності, необхідності, доцільності і співрозмірності цілі, яка переслідується.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
2. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України № 389-VIII від 12 травня 2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
4. Христова Г. О. Відступ держави від зобов'язань у сфері прав людини під час суспільної небезпеки. Visegrad Journal on Human Rights. 2018.

№ 4 (2). С. 119-126. URL: http://vjhr.sk/archive/2018_4/part_2/22.pdf

5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043

6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

7. Посібник зі статті 15 Європейської конвенції з прав людини. Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації. 2016. 14 с. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_15_UKR.pdf

8. Ульяновко В. Україна заявила про обмеження прав громадян. Експерт пояснив, чому так треба було зробити раніше. Главком. 30 квітня 2024 р. URL: <https://glavcom.ua/country/politics/ukrajina-zajavila-pro-obmezhenja-prav-hromadjan-ekspert-pojasniv-chomu-tak-treba-bulo-zrobiti-ranishe-998488.html>

9. Щодо відступу від зобов'язань за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод: Міністерство юстиції України. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. 29.04.2024 р. <https://www.kmu.gov.ua/news/shchodo-vidstupu-vid-zoboviazan-zakonventsiiu-pro-zakhyst-prav-liudyny-i-osnovopolozhnykh-svobod>

10. Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод: Заява Верховної Ради України № 462-VIII від 21 травня 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/462-19#Text>

11. «Про внесення змін до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 12 серпня 2014 р. щодо превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, на строк понад 72 години: Закон України від 12 серпня 2014 року № 1630-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1630-18#Text>

12. Богатир В. Хронологія відступу від зобов'язань під час війни. Юридична газета online. 16 листопада 2022 р. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/hronologiya-vidstupu-vid-zobovyazan-pid-chas-viyni-.html>

13. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції: Закон України від 12 серпня 2014 року № 1631-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1631-18#Text>

14. Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції: Закон України від 12 серпня 2014 року № 1632-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1632-18#Text>

15. Про військово-цивільні адміністрації: Закон України

16. Козьменко А. Що означає відступ України від Конвенції про захист прав людини: розбір від юристів. Українська Гельсинська спілка з прав

людини. 29.04.2024 р. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/shcho-oznachaie-vidstup-ukrainy-vid-konventsii-pro-zakhyst-prav-liudyny-rozbir-vid-iurystiv/>

17. Notification under Article 4 (3) of International Covenant on Civil and Political Rights, 16 December 1966: Notification deposited with the Secretary General of the United Nations on 4 March 2022 no. 4132/28-194/600-17988 of the Permanent Mission of Ukraine. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2022/CN.65.2022-Eng.pdf>

18. Revised Notification about the derogation measures from Ukraine obligations under the Convention (Article 15). URL: <https://rm.coe.int/1680af452a>

ПАВЛЕНКО Тетяна

к.ю.н., доцент,

доцент кафедри державно-правових дисциплін,
кримінального права та процесу

Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди

СЕСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО ПІД ЧАС ВІЙНИ ЯК ПРОЯВ ГЕНОЦИДУ

Під час збройного конфлікту, воєнних дій мають місце різні прояви насильства, і, як правило, випадки вчинення насильницьких дій в такі періоди стають поширенішими, жорстокішими. Крім того, в умовах збройного конфлікту можуть мати місце не лише насильницькі дії, відповідальність за які передбачена чинним національним законодавством нашої країни (наприклад, сексуальне насильство, вчинене під час збройного конфлікту, що може кваліфікуватися як порушення законів та звичаїв війни за ст. 438 КК України), а й такі, що порушують норми міжнародного права.

Як правило, сексуальне насильство, що вчиняється в умовах збройного конфлікту ототожнюється зі зґвалтуванням, яке, знову ж таки, як правило, має місце щодо жінок. Крім того, частіше мова йде також про те, що такі дії вчиняються щодо цивільного населення. Дійсно, переважна частина актів сексуального насильства вчиняється щодо жінок та дівчат, проте для російських окупантів не існує ані статі, ані віку як обмежуючого фактору. Серед постраждалих осіб є як жінки, так і чоловіки різного віку, як цивільне населення, так і наші військовополонені. Адже, російські окупаційні війська нехтують усіма нормами міжнародного гуманітарного права. Тож, якщо говорити про сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, то це поняття є значно ширшим і включає в себе будь-які дії сексуального характеру, що вчинені окупантами або колаборантами щодо мирного населення, незалежно від віку чи статі, а також до військовополонених – чоловіків та жінок [1]. Сексуальне насильство, пов'язане зі збройним конфліктом, може мати досить різні форми: зґвалтування; сексуальне насильство; сексуальне

рабство; примусова проституція; примусова вагітність; примусовий аборт; примусова стерилізація; повна або часткова кастрація; пропускання струму через статеві органи; імітація статевого акту; примусове спостереження за актами сексуального насильства; примусове роздягання та ін.

Станом на 11 грудня 2023 року, за даними глави МВС України Ігоря Клименка, від початку повномасштабної війни слідчі поліції зафіксували понад 102 тисячі воєнних злочинів, які вчиняє російська федерація (далі – рф). За даними координаційного центру підтримки потерпілих і свідків наслідків війни (Офіс генпрокурора) в Єдиному реєстрі досудових розслідувань зафіксовано відомості про понад 128 тисяч постраждалих від воєнних злочинів, і з кожним днем війни ця кількість зростає. Станом на 15 липня 2023 року за даними Офісу Генерального прокурора українські суди винесли вироки 53 військовим рф за скоєні воєнні злочини [2].

Що стосується сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, то за інформацією Офісу Генерального прокурора, впродовж 2023 року за допомогою звернулися 243 особи, що зазнали такого насильства [1]. Станом на 4 березня 2024 року, як інформувала Перша леді Олена Зеленська, від початку повномасштабної війни в Україні зареєстровано 274 справи за статтю «сексуальне насильство» [2]. Ми маємо бути свідомі того, що, по-перше, це лише випадки, в яких постраждали були готові свідчити. По-друге, збройна агресія рф проти нашої країни триває, і ми не маємо наразі інформації про ситуацію на тимчасово окупованих територіях. А відтак, фактично, масштаби сексуального насильства в умовах збройного конфлікту, можуть бути значно більшими. В будь-якому разі, можемо констатувати, що випадків сексуального насильства з кожним днем фіксується більше. Крім того, як зазначає Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, звалтування стало ще однією зброєю армії країни-окупанта проти мирного населення на тимчасово окупованих територіях: «На Харківщині російський окупант понад тиждень гвалтував 29-річну жінку, яка доглядала за хворою матір'ю. Жінка неодноразово зазнавала сексуального насильства з його боку. До правоохоронних органів вона додзвонитися не могла, адже окупант розбив її телефон. Через тиждень він заговорив «про кохання» і запропонував відправити її подалі від війни. У відповідь на відмову нелюд просто застрелив на її очах стареньку матір. Жінці вдалося врятуватися і зараз вона проходить реабілітацію» [3]. Тобто, рф використовує насильство, в тому числі й сексуальне, як зброю проти нашого народу, як засіб не просто залякування, а й знищення нашої нації.

Вчинення сексуального насильства в умовах збройної агресії є окремою категорією воєнних злочинів. Крім того, зауважимо, що у випадку, «якщо акти зазначеного різновиду насильства призводять до знищення певної групи в цілому або частково, а також до створення прямої загрози соціальному та фізичному існуванню відповідної групи та приниження гідності потерпілої, вони можуть становити форму геноциду» [4]. У ст. II Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 9

грудня 1948 р. зазначено такі п'ять форм злочину геноциду: а) вбивство членів групи; б) заподіяння серйозних тілесних ушкоджень або розумового розладу членам групи; в) умисне створення таких життєвих умов, які розраховані на повне або часткове фізичне знищення групи; г) вжиття заходів, розрахованих на запобігання народженню дітей; д) примусова передача дітей до іншої групи [5]. Аналіз зазначених форм геноциду дає підстави стверджувати, що певні діяння, що становлять прояви геноциду, можуть тлумачитися як такі, що містять прояви сексуального насильства. Що ще раз підтверджує той факт, що сексуальне насильство, яке вчиняється окупантами/коллаборантами в умовах воєнного конфлікту, є злочином, що спрямований на деморалізацію нашого суспільства та на знищення української нації.

Зауважимо, що ще на початку березня 2022 року Міжнародний кримінальний суд розпочав власне розслідування (в тому числі і випадків сексуального насильства в умовах війни), створивши спільну слідчу групу, до складу якої входять кілька європейських судових органів. Разом з тим, ми маємо пам'ятати, що оскільки сексуальне насильство в умовах збройного конфлікту – це воєнний злочин, що не має строку давності, і постраждалі особи можуть звернутися до правоохоронних органів у зв'язку з його вчиненням, у будь-який час, тобто і через рік після його вчинення, і через 30 років, то національне законодавство має бути комплексним та дієвим, аби постраждалі мали реальну можливість захистити свої порушені права і через 10, і через 30 років, а кривдники не уникали покарання.

Список використаних джерел:

1. Сексуальне насильство під час війни: що потрібно знати та де шукати допомогу. Фото. 12 лютого 2024 р. URL: <https://omr.gov.ua/ua/news/236669/>
2. Дмитро Михайлов В Єдиному реєстрі досудових розслідувань вже зафіксовано понад 128 тисяч постраждалих від воєнних злочинів – ОГПУ. *Суспільне. Новини*. 17 березня 2024 р. URL: <https://suspilne.media/707838-vedinomu-reestri-dosudovih-rozsliduvan-vze-zafiksovano-ponad-128-tisac-postrazdalih-vid-voennih-zlociniv-ogpu/>
3. Уповноважений: звалтування стало ще однією зброєю рашистської армії проти мирного населення на тимчасово окупованих територіях. *Уповноважений Верховної Ради України з прав людини*. URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/upovnovazhenij-zgvaltuvannya-stalo-shche-odniyeyu-zbroyeyu-rashistskoyi-armiyi-proti-mirnogo-naselennya-na-timchasovo-okupovanih-teritoriyah.
4. Павлова Н.В., Лукомська А.А. Жінки та війна: сексуальне насильство як прояв геноциду. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/10609/1/22.pdf>

5. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього: від 09.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text.

ПАШКОВСЬКИЙ Микола
кандидат юридичних наук, доцент
старший науковий співробітник відділу дослідження проблем
кримінального процесу та судоустрою
Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

ІНСТИТУТ НАРАДЧОЇ КІМНАТИ VS. ІНСТИТУТУ УХВАЛЕННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ: ПОШУК ОПТИМАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФОРМИ

У Верховній Раді України зареєстровано два взаємопов'язаних законопроекти: проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення ухвалення та проголошення судових рішень (реєстр. № 9445 від 30.06.2023) [1], яким пропонуються зміни крім як до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», також і до Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України), Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), та до Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України), та проект Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку ухвалення та проголошення судових рішень (реєстр. № 9446 від 30.06.2023) [2].

Цими законопроектами пропонується виключити з процесуальних кодексів згадування про такий інститут як «нарадча кімната», а прогалину, що з'явиться через таке виключення, охопити інститутом «ухвалення судового рішення».

Пояснювальна записка містить такі аргументи на користь ініціативи:

- ГПК України не містить визначення поняття «нарадча кімната»;
- нарадча кімната є рудиментом радянського законодавства;
- цей інститут «має вигляд надмірного формалізму на те відповідає ані меті запровадження терміну «таємниця нарадчої кімнати, ... ані суті судової діяльності, яка передбачає здійснення ефективного правосуддя в розумні строки»;
- суть нарадчої кімнати є: обов'язок судді невідкладно після останнього слова обвинуваченого ізолюватися в нарадчій кімнаті для прийняття вироку, а також заборона втручання та впливу на прийняття судового рішення. Проте, ізоляція судді в нарадчій кімнаті унеможливорює його участь в розгляді інших справ, що негативно впливає на розумність

строків у них. Така ситуація змушує суддю пришвидшувати ухвалення судових рішень на шкоду їх якості.

Норми КПК України про нарадчу кімнату є субінститутом (підінститутом) інституту ухвалення судового рішення, що встановлює відповідний правовий режим ухвалення судового рішення як окремого документа. Більшість недоліків цього субінституту викликані його сприйняттям саме як окремого (спеціального) приміщення (крім відповідних положень КАС України, ЦПК України та ГПК України таке бачення існує й у доктрині [3, с. 429; 4, с. 58], хоча у КПК України про це не стверджується), а не особливого процесуального режиму ухвалення судового рішення (суть цього режиму у забороні суддям спілкуватися з особами, які брали участь у кримінальному провадженні, та розголошувати будь-кому хід обговорення та ухвалення рішення в нарадчій кімнаті) [5, с. 185], що є також перешкодою до дистанційного ухвалення судових рішень (коли судді зі складу суду, який здійснює судовий розгляд, територіально віддалені один від одного) [6, с. 131-136]. Ототожнення інституту нарадчої кімнати лише з приміщенням, в якому унеможливується вплив на суддю, втрачає значення через розвиток сучасних систем зв'язку і наявності у кожного судді мобільних телефонів, виготовлення проекту рішення, як і рішення на комп'ютері, на якому є доступ до електронної пошти чи інших програмних комунікаторів.

Історично цей субінститут в кримінальному процесі був спрямований на забезпечення (і) незалежності суддів через заборону розголошення змісту обговорення та голосування при ухваленні рішення (таємницю нарадчої кімнати), а також заборону відвідування суддів під час їх перебування у нарадчій кімнаті; (ii) безперервності судового розгляду – через вимогу негайного (без будь-якої перерви) видалення після виголошення останнього слова в нарадчу кімнату для постановлення судового рішення.

Очевидно, що найповніше забезпечити «збереження у суддів безпосереднього враження від почутого в судовому слідстві, судових дебатах та в останньому слові підсудного» [3, с. 428] можливо лише у справах, що розглядаються за одне засідання. Однак, якщо справа розглядається впродовж декількох засідань, то зберегти таку безперервність безпосереднього враження, як правило, неможливо, бо в цей час судді розглядають інші справи. Тому судді вдаються до використання записів, поміток щодо досліджених доказів, встановлених обставин, застосовного права та проміжних висновків впродовж усього судового розгляду. Те, що закон передбачає можливість відкладення судового розгляду справи або оголошення перерви в судовому засіданні, після чого судді розглядають інші справи, значно підважує значення вимоги безперервності ухвалення судового рішення. Це підтверджується і законодавством про цивільне, адміністративне та господарське судочинство, яке допускає можливість відкладення складення судового рішення у повному обсязі і проголошення лише вступної та резолютивної частин, а також КПК України, який передбачає, якщо складання судового рішення у формі ухвали (постанови)

вимагає значного часу, суд має право обмежитися складанням і оголошенням його резолютивної частини (ч. 2 ст. 376 КПК України). Тобто легалізовано розрив у часі процесів прийняття й обґрунтування судового рішення. Отже, здатність забезпечити цілісність враження від судового розгляду більшою мірою залежить не від приписів закону, а від стану і професійної майстерності судді.

Уявляється, що запропоновані законопроектом № 9446 зміни до КПК України не спроможні досягти заявленої у Пояснювальній записці мети. По суті поняття «нарадча кімната» замінено поняттям «ухвалення судового рішення» без будь-яких істотних змін процесуальної форми. У зміненій ст. 366 КПК України запропоновано механізм відкладення проголошення судового рішення. Впровадження положення, що «суд негайно переходить до ухвалення вироку та повідомляє присутнім у залі судового засідання орієнтовні дату та час його проголошення» замість «суд негайно виходить до нарадчої кімнати для ухвалення вироку, про що головуючий оголошує присутнім у залі судового засідання» жодним чином не розв'язує проблему можливості судом паралельно з ухваленням судового рішення в одній справі вирішувати питання в інших справах та розширення дискреції судді з управління своїм розкладом справ та робочою активністю, що є метою цього проекту. На це, зокрема вказує відсутність змін до ч. 1 ст. 322 КПК України щодо безперервності судового розгляду. Вказана умова судового розгляду за відсутності будь-яких застережень щодо дозволу судді брати участь під час ухвалення судового рішення у розгляді інших справ в цілому чи хоча б для розв'язання окремих процесуальних питань (про відкладення судового розгляду, позбавляє сенс змін, запропонованих цим проектом. Пояснювальна записка до законопроекту № 9446 відсилає до іноземного досвіду, зокрема до кримінального процесуального законодавства Польщі. У ст. 408 КПК Польщі «Нарада» [7] міститься положення, що «заслухавши остаточні виступи, суд негайно приступає до наради», однак ст. 411 КПК Польщі передбачає можливість відкладення ухвалення вироку на строк не більше 14 днів лише у складній справі або з інших поважних причин, а також нове слухання справи спочатку – у разі перевищення цього строку [8]. Верховний Суд Польщі вважає вказані приписи *jus cogens* і в одній зі справ він скасував рішення судів апеляційної та першої інстанції, через те, що суд оголосив перерву в ухваленні рішення, а потім порушив строк, встановлений ст. 411(1) КПК Польщі [9]. Ураховуючи пропозиції за законопроектом № 9445 щодо надання суду права «відкласти ухвалення та проголошення рішення на строк не більш як на десять днів з дня переходу до стадії ухвалення рішення, оголосивши дату та час його проголошення», чи розглядається авторами законопроекту можливість таких змін і в КПК України?

Законопроект № 9446 не розв'язує достатньо актуальну проблему, пов'язану з ухваленням судового рішення – відновлення судового розгляду після переходу до ухвалення судового рішення (видалення до нарадчої кімнати), за наявності обставин, що вимагають додаткового дослідження.

Наразі суди керуються загальними засадами кримінального провадження (ч. 6 ст. 9 КПК України) та постановляють ухвалу про поновлення судового розгляду оскільки ухвалення законного, обґрунтованого та вмотивованого судового рішення (ст. 370 КПК України) кореспондується з конституційним принципом законності й положенням п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо права на справедливий суд [5, с. 185].

Уявляється, що є спірним вжитє у цих законопроектах формулювання «таємниця ухвалення судового рішення».

Поняття «таємниця ухвалення судового рішення» законопроектами пропонується розкрити (через заборону суддям обговорювати обставини справи та зміст судового рішення з іншими особами, крім складу суду, який здійснює судовий розгляд; заборону втручання в процес ухвалення судом рішення; через заборону розголошення ходу обговорення та ухвалення рішення) у процесуальному законодавстві, зокрема, у статті 219 ГПК України, у статті 245 ЦПК України та у статті 228 КАС України, у статті 367 КПК України, які наразі регламентують інститут таємниці нарадчої кімнати.

Утім, здається, що формулювання «таємниця ухвалення судового рішення» може бути неоднозначно інтерпретоване і викликати непорозуміння. Так, слово «таємниця» в цьому контексті може бути сприйняте як повна заборона розголошення будь-якої інформації, пов'язаної з ухваленням судового рішення, включаючи сам факт його ухвалення. Це суперечить принципу гласності судового процесу, адже суспільство має право знати про факт ухвалення рішення судом. Таке формулювання може ускладнити розуміння точного змісту норми. Необхідність системного тлумачення з іншими процесуальними нормами, зокрема, що передбачають проголошення судового рішення, створює додаткові труднощі та може призвести до правової невизначеності. Більш вдалим формулюванням могло б бути, наприклад, «таємниця процесу ухвалення судового рішення». Така редакція чітко вказує на те, що таємницею охоплюється саме процес ухвалення рішення, а не факт його ухвалення.

Отже, обраний у новій редакції статті 219 ГПК України, статті 245 ЦПК України, статті 228 КАС України та статті 367 КПК України термін «таємниця ухвалення судового рішення» є невдалим і може призвести до небажаних правових колізій та непорозумінь. Його заміна на чіткіше та однозначне формулювання сприятиме правовій визначеності та ефективному здійсненню правосуддя.

Залишається до кінця незрозумілою ефективність інших запропонованих змін в частині новації процесуальної форми, зокрема, коли «у виняткових випадках залежно від складності справи суд може відкласти ухвалення та проголошення рішення на строк не більш як на десять днів з дня переходу до стадії ухвалення рішення, оголосивши дату та час його проголошення» (абзаци другі частин перших статей 219 ГПК України, 244 ЦПК України, 227 КАС України, законопроектом № 9446 від 30.06.2023 така

новела не пропонується). Чи буде таке відкладання ухвалення рішення ефективним засобом, що покращить якість судових рішень? Які «виняткові випадки» та рівень «складності справи» мали на увазі автори та ініціатори законопроекту (пояснювальна записка не містить про це інформацію). Відсутність таких відомостей ускладнює моделювання ситуацій, коли б вказані новели призвели б до покращення судових рішень.

Здається, що частина зазначених в пояснювальних записках проблем, пов'язані не з якістю процесуального законодавства, а з кадровим дефіцитом судів, та питаннями належної організації судової роботи у конкретних справах. Крім того, розв'язання питань, пов'язаних з підвищенням ефективності судової діяльності, зокрема під час ухвалення судових рішень, слід шукати у сфері застосування нових, зокрема цифрових технологій, наприклад, щодо управління робочим часом і навантаженням судді, обробкою процесуальних документів, формуванням структури й змісту судових рішень.

Тези виконані за фундаментальною темою «Теоретико-правові проблеми цифровізації кримінального провадження в Україні» (№ державної реєстрації в УкрІНТЕІ: 0121U114401).

Список використаних джерел:

1. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення ухвалення та проголошення судових рішень (реєстр. № 9445 від 30.06.2023). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42180>.

2. Проект Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку ухвалення та проголошення судових рішень (реєстр. № 9446 від 30.06.2023). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42181>.

3. Михеєнко М.М., Шибіко В.П., Дубинський А.Я. Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України. 2-ге вид. Відп.ред. В.Ф.Бойко, В.Г.Гончаренко. 2-е вид. К.: Юрінком Інтер, 1999. 624 с.

4. Курило М.П. Судові рішення в різних галузях процесуального права: можливості уніфікації. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2013. № 6-1. Том № 2. С. 57-60.

5. Мирошниченко Ю. М. Ситуаційна характеристика завершального етапу судового розгляду кримінальних справ. Нове українське право. 2023. № 1. С. 181–187. URL: <https://doi.org/10.51989/nul.2023.1.23>

6. Глинська Н. В. Щодо окремих актуальних питань цифровізації кримінального провадження під час воєнного стану. *Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи*: матеріали Круглого столу, м. Львів, 23 верес. 2022 р. Львів, 2022. С. 131–136.

7. Art. 408. - [Narada] - Kodeks postępowania karnego. *Internetowa baza tekstów prawnych OpenLEX*. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik->

[ustaw/kodeks-postepowania-karnego-16798685/art-408](https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/kodeks-postepowania-karnego-16798685/art-408)

8. Art. 411. - [Odroczenie wydania wyroku] - Kodeks postępowania karnego. *Internetowa baza tekstów prawnych OpenLEX.*
URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/kodeks-postepowania-karnego-16798685/art-411>

9. Wyrok of Sąd Najwyższy of 21.04.2022 in no.I KK 173/20.
URL: <http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/Orzeczenia3/I%20KK%20173-20-2.pdf>

ПЕТРУК Єлизавета

студентка 2 курсу навчання спеціальності «Право»,
факультету підготовки фахівців права,
управління та економічної безпеки,
Донецького державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: БОНДАРЕНКО Ольга
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного
трудового права та права соціального забезпечення
факультету підготовки фахівців права,
управління та економічної безпеки
Донецького державного університету внутрішніх справ

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ ШТУЧНИМ ІНТЕЛЕКТОМ

Штучний інтелект уже не вперше стає предметом уваги юридичного співтовариства, викликаючи питання щодо відповідальності за можливу шкоду, яку він може заподіяти. Цивільно-правові аспекти цієї проблеми потребують уважного вивчення та розробки відповідних регулятивних механізмів. Оскільки технології швидко розвиваються, важливо розглядати правові норми у контексті їхньої застосовності до інтелектуальних систем, які можуть приймати рішення та діяти автономно. Важливими аспектами є визначення меж компетенції штучного інтелекту у сфері правовідносин, визнання його суб'єктом правових прав та обов'язків, а також встановлення процедур відшкодування завданої шкоди.

Штучний інтелект (ШІ) – це здатність цифрових пристроїв виконувати ті завдання, що властиві розумним істотам [1, с.15].

Як відомо, цивільно-правова відповідальність негативно впливає на правопорушника, покладаючи на нього додатковий юридичний обов'язок або позбавляючи його суб'єктивних прав. Залежно від принципу застосування розрізняють договірну та позадоговірну (деліктну) відповідальність. Основна відмінність між договірною та позадоговірною відповідальністю полягає в тому, що її форма та розмір можуть визначатися як законом, так і безпосередньо договором (наприклад, неустойка у вигляді штрафу або пені, встановлена законом, може бути збільшена або зменшена сторонами

договору), тоді як позадоговірна відповідальність визначається лише законом. Договірна відповідальність настає у разі порушення договірних зобов'язань, тоді як позадоговірна – у разі вчинення правопорушення боржником, який не перебуває з кредитором у договірних відносинах (наприклад, відшкодування шкоди, завданої неповнолітньою особою) [2].

Деліктна цивільно-правова відповідальність у цивільному праві України характеризується, зокрема, такими основними рисами:

- 1) відшкодування шкоди відбувається на підставі імперативних норм;
- 2) це відповідальність одних осіб за шкоду, завдану іншими (статті 1176, 1177, 1178 ЦК України);
- 3) може настати без вини заподіювана шкоди (ст. 1187 ЦК України);
- 4) можливість відшкодування шкоди, завданої потерпілому правомірними діями у стані крайньої необхідності (ст. 1171 ЦК України) [1].

Загалом, деліктна відповідальність охоплює відповідальність за:

- 1) зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої працівником юридичної або фізичної особи, органом державної влади, органом влади Автономної Республіки Крим або органом місцевого самоврядування чи їх посадовими або службовими особами (статті 1170, 1172-1175 ЦК України);
- 2) зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої незаконними діями правоохоронних органів (ст. 1176 ЦК України);
- 3) зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої малолітніми, неповнолітніми, недієздатними та особами, які не усвідомлюють значення своїх дій та (або) не можуть керувати ними (статті 1178-1186 ЦК України);
- 4) зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки (статті 1187, 1188 ЦК України);
- 5) зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю потерпілого (статті 1195-1208 ЦК України);
- 6) зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг) (статті 1209-1211 ЦК України) [3].

Визначення особи, відповідальної за шкоду, завдану штучним інтелектом, має здійснюватися виходячи із того, хто став причиною дії чи бездіяльності штучного інтелекту, у результаті якої було завдано шкоду. Це залежить від того, наскільки такий штучний інтелект був автономним.

Тому було зроблено висновок, що відшкодування шкоди, завданої штучним інтелектом, за правилами відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки, не зовсім відповідає суті таких відносин. Оскільки коли йдеться про відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки, то заподіяння такої шкоди відбувається у разі використання певного транспортного засобу, механізму, обладнання, які, хоча і можуть вийти з-під контролю людини, не здатні приймати автономні рішення. Натомість особливістю штучного інтелекту є саме його здатність самостійно приймати рішення. А тому може йтися не тільки про не підконтрольність його людині, а й про непередбачуваність його дій та

завдання шкоди. Оскільки така шкода є непередбачуваною, то і її заподіяння не охоплюється поняттям діяльності, що створює підвищену небезпеку для оточення, у розумінні Principles of European Tort Law [6, с. 194–195].

20 жовтня 2020 року Європейським парламентом було схвалено Резолюцію з рекомендаціями Комісії щодо режиму цивільної відповідальності для штучного інтелекту (2020/2014 (INL)), якою визначені ключові аспекти захисту користувачів від збитків, що можуть бути завдані при-строями та системами, які використовують штучний інтелект [4]. У цій Резолюції йдеться про два режими цивільної відповідальності за шкоду, спричинену штучним інтелектом:

- 1) суворі відповідальність;
- 2) відповідальність за принципом вини.

Загальний режим суворої відповідальності має встановлюватися для автономних систем штучного інтелекту з високим ризиком. У такому разі оператор відповідає за шкоду, завдану штучним інтелектом, незалежно від того, де відбувається операція, відбувається це фізично чи віртуально. У розумінні Резолюції система штучного інтелекту становить високий ризик, коли її автономне функціонування передбачає значний потенціал заподіяння шкоди одній або кільком особам випадковим чином і виходить за рамки того, що можна обґрунтовано очікувати. При цьому має враховуватися сектор, у якому можна очікувати виникнення значних ризиків, і характер виконуваних заходів. Значущість ризику потенційно залежить від взаємодії між ступенем тяжкості можливої шкоди, ймовірністю заподіяння шкоди чи збитку та способом використання системи штучного інтелекту. Усі системи штучного інтелекту з високим ризиком мають бути вичерпно перераховані у Додатку до запропонованого Регламенту [5], який із періодичністю не рідше один раз на шість місяців повинен переглядатися. Відповідальність за принципом вини має місце тоді, коли всі види діяльності, пристрої чи процеси, керовані системами штучного інтелекту, які завдають шкоди чи створюють небезпеку, не перелічені у Додатку до запропонованого Регламенту. У такому разі питання покладення обов'язку відшкодування шкоди, завданої використанням технологій штучного інтелекту, на оператора вирішується таким чином. Оператор не несе відповідальності, якщо може довести, що шкода чи збиток заподіяні без його вини, виходячи з таких підстав: а) система штучного інтелекту була активована без його відома, тоді як були вжиті всі розумні та необхідні заходи, щоб уникнути такої активації поза контролем оператора; б) оператор проявив належну обачність, виконуючи всі такі дії: вибрано систему штучного інтелекту відповідно до завдання та навичок, система штучного інтелекту належно супроводжувалася, відбувався моніторинг діяльності та підтримка надійності роботи шляхом регулярного встановлення всіх доступних оновлень. Під шкодою, завдану використанням технологій штучного інтелекту, розуміється несприятливий вплив на життя, здоров'я, фізичну цілісність фізичної особи, майно фізичної або юридичної особи або спричинення

значної нематеріальної шкоди, що призводить до підтверджуваних економічних збитків [6]. Проте у науці висловлюються різні думки з проводу встановлення того чи іншого режиму відповідальності за шкоду, спричинену використанням технологій штучного інтелекту.

При цьому виникає проблема визначення належного суб'єкта відповідальності. До кола таких суб'єктів можуть бути віднесені власники, оператори, проєктувальники, програмісти. Тому стоїть питання визначення та розподілу ступеня вини таких осіб [9]. У зв'язку з цим доцільно зазначити, що у Додатку до Резолюції з рекомендаціями Комісії щодо режиму цивільної відповідальності для штучного інтелекту від 20 жовтня 2020 року передбачено розподіл відповідальності між операторами, потерпілою особою [8]. Так, якщо шкода чи збиток заподіяні як фізичною чи віртуальною діяльністю, пристроєм чи процесом, керованими системою штучного інтелекту, так і діями потерпілої особи або будь-якої особи, за яку постраждала особа відповідає, розмір відповідальності оператора відповідно зменшиться. Оператор не несе відповідальності, якщо потерпіла особа або особа, за яку він/вона від-повідає, винна виключно за заподіяну шкоду. Якщо в системі штучного інтелекту є більше одного оператора, то вони несуть солідарну відповідальність.

Тому існує нагальна потреба у закріпленні на законодавчому рівні відшкодування шкоди, завданої використанням технологій штучного інтелекту, як спеціального делікту. Обов'язок відшкодування такої шкоди може покладатися на оператора автономних систем штучного інтелекту: За правилами суворої відповідальності: оператор несе відповідальність за шкоду, завдану системою штучного інтелекту, незалежно від вини.

У тому разі, коли розвиток систем штучного інтелекту досягне рівня абсолютної автономності у прийнятті та реалізації рішень, питання відповідальності за шкоду, спричинену штучним інтелектом, має бути переглянута.

Список використаних джерел:

1. Бисага, Ю. М., Белов, Д. М., Заборовський, В. В. (2023). Штучний інтелект та авторські і суміжні права. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право, 76(11), 12-18.
2. Канзафарова І.С. (2006). Теорія цивільно-правової відповідальності. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Одеса : Астропринт, 261 с.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 18.03.2024 р.).
4. Великанова М.М. Штучний інтелект: правові проблеми та ризики. Журнал Національної академії правових наук України. 2020. Вип. 27, № 4. С. 185–198.

5. Резолюція Європейського парламенту від 20 жовтня 2020 року з рекомендаціями Комісії щодо режиму цивільної відповідальності за штучний інтелект (2020/2014(INL)). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2020-0276_EN.html (дата звернення: 19.03.2024р.).

6. Додаток до Резолюції: Детальні рекомендації щодо розробки Регламенту Європейського Парламенту та Ради щодо відповідальності за функціонування систем штучного інтелекту. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2020-0276_EN.html (дата звернення: 20.03.2024 р.).

ПИВОВАРОВ Володимир,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач відділу дослідження проблем кримінально-виконавчого права
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України (м.Харків)

ЗАВДАННЯ І НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ЗА ФУНДАМЕНТАЛЬНОЮ ТЕМОЮ «ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ ВИКОНАННІ ПОКАРАНЬ І ПОВОДЖЕННІ ІЗ ЗАСУДЖЕНИМИ В УКРАЇНІ» У 2023 РОЦІ

При плануванні проведення наукових досліджень за фундаментальною темою «Дотримання прав людини при виконанні покарань і поведженні із засудженими в Україні» (ПК УкрІНТЕІ № 0121U114397, номер бюджетної програми: 6581040, науковий керівник – кандидат юридичних наук, доцент В. В. Пивоваров) у 2023 році перед колективом науковців відділу дослідження проблем кримінально-виконавчого права НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України були поставлені наступні наукові завдання: вивчення і аналіз прогресивного європейського досвіду кримінально-виконавчої діяльності; визначення пріоритетних напрямів реформування кримінально-виконавчої діяльності, реформування системи виконання кримінальних покарань та пробації у відповідності до європейських і світових стандартів та дотримання прав людини; розробка пропозицій щодо впровадження ефективних програм та інструментів для соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими; формування пріоритетних напрямів удосконалення законодавчого регулювання відносин у сфері призначення та виконання покарань з урахуванням результатів проведених на досліджень; окреслення факторів забезпечення ефективності системи виконання кримінальних покарань та пробації за різними напрямами діяльності; з'ясування проблем та розробка пропозицій щодо удосконалення правового регулювання інститутів покарання, виконання кримінальних покарань, пробації; аналіз

законодавчих ініціатив та нормативних змін щодо їх реального впливу на зміну принципів та алгоритмів реалізації функції з виконання кримінальних покарань та пробації.

В результаті опрацювання поставлених завдань отримано, зокрема, такі наукові результати:

1. Доведено, що дотримання прав людини при виконанні покарань і поведженні із засудженими в Україні передбачає акцентуацію науково-теоретичного, законодавчого і правозастосовного аспектів аксіологічного визнання апіорності прав людини, що передбачає обґрунтування доцільності, нормативного і організаційно-методичного розроблення системи інтегрованих, диференційованих, індивідуалізованих програм виконання покарань на основі взаємної відповідальності держави і засудженої особи у період відбування покарань.

2. З'ясовано, що для імплементації світових і європейських стандартів в царину кримінально-виконавчого права значущим є поєднання покарання і виправного впливу, локальність дій у сприянні в соціальній адаптації засуджених осіб, налагодження партнерства з просвітницькими, громадськими об'єднаннями у діяльності органів та установ виконання покарань на засадах професійної паритетності, різноплановості впливів і взаємодії, поступального характеру передбачених заходів для сприяння соціальній адаптації таких осіб, конструктивного застосування примусових заходів і стимулів правослухняної поведінки.

3. Обґрунтовано, що політика у сфері поведження із засудженими визначає засадничі і методологічні концепти кримінально-виконавчої політики та політики у сфері виконання кримінальних покарань. Кримінально-виконавча політика є значущою похідною від державної кримінально-правової політики. У сукупності названі політики є необхідними складниками єдиної державної політики у сфері боротьби зі злочинністю.

4. Установлено, що в реаліях сьогодення, обумовлених посиленням фонових, правових, криміногенних чинників воєнного стану, нестабільним соціально-економічним становищем, особливого значення набуває розроблення системи стимулювання утримання особи від учинення нею нових кримінальних правопорушень за допомогою соціальних, правових, психолого-педагогічних та інших засобів. Надання відповідного психолого-педагогічного супроводу, здійснення соціально-виховного патронажу, розроблення програм індивідуальних корекційно-розвиткових послуг щодо активної участі у відповідних виховних заходах осіб, засуджених до обмеження /позбавлення волі, мають відбуватися контекстно завдань національно-патріотичного виховання, формування громадянської і національної ідентичності.

5. З'ясовано, що проблеми медицини в пенітенціарній системі в Україні, незважаючи на всі вжиті заходи, залишаються масштабними і суспільно болючими. Пенітенціарна медицина сьогодні втратила зв'язок з

цивільним сектором охорони здоров'я. Засуджені та ув'язнені практично не включені в загальнодержавний медичний простір. І це не дозволяє запровадити прогресивні шляхи і методи лікування в УВП, потребує значно більших невинуватених витрат, ускладнює подальше лікування після звільнення. Обґрунтовано доцільність інтегрування пенітенціарної медицини з загальногромадянською, коли обидві системи утворювали б елемент єдиного медичного простору, що включатиме: єдину модель фінансування; єдину систему ІТ рішень, ідентифікації пацієнта та медичних записів; поєднані клінічні маршрути; базові послуги в пенітенціарних закладах; інші послуги – на аутсорсингу. Це, у свою чергу, передбачає вирішення практичних завдань, зокрема: інтеграція пацієнтів до ЕСОЗ; доступ ув'язнених до програми «Доступні ліки»; порядок оплати медичних послуг у цивільних лікарнях; видача електронних лікарняних. Це забезпечить безперешкодний доступ засудженим до якісного медичного обслуговування, сприятиме покращенню загального стану здоров'я населення.

6. Конкретизовано напрями розробки пропозицій: щодо впровадження ефективних програм та інструментів для соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими; обґрунтування факторів забезпечення ефективності системи виконання кримінальних покарань та пробації за різними напрямками діяльності; порядку обрахування термінів покарань та пробації стосовно осіб, примусово вивезених до країни-агресора в умовах воєнного стану; удосконалення законодавства України щодо створення алгоритмів зарахування до строку покарання часу примусового тримання в установах виконання покарань країни-агресора; пропозицій щодо удосконалення правового регулювання інститутів звільнення від кримінального покарання, пробації; щодо нормативних змін щодо їх реального впливу на зміну принципів та алгоритмів реалізації функції з виконання кримінальних покарань та пробації.

7. Систематизовано стан, виклики і перспективи в реалізації права засуджених на освіту у контексті трансформацій, що відбуваються в національній освітній системі у зв'язку з воєнними станом, поширенням навчання онлайн, ІКТ, ЦТ.

8. На підставі аналізу правоохоронного (в т.ч. оперативно-розшукового) аспекту визначено концептуальні компоненти динамічної безпеки в установах виконання покарань: позитивні відносини, підкріплені неконфліктним спілкуванням і взаємодією між персоналом установи виконання покарань і особами, утримуваними в таких установах; професіоналізм, що виявляється у тому числі через системне збирання і оброблення необхідної інформації про психологічний, емоційний, комунікативний клімат у виправній установі; розуміння й покращення соціального клімату виправної установи; гнучкість і справедливість у всіх формах взаємодії; розуміння особистої ситуації в'язня; позитивні відносини й обмін інформацією між співробітниками.

9. Визначено наукові засади розроблення програм диференційованого виховного впливу і програм психологічної підтримки засуджених ветеранів війни, а саме: забезпечення установ виконання покарань і центрів пробації працівниками високого рівня професіоналізму, які реалізують такі програми в установах виконання покарань і центрах пробації; розмежування змістових компонентів між фахівцями медичного профілю, психологами, військовими психологами, працівниками соціального патронажу, громадських організацій і волонтерів у проведенні заходів корекційного, ресоціалізуючого спрямування і власне реабілітаційних заходів; розширення переліку напрямів роботи із засудженими на різних етапах реалізації таких програм з опорою на компетентнісний підхід; урахування у тематиці і змісті реабілітаційних заходів особливостей уже сформованих психотипів мислення і свідомості, поведінкових стереотипів, реальної психобіографії і найближчого соціального оточення, в яке повернеться засуджений ветеран війни після відбування покарання. Виявлено системні виклики, які є водночас перспективним вектором подальшої наукової роботи: потреба чіткого визначення напрямів підтримки і реабілітації засуджених ветеранів війни, узгоджуваність дозволених процедур діагностики з протоколами і приписами щодо організації і здійснення міжвідомчої медико-психологічної реабілітації, ресоціалізації і відновлення працездатності на підставі стандартизованих протоколів із залученням як фахівців з медичною і гуманітарною підготовкою.

У 2024 році науковці відділу дослідження проблем кримінально-виконавчого права НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України працюють над фіналізацією заявленої фундаментальної теми та готують колективну монографію за результатами 3-річного дослідження.

ПОЛТАВЕЦЬ Михайло

Студент 1 курсу, група 6.05.081.010.23.1

Факультету економіки і права

Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця

Науковий керівник: ОСТАПЕНКО Олена

Кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри правового регулювання економіки

Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця

НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ПЕРСОНАЛЬНИХ ЕЛЕКТРИЧНИХ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ

В складних умовах сьогодення зростає попит на можливість якомога швидше дістатися з пункту А до пункту Б. Задля цього людство поступово

перейшло від гужового транспорту та парових машин до наймовірно швидких автомобілів чи більш компактних електросамокатів або моноколес.

Поява нових галузей у машинобудуванні, будівництво нових транспортних засобів, збільшення їх швидкісного режиму з другої половини ХХ ст. і досі вимагали від законодавця створення ефективних «збалансованих» норм, які забезпечують регулювання цієї сфери і майже не залежать від таких факторів як: час створення автомобіля, його форм-фактор, тощо. І найголовніше – це те, що Постанова Кабінету Міністрів України «Про Правила дорожнього руху» [1] (далі – ПДР) чітко регламентує норми, за невиконання (порушення) яких настає юридична відповідальність.

Слід зазначити, що, на відміну від автоіндустрії, у зв'язку з появою таких новацій сучасного світу як, наприклад електросамокат чи електроскейт, українське законодавство у досліджуваній сфері залишається недосконалим. Серед електротранспорту слід відзначити електросамокат, електроскейт, гіроборд, гіроскутер, моноколесо, тощо. Найбільшого поширення у нашій місцевості набули саме електросамокати, тому здебільшого сфокусуємо увагу саме на них. Це простий у керуванні транспорт, що вимагає від водія лише рівноваги та уважності. Саме через це їх популярність упродовж останнього десятиліття зростає у геометричній прогресії [2]. Порівняно з автомобілем за відносно невелику ціну [3] людина отримує можливість пересуватися містом зі швидкістю трішки меншою, ніж автомобіль.

Так, 24 лютого 2023 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про деякі питання використання транспортних засобів, оснащених електричними двигунами, та внесення змін до деяких законів України щодо подолання паливної залежності і розвитку електрозарядної інфраструктури та електричних транспортних засобів» № 2956-IX [4]. У цьому нормативному акті таким чином вперше отримали правову регламентацію такі поняття як «легкий персональний електричний транспортний засіб» та «низькошвидкісний легкий електричний транспортний засіб». Під першим розуміється колісний транспортний засіб, який оснащений та приводиться в рух виключно електричними тяговими двигунами із потужністю у діапазоні до 1000 Вт, акумуляторною батареєю, яка здатна заряджатися шляхом підключення до зовнішнього джерела електричної енергії, з одним, двома, трьома або чотирма колесами, який має максимальну конструктивну швидкість у діапазоні до 25 кілометрів на годину; другий – це колісний транспортний засіб, який оснащений та приводиться в рух виключно електричними тяговими двигунами, акумуляторною батареєю, яка здатна заряджатися шляхом підключення до зовнішнього джерела електричної енергії, із двома, трьома або чотирма колесами, який має максимальну конструктивну швидкість, що є меншою або дорівнює 50 кілометрів на годину та більшою за 10 кілометрів на годину, та споряджену масу не більше ніж 600 кілограмів.

Отже, законодавство офіційно легалізувало існування електросамокатів як транспортного засобу. Таким чином, більш слабкі електросамокати в основній масі мають заявлену максимальну швидкість до 25 км/год і підпадають під «легкий персональний електричний транспортний засіб»; більш потужні – до 50 км/год можна віднести до «низькошвидкісний легкий електричний транспортний засіб». Також існують ще більш потужніші, що здатні розвивати швидкість 60 та інколи навіть 80 км/год. Важливо уточнити, що останні транспортні засоби мають електродвигун потужністю більше 1000 Вт, а отже їх можна прирівнювати до категорії «А1», тобто «мопеди, моторолери та інші двоколісні транспортні засоби, які мають електродвигун потужністю до 4 кВт».

Водночас, суть проблеми полягає у тому, що зміни торкнулися лише деяких норм законодавства. Так, ст. 130 КУпАП, встановлена адміністративна відповідальність за керування згаданим транспортним засобом у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння [5]. Усі інші норми, зокрема ПДР, поки що не були приведені у відповідність до зазначених нововведень.

Відповідно, рух на цих транспортних засобах складно наразі врегулювати. Так, наприклад, після набуття чинності Закону, електросамокати й моноколеса тепер підпадають під визначення «транспортний засіб», тому водії не можуть пересуватися на них верхи на тротуарах та пішохідних доріжках. Але все ж таки складно прирівняти «низькошвидкісний легкий електричний транспортний засіб» з однієї сторони до велосипеда, а з іншої – до мопеда.

Уявімо ситуацію, у якій водію самоката, що може розвивати швидкість від 10 до 50 км/год, необхідно повернути ліворуч перетнувши складне перехрестя, з двома смугами руху у кожному з напрямків. То якщо цей транспортний засіб прирівняємо до велосипеда, то він повинен буде завжди пересуватися якомога правіше проїзної частини, і щоб виконати цю дію, необхідно буде встати та пішки провести його у необхідному напрямку, завдяки пішохідним переходам. Якщо ж ми його прирівняємо до мопеда, то він повинен буде це робити як і всі інші механічні транспортні засоби, керуючись знаком з напрямком руху по полосі. Наразі ж, через відсутність норм, водіям електросамокатів необхідно виконувати правила дорожнього руху на рівні велосипедистів, хоча електросамокат може рухатися швидше мопеда – на рівні середнього значення швидкостей автомобіля у місті.

На нашу думку, вирішуючи це питання, законодавцю необхідно віднести легкі персональні електричні транспортні засоби та низькошвидкісні легкі електричні транспортні засоби до категорії «А1», як і всі інші потужніші моделі. Таким чином, для того щоб отримати право керування ним, особа повинна буде пройти медичний огляд, відповідну підготовку в акредитованому закладі або самостійно опанувати зміст теоретичного матеріалу та пройти відповідну підготовку з практичного керування в акредитованому закладі, успішно скласти теоретичний і

практичний іспити [6]. Все це дозволить бути впевненим, що водій цього транспортного засобу дійсно зможе приймати правильні рішення на дорозі та не буде наражати на небезпеку оточуюче середовище. На жаль, вже є судові вироки у кримінальних правопорушеннях, де водій електросамоката покалічив пішохода [7]. Особу було визнано винною за ст. 291 КК України та накладено на неї стягнення у розмірі сумарно більше 125 тис. грн.

Аналіз зарубіжного досвіду у сфері нормативного регулювання, наприклад, електросамокатів (на прикладі Німеччини) свідчить, що електросамокат належить до транспортних засобів, яким можна пересуватися з максимальною швидкістю 20 км/год; право користуванням ним мають фізичні особи, яким виповнилося 14 років без водійського посвідчення; під час користування електросамокатом рекомендують використовувати шолом. Користувач повинен рухатися велосипедними доріжками, а у разі їх відсутності дозволяється користуватися автомобільною дорогою; рух по тротуарам заборонено. Також неможна користуватися електросамокатом удвох одночасно. Звернемо увагу, що страхування електросамоката є обов'язковим; транспортний засіб повинен отримати спеціальну наклейку – номерний знак, що буде підтверджувати його страхування [8].

На нашу думку, для забезпечення безпеки дорожнього руху та належного використання нових видів транспорту Україна має поступово перейти до аналогічного законодавчого регулювання. Водночас, наприклад у Харкові, через відсутність достатньо розвинутої велоінфраструктури більшість користувачів таких транспортних засобів повинні пересуватися виключно автомобільними дорогами, що вимагає високого рівня обізнаності у ПДР, а тому свідчить про необхідність спеціального навчання і отримання водійського посвідчення відповідної категорії.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що усунення прогалин у чинному законодавстві, що регулює використання нових видів транспортних засобів дозволить державі спробувати вирішити проблему надмірної паливної залежності у великих містах. За наявності належного законодавчого регулювання підвищується вірогідність того, що люди захочуть більше заощаджувати і тому почнуть ще активніше користуватися персональним електротранспортом.

Список використаних джерел:

1. Про Правила дорожнього руху: постанова Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 р. № 1306. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.05.2024).

2. Мілка А. Як електросамокати стали рушієм розвитку міської інфраструктури. *Економічна правда*. 29 жовтня 2021 р. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/10/29/678979/> (дата звернення: 02.05.2024).

3. Морозов О. Як змінювався попит і ціни на приватні

електросамокати серед українців за останні три роки. *The Village Україна*. 21 червня 2023 р. URL: <https://www.village.com.ua/village/city/city-news/340367-yak-zminyuvavsvya-popit-i-tsini-na-privatni-elektrosamokati-sered-ukrayintsiv-za-ostanni-tri-roki> (дата звернення: 02.05.2024).

4. Про деякі питання використання транспортних засобів, оснащених електричними двигунами, та внесення змін до деяких законів України щодо подолання паливної залежності і розвитку електророзрядної інфраструктури та електричних транспортних засобів: Закон України 24 лютого 2023 року № 2956-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2956-20#Text> (дата звернення: 02.05.2024).

5. Самокати та моноколеса визнали транспортними засобами – які наслідки. *LIGA ZAKON*. 24 травня 2023 р. URL: https://buh.ligazakon.net/news/219759_samokati-ta-monokolesa-viznali-transportnimi-zasobami--yak-nasltdki (дата звернення: 02.05.2024).

6. Про дорожній рух: Закон України від 30 червня 1993 року № 3353-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3353-12#Text> (дата звернення: 02.05.2024).

7. Вирок Шевченківського районного суду м. Запоріжжя від 19 квітня 2021 року у справі № 336/7734/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96352078> (дата звернення: 02.05.2024).

8. Alekszik A. Електросамокати в Німеччині: правила та рекомендації. *Українська газета.DE*. 31 січня 2024 р. URL: <https://ukrainskagazeta.de/життя-німеччині/електросамокати-в-німеччині-правила/> (дата звернення: 02.05.2024).

ПОЛЯКОВ Ігор

кандидат юридичних наук, докторант
Харківського національного університету внутрішніх справ

СЕКТОР БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ ЯК СЕРЕДОВИЩЕ ВІДТВОРЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ ПРАКТИК

Корупційна злочинність у секторі безпеки і оборони – вкрай складний як для дослідження, так і для розгортання контркримінальних практик феномен. Навіть на рівні нормативно-правового визначення його меж, функціоналу простежується певний дисбаланс юридичних дефініцій, окремі суперечливості. Їх наявність перешкоджає формуванню повного та адекватного розуміння того середовища, що має потрапити у фокус кримінологічного аналізу та спеціалізованої кримінально-превентивної діяльності.

Принагідно зазначимо, що під сектором безпеки і оборони розуміється система органів державної влади, Збройних Сил України, інших утворених

відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції та законів України за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України (п. 16 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України») [1]. Функціонування цього сектору є критично важливим для держави, воно забезпечується значними обсягами бюджетного фінансування, визначається особливостями реалізації владних, контролюючих повноважень, пов'язане з необхідністю управляти, розпоряджатися державним майном. Більше того: в умовах війни значно розширилися межі співпраці суб'єктів цього сектору із зарубіжними партнерами. Україна отримує майнові, фінансові ресурси, зброю, озброєння від іноземних держав, міжнародних організацій для забезпечення успішної відсічі збройній агресії. І, як не прикро це визнавати, й ця допомога також потрапляє до фокусу корупційної уваги, піддається розкраданню (привласнення, розтраті тощо).

Першочергово, виходячи з логіки Закону України «Про національну безпеку» і його прямих нормативних положень (ч. 1 ст. 12) можливо здійснити первинну структурування досліджуваного сектору на два чотири блоки: 1) сили безпеки; 2) сили оборони; 3) оборонно-промисловий комплекс; 4) громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки.

Відповідно до п. 17 ч. 1 ст. 1 вказаного Закону сили безпеки – правоохоронні та розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту та інші органи, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення національної безпеки України. Під силами ж оборони – Збройні Сили України, а також інші утворені відповідно до законів України військові формування, правоохоронні та розвідувальні органи, органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення оборони держави (п. 18 ч. 1 ст. 1) [1].

При цьому у ч. 2 ст. 12 Закону України «Про національну безпеку» надається вичерпний перелік суб'єктів, що складають сектор безпеки і оборони, а саме: Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Державна спеціальна служба транспорту, Міністерство внутрішніх справ України, Національна гвардія України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Служба безпеки України, Антитерористичний центр при Службі безпеки України, Служба судової охорони, Управління державної охорони України, Державна

служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Апарат Ради національної безпеки і оборони України, розвідувальні органи України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику [1]. Неважко помітити існуючі протиріччя між положеннями пп. 17, 18 ч. 1 ст. 1, ч. 1 ст. 12 та ч. 2 ст. 12 аналізованого Закону.

По-перше, судячи з наведеного вичерпного переліку суб'єктів сектору безпеки і оборони (ч. 2 ст. 12) із вказаного сектору майже повністю випадає оборонно-промисловий комплекс. До нормативного переліку потрапив тільки центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику. Але ж це тільки адміністративний орган, який безпосередньо не залучений до виробничого процесу, на стадіях, ланках і об'єктах організації якого й розгортаються наймасштабніші корупційні схеми. Гадаємо, є потреба в усуненні вказаного протиріччя через включення до переліку відповідних суб'єктів підприємства та установи оборонно-промислового комплексу всіх форм власності, а також інші суб'єкти господарювання, що здійснюють та забезпечують оборонні закупівлі, надають послуги оборонного призначення або виконують роботи оборонного призначення.

Для більшої ясності зазначимо, що відповідно до п. 21 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про оборонні закупівлі» оборонні закупівлі – здійснення державним замовником закупівель товарів, робіт і послуг, призначених для виконання державних програм у сферах національної безпеки і оборони, а також інших товарів, робіт і послуг для гарантованого забезпечення потреб безпеки і оборони [2].

При цьому під послугами оборонного призначення слід розуміти послуги, пов'язані із забезпеченням життєвого циклу об'єктів і споруд оборонного та спеціального призначення, товарів оборонного призначення. Очевидно, що виконання вказаних робіт та надання послуг безпосередньо пов'язано з оборонними закупівлями, розподілом та використанням бюджетних коштів. А це – сфера підвищеного корупційного ризику, що безпосередньо впливає на матеріально-фінансове забезпечення сектору безпеки і оборони, зрештою, – на його функціональну спроможність. Відповідно суб'єкти виконання таких робіт і надання відповідних послуг мають вважатися складовими сектору, на яких, відтак, слід поширити і обсяг наукової, дослідницької уваги, і відповідну сферу спеціального правового регулювання, оперативного супроводження діяльності.

По-друге, до визначеного у ч. 2 ст. 12 Закону України «Про національну безпеку» вичерпного переліку суб'єктів, що складають сектор безпеки і оборони, не потрапив значний сегмент сил цивільного захисту, які прямо визначені у п. 17 ч. 1 ст. 1 зазначеного закону як такі, що забезпечують національну безпеку і входять до складу сектору безпеки. Мова, перш за все, йде про Державну службу України з надзвичайних

ситуацій [3, с. 224]. Гадаємо, це також є суттєвим недоліком, прогалиною, яка має бути усунена.

Таким чином, сектор безпеки і оборони країни – інституціонально цілісне середовище відтворення корупційних практик, який характеризується спрямованістю функціонування на забезпечення безпекових та оборонних потреб країни, структурно представлений розгалуженою системою як державних, так і недержавних (в частинах надавачів оборонних послуг та товарів в межах оборонних закупівель) суб'єктів. Саме у їх діяльності і з приводу розпорядження бюджетними коштами та іншим державним майном розгортаються найбільш деструктивні і масштабні корупційні схеми. Аналіз їх складових становить інтерес для подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 15.03.2024).
2. Про оборонні закупівлі : Закон України від 17.07.2020 р. № 808-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/808-20> (дата звернення: 18.03.2024).
3. Поляков І. С. Корупційна злочинність у секторі безпеки і оборони України як об'єкт кримінологічного аналізу. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 1 (31). С. 220–229.

П'ЯНОВ Сергій

здобувач вищої освіти

Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця

Науковий керівник: **КИРИЧЕНКО Юлія**

доктор юридичних наук, професор

Харківський національний університет внутрішніх справ

ПРОВЕДЕННЯ ЗАГАЛЬНИХ ЗБОРІВ АКЦІОНЕРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Відповідно до ч.1 статті 36 Закону України «Про акціонерні товариства» загальні збори акціонерів є вищим органом акціонерного товариства [1]. Вони можуть бути річними або позачерговими. При цьому усі загальні збори, крім річних, вважаються позачерговими загальними зборами. Важливо наголосити, що кожне акціонерне товариство в Україні має щонайменше один раз на рік проводити загальні збори акціонерів. Частина 1 статті 37 Закону України «Про акціонерні товариства» (далі – Закон) зазначає, що наглядова рада (рада директорів) акціонерного товариства зобов'язані щороку скликати чергові (річні) загальні збори акціонерів. До того ж ці річні загальні збори повинні бути проведені не пізніше 30 квітня

наступного за звітним року. Але в умовах воєнного стану в багатьох акціонерних товариствах в Україні можуть виникнути проблеми щодо проведенням очних загальних зборів акціонерів.

Розглянемо та проаналізуємо способи, які можуть використовувати відповідно до чинного законодавства акціонерні товариства в Україні для проведення загальних зборів акціонерів. Так, відповідно до частини 1 статті 38 Закону [1] загальні збори акціонерів можуть проводитися шляхом:

- 1) очного голосування (очні загальні збори);
- 2) електронного голосування (електронні загальні збори);
- 3) опитування (дистанційні загальні збори).

Очні загальні збори акціонерів передбачають спільну присутність акціонерів (або їх представників) у день і час проведення загальних зборів у місці їх проведення для обговорення та прийняття рішень з питань порядку денного. Варто зазначити, що саме цей спосіб проведення загальних зборів акціонерів до початку військової агресії проти нашої держави був найбільш популярним. Тобто переважна більшість акціонерних товариств в Україні проводили саме очні загальні збори. Але, як було зазначено вище, на даний час проведення загальних зборів акціонерів у такий спосіб є неприйнятним з багатьох причин для організаторів та учасників загальних зборів.

Електронні загальні збори акціонерів не передбачають спільної присутності на них акціонерів (або їх представників) та проводяться виключно шляхом електронного заочного голосування акціонерів з використанням авторизованої електронної системи у порядку, встановленому Законом та нормативно-правовими актами Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (далі – НКЦПФР). Однак через свою складність для акціонерних товариств цей спосіб проведення загальних зборів акціонерів не набув широкого поширення в Україні. Можна навіть констатувати, що він практично не використовується.

В статті 60 Закону наведені особливості проведення загальних зборів акціонерним товариством, в якому є лише один акціонер. Слід зазначити, що у цьому випадку проведення загальних зборів акціонерів максимально спрощується. Так повноваження загальних зборів здійснюються акціонером одноосібно, а рішення акціонера з питань, що належать до компетенції загальних зборів, оформлюється ним у цьому випадку письмово у формі рішення. Таке рішення акціонера має статус протоколу загальних зборів акціонерів. Але в такий спосіб проведення загальних зборів акціонерів може скористатися дуже мала кількість акціонерних товариств в Україні, а саме лише ті, в яких є лише один акціонер.

Стаття 59 Закону регламентує особливості проведення загальних зборів акціонерів, в яких беруть участь акціонери - власники 100 відсотків голосуючих акцій товариства. Як і в попередньому випадку, загальні збори акціонерів, у разі якщо в одному місці зібралися акціонери - власники 100 відсотків голосуючих акцій, можна провести за більш простою процедурою. При цьому дуже важливим моментом, що значно спрощує проведення

загальних зборів акціонерів, є те, що згідно цієї статті акціонери, які є власниками 100 відсотків голосуючих акцій товариства, можуть проводити спільне зібрання за допомогою засобів телекомунікаційного зв'язку. За такого способу проведення загальних зборів акціонери – власники 100 відсотків голосуючих акцій мають право прийняти будь-яке рішення з питань, що належать до компетенції загальних зборів акціонерів такого акціонерного товариства відповідно до Закону та (або) статуту акціонерного товариства. При цьому усі рішення оформляються у вигляді протоколу загальних зборів, що підписується усіма акціонерами товариства, які є власниками 100 відсотків голосуючих акцій товариства. А рішення, прийняті на таких загальних зборах, вважаються дійсними за умови виконання всіх наступних вимог:

- 1) на дату проведення загальних зборів складено реєстр акціонерів у порядку, встановленому законодавством про депозитарну систему України;
- 2) відповідно до реєстру акціонерів, складеного на дату проведення загальних зборів, акціонери, які взяли участь у таких загальних зборах, є власниками 100 відсотків голосуючих акцій товариства;
- 3) протокол загальних зборів підписано всіма акціонерами товариства, які є власниками 100 відсотків голосуючих акцій товариства.

На наш погляд, цей спосіб проведення загальних зборів акціонерів є досить простим та зручним. До того ж, він припускає можливість проводити спільне зібрання акціонерів за допомогою засобів телекомунікаційного зв'язку, що є дуже важливим і умовах воєнного стану. Але, на жаль, цим способом проведення загальних зборів акціонерів можуть скористатися також дуже невелика кількість акціонерних товариств в Україні. І головна причина тут полягає в тому, що навіть для невеликих акціонерних товариств зібрати разом акціонерів – власників 100 відсотків голосуючих акцій товариства є нерозв'язною проблемою. Навіть з урахуванням того, що зібрати треба акціонерів – власників не всіх 100 відсотків акцій товариства, а лише акціонерів – власників 100 відсотків голосуючих акцій товариства.

По суті, єдиним можливим чинним способом проведення загальних зборів нині для більшості акціонерних товариств в Україні є дистанційні загальні збори, які не передбачають спільної присутності на них акціонерів (або їх представників). Вони проводяться шляхом дистанційного заповнення бюлетенів акціонерами і надсилання їх до акціонерного товариства через депозитарну систему України у порядку, встановленому Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку. Своїм рішенням № 236 від 06.03.2023 року НКЦПФР затвердила Порядок скликання та проведення дистанційних загальних зборів акціонерів (далі – Порядок) [2], в якому зазначається, що акціонерне товариство може проводити дистанційні загальні збори у випадках, передбачених статутом акціонерного товариства, та у інших випадках, передбачених законодавством України.

Порядок регламентує наступні питання, пов'язані з організацією та проведенням дистанційних загальних зборів акціонерів:

- 1) питання кворуму дистанційних загальних зборів;
- 2) право на участь у дистанційних загальних зборах;
- 3) особливості скликання дистанційних загальних зборів;
- 4) особливості скликання позачергових дистанційних загальних зборів акціонерним товариством;
- 5) особливості скликання позачергових дистанційних загальних зборів акціонерами;
- 6) скорочена процедура скликання позачергових загальних зборів акціонерів;
- 7) порядок денний дистанційних загальних зборів;
- 8) повідомлення про проведення дистанційних загальних зборів;
- 9) документи, які надаються акціонерам, та документи, з якими акціонери можуть ознайомитися під час підготовки до дистанційних загальних зборів;
- 10) пропозиції до проекту порядку денного дистанційних загальних зборів;
- 11) представник акціонера на дистанційних загальних зборах;
- 12) реєстрація акціонерів (їх представників) для участі у дистанційних загальних зборах;
- 13) порядок проведення дистанційних загальних зборів;
- 14) порядок прийняття рішень дистанційними загальними зборами;
- 15) спосіб голосування;
- 16) лічильна комісія;
- 17) протокол про підсумки голосування;
- 18) протокол дистанційних загальних зборів;
- 19) державний нагляд та контроль за дотриманням вимог Порядку.

Важливим моментом, на наш погляд, є те, що Порядок передбачає можливість проведення не лише чергових (річних) загальних зборів акціонерів, а й позачергових зборів акціонерів, зокрема, визначає особливості скликання позачергових загальних зборів акціонерним товариством:

- 1) з власної ініціативи;
- 2) на вимогу про їх скликання від акціонерів (або акціонера), які на день подання такої вимоги сукупно є власниками 5 і більше відсотків акцій акціонерного товариства;
- 3) в інших випадках, встановлених законодавством України або статутом акціонерного товариства.

В розділі VI Порядку наводяться особливості скликання позачергових загальних зборів акціонерами товариства. При цьому наголошується, що саме акціонери, які скликають позачергові загальні збори, забезпечують здійснення дій щодо організації та проведення таких зборів акціонерів. Ці акціонери мають здійснити такі дії:

- 1) укласти з Центральним депозитарієм цінних паперів договір, яким регулюються відносини щодо порядку та умов надання послуг з проведення дистанційних загальних зборів акціонерів;

2) розмістити повідомлення про проведення позачергових загальних зборів акціонерів у базі даних особи, яка провадить діяльність з оприлюднення регульованої інформації від імені учасників ринків капіталу та професійних учасників організованих товарних ринків;

3) надіслати повідомлення про проведення позачергових загальних зборів до акціонерного товариства;

4) надіслати повідомлення про проведення позачергових загальних зборів та проект порядку денного оператору організованого ринку капіталу, на якому акції такого товариства допущені до торгів.

Якщо цього вимагають інтереси акціонерного товариства, може бути застосована скорочена процедура скликання позачергових загальних зборів акціонерів. Така можливість передбачена розділом VII Порядку.

Важливим документом, необхідним для проведення загальних зборів акціонерів, є Повідомлення про проведення загальних зборів, яке повинно надсилатися кожному акціонеру, зазначеному в переліку акціонерів, на дату, визначену особою, яка скликає загальні збори. Цей документ, залежно від акціонерного товариства та кількості питань, що розглядаються на зборах акціонерів, може досягати десяти сторінок машинописного тексту, а в деяких випадках і більше. І як свідчить практика, в багатьох акціонерних товариствах виникають певні труднощі з підготовкою цього документу.

Слід зазначити, що Повідомлення про проведення загальних зборів має складатися за певною формою. Ця форма наведена в Додатку 62 до Положення про розкриття інформації емітентами цінних паперів, а також особами, які надають забезпечення за такими цінними паперами, затверджене Рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку за № 608 від 06 червня 2023 року та зареєстроване в Міністерстві юстиції України за № 1307/40363 від 02 серпня 2023 року [3]. Але якщо уважно порівняти Додаток 62 до Положення з тією інформацією, яка має бути подана у Повідомленні про проведення загальних зборів згідно пункту 37 Порядку [2], ми можемо виявити деякі невідповідності. Тому рекомендуємо особам, відповідальним в акціонерних товариствах за складання Повідомлення про проведення загальних зборів, всю необхідну інформацію, наведену в пункті 37 Порядку [2] та для якої не передбачені поля у формі Додатку 62 до Положення [3], вносити до розділу «Інші відомості, передбачені законодавством» форми, наведеної у Додатку 62 до Положення.

Аналіз Порядку показує, що організація підготовки проведення дистанційних зборів акціонерів є багаторівневим та динамічним процесом, який може розвиватися за різними сценаріями. Причому кожен етап цього процесу дуже чітко регламентується за часом, який відводиться на нього. Тому дуже важливо забезпечувати високий рівень координації для усіх сторін, які задіяні в організації підготовки та проведення дистанційних зборів акціонерів. А це, крім самого акціонерного товариства, ще як мінімум: акціонери (або їхні представники), депозитарні установи, центральний

депозитарій. Також слід зазначити, що процес організації проведення дистанційних зборів акціонерів передбачає підготовку дуже великого пакету різних документів. Як приклад, можна відзначити, що тільки наглядова рада (рада директорів) акціонерного товариства під час підготовки зборів акціонерів має зібратися щонайменше тричі в певний час для ухвалення відповідних рішень (а це означає, що треба правильно оформити три протоколи засідання наглядової ради). На основі аналізу процедурних моментів організації підготовки проведення дистанційних загальних зборів акціонерів з урахуванням часових обмежень, наведених у Порядку, наводимо приблизний мінімальний перелік питань, який має бути розглянутий наглядовою радою (радою директорів) у процесі підготовки дистанційних зборів акціонерів (з урахуванням часу до дати проведення дистанційних загальних зборів акціонерів):

1. Засідання наглядової ради (ради директорів) номер один (орієнтовно за п'ятдесят днів до дати проведення загальних зборів акціонерів):

- про скликання та проведення дистанційних загальних зборів акціонерів товариства;
- про визначення дати, часу та місця проведення дистанційних загальних зборів акціонерів товариства;
- про визначення часу початку і закінчення реєстрації акціонерів для участі у дистанційних загальних зборах акціонерів товариства;
- про визначення дати складання переліку акціонерів, які мають бути повідомлені про проведення дистанційних загальних зборів акціонерів товариства;
- про визначення дати складання переліку акціонерів, які мають право на участь у дистанційних загальних зборів акціонерів товариства;
- про затвердження порядку денного дистанційних загальних зборів акціонерів товариства та проектів рішень щодо кожного з питань, включених до порядку денного дистанційних загальних зборів акціонерів товариства;
- про призначення реєстраційної комісії;
- про призначення лічильної комісії;
- про призначення Голови та Секретаря дистанційних загальних зборів акціонерів товариства.

2. Засідання наглядової ради (ради директорів) номер два (орієнтовно за сорок днів до дати проведення загальних зборів акціонерів):

- затвердження умов Додаткової угоди до Договору про обслуговування випусків цінних паперів про направлення повідомлень акціонерам через депозитарну систему України та приєднання до Договору шляхом укладання Заяви про приєднання;
- обрання особи, що уповноважена взаємодіяти з Центральним депозитарієм при проведенні дистанційних загальних зборів акціонерів товариства;
- про укладання Договору про надання послуг із дистанційного

проведення загальних зборів акціонерів з Центральним депозитарієм та затвердження умов Договору;

- про затвердження Повідомлення про проведення дистанційних загальних зборів акціонерів товариства;
- про прийняття рішення щодо організаційних питань, пов'язаних з повідомленням акціонерів товариства.

3. Засідання наглядової ради (ради директорів) номер три (орієнтовно за п'ятнадцять днів до дати проведення загальних зборів акціонерів):

- про затвердження порядку денного дистанційних загальних зборів акціонерів товариства;
- про затвердження форми та тексту бюлетенів для голосування на дистанційних загальних зборів акціонерів товариства.

Чим більше акціонерне товариство, тим складнішим може бути процес підготовки та проведення загальних зборів акціонерів. Тому акціонерні товариства повинні мати спеціалістів, які мають відповідну кваліфікацію для цього. На наш погляд, у тому числі саме і з цієї причини, НКЦПФР своїм рішенням від 28.09.2023 року № 1089 затвердила Вимоги до корпоративного секретаря акціонерного товариства [4]. Ці Вимоги почали застосовуватися з 01 січня 2024 року, а стосовно осіб, які займали посаду корпоративного секретаря в акціонерному товаристві станом на 28.09.2023 року, почнуть діяти з 01 липня 2024 року. Згідно частини 1 статті 85 Закону посада корпоративного секретаря в обов'язковому порядку запроваджується в:

1) акціонерних товариствах, цінні папери яких допущені до торгів на організованому ринку капіталу або щодо цінних паперів яких здійснено публічну пропозицію;

2) банках, страховиках, недержавних пенсійних фондах, інших акціонерних товариствах, які є підприємствами, що становлять суспільний інтерес відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [5];

3) приватних акціонерних товариствах з кількістю акціонерів - власників простих акцій товариства 100 та більше осіб.

Як можна побачити з наведеного вище списку, посада корпоративного секретаря в першу чергу стає обов'язковою для великих і середніх акціонерних товариств, а також для різноманітних фінансових компаній.

Як висновок можна відзначити, що незважаючи на певну складність, дистанційні збори акціонерів є, по суті, єдиним дієвим способом проведення загальних зборів акціонерів для більшості акціонерних товариств в Україні в умовах воєнного стану. Але водночас він має й низку переваг у порівнянні з очними зборами акціонерів. Тому, на наш погляд, цей спосіб проведення загальних зборів акціонерів має всі шанси стати навіть популярнішим серед акціонерних товариств за очні збори акціонерів після закінчення війни в Україні. Особливо, якщо його буде доопрацьовано та вдосконалено.

Список використаних джерел:

1. Про акціонерні товариства: Закон України від 27.07.2022 року № 2465-IX [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2465-20#Text>
2. Про затвердження Порядку скликання та проведення дистанційних загальних зборів акціонерів: Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 06.03.2023 року № 236 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0236863-23#Text>
3. Про затвердження Положення про розкриття інформації емітентами цінних паперів, а також особами, які надають забезпечення за такими цінними паперами: Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 06.06.2023 року № 608 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1307-23#n1278>
4. Про затвердження Вимог до корпоративного секретаря акціонерного товариства: Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку 28 вересня 2023 року № 1089 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1089863-23#Text>
5. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 року № 996-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/996-14#Text>

РОГОВА Олена

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної медицини, організації та управління в охороні здоров'я Навчально-наукового інституту післядипломної освіти Харківського національного медичного університету

ДИСКУСІЙНІ ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЇ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

Загальновідомо, що методологія будь-якої діяльності має основоположне значення як для процесу, так і для результату такої діяльності, оскільки визначає цілісну систему методів, засобів, інструментів, що використовуються суб'єктом. Пізнавально-дослідницька діяльність правника у цьому сенсі не відрізняється від інших видів активності, хіба що об'єктом пізнання виступає правова реальність у всіх її багатоманітних проявах. В теперішній час «методологія наукових досліджень у праві набуває значної культурної цінності для сучасного суспільного розвитку та належить до фундаментальних проблем вітчизняної юридичної науки» [1, с.33]. Навряд чи можна знайти наукове дослідження, незалежно від особливостей правового явища – предмета дослідження, яке б обходило своєю увагою аналіз методології, використаної науковцями. Характерологічні особливості методології позначаються на отриманих результатах конкретного дослідження. Але, враховуючи цілісний, системний характер зв'язків, які

поєднують різні явища правової реальності, правова ідентифікація того чи іншого явища – як результат застосування певної методології, безперечно, буде мати вплив і на розуміння інших проявів матерії права.

Значний вплив на дослідження методологічних підходів у юридичній науці здійснили такі науковці, як М. С. Кельман, М. І. Козюбра, В. В. Копча, Г.Ю. Лук'янова, М. С. Патей-Братасюк, П. М. Рабінович, М.В. Савчин та ін.

Автори Філософського енциклопедичного словника пропонують розрізнити два основних значення терміну «методологія»: 1) сукупність підходів, способів, методів, прийомів та процедур, що застосовуються у процесі наукового пізнання та практичної діяльності для досягнення наперед визначеної мети. Такою метою в науковому пізнанні є отримання об'єктивного істинного наукового знання або побудова наукової теорії та її логічне обґрунтування, досягнення певного ефекту в експерименті чи спостереженні тощо; 2) галузь теоретичних знань і уявлень про сутність і форми, закони, порядок та умови застосування підходів, способів, методів, прийомів та процедур у процесі наукового пізнання та практичної діяльності [2, с.374].

На нашу думку, методологія юридичної науки України може бути описана як система взаємопов'язаних концептуальних підходів, загальних та спеціальних принципів, методів і засобів наукового пізнання явищ правової реальності, які відображають певну ціннісно-світоглядну позицію дослідника та застосовуються з метою створення та обґрунтування адекватної наукової моделі предмету дослідження. Без перебільшень можна стверджувати, що методологія дослідження правових явищ визначає не просто окрему модель правової реальності, а обумовлює обґрунтування системної єдності між людиною, суспільством, правом і державою.

Україна на шляху розвитку суверенної державності пройшла складний шлях випробувань, які позначилися на нашому правовому менталітеті, сприйнятті права як унікального соціального феномену. Демоніфікація або, іншими словами, «роздержавлення» методології – безперечно, плідний процес, який збагачує, демократизує пошуки істини, вивільняє та стимулює дослідницьку енергію, дозволяє більш повно і всебічно досягнути предмет дослідження – об'єктивні закономірності того явища, яке відображено термінопоняттям «право» [3, с.233].

Досліджуючи процес подолання ідеологічних підвалів, на яких трималося радянське загальнотеоретичне правознавство, М.Козюбра відзначав складність цієї справи. На його думку, це пояснюється рядом причин: конкретно-історичним станом вітчизняної правової системи та суспільної правосвідомості, які все ще зберігають риси особливої «соціалістичної правової сім'ї», млявістю послідовних правових реформ, орієнтованих на якомога повніше втілення у національну правову систему загальнолюдських і європейських правових цінностей, браком належної волі до таких реформ у вищих ешелонах влади, інертністю доктринального мислення тощо [4, с.15].

Подолавши ідеологічні стереотипи, успадковані від правової системи Радянського Союзу, виплутавшись з нав'язливих обмежень моністичної – «єдиної вірної» – методології юридичної науки, національна правова система України поступово відкривалася назустріч плюралізму як методології наукового пізнання правової реальності, створення права у форматі відкритої для людей системи гуманістичних цінностей та ефективних соціальних комунікацій. Одним з перших про необхідність переосмислення методології юридичної науки писав Ю.М. Оборотов, зазначаючи, що «повсюдно визначилась певна неефективність функціонування права і держави. При цьому і право, і держава ніби втрачають ті риси, які традиційно виступали як ціннісні для культур і цивілізацій. Так, право, що відрізнялося своєю стійкістю, стабільністю, що має у своєму змісті догму права, стало рухливим, плинним, а догматичні складові права навіть виявилися нездатними залишатися стрижнем професійної підготовки юристів» [5, с. 41]. При цьому науковець акцентував увагу та необхідності «виходу до нової (сучасної) методології соціального пізнання». Пошуки оновленої методології соціального пізнання та дослідження правових явищ були пов'язані у першу чергу з формуванням концептуального розуміння права. Цей двосторонній процес – пошук відповідей на одвічне питання «Що є право?» та формування на цій основі різних концепцій праворозуміння збагатив загальнотеоретичну юриспруденцію та надав нову інформаційну базу для її узагальненого системного аналізу з точки зору наявних методологічних підходів.

Не можна не погодитися з О. В. Мінченко, що «одним із актуальніших завдань, яке необхідно розв'язати, висвітлюючи питання методології державно-правових явищ, постає осмислення сутності плюралізму наявних концепцій розуміння права» [6, с. 52]. На думку К.В.Горобця, в юриспруденції сформувалися три основні сфери використання ідеї плюралізму: (1) правовий плюралізм у тому сенсі, як він розуміється в юридичній антропології; (2) плюралізм джерел права як стан правової системи, в якому відбувається поступовий відхід від державної монополії на формування правової нормативності з утвердженням методів договірної, звичаєвої, прецедентної тощо регулювання на рівні із законодавчим (статутним) регулюванням; (3) методологічний плюралізм як принцип, відповідно до якого жоден метод чи підхід не може розглядатися як такий, що надає всеохопну картину досліджуваного об'єкта [7, с. 462]. У контексті нашого дослідження важливо акцентувати, що плюралізм праворозуміння постає необхідною передумовою формування оновленої методології дослідження явищ правової реальності.

Поява наприкінці 90-х років ХХ ст. нових наукових шкіл в Україні, які актуалізували дослідження як в межах загальнотеоретичної юриспруденції, так і в межах галузевих юридичних наук, призвело до суттєвого оновлення не тільки досліджуваної проблематики, а й методології наукових пошуків. Однією з таких потужних наукових шкіл стала Львівська лабораторія прав людини, науковці якої протягом багатьох років системно досліджували

проблематику праворозуміння та прав людини з точки зору методології філософії та теорії права, правової антропології, правової аксіології. «У філософсько-правовій і теоретико-правовій науках сформовано спеціальну категорію (тобто поняття вельми широкого змісту), яка, здавалось би, спроможна охопити, відобразити всі існуючі роз'яснення стосовно того, що ж являє собою явище права. Такою є категорія праворозуміння» [8, с. 28-29].

Запропонована есна категорія – праворозуміння – була і назавжди залишається привабливою для дослідників з точки зору пошуку універсальних підходів, здатних задовольнити потреби відображення багатоаспектної природи права та явищ правової реальності. Можна стверджувати, що нова генерація правників, які застосовували людиноцентричні методологічні підходи, відчували захоплення та піднесення, викликане могутнім потенціалом плюралістичного підходу до праворозуміння.

З іншого боку, «розкриваючи багатство різних методів і технологій, у порівнянні з монізмом, плюралізм породжує сумніви в нашій здатності створити цілісну, а не фрагментарну картину світу» [5, с. 42]. Певні побоювання щодо догматичного використання самої ідеї плюралізму висловлює і К. В. Горобець: «ідея плюралізму несе в собі цілу низку суперечностей, особливо якщо сприймати її в наукознавчому розрізі» [7, с. 464].

Трансформації зазнали не тільки власні методи юридичних наук, зміни поступово відбувалися і в межах самого загально філософського підходу, який раніше штучно зводився виключно до методів діалектичного матеріалізму, а в теперішній час збагатився новим дослідницьким інструментарієм. Ю. М. Оборотов акцентує увагу на застосуванні герменевтичного підходу до розуміння права, який дослідник вважає одним з найважливіших на шляху становлення методології юриспруденції в епоху постмодерну. Як ніколи раніше, актуальне використання філософських і загальнотеоретичних розробок для вирішення конкретних завдань у найрізноманітніших напрямках юриспруденції [5, с. 42].

Як акцентують увагу сучасні дослідники проблем загальнотеоретичної юриспруденції та галузевих юридичних наук, «в останні десятиліття в Україні насправді поступово змінюється парадигма праворозуміння, яка створює теоретичне та філософське підґрунтя для формування нової методології дослідження правових явищ» [9, с. 54]. У найбільш загальному вигляді тенденції формування нової методології дослідження правових явищ, на нашу думку, характеризуються наступними тенденціями: 1) зміни у правовій реальності внаслідок процесів глобалізації, формування інформаційного суспільства, конвергенції національних правових систем тощо; 2) відмова від моністичних підходів (у сенсі єдиного можливого чи прийнятного методу, способу, технології дослідження); 3) рецепція ідей римського права, у тому числі – визнання підсистем приватного та публічного (з розширенням сегменту приватного права), з подальшим їх

взаємопроникненням; 4) визнання конвергенції національних правових систем, відмова від їх протиставлення, виникнення унікальної наднаціональної правової системи Європейського Союзу; 5) збагачення дослідницького «інструментарію» юридичних наук методами інших – суспільних, гуманітарних і навіть, природничих наук.

Не можна не погодитися, що бурхливий розвиток різноманітних наук, як природничих, так і суспільних і гуманітарних, справив істотний вплив на множинність підходів до праворозуміння. Характерною рисою загальнонаукового розвитку в цих умовах є міжнаукові інтеграційні процеси [4, с. 26]. Такий методологічний обмін і запозичення, безперечно, збагатило методологію правових наук, дозволило подивитися на раніше відомі юридичні факти під новим кутом зору, побудувати нові системні зв'язки, визначити раніше непомітні тенденції.

Таким чином, озброєна новими загальними та спеціальними методами юридична наука в теперішній час має всі підстави претендувати на обґрунтування адекватної моделі правової реальності, у якій, як у бездоганному дзеркалі, відобразяться явища правої дійсності. Але плюралізм – як основа такої методології – апріорі прирікає юридичну науку на довічні пошуки істини. Як цілком справедливо зазначає А. А. Козловский, утворення певної концептуальної моделі не означає завершеності пізнання права. Право пізнавально невичерпне, оскільки пізнання є самою сутністю права, найглибшою його характеристикою. Право без пізнання перестає бути правом, бути правдою, стає несправедливим, неправом, антиправом [10, с. 44].

Врахування вихідних засад таких неблаганних пошуків права дає нам ключ к розумінню концептуального підходу до праворозуміння, обґрунтованого П. М. Рабіновичем, на думку якого «розбіжності у людських потребах, у засобах та рівнях їх задоволення становлять фундаментальну, визначальну причину плюралізму праворозуміння, причину неоднозначного смислонаповнення терміно-поняття «право»» [11, с. 230]. На підставі ґрунтовних досліджень протягом декількох років П. М. Рабінович дійшов висновку, що «плюралізм правових доктрин є і, вочевидь, надалі буде нездоланим» [8, с. 31].

Плюралізм правових доктрин, які сформувалися та формуються на підставі оновленої методології сучасної юридичної науки не має нічого спільного з формуванням «альтернативного образу права і держави» у російській федерації (надалі – рф), яка після тривалої гібридної війни, що розпочалася проти України у 2014 році, здійснила акт повномасштабного вторгнення на територію нашої держави у 2022 році. Формування методології дослідження «альтернативної правової реальності» (квазіреальності), яку за допомогою інструментів політичної пропаганди створює рф, є засобом обґрунтування та абсолютизації цілей тоталітарної держави, що безжально попрали принципи міжнародного права, а також принесла в жертву всі гуманістичні цінності, визнані сучасними

суверенними державами.

Важливо підкреслити, що методологія юридичних наук, що розробляється у сучасній рф, здебільшого базується на використанні методів інформаційної війни. Як зброя застосовується інформація, націлена на зміну масової свідомості та маніпулювання як населенням країни-супротивника, так і населенням своєї країни, причому, сфера її застосування постійно розширюється, з'являються нові види інформаційної «зброї», набагато ефективніші методи її використання [12, с.10-11].

Можливо, найбільша небезпека інформаційної війни, яку рф застосовує як складову повномасштабної збройної агресії проти України, виявляється у її претензії не просто викривляти реальну картину світу, а надавати власну інтерпретацію найважливіших явищ – явищ правової реальності з точки зору методології квазіправової системи рф.

Тому, сучасний соціальний запит до методології юридичної науки України, на нашу думку, включає декілька взаємопов'язаних завдань: запропонувати суспільству відповідь на численні ризики, обумовлені подіями повномасштабної війни, їх правову ідентифікацію та адекватні механізми реагування; обґрунтувати нову конфігурацію систем колективного міжнародно-правового захисту (на регіональному та глобальному рівнях) за участю України як суверенної незалежної держави, повноправного суб'єкта міжнародно-правових відносин.

Зазначені питання в теперішній час очікують своїх дослідників та обумовлюють перспективи подальшої науково-практичної дискусії.

Список використаних джерел:

1. Лук'янова Г.Ю. Методологічні основи дослідження права у сучасній юридичній науці. Наук. вісник ЛДУВС. 2011. № 4. С.33-44.
2. Філософський енциклопедичний словник / За ред. В.І. Шинкарука. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
3. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права: навч. посібник. Львів : Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2021. 256 с.
4. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. К.: Ваіте, 2015. 392 с.
5. Оборотов Ю. М. Філософія права і методологія юриспруденції. Проблеми філософії права. 2003. Том 1. С.41-44.
6. Мінченко О. В. Пліуралізм методологічних підходів у юридико-лінгвістичному дослідженні. Філософські та методологічні проблеми права. 2017. № 2 (14).С.51-62.
7. Горобець К.В. Системний пліуралізм: до проблеми методології порівняльного правознавства. Філософія порівняльного правознавства : Збірник наукових праць / За ред. О. В. Кресіна. К. ; Львів : Ліга Прес, 2015. С. 461-470.

8. Рабінович П., Рабінович С., Панкевич О. Правова доктрина крізь призму праворозуміння, правотворення та правозастосування. Право України. 2023. № 3. С. 18-33.

9. Копча В.В. Методологія дослідження правового явища: поняття, структури, інструментарій. Часопис Київського університету права. 2020. № 1. С.54-59.

10. Козловський А. А. Гносеологічні принципи права. Проблеми філософії права. 2005. Том III. № 1-2. С.32-44.

11. Рабінович П.М. Праворозуміння: погребова інтерпретація. Філософія права і загальна теорія права. 2014. № 1–2. С. 229-238.

12. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Сучасна війна: трансформація сенсу в епоху інформаційних технологій. Інформація і право. 2022. № 4(43). С.9-22. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2022.4\(43\).269958](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2022.4(43).269958)

13. Савчин М.В. Методологія юридичних досліджень у сфері публічного права. Науковий вісник УжНУ, Серія ПРАВО. 2017. Випуск 44. Том 1. С.68-76.

САДРИЦЬКА Поліна

факультет менеджменту і маркетингу,
2 курс, група 6.03.022.010.22.1

Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця
Науковий керівник - ЄРОФЄЄНКО Лариса

Кандидатка юридичних наук, доцентка,

доцентка кафедри правового регулювання економіки

Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця

ШРИФТ ЯК СПЕЦИФІЧНИЙ ОБ'ЄКТ АВТОРСЬКОГО ПРАВА В КОНТЕКСТІ ПОШИРЕННЯ ШРИФТОВОГО ПІРАТСТВА

У сучасному цифровому суспільстві попит на шрифти навіть більший, ніж коли друкарство було провідним способом розповсюдження інформації. Діджиталізація значною мірою сприяла розвитку типографіки, адже шрифти активно використовуються для більш точної передачі інформації, ефективної взаємодії з користувачами, привертання уваги аудиторії. Розробники програмного забезпечення, веб-сайтів і мобільних застосунків все активніше використовують власні шрифти, замовляючи їх у дизайнерів, або компаній. Дизайн шрифтів став досить прибутковою справою, однак, і більш привабливою сферою для Інтернет піратства - хтось завантажує піратську версію, хтось видозмінює або перемальовує оригінал.

Красиві та унікальні дизайни шрифтів привертають увагу, і кожен замовник хоче мати оригінальний шрифт на своєму сайті або продукті. Нажаль, відсутність чіткого правового регулювання та ефективних механізмів захисту прав власності такого специфічного об'єкту авторського

права призводить до масового використання авторських шрифтів нелегально. Носіями проблемної ситуації є в першу чергу дизайнери, що з повагою ставляться до права інтелектуальної власності і розраховують на врегулювання цього питання як в морально-етичному так і в правовому полі. Особливо важливим це стає у контексті європейської інтеграції нашої країни, оскільки боротьба з Інтернет піратством знаходиться під постійним контролем як європейських правових інституцій так і суспільства в цілому. Дані зі звіту Офісу Інтелектуальної Власності Європейського Союзу (EUIPO – European Union Intellectual Property Office) [1] засвідчують, що в країнах ЄС з 2017 по 2020 роки музичне піратство зменшилося на 81%, піратство фільмів – на 68%, а телевізійне – на 41%. Специфічність об'єкту та відсутність гучних прецедентів, а також недостатня увага з боку науковців обумовили відчутний дефіцит досліджень з проблематики, що стосується саме шрифтового піратства.

Головною метою публікації є концептуалізація проблеми захисту шрифтів як специфічних об'єктів авторського права в контексті поширення практик використання незаконних джерел придбання шрифтів та їх нелегального використання в Інтернеті.

Авторським шрифтом є графічна форма літер при писанні, характер малюнку написаних літер, накреслення та знаків, що складають єдину композиційну та стилістичну систему [2]. Якщо використання шрифтів відбувається без виплати винагороди за використання у встановленому законом порядку, ми можемо розглядати це як різновид інтернет піратства, так само і у випадку, коли об'єкти інтелектуальної власності використовуються та розповсюджуються без дозволу автора або іншої особи, яка має авторське право і/або суміжні права.

Авторське право є правовим засобом захисту фізичної форми об'єктів, які обов'язково мають фізичну форму вираження. Фотографії, малюнки, вірші та шрифти є об'єктами авторського права, і, звичайно, вони автоматично захищені, якщо вони виражені фізично (наприклад, на папері або на електронному носії), а не просто існують у формі ідеї. Відповідно до статті першої Закону України «Про авторське право і суміжні права» накреслення (дизайн) шрифтів вважаються творами образотворчого мистецтва на які поширюється дія цього закону [3]. Відповідно, авторське право на шрифт виникає внаслідок факту його створення і вважається створеним з моменту первинного надання йому будь-якої об'єктивної форми.

За українським законодавством можна захистити авторські права на шрифт декількома способами на розсуд автора: 1) авторським свідоцтвом на твір образотворчого мистецтва; 2) патентом на промисловий зразок; 3) свідоцтвом на програмний продукт; 4) класифікацією шрифту як «ексклюзивного виконання». Жоден з цих варіантів не є обов'язковим, крім того, навіть проставлений знак © або надісланий собі електронний лист, що містить версію шрифту, може стати переконливим аргументом при

необхідності захисту свого авторського права у суді.

Необхідність захисту права власності через суд може виникнути через Інтернет піратство, що у Законі України «Про авторське право і суміжні права» [3] визначається як незаконне використання об'єктів авторського права та/або об'єктів суміжних прав із застосуванням мережі Інтернет. Шрифтове піратство може включати використання шрифтів у документах, рекламних матеріалах, веб-сайтах, іграх або програмах без легальної ліцензії чи дозволу від автора або власника права на ці шрифти. Піратським примірником є примірник відповідного шрифту, відтворений та/або розповсюджений з порушенням авторського права та/або суміжних прав.

Головна проблема полягає в тому, що автори або їх правонаступники не мають дієвого механізму, щоб відслідковувати розповсюдження своїх творів через цифрові мережі та їх використання в медіапросторі. Зі стрімким розвитком технологій користувач витрачає все менше і менше часу для отримання копії твору.

Отримання ліцензії та шрифти законним шляхом, особливо для використання в комерційних цілях є важливим, тому що ліцензія слугує певною гарантією якості отриманого шрифту та дотримання правил доброчесності. За кожним ліцензійним шрифтом стоїть робота конкретної людина або компанії, що довела свій професіоналізм. Це не захищає від помилок, однак зменшує шанси на отримання неякісного результату як у випадку використання крадених шрифтів. Навіть якщо здається, що на піратських ресурсах можна знайти ті самі шрифти і платити за них не потрібно, пильна перевірка часто показує, що це зовсім не так.

Проблема Інтернет піратства часто виникає тому, що люди не готові купувати підписки на стрімінгові сервіси та музикальні майданчики, а за накреслення літер – платити тим більше. Саме тому більшість людей поки що вдаються до піратства та отримують шрифти нелегально.

Висновки. Більшість користувачів Інтернету в Україні знають, що фільми та музика є інтелектуальною власністю та захищені відповідними законами, але далеко не всі усвідомлюють, що шрифти теж є об'єктами інтелектуальної власності, тож у мережі дуже часто використовуються піратські версії шрифтів. На жаль, сучасні дизайнери безкарно використовують такі версії в своїх проектах, навіть не замислюючись про наслідки. Виходом із цієї ситуації є популяризація через лідерів думок та ЗМІ відповідального ставлення до авторських прав як серед споживачів, так і в професійних спільнотах.

Для того, щоб запобігти знеціненню праці дизайнерів та художників, що створюють унікальні шрифти, слід підвищувати їхні правові компетенції та розширювати знання щодо прав інтелектуальної власності. На загальному держаному рівні ефективними можуть бути заходи з ліквідації джерел поширення піратських шрифтів та притягнення до відповідальності тих, хто свідомо порушує авторські права.

Очевидно, що проблема використання і поширення платних шрифтів з

уникненням правової відповідальності є глобальною і не може бути вирішена без комплексного дослідження. Однак досвід боротьби з піратством в країнах ЄС свідчить, що зниженню рівня піратства в Інтернеті суттєво сприяє зростання кількості легальних (хоча і платних) он-лайн платформ. Можна припустити, що саме створення подібного ресурсу, де була б розміщена повна база шрифтів з посиланням на власників авторських прав, можливості та умови використання шрифтів, створили б потужний ресурс протидії шрифтовому піратству.

Список використаних джерел:

1. Online Copyright Infringement in the European Union: Music, Films and TV (2017-2020), trends and drivers. URL: <https://www.euipo.europa.eu/en/publications/online-copyright-infringement-in-the-european-union-music-films-and-tv-2017-2020-trends-and-drivers>

2. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>

3. Вовк О.Б. Проблеми захисту шрифтів як специфічних об'єктів авторського права Інформаційні системи та мережі: [збірник наукових праць] / відповідальний редактор В. В. Пасічник. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2014: іл. – (Вісник / Міністерство освіти і науки України, Національний університет "Львівська політехніка"; № 805). С.85-92.

СЕРДЮК Софія

аспірантка 4 року навчання кафедри державно-правових дисциплін
кримінального права і процесу
ХНПУ ім.Г.С.Сковороди

ОСОБЛИВОСТІ ОЗНАК ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ.270 ККУ

При кваліфікації будь-якого кримінального правопорушення об'єктивна сторона відіграє важливу роль. У теорії кримінального права об'єктивну сторону визначають, як зовнішню сторону кримінального правопорушення, яка має певні ознаки, а саме:

1) вчинення суспільно – небезпечного діяння (внаслідок дії або бездіяльності);

2) суспільно - небезпечні наслідки;

3) причинний зв'язок між дією (бездіяльністю) та наслідками.

4) місце, час, обстановка, засоби і знаряддя вчинення кримінального правопорушення.

Вивченню об'єктивної сторони приділяли уваги науковці-правники. Такі науковці, як: В.Я.Таций, В.В.Сташис, О.М.Бандурка, В.О.Меркулова,

М.І.Бажанов А.А.Вознюк, П.І.Гришаєв, В.Н. Кудрявцев.

В.Я.Тацій надавав визначення об'єктивної сторони кримінального правопорушення, яка характеризується суспільно небезпечним діянням (дією або бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом, а також засобами вчинення кримінального правопорушення [1,с.110]. М.І.Бажанов, також зазначає, що об'єктивна сторона кримінального правопорушення це зовнішня сторона (зовнішнє вираження) кримінального правопорушення, що характеризується суспільно небезпечним діянням (дією чи бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом, а також засобами вчинення кримінального правопорушення [2,с.116].

Ф.Г.Бурчак схильний до того, що об'єктивна сторона кримінального правопорушення – це зовнішній прояв суспільно - небезпечного посягання на той чи інший об'єкт, який перебуває під охороною кримінального закону. [3, с.106].

Усі ознаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення з погляду їх описування (закріплення) у диспозиціях статей Особливої частини КК України можна поділити на дві групи: обов'язкові (необхідні) та факультативні.

До обов'язкових ознак належить діяння у формі дії або бездіяльності. Без діяння, інакше кажучи, без конкретного акту суспільно небезпечної поведінки людини, не може бути вчинено жодне кримінальне правопорушення Діяння завжди або безпосередньо вказується в диспозиції статті Особливої частини ККУ, або однозначно впливає з її змісту і, таким чином, є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Тому встановлення ознак такого діяння (дії чи бездіяльності) є обов'язковим у кожній кримінальній справі.

До факультативних ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення належать: суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місце, час, обстановка, спосіб і засоби вчинення кримінального правопорушення. [4,с.116].

Отже, об'єктивна сторона кримінального правопорушення передбаченого ст.270 ККУ характеризується:

1) діянням у формі порушення встановлених законодавством вимог пожежної та техногенної безпеки;

2) наслідками у вигляді виникнення пожежі або техногенного характеру загрози якою заподіяно шкоду здоров'ю людей або майнову шкоду у великому розмірі;

3) причинним зв'язком між вказаним діянням і наслідками.

Нами було опрацьовано 50 судових вироків в яких розглядалось питання щодо порушення встановлених законодавством вимог пожежної та

техногенної безпеки. На ґрунті цих вироків ми розглянули більш детально об'єктивну сторону ст.270ККУ.

При визначенні об'єктивної сторони кримінального правопорушення щодо порушення встановлених законодавством вимог пожежної та техногенної безпеки треба з'ясувати ряд питань. Такі, як, які саме вимоги пожежної та техногенної безпеки порушені і в яких діях це виявилось; причинний зв'язок між діями (бездіяльністю) і виникненням пожежі та наслідків чи то матеріальні збитки або заподіяння шкоди здоров'ю чи загибелі людей та якщо потрібно ще звернути увагу на факультативні ознаки об'єктивної сторони на причини та умови, що сприяли виникненню пожежі або техногенної катастрофи.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення передбаченого ст. 270 ККУ характеризується діями особи, а саме порушенням вимог встановлених законодавством щодо пожежної та техногенної безпеки. Такі вимоги закріплені у нормативно-правових актах будь-якого рівня, від закону до локальних актів. До них належать положення, інструкції, правила, стандарти, норми, які прийняті в установленому порядку і містять вимоги щодо запобігання виникненню пожеж, порядку їх ліквідації, мінімізації шкідливих наслідків.

Я ми бачимо, дана стаття є бланкетною, а тому мають бути вказані конкретні пункти та статті конкретних нормативних актів, які порушені винною особою, а також встановлений причинний зв'язок між наставшими внаслідок цього порушення наслідків та порушення обов'язку дотримання правил пожежної та техногенної безпеки особою.

Склад кримінального правопорушення передбаченого ст. 270 ККУ є матеріальним, бо настання суспільно-небезпечних наслідків є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони ст.270 ККУ. Дане правопорушення є закінченим з моменту, коли настав один із таких наслідків, як завдання матеріальної шкоди, шкоди здоров'ю або загибелі людей та інших тяжких наслідків.

Далі розглянемо детально кожен з цих наслідків.

Шкода здоров'ю людей полягає у заподіянні внаслідок пожежі хоча б одній особі опіків травм, які оцінюються, як легкі або середньої тяжкості тілесні ушкодження. Такі наслідки можна констатувати й тоді, коли заподіяна шкода має хоч і менший розмір (тобто, не становить навіть і легких тілесних ушкоджень) але спричинена багатьом (десяткам, сотням) потерпілим [5].

Під загибеллю людей розуміється смерть хоча б однієї особи. Така позиція, зокрема, закріплена у п. 21 постанови Пленуму Верховного Суду України Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва від 12.06.2009р№7 [6].

Щодо майнової шкоди, то чіткого визначення терміну « майнової шкоди» не визначено, але проаналізувавши Цивільний кодекс України та кримінально-процесуальний кодекс України можна сформулювати таке

визначення, що майнова шкода представляє собою майнові та/чи грошові збитки, спричинені юридичній або фізичній особі.

Також до додаткового об'єкта ми відносимо «інші тяжкі наслідки». Законодавець не надає визначення, що ж саме могло б відноситися до інших тяжких наслідків.

Вчені порізному трактують дане поняття. Наприклад, К.В.Катеренчук вважає, що до інших тяжких наслідків заподіяння шкоди здоров'ю людині має бути небезпека для життя в момент спричинення, що в результаті протиправних дій особи можуть не спричинити будь-якої шкоди здоров'ю особи. Наприклад, якщо зіштовхнути особу під час руху потягу, особа може не отримати певних ушкоджень, але факт небезпеки для життя особи в момент заподіяння присутній.[7,с.99]

Згідно, постанови Пленуму ВСУ Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва від 12.06.2009р№7 у абз. 4 п.21 зазначено, що поняття «інші тяжкі наслідки» (частина друга статті 271) слід розуміти випадки заподіяння тяжких тілесних ушкоджень хоча б одній людині, середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом і більше особам, шкоди у великих розмірах підприємству, установі, організації чи громадянам, а так само тривалий простій підприємств, цехів або їх виробничих дільниць. [6].

Щодо ст.270 ККУ, то ніяких роз'яснень законодавець не виділяє, що ж саме треба вважати «іншими тяжкими наслідками» тому потребує більш детального роз'яснення.

Ми вважаємо, що до «інших тяжких наслідків» ст.270 ККУ слід віднести тяжкі тілесні ушкодження, які призвели до каліцтва, втрати кінцівок або психологічного розладу людини, також слід віднести внаслідок порушення техногенної безпеки, яка призвела до аварійної ситуації на об'єктах підвищеної небезпеки внаслідок чого виникло радіаційне випромінювання, що призвело до масштабної екологічної катастрофи або внаслідок пожежі відбувся вибух, який призвів до викиду небезпечних хімічних, радіоактивних, біологічних речовин через що утворилась екологічна катастрофа, яка призвела до тяжких наслідків для середовища і людини.

Підсумовуючи викладене, можна констатувати, що за конструкцією об'єктивної сторони порушення встановлених законодавством вимог пожежної та техногенної безпеки потрібно вважати виключно матеріальним складом кримінального правопорушення. Обов'язковими ознаками об'єктивної сторони виступають:

суспільно небезпечне діяння у формі дії, яка виражається у порушення вимог пожежної та техногенної безпеки;

суспільно небезпечні наслідки, які полягають у спричиненні шкоди життю чи здоров'ю людей або майнової шкоди у великому розмірі та інші тяжкі наслідки;

причинний зв'язок між порушенням встановлених законодавством

вимог пожежної, техногенної безпеки та його наслідками.

Завдяки здійсненого дослідження можна дійти висновків, що при визначенні об'єктивної сторони порушення встановлених законодавством вимог пожежної та техногенної безпеки треба детально розглянути зміст суспільно-небезпечного діяння, зазначеного в диспозиції ст.270 ККУ.

Для цього ми визначили, що дана стаття є бланкетною, за конструкцією дане кримінальне правопорушення є з матеріальним складом та детально розкрили поняття «інші тяжкі наслідки».

Завдяки визначенню об'єктивної сторони кримінального правопорушення можна визначити, які саме вчинялися дії і які при цьому настали суспільно – небезпечні наслідки та визначити всі факультативні ознаки, які допоможуть слідству.

Список використаних джерел:

1. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.]; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2010. – ___ с.
2. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец.вищ. закладів освіти / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; За ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. — Київ—Харків: Юрінком Інтер—Право, 2001. - 416 с.
3. Бурчак Ф.Г. Объективная сторона преступления / Ф.Г. Бурчак, Е.Ф. Фесенко // Уголовное право Украинской ССР на современном этапе. Часть Общая. – К. : Наукова думка, 1985. – 448 с
4. Бажанов М. І. Кримінальне право України: Загальна частина / Бажанов М. І., Сташис В. В., Тацій В. Я. – Київ – Харків : Юрінком Інтер – Право, 2001. – 480 с.
5. Коментар до кримінального кодексу України. URL <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/kodeks/024> (від 13.05.2024 року)
6. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва : постанова Пленуму Верхов. Суду України // Вісн. Верхов. Суду України. – 2009. – № 7.– С. 19. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va007700-09#Text> (від 13.05.2024 року)
7. К.В.Катеринчук. Проблеми визначення поняття «шкоди здоров'ю особи» у проєкті кримінального кодексу України. Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право. URL https://er.knuid.edu.ua/bitstream/123456789/17580/1/20210511_301.pdf (від 13.05.2024 року)

САЛЬТЕВСЬКА Ярослава

Факультет Інформаційних Технологій, група 6.04.121.010.22.2
Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця
Науковий керівник - ЄРОФЄЄНКО Лариса
Кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри правового регулювання економіки
Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця

ПРОБЛЕМИ АЛГОРИТМІЗАЦІЇ ПРАВОВИХ НОРМ ПРИ ЇХ ЗАСТОСУВАННІ У ЕЛЕКТРОННИХ СЕРВІСАХ

Загальносвітовою тенденцією в цей час є майже тотальна цифровізація всіх сфер суспільного життя, що проявляється в тому числі в електронному державному управлінні та наданні усіх адміністративних послуг, якщо це можливо онлайн. Це зумовлює необхідність трансформації правових норм в алгоритми, які можуть бути коректно оброблені комп'ютерними системами.

Болгарська дослідниця Маріана Петрова чітко окреслила два ключові напрямки, що визначають еволюцію державного управління в цифрову епоху: а) розвиток ІТ є передумовою для побудови нової моделі управління – електронного управління; б) нові засоби доступу до інформаційних ресурсів і послуг – це можливість трансформації адміністрації в електронний уряд [1].

Важливо зазначити, що ці два напрямки нерозривно пов'язані та динамічно розвиваються, взаємно стимулюючи та доповнюючи одне одного. Прогрес в ІТ створює нові інструменти для реалізації інноваційних моделей доступу до інформації та послуг. Ці моделі, у свою чергу, стимулюють вдосконалення та впровадження ІТ-рішень в державному управлінні. Обидва напрямки прямо пов'язані з юриспруденцією, тобто із застосуванням правових норм, які регулюють сферу управління та надання населенню адміністративних послуг і сервісів. Тобто світова тенденція у сфері права полягає у цифровізації правових норм.

Українська держава активно впроваджує цифровізацію права, слідуючи світовим трендам у цій сфері. Після президентських (а потім і парламентських) виборів цифровізація усього, що можна цифровізувати була задекларована основним трендом державної політики і цифровізація стала одним з ключових пріоритетів. Президент України чітко окреслив амбітну мету – створити «Державу у смартфон», де доступ до державних послуг та інформації буде максимально спрощеним та зручним для кожного громадянина. [2].

В цих умовах всеохоплюючої цифровізації актуальним стає питання точної трансформації правової норми у електронний сервіс. Тобто необхідно забезпечити таку можливість надання електронного сервісу, яка б не допускала неправильного (занадто звуженого або розширеного) тлумачення наявного права або взагалі його порушення. Для цього необхідно трансформувати правові норми в такий формат, який може бути коректно

оброблений комп'ютерними системами, тобто здійснити алгоритмізацію [3].

Проблемні питання найчастіше виникають при цифровізації не окремої правової норми, а сукупності правових норм у їх взаємозв'язку, наприклад норм представлених в цілому нормативно-правовому акті. Це іноді призводить до втрати логічного зв'язку під час процесу переносу цих норм в алгоритм [4].

Одним із шляхів уникнення подібних проблем є створення UML діаграми до нормативного акту на стадії його підготовки. Unified Modeling Language (UML) – уніфікована мова моделювання, яку можна застосовувати для об'єктно-орієнтованого аналізу нормативно-правового акту та проектування в подальшому логічної структури електронного сервісу [5].

Наприклад, під час реєстрації суб'єктом законодавчої ініціативи в канцелярії Парламенту законопроекту, поряд з порівняльною таблицею законопроекту, карткою, відповідними висновками та експертизами необхідно надавати UML діаграму цього законопроекту. Звернення до UML-діаграм та інших інструментів моделювання може допомогти у вирішенні проблеми втрати логічного зв'язку між правовими нормами при їх алгоритмізації. Однак, на додаток до цього, необхідно також враховувати контекстуальні та інституційні особливості кожного конкретного електронного сервісу [6].

Загальносвітовий досвід і практика розвитку цифрового уряду можуть стати корисними джерелами вирішення проблем алгоритмізації правових норм. Особливу увагу слід звернути на аналіз кращих практик інших країн та впровадження найбільш перспективних інноваційних рішень у власну практику.

Список використаних джерел:

1. Petrova M. Electronic management in the public sector of Bulgaria (on the example of the regional administrations. 2019, Faber, 330 p.
2. Що таке «Держава в смартфон»: переваги та нюанси проекту [Електронний ресурс]. - Режим доступу:<https://finance.ua/ua/saving/chto-takoe-diya>.
3. Alex "Sandy" Pentland. A Perspective on Legal Algorithms. <https://law.mit.edu/pub/aperspectiveonlegalalgorithms/release/3>
4. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 1 серпня 2022 р. № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text> (дата звернення 02.05.24).
5. І.М. Дудзяний. Об'єктно-орієнтоване моделювання програмних систем: Навчальний посібник. - Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. - 108 с.
6. Цифрові трансформації в освіті, культурі та мистецтві: нові можливості й досвід : матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 12 вересня – 23 жовтня 2022 року. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. – 128 с.

СИРОТЮК Вероніка

студентка 2 курсу навчання спеціальності «Право»
факультету підготовки фахівців права,
управління та економічної безпеки

Донецького державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: КОЛЕСНИК Тетяна

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного,
трудового права та права соціального забезпечення
Донецького державного університету внутрішніх справ

РОЛЬ ЕЛЕКТРОННОГО СУДОЧИНСТВА ПРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У зв'язку з необхідністю забезпечення безпеки та ефективності правосуддя, питання електронного судочинства набуває особливої актуальності, особливо у контексті воєнного стану. Застосування електронних технологій у цивільному процесі стало необхідним кроком для доступності та прозорості судочинства. Активне впровадження електронного суду в Україні протягом багатьох років відбувалося завдяки реформам, що були спрямовані на модернізацію судової системи та підвищення до неї довіри громадян. Такий підхід відкривав перед державою безліч нових можливостей, таких як збереження часу, економію ресурсів та забезпечення швидкості у вирішенні справ, але чи є це настільки ефективним в умовах збройної агресії та з якими викликами сьогодні стикається судова влада – питання, яке потребує аналізу.

Організаційно-технічною базою створення системи електронного судочинства в Україні є Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система (далі – ЄСІТС), яку побудовано на основі хмарних технологій, що забезпечують опрацювання та зберігання даних віддалено та надають доступ користувачам Інтернету до програмного забезпечення та обчислювальних ресурсів. Також спеціальне програмне забезпечення було розроблено для проведення судових засідань поза судами. Користувачем, зареєстрованим на сайті судової влади, може бути будь-хто бажаючий. Йому надаються додаткові можливості щодо: 1) отримання повного тексту процесуальних документів по справах, де він є стороною процесу або адвокатом; 2) отримання автоматичного повідомлення (наприклад, електронною поштою) про зміну стану своїх справ та прийняття нових документів по справі; 3) подання в суд позовних заяв та документів з своєї справи в електронному вигляді з використанням електронного цифрового підпису тощо [1].

У період воєнного стану, згідно із статтею 10 Закону України “Про правовий режим воєнного стану”, повноваження судів не можуть бути припинені, а частина друга статті 26 цього Закону передбачає, що скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється. Також у разі неможливості здійснювати правосуддя судами, які діють на

території, на якій введено воєнний стан, законами України може бути змінена територіальна підсудність судових справ, що розглядаються в цих судах, або в установленому законом порядку змінено місцезнаходження судів [2].

На жаль, зараз в нашій країні не існує абсолютно безпечного місця і кожного дня у різних регіонах України лунають сигнали повітряних тривог, що передбачають необхідність особи (судді, учасників справ чи працівників суду) переміститись в укриття. Рада суддів України 2 березня 2022 року опублікувала на своєму сайті рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану, серед них:

- по можливості відкладати розгляд справ (за винятком невідкладних судових розглядів) та знімати їх з розгляду, зважаючи на те, що велика кількість учасників судових процесів не завжди мають змогу подати заяву про відкладення розгляду справи з різних причин;

- виважено підходити до питань, пов'язаних з поверненням різного роду процесуальних документів, залишення їх без руху, встановлення різного роду строків;

- справи, які не є невідкладними, розглядати лише за наявності письмової згоди на це усіх учасників судового провадження;

- роз'яснювати громадянам можливість розгляду справ в режимі відео конференції [3].

З урахуванням складної ситуації, що охопила всю територію України та враховуючи безпекову складову Державна судова адміністрація України розробила порядок проведення відеоконференцій у під час судового засідання за участі сторін поза межами приміщення суду. Проте практика доводить, що умови воєнного стану перешкоджають реалізувати права осіб на розгляд їх справи судом навіть у такий спосіб, оскільки функціонування обладнання всіх видів зв'язку та доступ до мережі Інтернет, яка є транспортом для багатьох сервісів в першу чергу значною мірою залежить від електропостачання, що не завжди є стабільним в певних регіонах.

Станом на сьогодні, через нестабільне електропостачання дотримуватись вимог процесуального законодавства нерідко буває вкрай складно. Без електроенергії неможливо зареєструвати позов та інші матеріали, здійснювати авторозподіл справ, фіксацію судового засідання (фактично, його проведення) та вносити рішення до Єдиного державного реєстру судових рішень. Будь-які документи, відправлені до суду в паперовому чи електронному вигляді через особистий кабінет, спочатку мають бути фізично доставлені до суду за допомогою відповідного обладнання. При цьому документи не повинні втратити цілісність, загубитись по дорозі чи залишитись на комп'ютерах сторонніх організацій. І лише після усього цього та за умови наявності електроенергії працівник суду може почати їх опрацювання [4].

При цьому слід зазначити, що в умовах воєнного стану багато осіб вимушені були покинути свої домівки, не повідомивши з очевидних причин

суд про зміну місця свого проживання. Це в свою чергу породило ситуації, коли суд або учасник справи направляє документи іншому учаснику справи на відому поштову адресу, проте, зрозуміло, що учасник справи тимчасово проживаючи в іншій місцевості не має змоги отримувати такі документи.

Слід зазначити, що обмін процесуальними документами можливий через поштову скриньку в системі обміну електронними документами на офіційному вебпорталі судової влади України за адресою: mail.gov.ua або через інші адреси електронної пошти, вказані у відповідних заявах учасниками судового процесу. Принагідно відзначати, що при цьому не варто ігнорувати надання письмової згоди таких учасників надсилати суду підтвердження про отримання документів.

Безумовно, введення воєнного стану для багатьох осіб унеможливило вчасне подання тих чи інших документів до судових установ. Проте, не варто забувати про дискреційні повноваження суду та відсутність загальної норми, яка б чітко встановлювала, що воєнний стан є поважною причиною для поновлення строків, а тому не треба нехтувати встановленими процесуальними строками, оскільки таку причину кожен суддя буде оцінювати індивідуально. Тому треба реально оцінювати свою конкретну ситуацію та у разі наявності можливості своєчасно подавати документи [5].

Резюмуючи викладене слід зазначити, що наша судова система не готувалася до повномасштабного вторгнення та пов'язаних з ним проблем, жодна концепція електронного судочинства не передбачала що системам окремих судів треба буде працювати без електроенергії або зв'язку тощо. Стаття 55 Конституції України закріплює, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом [6]. Це право не може бути обмежено в умовах воєнного стану, тому у ситуаціях, коли права особи були порушені, безумовно можна і треба звертатися за їх захистом. Електронне судочинство є необхідним та ефективним інструментом для забезпечення доступу до правосуддя та збереження прав громадян у кризових ситуаціях, коли звичайний доступ до судових установ обмежений. Тому необхідно й надалі правильно впроваджувати, вдосконалювати та адаптувати ЄСІТС до конкретних умов для повноцінного функціонування судової гілки влади.

Список використаних джерел:

1. Олійничук О., Олійничук Р., Колесніков А. Електронне правосуддя як елемент сучасної системи судочинства. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. № 3 (27). С.141-147.
2. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12.05.2015. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
3. Рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану. Рада суддів України. URL: <https://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudam-ukraini-rsu-opublikovala-rekomendacii-sodo-rooti-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu>
4. Колечко Д. М. Електронне судочинство в умовах воєнного стану. Цивільне судочинство та виконавче провадження в умовах воєнного стану :

матеріали всеукр. наук.-практ. конф. ім. Ю. С. Червоного (Одеса, 16 грудня 2022 р.) / за заг. ред. Н. Ю. Голубевої. Одеса : Фенікс, 2022. Ст. 98-103.

5. Катерина Чернілевська. Особливості здійснення судочинства в умовах воєнного стану. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/211140_osoblivost-zdysnennya-sudochinstva-v-umovakh-vonnogo-stanu

6. Конституція України: від 28. 06. 1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#n4348>

СОКОЛОВА Олеся

здобувач вищої освіти

Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця

Науковий керівник – ОСТАПЕНКО Олена

Кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри правового регулювання економіки

Харківський національний економічний університет імені С. Кузнеця

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Згідно з Указом Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року «Про введення воєнного стану в Україні» в Україні діє воєнний стан, що має наслідком можливість застосування низки обмежень прав і свобод людини і громадянина, зазначених у Конституції України [1]. Це права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Основного Закону: недоторканність житла, таємниця листування та телефонної розмови, приватність особистого та сімейного життя, свобода вільного пересування та право вільно обирати місце проживання, мирно збиратися, брати участь в управлінні державними справами, розпоряджатися та користуватися своїм майном і результатами інтелектуальної діяльності, права на працю й освіту. Такі заборони і обмеження визначені як заходи правового режиму воєнного стану у ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [2], що запроваджуються в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан військовим командуванням разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування. З одного боку, такі обмеження є вимушеними заходами, необхідними для забезпечення обороноздатності країни, захисту її громадян, збереження суверенітету та територіальної цілісності. З іншого боку, важливо усвідомлювати, що будь-які обмеження прав людини і громадянина мають бути обґрунтованими та виправданими.

Вкрай необхідно знайти баланс між потребами оборони та збереженням фундаментальних прав і свобод людини, адже саме вони є основою будь-якого демократичного суспільства.

Одним із найочевидніших обмежень за умов воєнного стану є обмеження права на свободу пересування та вільного вибору місця проживання. Свобода вільного пересування обмежується введенням комендантської години у певний час доби та заборонаю в'їзду до окупованих населених пунктів або у ті, в яких ведуться активні бойові дії. Право на вільний вибір місця проживання обмежується у випадках примусової евакуації осіб, що проживають у населених пунктах, які знаходяться надто близько до лінії фронту.

Також внаслідок введення воєнного стану можуть також суттєво обмежуватися право на особисту недоторканність і недоторканність житла. Наприклад, Законом України «Про правовий режим воєнного стану» забезпечення безпеки та запобігання можливим загрозам з метою надається дозвіл на перевірку документів у осіб, а в разі потреби на проведення огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень та житла громадян [2].

Іншим видом обмеження прав людини під час воєнного стану є контроль над медіа, обмеження свободи слова і права на інформацію в цілому, що може бути необхідним для забезпечення ефективної державної політики та запобігання поширенню неправдивої інформації, що загрожує національній безпеці.

Під час воєнного стану також може бути обмежено право на таємницю листування та телефонних розмов. Це обмеження може реалізовуватися через контроль і моніторинг електронних комунікацій, включаючи електронну пошту, телефонні дзвінки та повідомлення. Метою таких обмежень є забезпечення безпеки держави, запобігання злочинам і терористичним актам.

У реаліях сьогодення найчастіше обмежуються саме зазначені права. Для мінімізації негативного впливу обмежень прав і свобод людини за умов воєнного стану в Україні, владою вживаються певні заходи. Так, наприклад, створено Координаційний центр з питань надання правової допомоги під час воєнного стану, де надаються безоплатні юридичні консультації громадянам [3].

Контроль за дотриманням прав і свобод людини здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав люди. Сьогодні його діяльність зосереджена на: поверненні військовослужбовців з полону; захисті прав цивільного населення під час збройного конфлікту, внутрішньо переміщених осіб, дітей, осіб з інвалідністю та інших вразливих груп населення; інформуванні населення про їхні права та роз'ясненні того, як захистити свої права і куди звертатися у разі їх порушення [4].

Важливо зазначити також, що не всі встановлені законом можливі обмеження прав і свобод застосовуються наразі. Наприклад, безперешкодно

проводяться мирні зібрання та мітинги, якщо вони не спрямовані порушення суверенітету та територіальної цілісності країни. Школярі та здобувачі далі продовжують своє навчання, але в окремих місцевостях у дистанційному форматі, оскільки більшість навчальних закладів не відповідають вимогам безпеки для поточної ситуації.

Отже, в умовах воєнного стану в Україні, обмеження прав людини стають необхідними для забезпечення національної безпеки, територіальної цілісності. Утім, такі заходи мають відповідати бути законності, необхідності, доцільності і співрозмірності цілі, яка переслідується. Важливо зберегти баланс між потребами держави і правами людини. Слід підкреслити, що відповідно до положень міжнародного гуманітарного права та національного законодавства в умовах воєнного стану лише деякі права (вичерпний перелік яких встановлено Законом [2]). можуть бути тимчасово обмежені, але інші природні, невідчужувані права, зокрема, право на життя, заборона тортур тощо, залишаються недоторканими незалежно від обставин.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України № 389-VIII від 12 травня 2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
3. Про утворення Координаційного центру з надання правничої допомоги та ліквідацію Центру правової реформи і законопроектних робіт при Міністерстві юстиції: постанова Кабінету Міністрів України від 6 червня 2012 р. № 504. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504-2012-%D0%BF#Text>
4. Щорічна доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина у 2023 році. URL: https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/Щорічна_доповідь_Уповноваженого_за_2023_рік.pdf

СОКУРЕНКО Віталій

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та кримінології
факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування
Одеського державного університету внутрішніх справ

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ ЯК СЕГМЕНТ ВОЄННО- НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Феномен воєнно-насильницької злочинності в контексті російської агресії проти України репрезентований в основному двома категоріями кримінальних правопорушень: насильницькі порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК України) і геноцид (ст. 442 КК України). Разом з тим не можемо не вказати й на ту обставину, що численні насильницькі злочини, які вчиняються у зазначеному контексті не знаходять своєї адекватної кваліфікації, не в повній мірі обґрунтовано поповнюючи масив злочинних порушень законів та звичаїв війни (ст. 438 КК України). Мова йде про ті діяння, які за міжнародним кримінальним правом укладаються у категорію «злочини проти людяності».

У наукових дослідженнях безспідставно наголошується на тому, що наразі категорія «злочини проти людяності» лишається *terra incognita* для вітчизняного кримінального законодавства. І це є великою прогалиною й проблемою задля забезпечення адекватності кримінально-правової політики держави в умовах війни [1, с. 25]. Тому для з'ясування відповідних юридично значущих ознак останніх змушені звернутися до міжнародного кримінального права.

У п. «с» ч. 2 ст. 6 Статуту Нюрнберзького воєнного трибуналу злочини проти людяності були визначені як вбивства, винищення, поневолення, заслання та інші жорстокі, вчинені щодо цивільного населення до чи під час війни, чи переслідування з політичних, расових або релігійних мотивів з метою вчинення або у зв'язку з будь-яким злочином [2]. Токійська концепція міжнародного злочину (за Статутом Міжнародного військового трибуналу для Далекого Сходу (далі – Токійського трибуналу)) фактично дублювала нюрнберзьку, передбачала відповідальність за три групи злочин: проти миру, конвенційні воєнні злочини та злочини проти людяності з ідентичним визначенням останніх [3, с. 104].

Подальша міжнародно-правова модифікація злочинів проти людяності пов'язується зі статною базою Міжнародних трибуналів по колишній Югославії та Руанді, яка заклала фундамент сучасного розуміння природи цих злочинів у їх взаємозв'язку з політикою держави щодо дегуманізації соціальних груп. Так, наприклад, у Статуті Міжнародного кримінального трибуналу по Руанді (ст. 3 «Злочини проти людяності») визначається, що: «Міжнародний трибунал по Руанді повноважний здійснювати судові

переслідування осіб, відповідальних за злочини проти людяності, коли вони відбуваються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення за національними, політичними, етнічними, расовими чи релігійними мотивами: а) вбивство; б) винищення; в) поневолення; г) депортація; е) ув'язнення; ф) тортури; г) зґвалтування; ж) переслідування з політичних, расових чи релігійних мотивів; і) інші нелюдські акти» [1, с. 26].

Відповідно до ст. 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду «злочин проти людяності» означає будь-яке з таких діянь, коли вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, і такий напад вчиняється усвідомлено: а) вбивство; б) винищення; в) оборнення в рабство; г) депортація або насильницьке переміщення населення; е) ув'язнення або інше жорстке позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права; ф) катування; г) зґвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація чи будь-яка інша подібна за тяжкістю форма сексуального насильства; ж) переслідування будь-якої групи або спільноти, яку можна ідентифікувати, за політичними, расовими, національними, етнічними, культурними, релігійними, гендерними, як це визначено в пункті 3, або іншими ознаками, що загально визнані неприпустимими згідно з міжнародним правом, у зв'язку з будь-яким діянням, зазначеним в цьому пункті, чи будь-яким злочином, що підпадає під юрисдикцію Суду; і) насильницьке зникнення осіб; ж) злочин апартеїду; к) інші нелюдські діяння подібного характеру, що умисно заподіюють сильних страждань чи тяжких тілесних ушкоджень або серйозної шкоди психічному чи фізичному здоров'ю [4].

Наведений у статті перелік не є вичерпним, про що свідчить формулювання «інші нелюдські діяння аналогічного характеру...» (ст. 7). Під останніми можливо розуміти умисні заподіяння сильних фізичних чи моральних страждань або серйозних тілесних ушкоджень, серйозної шкоди фізичному чи психічному здоров'ю [5, с. 385].

Злочини проти людяності входять в число у число найсерйозніших міжнародних злочинів. Однак, як нескладно пересвідчитись навіть з побіжного аналізу, злочини проти людяності мають багато спільних об'єктивних ознак із воєнними злочинами. Зокрема, це стосується випадків вбивств, депортацій або примусове переміщення населення, катування, зґвалтуванням, ув'язнення або інше жорстке позбавлення фізичної свободи в порушення основних норм міжнародного права, насильницькі зникнення тощо. Тобто з точки зору діянь, наслідків, потерпілих воєнні насильницькі злочини та злочини проти людяності за значною кількістю параметрів, в тому числі й виражених семантично у джерелах права виявляють тотожність. Серед іншого це послугувало однією з причин (зрозуміла річ, поруч з відсутністю законодавчого унормування) того, що вітчизняна правозастосовна практика безальтернативно кваліфікує всі подібні випадки за ст. 438 або (що набагато рідше) ст. 433 КК України. І таку ситуацію не

можна вважати задовільною. Викривленим виявляється уявлення про об'єкт злочину, а, відтак, і неправильно в низці випадків є кримінально-правова кваліфікація та, зрештою, уявлення про характер збройного конфлікту, якість, спрямованість кримінальних практик військово-політичного керівництва, апарату окупаційних військ російської федерації.

Задля внесення ясності у питання розмежування воєнних злочинів та злочинів проти людяності у дослідженнях з міжнародного кримінального права, а в останній час і національного права України, прийнято звертатися до такої категорії як контекстуальний елемент. Класична доктрина вітчизняного кримінального права ним не оперує. Однак саме життя висуває вимогу оперування ним, введення до наукового обігу та практичного застосування в Україні.

Контекст вчинення діяння, наголошує Н. Антонюк, частково проявлятися через ознаки різних елементів складу кримінального правопорушення: і через обстановку, в якій діяння було вчинено, яка є ознакою об'єктивної сторони, і через суб'єкта, який є представником ворожої армії, і через усвідомлення ним факту збройного конфлікту. Тож можна констатувати, що контекстуальний елемент фактично вплітається в інші елементи складу кримінального правопорушення [6, 33].

Зміст контекстуального елемента всіх міжнародних злочинів, підсудних Міжнародному кримінальному суду, визначений в «Елементах злочинів» (додаток до Римського статуту). Для злочинів проти людяності зафіксовано такі специфічні ознаки як контекст широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення та знання про цей контекст [7]. Ці елементи пояснюють необхідну участь у широкомасштабному чи систематичному нападі на цивільне населення та знання про нього. Однак останній елемент не слід тлумачити як такий, що вимагає доказів того, що злочинець знав усі характеристики нападу або точні деталі плану чи політики держави чи організації. У разі виникнення широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення пункт про умисел останнього елемента вказує на те, що цей ментальний (суб'єктивний) елемент задоволено, якщо злочинець мав намір сприяти такому нападу [7].

Відповідно до ч. 3 ст. 7 Елементів злочинів «напад, спрямований на цивільне населення» в контексті злочинів проти людяності означає поведінку, що включає багаторазове вчинення відповідних дій проти будь-якого цивільного населення відповідно до або на підтримку державної чи організаційної політики щодо здійснення такого нападу [7] (*курсив наш – В. С.*). Ці дії не обов'язково повинні становити військовий напад. Зрозуміло, що «політика вчинення такого нападу» вимагає, щоб держава або організація активно сприяли або заохочували такий напад проти цивільного населення [7]. Таким чином, хоча й в описі елементів до кожного з проявів (видів) злочинів проти людяності не згадується про контексті політики держави чи організації щодо нападів на цивільне населення, виходячи з базової норми до злочинів проти людяності (Art. 7 «Introduction» of Elements of Crime),

висновок про необхідність визнання такої політики обов'язковим контекстуальним елементом досліджуваної категорії злочинів видається логічним та необхідним.

До того ж в примітці до згаданої ст. 7 окремо акцентується увага на такому: «Політика, яка має цивільне населення як об'єкт нападу, реалізується державними або організаційними діями. Така політика може, за виняткових обставин, реалізовуватися шляхом умисної бездіяльності, яка свідомо спрямована на заохочення такого нападу. Про існування такої політики не можна зробити висновок лише через відсутність урядових чи організаційних заходів» [7]. Тож, як видається, така увага розробників Римського статуту Міжнародного кримінального суду і додатків до нього саме до такої складової злочинів проти людяності як їх політично організоване вчинення, є не випадковою, спирається на попередній досвід діяльності міжнародних судових органів *ad hoc*, доктрину міжнародного кримінального права.

Ця ж думка висловлюється і у вітчизняних дослідженнях. Зокрема Ю. В. Орлова прямо наголошує на тому, що наявність відповідної політики держави чи організації, в межах якої реалізується відповідна систематичність є другим (поруч із широкомасштабністю або систематичністю нападу) обов'язковим контекстуальним елементом злочинів проти людяності [3, с. 108].

Акцентуємо увагу на тому, злочини проти людяності виражаються у атаках виключно на цивільне населення і такі атаки мають або широкомасштабний, або систематичний характер. І якщо широкомасштабність як ознака діянь цілком може відповідати воєнним злочинам (на що прямо вказано у ч. 1 ст. 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду), то систематичність – виключна ознака злочинів проти людяності [3, с. 109; 8, с. 78]. Вона означає наявність узгодженість злочинної діяльності, проявлення останньої як особливої політики держави-агресора щодо цивільного населення України, відповідну легітимацію таких дій. Відтак систематичність (чи-то пак системність, від англ. «*systematic*») виявляється іманентною рисою вищого рівня організованості нападів на цивільне населення, окремого сегменту цілеспрямованої політики держави (чи організації).

Принагідно, задля повноти дослідження, також наголосимо на тому, що наявність збройного конфлікту (міжнародного чи неміжнародного), на відміну від воєнних злочинів, не є обов'язковим контекстуальним елементом злочинів проти людяності. Вони мають ширшу, бо ж навіть дещо інакшу природу, не узалежнюються від норм міжнародного гуманітарного права, виражають посягання на етичні засновки взаємин між людьми, що фундаментують гуманістичну мораль як таку. Тому злочини проти людяності можуть вчинятися і поза контекстом збройного конфліктом. Ця ж обставина підкреслено фіксується й в міжнародно-правовій науці, практиці діяльності міжнародних судових органів кримінальної юрисдикції.

Таким чином, юридичні підстави для констатації вчинення злочинів проти людяності позбавленні обов'язкового зв'язку зі збройним конфліктом (*war nexus*). В той же час останній, хоча і не є необхідним, проте у випадку з агресією та відповідним міжнародним збройним конфліктом додатково засвідчує ступінь як ступінь вразливості цивільного населення (зокрема, на окупованих територіях), так і ступінь серйозності порушень міжнародного права, поширення на компліментарних засадах юрисдикції міжнародних судових органів (за наявності до того процесуальних підстав) щодо злочинів проти людяності. Аналогічна ситуація складається і в Україні.

Існує чимало підстав для твердження про те, що вчинювані представниками РФ напади на цивільне населення України, в тому числі й те, що не перебуває під окупацією, слід кваліфікувати не тільки і не стільки як воєнні злочини, а саме як злочини проти людяності (*de lege ferenda* та за міжнародним кримінальним правом). Варто констатувати, що вказані атаки окрім того, що є широкомасштабними, є ще й систематичними, тобто відповідають вимогам планованості, узгодженості, загальної керованості, властивої для усвідомленої політики російської держави проти України. Про цілі такої політики можна дискутувати (чи виходить вона на рівень геноциду й прагнення фізично винищити українців, а чи є тактикою примушування до переговорів на не вигідних для нашої держави умовах, зламу духу спротиву тощо). Але те, що вона сформована та реалізується немає, як видається, жодних сумнівів.

На користь позиції щодо існування в Україні практики вчинення представниками російської федерації саме злочинів проти людяності свідчать й результати діяльності Незалежної міжнародної комісії ООН з розслідування порушень в Україні. Так, у низці своїх доповідей, вказана установа виявила, зафіксувала та констатувала таке: «Невибіркові напади російських збройних сил у порушення міжнародного гуманітарного права призвели до жертв серед цивільного населення, а також до руйнування та пошкодження цивільних об'єктів, у тому числі об'єктів, що перебувають під захистом, таких як лікарні та об'єкти культурної спадщини. У багатьох випадках російські збройні сили не вживали можливих запобіжних заходів, щоб переконатися, що постраждали об'єкти не є цивільними. Комісія підтверджує свій попередній висновок про те, що численність таких атак свідчить про закономірність ігнорування російськими збройними силами можливого завдання шкоди цивільному населенню. Нові докази підтверджують попередні висновки Комісії про те, що практика тортур, до якої вдається російська влада в Україні та Російській Федерації, є поширеною та систематичною» [9]. В іншій доповіді стверджується: «Комісія встановила, що повторювані хвилі атак на енергетичну інфраструктуру, починаючи з жовтня 2022 року, були систематичними, широко поширеними та становили частину певної політики, посилюючись, серед іншого, на заяви вищих органів влади Російської Федерації, а отже, ці атаки можуть становити злочин проти людяності» [10]. Таким чином,

безумовно правий В. В. Сокурєнко у тому, що на території України представниками російської федерації масово вчиняються злочини проти людяності, які вимагають самостійної та адекватної правової оцінки, що ставить на порядок денний питання з реформування кримінального законодавства [1, с. 27].

Що це означає у практичному вимірі? Єдине: існуюча в Україні кримінально-правова політика не повною мірою відповідає запитам і викликам війни. Не повною мірою відповідає втілений у злочинах проти людяності політиці російської федерації на знищення української державності через атаки на цивільне населення. І ця невідповідність в першу чергу зумовлена прогалиною у КК, відсутністю матеріально-правових підстав для притягнення до кримінальної відповідальності осіб саме за вчинення злочинів проти людяності. І ця прогалина має бути усунена якнайшвидше. З цією метою нами розроблено законопроект, який, маємо надію, сприятиме вирішенню цієї проблеми та створить передумови для посилення кримінально-правового захисту громадян України, підвищення його ефективності. В основі цього законопроекту – ідея імплементації тієї концепції злочинів проти людяності, що склалася у міжнародному кримінальному праві та відображена у Римському статуті МКС. Такий підхід, на наше переконання, має забезпечити гармонізацію вітчизняної та міжнародної системи кримінальної юстиції та створить підґрунтя для визнання у майбутньому матеріалів щодо задокументованих, розслідуваних в Україні злочинів проти людяності й передачі їх до МКС для притягнення винних до міжнародної кримінальної відповідальності.

У зв'язку з цим пропонуємо доповнити КК України статтею 440-1 «Злочини проти людяності», частину 1 якої викласти таким чином: *«Умисні дії, спрямовані на обернення в рабство, депортацію або насильницьке переміщення населення, ув'язнення або інші жорстке позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права, катування, зґвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація чи будь-яка інша подібна за тяжкістю форма сексуального насильства, переслідування будь-якої групи або спільноти, яку можна ідентифікувати, за політичними, расовими, національними, етнічними, культурними, релігійними, гендерними або іншими ознаками, що загально визнані неприпустимими згідно з міжнародним правом, насильницьке зникнення осіб, а також інші умисні діяння, що заподіюють сильних фізичних чи моральних страждань, якщо вони вчинені в межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення».*

Список використаних джерел:

1. Сокурєнко В. В. Злочини проти людяності як елемент агресивної війни росії проти України // Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повосенній перспективі: міждисциплінарна панорама : зб. тез доп. Міжнар.

- наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 19 квіт. 2024 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінол. асоц. України. Вінниця : ХНУВС, 2024. С. 26.
2. Charter of the International Military Tribunal for the Trial and Punishment of the Major War Criminals of the European Axis Countries. URL: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.2_Charter%20of%20IMT%201945.pdf (дата звернення: 04.05.2024).
3. Орлов Ю. В. Злочини проти людяності в контексті збройного конфлікту в Україні: визначення, проблеми розмежування із суміжними складами злочинів. *Право і безпека*. 2023. № 1 (87). С. 104. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2023.1.09>.
4. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду : Міжнародний документ; Статут від 17.07.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_588 (дата звернення: 24.04.2023).
5. Теорія та практика міжнародного кримінального права : підручник / Н. А. Зелінська, С. С. Андрейченко, Н. В. Дрьоміна-Вовк, Д. О. Коваль ; за ред. проф. Н. А. Зелінської. Одеса : Фенікс, 2017. 582 с.
6. Антонюк Н. Контекстуальний елемент воєнних злочинів : зміст і необхідність встановлення. *Право України*. 2023. № 5. С. 30–38.
7. Elements of Crimes / (International Criminal Court publication. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/ElementsOfCrimesEng.pdf> (дата звернення 10.04.2024).
8. Орлов Ю. В. Злочинність і протидія їй в умовах війни: кримінально-правовий та кримінологічний виміри : монографія. Харків : Право, 2023. 252 с.
9. Доповідь Незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні. A/HRC/55/66 / Рада з прав людини П'ятдесят п'ята сесія 26 лютого – 05 квітня 2024. 15 березня 2024. Пункт 4 порядку денного. Ситуації у сфері прав людини, що потребують уваги Ради. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/a-hrc-55-66-auv-ua.pdf> (дата звернення: 20.04.2024).
10. Доповідь Незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні. A/HRC/55/66 / Рада з прав людини П'ятдесят п'ята сесія 26 лютого – 05 квітня 2024. 15 березня 2024. Пункт 4 порядку денного. Ситуації у сфері прав людини, що потребують уваги Ради. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/a-hrc-55-66-auv-ua.pdf> (дата звернення: 20.03.2024);

СОЛОМКО Анастасія

Здобувач вищої освіти, гр. 8.05.081.020.23.1
факультету Економіки і права

Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця
Науковий керівник – КИРИЧЕНКО Юлія

д.ю.н., професор,

професор кафедри правового регулювання економіки

Харківський національний економічний університет імені С. Кузнеця

ЩОДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ «СУБ'ЄКТИ» ТА «УЧАСНИКИ» АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕСУ

На сьогоднішній день актуальним для теорії адміністративного процесу залишається питання співвідношення понять «суб'єкт адміністративного процесу» та «учасник адміністративного процесу». Окремі вчені ці поняття розрізняють. Так, О. В. Кузьменко вважає, що суб'єкт процесу (провадження) – це потенційний учасник адміністративно-процесуальних відносин, тобто той, хто має можливість у майбутньому стати учасником провадження, а учасник процесу (провадження) – це вже реальна сторона адміністративно-процесуальних відносин. Це стосується і співвідношення понять «суб'єкт адміністративного процесу» і «суб'єкт адміністративно-процесуальних відносин» [1, с. 38].

О. М. Бандурка, М. М. Тищенко, В. М. Котенко зазначають, що поняття «суб'єкти адміністративного судочинства» є ширшим, воно включає учасників та основних суб'єктів процесу, які діють для здійснення процесу та можуть приймати рішення у справі. Тобто учасниками процесу, на думку вчених, є громадяни, інші особи, колективи громадян або організації в особі їх представників, що наділені правами та певними обов'язками, які дозволяють їм брати участь у розгляді адміністративних справ з метою захисту своїх прав та законних інтересів та сприяють здійсненню адміністративного процесу [2, с. 19-20].

На термінологічну неузгодженість характеристики учасників адміністративного судочинства звернув увагу також О. І. Миколенко, який визначив правове становище суб'єктів та учасників справ про адміністративні правопорушення, суб'єктів та учасників адміністративного судочинства, наголошуючи на тому, що Кодекс України про адміністративні правопорушення лише надає перелік осіб, які беруть участь у справах про адміністративні правопорушення. Така законодавча норма, на думку О. І. Миколенка, «дала підставу представникам адміністративного права для розмежування двох понять – «суб'єкт судового процесу» та «учасник судового процесу» в рамках судового розгляду справ про адміністративні правопорушення».

Отже, учасниками процесу визнаються потерпілі, законні представники, захисники, свідки, експерти, перекладачі та особи, які

притягаються до адміністративної відповідальності, суб'єктами якого, крім уже перерахованих, є уповноважені органи та особи до розгляду справ про адміністративні правопорушення [3, с. 122-123]. Тобто поняття «суб'єкт провадження» та «учасник провадження» в юридичній літературі кінця 90-х рр. XX ст. та початку XXI ст. співвідносились як загальне та часткове.

О. І. Миколенко викладає свої погляди на співвідношення понять «суб'єкт судового процесу» та «учасник судового процесу». На його думку, якщо адміністративне судочинство розглядати як правоохоронну діяльність, то основним органом правоохоронної діяльності у цьому випадку буде адміністративний суд як орган адміністративної юрисдикції, оскільки він безпосередньо веде ці справи. Усі інші зацікавлені та незацікавлені в результаті справи особи будуть учасниками правоохоронної діяльності, оскільки вони на законних підставах беруть участь у правоохоронній діяльності. Якщо адміністративне провадження, продовжує О. І. Миколенко, розглядати як специфічну сукупність правовідносин, то «суб'єкт судового процесу» та «учасник судового процесу» мають зовсім різний зміст і співвідношення. Тобто, суб'єктами судового процесу є всі, хто може стати учасником адміністративного судочинства, а учасником – лише той, хто бере участь у розгляді конкретних адміністративних справ [3, с. 122].

Думка О. І. Миколенка була піддана критиці в працях В. К. Колпакова, О. В. Кузьменко та інших вчених. Так, В. К. Колпаков підкреслив, що теза О. І. Миколенка про співвідношення понять «суб'єкт судового процесу» та «учасник судового процесу» є методологічно оновленою, та має недоліки: по-перше, автор використовує різноманітні науково сформовані аналітичні засоби, наприклад теорію державного управління. Тому концепції «суб'єкта судового процесу» та «учасник судового процесу» можуть бути неузгодженими за змістом; по-друге, в одній із класифікацій О.І. Миколенко ототожнює суб'єкта права із суб'єктом судового процесу, а суб'єкта правовідносин – із учасниками судового процесу, що не має наукового підґрунтя; по-третє, висновок О.І. Миколенка щодо співвідношення понять «суб'єкт судового процесу» та «учасник судового процесу» є невірним, оскільки вони не можуть бути використані в практичній діяльності, хоча є основою для дискусії та подальших теоретичних досліджень [4, с. 407-408].

При цьому В.К. Колпаков підкреслив цінність думок О.І. Миколенка, а саме пропонування вивчати адміністративне право за допомогою знань, вироблених у різних галузях права та інших наук; застосовуючи методи онтологічної епістемології, можна вирішити окреслені теоретичні проблеми. Це означає, що варто визнати, що поняття «суб'єкт судового процесу» та «учасник судового процесу» знаходяться в різних областях знань (площинах). Тому «учасник судового процесу» є онтологічною категорією (результатом практичної діяльності), а «суб'єкт судового процесу» – категорією гносеологічною (результатом наукового дослідження) [4, с. 408].

О.В. Кузьменко у своїй дисертації зазначила, що: а) поняття «суб'єкт процесу» та «учасник процесу» є взаємовиключними; б) суб'єкт процесу є

потенційними учасником відносин, а учасник процесу — їх реальною стороною; в) учасник процесу є частиною цілого, тобто суб'єктом процесу [5, с. 184].

На нашу думку, слід погодитися з вченими, що «суб'єкт адміністративного процесуального права», «учасник адміністративно-процесуальних правовідносин» та «суб'єкт адміністративного процесу» («учасник адміністративного судочинства») є термінами, які існують в паралельних «юридичних всесвітах», тобто знаходяться і використовуються в різних галузях права. Наприклад, поняття «суб'єкт адміністративного процесуального права» відноситься до галузі юриспруденції і використовується для об'єктивного зображення права, тобто як системи загальнообов'язкових правил поведінки. У даному випадку йдеться про те, що потенційними учасниками адміністративних правовідносин, але не обов'язково конкретних адміністративних правовідносин, можуть стати адміністративні суди, фізичні та юридичні особи, які мають правосуб'єктність у адміністративному судочинстві.

Поняття «учасник правовідносин адміністративних процедур» належить до сфери правовідносин і використовується для розкриття його структури, яка складається з трьох елементів: суб'єкта, об'єкта та змісту. При цьому поняття «суб'єкт правовідношення в адміністративному судочинстві» та «учасник правовідношення в адміністративному судочинстві» мають однаковий зміст. Вони лише засвідчують, що учасниками конкретного процесуального правовідношення є чітко визначені суб'єкти адміністративного процесуального права [6].

На жаль, межі використання понять «суб'єкт адміністративного судочинства» та «учасник адміністративного судочинства» не можуть бути чітко визначені. Адже інколи адміністративним судочинством вважаються правовідносини, що виникають під час виконання адміністративного судочинства (наприклад, п. 6 ч. 1 ст. 4 Кодексу адміністративного судочинства України), а інколи – діяльністю адміністративних судів щодо розгляду публічних спорів [7], а іноді – як застосовна норма матеріального адміністративного права [8]. Тобто «адміністративний процес» – це категорія, яка в першому випадку використовується для розкриття характеру правовідносин, у другому – для правоохоронної чи процесуальної діяльності, а у третьому – для визначення примусового виконання або форми примусового виконання процесуальної діяльності. Усі ці поля відрізняються одна від одної, тому неможливо однаково вживати поняття «суб'єкт адміністративного процесу», оскільки в кожному конкретному випадку воно має певне значення.

Така ж ситуація виникає і в понятті «учасник адміністративного судочинства». Адміністративне судочинство іноді визначається як діяльність адміністративних судів з розгляду та вирішення адміністративних справ у порядку, встановленому законом (наприклад, п. 5 ч. 1 ст. 4 КАСУ), а інколи – як система принципів і адміністративно-процесуальних норм [9, с. 2-5], іноді

– як форма юридичних дій [10, с. 14].

У кожному з наведених вище визначень поняття «учасник адміністративного процесу» набуде конкретного змісту. Тому важливо встановити систему координат (сферу використання), в якій «суб'єкти адміністративного судочинства» та «учасники адміністративного судочинства» використовуватимуться як елементи системи.

Список використаних джерел:

1. Кузьменко О. В. Адміністративно-процесуальне право України : Підручник / О. В. Кузьменко, Т.О. Гуржій. – К. : Атіка, 2007. – 416 с.
2. Котенко В.М. Забезпечення процесуальних прав і законних інтересів позивача та відповідача в адміністративному судочинстві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Київ, 2011. 196 с.
3. Миколенко О.І. Адміністративний процес і адміністративна відповідальність : навчальний посібник. Харків : Одиссей, 2010. 368 с.
4. Колпаков В.К. Адміністративно-деліктний правовий феномен : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 528 с.
5. Кузьменко О.В. Адміністративний процес у парадигмі права : дис. ... док-ра юрид. наук : 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Київ, 2006. 401 с.
6. Постанова окружного адміністративного суду міста Києва від 1 лютого 2016 р. (справа № 826/24085/15). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/55352273>.
7. Бурбика М.М., Солонар А.В., Янішевська К.Д. Адміністративне право України. Адміністративний процес та адміністративне судочинство. URL: https://pidruchniki.com/79673/pravo/administrativniy_protsets_administrativne_su_dochinstvo
8. Адміністративне право. Поняття, структура і основні принципи адміністративного процесу. Адміністративні провадження. URL: https://pidruchniki.com/1382032845217/pravo/ponyattya_struktura_osnovni_print_sipi_administrativnogo_protsetsu_administrativni_provadzhennya
9. Селіванов А.О. Адміністративне судочинство — новий інститут реалізації судової влади. Вісник Верховного Суду України. 2005. № 10. С. 2-5.
10. Руденко А.В. Адміністративне судочинство: становлення та здійснення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Харків, 2005. 209 с.

СУЩ Олена

кандидат юридичних наук, доцент,
дослідник у Гельсінському університеті (Фінляндія)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8619-8964>

ДЕЯКІ ПИТАННЯ КОЛІЗІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Національне законодавство кожної окремої держави, з якими пов'язані суспільні відносини, що потребують правового регулювання, має свої особливості та відмінності під впливом публічного порядку. Внаслідок цього досить часто виникають колізії у регулюванні приватно-правових відносин, що мають транскордонний характер. Не є виключенням регулювання транскордонних трудових відносин, які збільшуються під впливом трудової міграції.

Правове регулювання транскордонних трудових відносин за законодавством України забезпечується нормами Конституції України [1], Кодексу законів про працю України [2], Закону України «Про зайнятість населення» [3], Закону України «Про зовнішню трудову міграцію» [4], Закону України «Про міжнародне приватне право» [5]. З метою з'ясування прогалин правового регулювання питань транскордонних трудових відносин та формування пропозицій по удосконаленні чинного законодавства, необхідно здійснити аналіз зазначених нормативних актів.

Статтю 8 Кодексу законів про працю України зазначено, що трудові відносини громадян України, які працюють за кордоном, а також трудові відносини іноземних громадян, які працюють на підприємствах, в установах, організаціях України, регулюються відповідно до Закону України «Про міжнародне приватне право».

Міжнародне приватне право України містить систему колізійних норм, відображених у Законі України «Про міжнародне приватне право», які визначають право, що застосовується до трудових відносин, ускладнених наявністю іноземного елемента. Зокрема, Розділ VIII “Колізійні норми щодо трудових відносин” визначає правила регулювання трудових відносин громадян України, що працюють за кордоном (Стаття 53) та особливості регулювання трудових відносин іноземців та осіб без громадянства, які працюють в Україні (стаття 54).

Вбачається, що фактично Кодекс законів про працю України не регулює питання транскордонних трудових відносин, а лише має відсильний характер до Закону України «Про міжнародне приватне право», хоча логічніше було б відсилання до норм Закону України «Про зайнятість населення», оскільки Закон України «Про міжнародне приватне право» містить виключно систему колізійних норм, які не надають відповідь на питання, як саме врегулювати такий вид правовідносин. Усі норми Закону України «Про міжнародне приватне право» є колізійними і визначають лише

право, що має застосовуватися до регулювання трудових відносин, ускладнених наявністю іноземного елемента.

Відповідно до ч. 1 ст. 52 Закону України «Про міжнародне приватне право» до трудових відносин застосовується право держави, в якій виконується робота, якщо інше не передбачено законом або міжнародним договором України. Іншими словами, в Україні, з загальним правилом, застосовується колізійна прив'язка – закон місця роботи (*lex loci laboris*). Однак є виняток, згідно з яким закон України поширюється на трудові відносини за кордоном.

Відповідно до ч.1 ст.53 Закону України «Про міжнародне приватне право» трудові відносини громадян України, які працюють за кордоном, регулюються законом України, якщо: 1) громадяни України працюють у закордонних дипломатичних установах України; 2) громадяни України уклали трудові договори з роботодавцями – фізичними або юридичними особами України для виконання робіт за кордоном, у тому числі в їх структурних підрозділах, якщо це не суперечить законодавству держави, на території якої виконується робота; 3) це передбачено законом або міжнародним договором України.

Законодавець у ч. 1 ст. 54 Закону України «Про міжнародне приватне право» встановлює особливості регулювання трудових відносин іноземців та осіб без громадянства, які працюють в Україні. Трудові відносини іноземців та осіб без громадянства, які працюють в Україні, не регулюються законодавством України, якщо: 1) іноземці та особи без громадянства працюють у складі дипломатичних представництв іноземних держав або представництв міжнародних організацій в Україні, якщо інше не передбачено міжнародним договором України; 2) іноземці та особи без громадянства уклали трудові договори за межами України з іноземними роботодавцями – фізичними або юридичними особами для виконання роботи в Україні, якщо інше не передбачено договорами або міжнародним договором України.

У зв'язку з активізацією міграційних процесів, на нашу думку, Закон України «Про міжнародне приватне право» слід доповнити правилом щодо визначення порядку застосування права у випадку, коли робота виконується на території кількох країн. У Законі України «Про міжнародне приватне право» такого колізійного нормування немає.

Вплив міжнародного приватного права на регулювання транскордонних трудових відносин неможливо недооцінити, оскільки за наявності колізії правового регулювання, врегулювати такі відносини без звернення до норм міжнародного приватного права не можливо.

У галузі міжнародного приватного права відокремлюють самостійну сферу правового регулювання трудових відносини з іноземним елементом. Такого погляду дотримується значна кількість науковців – як вітчизняних, так й іноземних. Деякі науковці вказують на відокремлену галузь, підгалузь – міжнародне приватне трудове право, деякі відокремлюють самостійну

підсистему – трудові відносини у міжнародному приватному праві [6].

Причиною віднесення трудових відносин з іноземним елементом до сфери регулювання міжнародного приватного права є те, що «трудові та цивільні відносини, враховуючи різницю між ними об'єднані загальними принципами приватноправового регулювання. Ця властивість і надає можливість в трудових відносинах з іноземним елементом застосувати інструментарій міжнародного приватного права, що розроблювався, головним чином, під впливом міжнародних цивільних відносин» [7].

Трудова міграція. Транскордонні трудові відносини передбачають здійснення строкової, оплачуваної трудової діяльності на території іноземної країни. Зокрема, це стосується роботи громадян України за кордоном та роботи іноземців на території України.

Закон України «Про зовнішню трудову міграцію» визначає правові та організаційні засади державного регулювання зовнішньої трудової міграції та соціального захисту громадян України за кордоном (трудовах мігрантів) та членів їх сімей. За Законом України «Про зовнішню трудову міграцію» права трудових мігрантів, зокрема права на належні умови праці, оплату праці, відпочинок та соціальний захист, регулюються законодавством держави перебування та міжнародними договорами України, обов'язкова згода на які надана Верховною Радою України (Частина 1 статті 8).

Згідно із законодавством, працевлаштування трудового мігранта в країні перебування може здійснюватися: органами виконавчої влади відповідно до укладених міжнародних договорів, згода яких є обов'язковою для виконання Верховною Радою України; суб'єкт господарювання, який надає послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном на підставі ліцензії, виданої відповідно до закону; заробітчанин самостійно.

Пунктом 2 ч. 2 ст. 16 Закону України «Про зовнішню трудову міграцію» передбачено, що проект трудового договору складено українською мовою та однією чи кількома мовами, що використовуються в країні перебування, і містить зобов'язання, які бере на себе іноземний роботодавець, зокрема щодо: 1) умов праці (у тому числі забезпечення безпечних та нешкідливих умов праці); заробітна плата (у тому числі розмір гарантованої заробітної плати), відрахування із заробітної плати; 2) тривалість робочого часу та часу відпочинку, строк дії трудового договору (контракту) та строки його припинення; 3) надання соціально-медичної допомоги, здійснення соціального страхування; 4) відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю внаслідок нещасного випадку на виробництві або тимчасової непрацездатності; 5) репатріація трудового мігранта.

При працевлаштуванні іноземців та укладенні трудового договору з роботодавцями в Україні за принципом місця роботи при вирішенні трудових питань застосовується законодавство України, а саме Закон України «Про зайнятість населення».

На сьогодні існує досить велика проблема з міграцією громадян

України закордон. Трудова міграція українців за кордон має масовий характер, особливо в прикордонних регіонах. Як правило, такий виїзд має форму сезонної, циркулярної трудової міграції, насамперед до сусідніх держав, але інколи призводить до тривалого, багаторічного перебування мігрантів за кордоном [8]. Внаслідок того, що трудова діяльність громадян України відбувається на території іноземної країни, існує висока вірогідність порушення прав таких працівників.

Війна в Україні та активація Директиви 2001/55/ЄС про мінімальні стандарти надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють балансу зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та несення наслідків цього [9] істотно вплинули на міграцію українців закордон⁴. Кількість трудових відносин за участю громадян України закордоном також суттєво збільшилася, оскільки Директива 2001/55/ЄС надала можливість громадянам України, хто отримав статус тимчасового захисту працевлаштовуватися у країні перебування без отримання попереднього дозволу на працевлаштування.

На сьогодні існує досить багато проблем, пов'язаних з працевлаштуванням та здійсненням трудової діяльності громадян України за кордоном. Прикладом таких проблем є:

нелегальне працевлаштування – відсутність трудового договору (контракту) з іноземним роботодавцем;

порушення умов договору роботодавцем: зміна кількості робочих годин, зазначених у договорі; зміна вартості робочої сили;

дострокове одностороннє розірвання договору;

працевлаштування через легальних/нелегальних посередників, які вираховують щомісячні відсотки із заробітної плати;

укладення трудового договору (контракту) виключно мовою роботодавця;

проблеми з оплатою праці та захистом трудових прав сезонних працівників;

порушення умов життєдіяльності працівників;

проблеми правового регулювання та правової природи платформної зайнятості та визначення компетентного законодавства для таких відносин;

проблеми соціального захисту громадян України, які легально/нелегально працюють за кордоном;

проблеми подвійного оподаткування праці;

проблеми дотримання роботодавцем вимог охорони праці.

Звісно, що усі зазначені проблеми є предметом трудового права, але одночасно вони підпадають під сферу впливу норм міжнародного приватного права, оскільки ускладнені іноземним елементом. Всі ці проблемні питання можуть призвести до виникнення колізій у правовому

регулюванні під час вирішення трудових спорів.

З огляду на вказані проблеми та сучасний стан колізійного регулювання трудових відносин з іноземним елементом, зауважимо, що існує висока потреба своєчасного оновлення законодавства у сфері регулювання трудових відносин, ускладнених наявністю іноземного елементу.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80?lang=en#Text>

2. Кодекс законів про працю України №322-08. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08?lang=en#Text>

3. Про зайнятість населення : Закон України від 05 липня 2012 р. № 5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>

4. Про зовнішню трудову міграцію: Закон України від 05 листопада 2015 р. № 761-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-19?lang=en#Text>

5. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23 липня 2005 р. № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15?lang=en#Text>.

6. Белолюбова О. О. Доктринальні погляди на відокремлення міжнародного приватного трудового права. Правове життя сучасної України : у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса : Гельветика, 2020. Т. 3. С. 26-28.

7. Довгерт А.С. *Правове регулювання міжнародних трудових відносин : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 1995. 49 с.*

8. Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 року № 482-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80?find=1&text=%D1%82%D0%B8%D0%BC%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BE#w1_1

9. Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2001/55/oj>

10. Operational data portal. Ukraine Refugee Situation. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення: 10 травня 2024 р.)

ТРОФИМЕНКО Дар'я
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету імені С.Кузнеця

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ЖИТТЮ ТА ЗДОРОВ'Ю ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Право на життя є абсолютним, природнім та невід'ємним правом людини. Свого часу Україною ратифіковано багато міжнародно-правових актів, які визнають життя людини найвищою соціальною та правовою цінністю. Так, положеннями статті 3 Загальної декларації прав людини кожна людина має право на життя. Право на життя, закріплене в статті 2 Європейської конвенції прав людини та основних свобод, є одним з основоположних стандартів міжнародного права. Право кожного на життя охороняється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше, ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання. Положеннями статті 3 Женевської конвенції 1949 року про захист цивільного населення під час збройного конфлікту над особами, які не беруть активної участі в бойових діях, у тому числі з особами зі складу збройних сил, що склали зброю, а також із тими, хто hors de combat унаслідок хвороби, поранення, затримання чи з будь-якої іншої причини, заборонено вчинення будь-якого насилля над життям й особистістю, зокрема всі види вбивств, завдання каліцтва, жорстоке поводження й тортури.

Імплементуючи міжнародні норми в національне законодавство щодо визнання права на життя центральним елементом системи прав людини, Конституція України гарантує, що в Україні найвищою соціальною цінністю визнаються людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека. Згідно зі статтею 27 Основного Закону кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави — захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань.

Однак вже понад два роки на території України триває збройний конфлікт, спричинений повномасштабним вторгненням Російської Федерації. З метою спричинення шкоди та знищення цивільного населення країна-агресор активно застосовує зброю із широкою зоною ураження, важку артилерію, відбуваються постійні авіаудари поблизу густонаселених пунктів, має місце значне замінування територій, які були деокуповані, а частина – й досі перебуває під окупацією, нищаться цілі міста та села. Такі дії армії та збройних формувань супротивника зумовлюють масові жертви серед цивільних осіб на безпрецедентному рівні.

В умовах довготривалого збройного конфлікту національне законодавство постало перед новими викликами, які пов'язані з належною правовою кваліфікацією дій країни-агресора (її військових або представників різних військових формувань) згідно з національним законодавством держави, на території якої він триває. Адже саме це безпосередньо впливає на подальше врегулювання низки правовідносин, зокрема, щодо можливості та реальності відшкодування шкоди життю та здоров'ю цивільного населення в умовах збройного конфлікту.

Намагаючись реагувати на реалії сьогодення, ВРУ, враховуючи вчинення Збройними силами Російської Федерації на тимчасово окупованих територіях України масових звірств, які виявлялися у численних, систематичних випадках умисного вбивства цивільного населення, 14 квітня 2022 року визнала вчинені збройними силами країни-агресора, її політичним та військовим керівництвом під час останньої фази збройної агресії Російської Федерації проти України, яка розпочалася 24.02.2022 р., геноцидом Українського народу, та звернулася до Організації Об'єднаних Націй, різноманітних європейських та міжнародних інституції, урядів та парламентів іноземних держав щодо визнання вчинення Російською Федерацією геноциду Українського народу, злочинів проти людяності та воєнних злочинів на території України (пункти 1-2 заяви Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні», схваленої постановою Верховної Ради України від 14 квітня 2022 р. № 2188-IX) [1].

Враховуючи, що воєнні злочини є предметом розслідування в кримінальних провадженнях, наразі актуальним постає питання запровадження ефективного та реального правового механізму відшкодування шкоди життю та здоров'ю цивільного населення, яка заподіюється такими злочинами. КК України не містить вичерпного переліку злочинів, що вчиняються проти цивільного населення під час воєнного стану. Так, найбільш поширеною юридичною підставою для відшкодування шкоди, заподіяною воєнними діями, є порушення законів та звичаїв війни (стаття 438 КК України), які, зокрема, забороняють воюючим сторонам завдавати мирному (цивільному) населенню надмірну шкоду, не викликану нагальною воєнною необхідністю. Стаття 438 КК України є основною для кваліфікації воєнних злочинів, у відповідності до якої кримінально-караними у розумінні даної статті визнаються наступні протиправні діяння: вбивство цивільної особи; тортури, нелюдське поводження з цивільною особою; заподіяння сильних страждань та/або серйозних тілесних ушкоджень та/або шкоди здоров'ю цивільній особі; здійснення нападу невибіркового характеру, що зачіпає цивільне населення чи цивільні об'єкти, коли відомо, що такий напад стане причиною великої кількості смертей, поранень серед цивільних осіб; звалтування цивільної особи та інші форми сексуального насильства, примусова вагітність або стерилізація; умисне вчинення дій, спрямованих на голодування цивільного населення як способу ведення війни

шляхом позбавлення цивільного населення необхідних для виживання предметів, зокрема умисне створення перешкод для надання допомоги; знищення населених пунктів, що не викликане військовою необхідністю; здійснення збройних нападів на організовані гуманітарні коридори тощо.

Важливо, що підставою для відшкодування шкоди, заподіяною війною, є саме реєстрація факту вчинення воєнних злочинів. Сам факт реєстрації вчинення воєнного злочину і подальше здійснення досудового розслідування та збір доказів у кримінальному провадженні – все це дає підстави особі, яка зазнала шкоди внаслідок цього злочину, вимагати її відшкодування. Так, відповідно до статті 128 КПК України особа, якій воєнним злочином завдано майнової або моральної шкоди, має право під час кримінального провадження до початку судового розгляду подати цивільний позов до підозрюваного, обвинуваченого або до фізичної чи юридичної особи, яка за законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння.

При цьому, статтею 1177 ЦК України визначено, що шкода, завдана фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення, відшкодовується відповідно до закону. Шкода, завдана потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, компенсується йому за рахунок Державного бюджету України у випадках та порядку, передбачених законом.

Разом із тим, складнощі при доказуванні причинно-наслідкового зв'язку між злочинними діями та завданою шкодою, відсутність обвинувального вироку суду в кримінальному провадженні, майновий стан засуджених, який не дозволяє фактично відшкодувати завдані ними збитки, зменшує позитивний ефект від використання такого способу захисту порушених прав, як подання цивільного позову в межах кримінального провадження.

Доречно звернути увагу, що нині певні механізми, процедури, умови виплати грошових компенсацій та здійснення іншого відшкодування завданої воєнними діями шкоди частково врегульовані Порядком визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації, затверджений постановою КМУ від 20.03.2022 р. № 326, яким встановлено процедуру визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, починаючи з 19 лютого 2014 року компетентними органами.

Визначення шкоди та збитків згідно з постановою КМУ № 326 здійснюється окремо за такими напрямками:

1) людські втрати та пов'язані з ними соціальні витрати — включає всі людські втрати (смерть або каліцтво цивільних осіб), що виникли в результаті збройної агресії російської федерації, а також витрати, пов'язані з призначенням різних видів державної соціальної допомоги та наданням соціальних послуг;

2) економічні втрати, пов'язані з людськими втратами — включає

непрямі економічні втрати, пов'язані зі зменшенням чисельності населення та відповідно зменшенням економічних показників країни;

3) військові втрати — включає людські та матеріальні військові втрати та витрати, пов'язані з бойовими діями тощо.

Разом з тим, постанова КМУ № 326 не містить деталізованих положень щодо врегулювання правового механізму визначення шкоди, завданої внаслідок збройної агресії Російської Федерації здоров'ю та життю фізичним особам. Наразі законодавець здійснює напрацювання ефективних та адаптивних сучасним реаліям правових процедур, спрямованих на компенсацію завданої збройною агресією Російської Федерації шкоди життю та здоров'ю фізичних осіб. Велика Палата Верховного Суду 12.05.2022 р., розглядаючи справу № 635/6172/17, дійшла правового висновку, що держава Україна не несе безумовної відповідальності перед потерпілим внаслідок кримінального правопорушення, вчиненого в Україні. Так, Велика Палата Верховного Суду зробила висновок, що: *«Самі по собі факти загибелі людей на підконтрольній державі території, тобто на тій, на якій вона здійснює юрисдикцію у сенсі ст. 1 Конвенції (зокрема у межах її кордонів у періоді проведення АТО, Операції об'єднаних сил), не означають автоматичне порушення гарантій права на життя за ст. 2 Конвенції. Тим більше не означає таке автоматичне порушення і загибель людей на території, яку держава у межах її кордонів із незалежних від неї причин не контролює (тобто на тій, на якій вона не здійснює юрисдикцію у сенсі ст. 1 Конвенції; див. mutatis mutandis рішення Великої Палати ЄСПЛ щодо прийнятності у справі «Україна проти росії (щодо Криму)» (Ukraine v. Russia (re Crimea)) від 16 грудня 2020 року, заяви № 20958/14 і 38334/18, § 303-352). Так само не є підставою для покладення на державу відповідальності за Конвенцією самі по собі факти порушення у межах кордонів України (зокрема й у періоді проведення АТО, Операції об'єднаних сил) громадського порядку, миру, знищення чи пошкодження майна, створення загрози безпеці людей, у тому числі з боку осіб, які не діяли як агенти цієї держави»* [2].

Якщо позивачі у справах про відшкодування шкоди, завданої під час проведення АТО, Операції об'єднаних сил з часу оголошення воєнного стану вважають, що загибель цивільної особи чи шкода її здоров'ю сталися внаслідок діяння Російської Федерації, то за таку шкоду не може відповідати держава Україна. Аналіз судової практики дозволяє стверджувати, що наразі українські суди приймають до розгляду і розглядають справи за позовами фізичних осіб до Російської Федерації про відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок її збройної агресії проти України, наслідком чого стала смерть чи шкода здоров'ю. Таким чином, наразі відчувається потреба розроблення нових правових механізмів відшкодування шкоди життю та здоров'ю цивільного населення, завданої внаслідок збройного конфлікту, з метою ефективного захисту та відновлення порушених прав, які б повною мірою відповідали умовам сьогодення.

Список використаних джерел:

1. Постанова ВРУ від 14 квітня 2022 р. № 2188-IX «Про Заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20#Text>
2. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12.05.2022 р. у справі № 635/6172/17. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/104728593?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03

УДОВІЧЕНКО Каріна

студентка 1 курсу, групи 6.05.081.010.23.1,

Факультету Економіки і Права

Харківського національного економічногоніверситету ім. С. Кузнеця

Науковий керівник – ОСТАПЕНКО Олена

Кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри правового регулювання економіки

Харківського національного економічногоніверситету ім. С. Кузнеця

ПРОБЛЕМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У КОНТЕКСТІ ПРОЦЕСІВ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Процес децентралізації влади та реформа місцевого самоврядування в Україні, що активно розпочалися у 2014 році, стали важливими кроками на шляху до зміцнення демократії та забезпечення ефективного управління на локальному рівні. Реформа передбачала, зокрема, передачу повноважень і ресурсів від органів влади до органів місцевого самоврядування, що повинно було сприяти підвищенню якості надання публічних послуг. Однак, незважаючи на позитивні зрушення, у процесі реалізації реформи виявилось чимало проблем, які потребують ґрунтовного аналізу та вирішення.

Так, місцеве самоврядування в Україні на конституційному рівні визначено як право територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення, яке здійснюється територіальними громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування (сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи). Правову основу місцевого самоврядування складають: Конституція України [1], яка визначає основні принципи, гарантії та повноваження місцевого самоврядування (зокрема, ст. 7 та розділі XI), Закони України «Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування», «Про місцеве самоврядування в Україні» [2] (як базовий нормативно-правовий акт – загальна норма), «Про органи самоорганізації населення», «Про службу в органах місцевого самоврядування», «Про столицю України – місто-герой Київ», Виборчий кодекс тощо. Особливого значення набув Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» 2015 р. [3], внаслідок

реалізації якого було реформи утворено 1070 об'єднаних територіальних громад (далі – ОТГ), у які добровільно об'єдналися 4882 громади. У 936 ОТГ відбулись перші місцеві вибори. Урядом затверджено перспективні плани формування територій громад 24 областей, які 100% охоплюють їх територію. Площа утворених ОТГ становить майже 47% від загальної площі України. В ОТГ та містах обласного значення проживає понад 70% населення України. Завдяки запровадженню міжмуніципального співробітництва громади отримали можливість консолідувати зусилля та реалізовувати спільні проекти, зокрема 1354 територіальних громад уклали 604 договори про співробітництво [4].

Ключовими напрямками реформи децентралізації стали: 1) утворення ОТГ шляхом добровільного об'єднання суміжних територіальних громад; 2) розширення повноважень і ресурсної бази органів місцевого самоврядування; 3) запровадження прямих міжбюджетних відносин між місцевими бюджетами та державним бюджетом; 4) реформування системи адміністративно-територіального устрою країни [5].

На момент початку збройної агресії РФ серед досягнень реформи можна виокремити: збільшення бюджетів місцевих громад, покращення якості надання адміністративних послуг населенню, зростання економічної активності в регіонах, зменшення рівня корупції на центральних рівнях [5]. Введення режиму воєнного стану на території України, на жаль, не тільки зупинило реалізацію реформи, але й ускладнило її подальшу реалізацію внаслідок утворення військово-цивільних адміністрацій.

Незважаючи на певні позитивні зрушення, процес децентралізації виявив низку проблем, що ускладнювали ефективне функціонування місцевого самоврядування. По-перше, це недостатнє фінансування. Однією з головних проблем є те, що місцеві громади часто не мають достатньо коштів для виконання повноважень, переданих їм внаслідок реформи (зокрема, надання публічних послуг) внаслідок недосконалості системи фінансування місцевого самоврядування, яка не забезпечує належного надходження коштів до місцевих бюджетів. Внаслідок цього місцеві громади не можуть у повному обсязі забезпечувати потреби своїх жителів, що негативно впливає на якість життя людей. По-друге, недосконалість законодавства про децентралізацію призвело до правової невизначеності та суперечок між різними рівнями влади, що ускладнило процес впровадження реформи та створило ризики для її успішного завершення. Не менш важливим недоліком є корупція та бюрократія, що перешкоджають ефективному використанню коштів та ресурсів, а також негативно впливають на інвестиційний клімат у регіонах [5]. Наступною проблемою є відсутність досвіду та кваліфікованих кадрів. Так, багато місцевих органів влади не мають достатнього досвіду та кваліфікованих кадрів для виконання нових повноважень. Це може призводити до неефективності та помилок у роботі місцевих органів влади, а також до зниження якості надання адміністративних послуг. [6] Окрім цього, достатньо частими є випадки залучення на різні посади осіб з близького кола

спілкування голів та інших керівних посад. В народі це називають «кумівство». Недосконала комунікація та співпраця значно ускладнюють процес децентралізації. Не завжди ефективно налагоджена співпраця між центральними органами влади, органами місцевого самоврядування та населенням. Це може призводити до непорозумінь, недовіри та опору реформі з боку населення. Недосконала система моніторингу та оцінки це шоста проблема. Не існує чіткої та ефективної системи моніторингу та оцінки результатів реформи децентралізації, що ускладнює процес виявлення проблем та вчасного прийняття необхідних рішень для їх вирішення.

Для вдосконалення правового регулювання, практики здійснення місцевого самоврядування в Україні та вирішення вище виявлених проблем необхідно вжити наступних заходів:

1) ухвалити нову редакцію Закону «Про місцеве самоврядування в Україні», який би комплексно врегулював організацію, повноваження, фінансові засади діяльності органів місцевого самоврядування відповідно до принципів Європейської хартії місцевого самоврядування;

2) покращити фінансування місцевого самоврядування. Доречним було б забезпечити чітке та прозоре розмежування джерел доходів між центральним та місцевими бюджетами; впровадити формулу розподілу державних трансфертів, яка б враховувала реальні потреби та фінансову спроможність місцевих громад; розширити повноваження місцевих громад, щодо формування власних бюджетів та залучення коштів з різних джерел;

3) розширити функціонування форм прямої демократії на місцевому рівні: місцевих виборів, референдумів, громадських слухань тощо. Активне залучення громадськості до процесів вироблення та реалізації рішень органів місцевого самоврядування, що призведе до посилення принципу відкритості та прозорості їх діяльності. Як варіант активізації населення – запровадження електронних механізмів громадської участі та створення механізмів для громадського контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування;

4) забезпечити ефективну комунікацію між центральними органами влади, органами місцевого самоврядування та населенням. Розвиток міжмуніципального співробітництва для вирішення проблем, що виходять за межі однієї територіальної громади. Активний обмін досвідом та взаємодія з іноземними партнерами та між територіальними громадами у сфері муніципального управління та розвитку місцевої демократії [5]

Проведена реформа децентралізації в Україні хоча і спричинила певні позитивні зміни у сфері місцевого самоврядування, проте виявила низку проблемних питань, які потребують нагального вирішення. Для підвищення ефективності функціонування місцевої влади необхідно вжити комплекс заходів, спрямованих на зміцнення фінансової спроможності громад, удосконалення кадрового забезпечення, чітке розмежування компетенції між рівнями влади та вдосконалення правового регулювання. Лише системний підхід до вирішення існуючих проблем дозволить

реалізувати потенціал місцевого самоврядування в Україні.

Список використаних джерел:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року: Закон № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 р. № 157-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>
4. Реформа децентралізації: матеріали Урядового порталу. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizaciyi>
5. Сирко У. П. Проблеми місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади в Україні: магістерська робота 081 «Право», Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль 2018. 115 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/28566/1/%D0%9C%D0%B0%D0%B3%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B0%20%D0%A1%D0%B8%D1%80%D0%BA%D0%BE%20%D0%A3.%D0%9F.%20%D0%9F%D0%A0%D0%BC-23.pdf>
6. Русинюк М. М. проблеми та недоліки децентралізації публічного управління та адміністрування. *Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Серія: Державне управління.* Том 29(68). № 1. 2018. С. 135-138. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2018/1_2018/27.pdf

ЧУПРИНА Яніна

старший викладач кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету імені С. Кузнеця

ВИКОРИСТАННЯ ПРАВОВИХ ПОЗИЦІЙ ВЕРХОВНОГО СУДУ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН У ГАЛУЗІ ПРАВА

Одним із основних напрямків підготовки здобувачів вищої освіти – є напрямок практичний. Саме проведення практичних занять дозволяє здобувачам отримати необхідну кількість заявлених компетенцій, набуття яких засвідчить високу фахову підготовку випускника. При підготовці до

практичних занять можуть використовуватися різноманітні форми і методи проведення роботи. Одним із найважливіших при цьому є вирішення практичних фабул.

На жаль, у сучасній літературі і літературі присвяченій методиці викладання, правових дисциплін зокрема, питання врахування правових позицій Верховного Суду є не освітленим належним чином, що призводить до неналежного впровадження практики їх урахування у навчальний процес.

Виконуючи завдання такого роду, здобувач отримує складну життєву ситуацію, вирішити яку він повинен із застосуванням належних, чинних норм права. Абсолютно вірно зазначається, що «коли фахівцю у галузі права для того щоб зрозуміти до яких правовідносин використовувати ту чи іншу норму та як правильно її застосувати, доводиться користуватися додатковими матеріалами, такими як коментарі, спеціальна література, наукові статті, судові рішення та ін. Всі ці матеріали в переважній більшості, крім судових рішень носять суб'єктивний погляд автора на проблему, крім того українське законодавство настільки швидко змінюється, що недавно опублікована стаття чи коментар втрачає свою актуальність» [1]. Саме тому, як наголошується, при вирішенні практичних завдань у галузі права найважливішого значення набуває використання правових позицій Верховного Суду. Але, законодавець, окрім поняття «правова позиція» використовує і поняття «висновки, щодо застосування норм права», зазначаючи у ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», що «Висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права. Висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, враховуються іншими судами при застосуванні таких норм прав». На жаль, і про це часто зазначається у літературі, немає легального поняття визначень «правова позиція» та «висновок, щодо застосування норми права». Але, в будь якому випадку, обов'язковість їх врахування при здійсненні правозастосування очевидна і не підлягає сумніву. А отже, врахування позицій такого роду необхідно і при вирішенні практичних завдань та фабул.

При викладанні правових дисциплін на кафедрі правового регулювання економіки ХНЕУ, практичній складовій у навчальному процесі приділяється значна увага. Здобувачами вищої освіти вирішуються завдання та складні життєві ситуації – і вся ця діяльність базується на знанні і використанні норм чинного законодавства і правової позиції Верховного Суду.

Тому, викладачами завжди при формуванні вірних відповідей на поставлені завдання використовуються належні позиції, а здобувачам вищої освіти рекомендується використати належні електронні ресурси де у відкритому доступі знаходяться відповідні позиції (<https://lpd.court.gov.ua/home/approve?key=3k1xlxdermhp&page=1>)

Вважається за необхідне впровадження більш широкої практики використання правових позицій Верховного Суду для максимального розуміння чинних правових норм і вміння ними оперувати при вирішенні завдань.

Список використаних джерел:

1. Режим доступу:
<http://iplex.com.ua/index.php?page=common&name=blog&blog=20171103>

ШИНКАРЬОВ Юрій

кандидат юридичних наук, доцент
завідувач кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету імені С. Кузнеця

ЩОДО ПРАВОВОГО УРОЗУМІННЯ ЗАСАД ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ

Призначення кримінального покарання є фіналізуючим в оцінці суспільної небезпечності як кримінально протиправного діяння, так і особи правопорушника. Саме тому, законодавець приділяє значну увагу правовому регулюванню порядку призначення покарання. Значну увагу дослідженню цього питання приділяють і науковці в галузі кримінального права. Цій тематиці присвячена значна кількість сучасних робіт провідних українських науковців. Але, незважаючи на це, достатня кількість питань, тим не менш, потребують більш глибокого наукового аналізу.

Серед таких питань можна виділити проблематику дослідження засад призначення покарання. В сучасній правовій літературі існує значна кількість робіт, фокус яких полягає у дослідженні правових аспектів порядку призначення кримінального покарання. В чинному законодавстві про кримінальну відповідальність порядок призначення покарання регламентується багатьма нормами, ключовою з яких є ст. 65 чинного КК України «Загальні засади призначення покарання». В даній нормі визначаються правила призначення покарання, що застосовуються у невизначеній кількості випадків призначення покарання, інакше кажучи – у всіх випадках його призначення. Саме це і робить вказані засади загальними. Але, окрім загальних засад призначення покарання, у сучасній літературі виділяють і засади спеціальні, що є логічним та відповідає вимогам системності правових явищ. Спеціальні засади призначення покарання покликані регулювати правила призначення покарання, що застосовуються лише в окремих, чітко визначених випадках. Як правило, хоча і не завжди, необхідність застосування спеціальних засад викликається особливостями суб'єкта, якому це покарання призначається. Слід зазначити, що спеціальні засади на відміну від загальних засад призначення покарання є фактично «розмитими» по інших розділах чинного КК України, які безпосередньо не

пов'язані із правовим регулюванням порядку призначення кримінального покарання. Саме це і обумовлює певні наукові диспути щодо окреслення кількості спеціальних засад призначення покарання. Ця проблематика також і актуалізується тим, що фактично не є зрозумілим зміст тих вимог, які висуваються до того щоб певне положення могло іменуватися спеціальною засадою покарання. Це пов'язується із тим що в структурі закону можна виділити умовно положення які враховуються при призначенні покарання, а інші визначають безпосередньо окремі особливості його призначення щодо обмеження, наприклад обрання виду покарання або його меж.

Виходячи із розуміння «загальності» загальних засад призначення покарання також є певні питання, що потребують уточнення та наукового осмислення.

Так, навіть при аналізі положень статті 65 КК України виникають питання – чи всі положення що містяться в ній є засадами призначення покарання і чи відносяться вони до загальних засад. Особливе питання викликають положення, викладені у ч.5 означеної статті. В ній визначається: «У випадку затвердження вироком угоди про примирення або про визнання вини суд призначає покарання, узгоджене сторонами угоди». Буквальне тлумачення цього положення, з огляду на використання словосполучення «у випадку» - однозначно приводить до думки про абсолютну не загальність даного положення. І це є зрозумілим – угоди укладаються далеко не у всіх випадках – існують певні умови для їх укладення. В окремих випадках укладення угоди взагалі є неможливим. Постає закономірне питання – чому положення про призначення покарання за наявності угоди про визнання вини або про примирення міститься у нормі, що регулює загальні засади призначення покарання. Є серйозні сумніви, що дане положення відповідає вимогам «загальності». Також породжується питання – чи є взагалі вказане положення засадою призначення покарання, оскільки воно фактично легітимізує покарання узгоджене в результаті угоди. До того ж це положення фактично правил призначення покарання не містить.

В будь якому випадку – поставлені питання вимагають майбутнього наукового розгляду і повинні бути проаналізовані у спеціальних наукових роботах.

ШРАМКО Сабріє

кандидат юридичних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень НДІ
вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса

НАПрН України

ORCID: 0000-0002-4453-9118

КРИМІНОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ПОВЕДІНКИ УЧАСНИКАМИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ⁵

Теперішній стан безпеки дорожнього руху в Україні є бар'єром на шляху до сталого суспільного розвитку. У світлі необхідності принципових змін у формуванні світової соціально-економічної політики побудови суспільства зі всіма можливостями для самореалізації людини, проблема безпеки дорожнього руху є глобальним викликом для країни. Адже забезпечення безпеки дорожнього руху є важливою складовою комфортного проживання людей, суттєво зменшує економічні збитки і соціальні наслідки від дорожньо-транспортних пригод.

У своїх звітах ВООЗ наводить низку найпоширеніших видів небезпечної поведінки на автошляхах, зокрема [1]:

- *перевищення швидкості*. Через недотримання швидкісного режиму безпосередньо залежить як ймовірність виникнення аварії, так і тяжкість наслідків аварії. Наприклад, зниження швидкості на 1 % знижує вірогідність зіткнення зі смертельним наслідком на 4 %, а ризик серйозної аварії – на 3 %. Через перевищення швидкості зростає ризик загибелі пішоходів, збитих лобовою частиною автомобіля (у 4,5 рази з 50 км/год до 65 км/год), а на швидкості 65 км/год при бічному зіткненні ризик загибелі пасажирів становить 85 %;

- *водіння у стані алкогольного сп'яніння та інших психоактивних речовин* збільшує вірогідність аварії з тяжкими наслідками. Навіть при низькому рівні концентрації алкоголю в крові є ризик настання дорожньо-транспортної пригоди, а при рівні $\geq 0,04$ г/дл. – значно зростає. Якщо говорити про стан наркотичного сп'яніння, то від різновиду вживаної психоактивної речовини залежить і тяжкість наслідків;

- *невикористання мотоциклетних шоломів, ременів безпеки та дитячих утримуючих пристроїв*. Доведено, що правильне використання шолома знижує ризик смертельних травм на 42 %, а травми голови на 69 %. Так само використання ременів безпеки знижує смертність та отримання

---

⁵ *Примітка.* Тези підготовлено на виконання теми фундаментального наукового дослідження НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України «Стратегія запобігання правопорушенням у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні» (реєстр. номер 0120U105615).

тяжких травм водіїв та пасажирів на передніх сидіннях на 45–50 %, а серед пасажирів на задніх сидіннях – на 25 %. Дитячі утримуючі пристрої захищають у 60% випадків;

- *абстрактне водіння*. Мова йде про відволікаючі фактори, що ставлять під загрозу безпеку водія, пасажирів, пішоходів та людей в інших транспортних засобах. Одним із основних таких факторів є використання телефону під час керування автомобілем.

Статистичний розподіл найбільш поширених ДТП з загиблими та травмованими учасниками дорожнього руху у 2023 році виглядає так: перевищення безпечної швидкості руху (38,9%), порушення правил маневрування (21,9%), порушення правил проїзду перехресть (8,5%), порушення правил проїзду пішохідних переходів (6,9%), недотримання дистанції (4,8%), керування транспортними засобами у стані сп'яніння (3,9%) [2]. Все вищенаведене свідчить про домінуючу детермінанту ДТП – свідомість, волю, емоції водіїв, криміногенним проявам яких сприяють, зокрема, відсутність сприйняття ними невідворотності наступу юридичної відповідальності.

Кримінологічне значення виховання культури поведінки на автошляхах має кілька важливих аспектів, що в кінцевій меті покликані знизити рівень правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху, наприклад:

1) запобігання правопорушень. Виховання культури поведінки серед водіїв та пішоходів сприяє більш відповідальному і обережному керуванню транспортними засобами, що, у свою чергу, зменшує кількість ДТП із тяжкими наслідками;

2) формування правосвідомості. Підвищення рівня правової обізнаності та відповідальності за порушення правил дорожнього руху сприяє формуванню правосвідомість громадян та кращого розуміння наслідків своїх дій, що, у свою чергу, знижує ймовірність свідомого порушення закону;

3) соціальна відповідальність. Виховання культури поведінки так чи інакше сприяє підвищенню загального рівня соціальної відповідальності. Громадяни, які дотримуються правил дорожнього руху, частіше проявляють відповідальність і в інших аспектах соціального життя, що зменшує ймовірність вчинення правопорушень;

4) освітні програми та просвітництво. Культура поведінки на дорогах включає дотримання правил, етикету та поваги до інших учасників дорожнього руху. Тому запровадження освітніх програм, які охоплюють правила дорожнього руху, етику водіння та наслідки правопорушень, допомагає виховувати нові покоління свідомих учасників дорожнього руху.

5) зниження навантаження на правоохоронні органи. Зменшення кількості ДТП звільняє ресурси правоохоронних органів для боротьби з іншими видами злочинності, підвищуючи загальний рівень безпеки в суспільстві.

Таким чином, виховання культури поведінки на автошляхах має значний кримінологічний ефект, що сприяє зменшенню кількості правопорушень, підвищенню безпеки та формуванню правосвідомості в суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Road traffic injuries (Published: 21 June 2021). URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/road-traffic-injuries> (дата звернення: 05.05.2024).
2. Статистика ДТП в Україні. Офіційний сайт Патрульної поліції. URL: [https:// patrolpolice.gov.ua/statystyka/](https://patrolpolice.gov.ua/statystyka/)

ЯРЕМЧУК Вікторія

канд. юрид. наук, доцент,
старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса
Національної академії правових наук України,
лабораторія «Використання сучасних досягнень науки і техніки
у боротьбі зі злочинністю»

ПРАВОВІ РЕАЛІЇ ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗНАТЬ

Війна в Україні внесла суттєві зміни у всі сфери суспільних відносин. Не оминуло це і кримінальний процес. Сьогодні слідчим потрібно проводити розслідування десятків військових кримінальних правопорушень, які до 2014 року не вчинялися на території нашої держави.

Виходячи з такої складної ситуації, слідчі та судові експерти вимушені були звертатися за допомогою до представників правоохоронних, судових, експертних органів країн Європи для надання фахової допомоги у розслідуванні військових кримінальних правопорушень. Слід відмітити, що відповідно до статті 23 Закону України «Про судову експертизу», що має назву «Залучення фахівців з інших держав для спільного проведення судових експертиз» встановлено, що «керівники державних спеціалізованих установ, де проводяться судові експертизи, в необхідних випадках вправі за погодженням з органом чи особою, що призначили судову експертизу, включати до складу експертних комісій провідних фахівців інших держав. Такі спільні експертні комісії здійснюють судові експертизи за нормами процесуального законодавства України». Ми розуміємо, що залучення іноземних судових експертів, що володіють інноваційними криміналістичними знаннями сприяє ефективному розслідуванню військових кримінальних правопорушень, а також проведення різних видів криміналістичних експертиз[1].

Можемо відмітити, що ще у 2022 році французькі судові експерти прибули в Україну з необхідним обладнанням, зокрема, ДНК-лабораторією, для організації огляду тіл та упізнання в районах проведення бойових дій. Так, правоохоронці з французької жандармерії та медичної служби Збройних сил Французької Республіки прибули до України для допомоги у розслідуванні вбивств російськими військовими людей. Зібрані нами спільно докази будуть використовуватись у національних розслідуваннях і також передаються до Міжнародного кримінального суду" [2].

Таким чином, сьогодні судові експерти та криміналісти в Україні тісно співпрацюють із європейськими колегами. Допомога надається як у формі безпосередньої участі іноземних правоохоронців, криміналістів, судових експертів у проведенні слідчих (розшукових) дій при розслідуванні кримінальних правопорушень РФ, так і надаючи українським колегам спеціальну інноваційну техніку та обладнання, котре використовується в ході проведення розслідування і під час судових експертиз.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 № 4038-XII
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
2. Французькі експерти прибули до України для допомоги у розслідуванні воєнних злочинів РФ. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/823578.html>